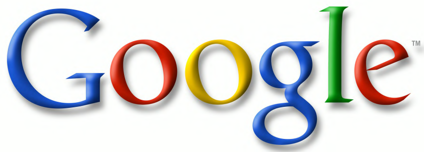
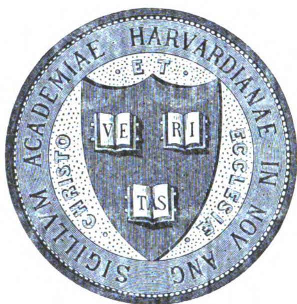

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

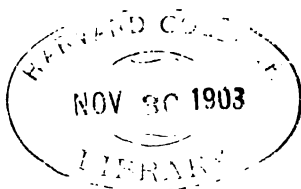
HET LEVEN VAN POTGIETER

HET LEVEN VAN POTGIETER DOOR

ALBERT VERWEY

UITGEGEVEN TE HAARLEM DOOR H. D. TJEENK WILLINK & ZOON

MDCCCCIII

Stoomdruk RUIJGROK & Co. — Haarlem.

INHOUD.

VOORWOORD.

Het leven schrijven van een bewonderenswaardig voorganger is niet het naast elkander plaatsen van zijn lotgevallen, maar het is uitstorten van het leven dat hij in ons heeft opgewekt. Het is zijn beeld dat hij in ons ontstaan deed zichtbaar maken voor anderen, de gedachten die hij in ons groeien liet weergeven, de aandoening waarmee hij ons bezielde meedeelen.

Verwacht dus niet, lezer, nu ik het leven van Potgieter ga opstellen dat ik van wat hij deed en ervoer u een relaas in bizonderheden geven zal; maar hemzelf wensch ik u te geven, en mijn gedachten aan hem, en wat ik voor hem gevoel.

Toch is het waar dat zijn daden en ondervindingen en menige bizonderheid van zijn levensloop u niet onbekend zullen blijven uit mijn schrijven: integendeel is het mijn doel u zijn uiterlijk en innerlijk leven zoo uitvoerig te schilderen als ik het omvangen, zoo scherp te teekenen als ik het peilen kan; maar alleen opdat

heel die ordelijke warreling van kleuren en lijnen de natuurlijke sfeer rondom dat beeld, die gedachten, die aandoeningen zal zijn.

Ja meer: geen mensch heeft geleefd in wien niet zijn tijd leefde: geen mensch heeft geleefd in wien niet de eeuwigheid op een nieuwe wijs tot verschijning kwam. Dien tijd ook wil ik doen bewegen in hem en om hem: een grootere sfeer rondom de persoonlijke. En als een zee rondom beide wenschte ik u de eeuwigheid te kunnen doen voelen, die alleen het schepsel zijn waarde geeft.

Ik aanvaard uw verwijt van vermetelheid. Ik zeg wat ik wenschte, niet dat ik het volvoeren zal. Maar ik geloof dat niemand zonder vermetelheid hopen kan een groot werk zoo goed te doen als het moet.

I

De nederlandsche steden hebben hun karakter gekregen na en door de Hervorming. Een kerk, een raadhuis moge ouder zijn, huizen, straten, grachten, boomen zijn uit die welvarende eeuwen toen de krachtige burger zijn persoonlijker geloof ook uitte in de eigenaardigheid van aanleg en aanplant en in het kenmerkende van woonhuis en openbaar gebouw. De bizondere trek was er van iets vaderlandsch, iets gewestelijks, iets plaatselijks, iets persoonlijks eindelijk in inrichting en versiering van menige woning, maar die gepaard en vergroeid met dien algemeeneren van

toenmalige europeesche beschaving, van veelzijdig-menschelijke ontwikkeling onder den drang en de begeestering die uit de nieuwontdekte oudheid van Grieken en Romeinen kwam.

Hervorming van de kunst was voorgegaan, die van het geloof, van de staatsinstellingen, van gebruiken en zeden volgden, en nog altijd herkenbare beelden van dien heelen groei in een nederlandsch volk zijn onze steden, hoe ook gekwetst door slooping, misvormd door bijbouw van onzen eigen, minder karaktervollen tijd.

Zoo vertoont de stad Zwolle niet een voorkomen van oude Hanza-stad en ook niet een dat aan de afgeloopen eeuw herinnert; maar zeventiende- en achtiende-eeuwsch is zij en was het nog meer een kleine honderd jaar geleden, toen Potgieter er geboren werd.

Wat weten wij van zijn leven in die stad weinig!

Dat zijn grootvader en vader lakenkoopers en patriotten waren.

Patriotten: dat beduidt: zij vonden burger-soevereiniteit beter dan vorstenmacht.

De krachtige burgers van de Zeven Provinciën hadden dat, onder leiding van Holland, altijd gevonden. Zij hadden ernaar geleefd, ervoor gestreden, er de voortreffelijkheid van doen uitblinken voor een verbaasd, aan vorsten gehoorzamend Europa. Toen hun daden verzwakten kwam de leer. Het verstand maakte zich breed na het achtiende-eeuw-midden, en in algemeene stellingen bevatte het wat te voren alleen zich vormde in de bizondere verscheidenheid van dagelijk-

sche werkdadigheid. De leer van de volks-soevereiniteit, indrukwekkend geïllustreerd door den vrijheidsoorlog in Amerika, al haar mogelijkheden, schakeeringen en innerlijke tegenstrijdigheid uitvechtend in de Omwenteling in Frankrijk; — die leer drong ook hier om haar algemeene stellingen in de plaats te krijgen van een bizondere volkspraktijk. Patriot — had ook Barnevelt het woord niet gebruikt het oogenblik voor hij onthoofd werd? — Het woord kon geen schade; maar zij die zich toen zoo noemden hadden vergeten dat geen soevereiniteit bevochten is dan die zich stelt uit eigen kracht. Burger-soevereiniteit, gewonnen en gehandhaafd door fransche wapenen, werd niet, maar was van den aanvang aan, slavernij. *Citoyen* werd de Patriot, onderdaan van een franschen keizer de burger van de Vereenigde Provinciën.

Niet dat het land in die jaren verloren ging, maar dat het roemloos verloren ging, dat het mede door de schuld van een deel van zijn bewoners verloren ging, — dat is de gebeurtenis die de stemmingen van die bewoners zal hebben bepaald.

Wat wij dus in dat woord „patriotten” weten is weinig, maar niet van geringe beteekenis. Hoe meer men Potgieter kennen leert, hoe meer dat weinige een kiem in hem zal blijken te zijn.

Het huwelijk van Hermanus Potgieter en Berendina Margaretha van Ulsen, dochter van een zwolsch burgemeester, werd gesloten in het begin van de regeering van Lodewijk Napoleon. De Nederlanders hadden zich

diepst vernederd toen zij den Keizer verzoeken moesten om dien broeder tot koning. Hun grootste geest, Bilderdijk, wist in een rapport aan dien koning zelfs hun taal niet te handhaven: een lafheid die Potgieter hem nooit vergeven heeft. Het land was door onnoemelijke schattingen aan de fransche bondgenooten, het verlies van koloniën aan de Engelschen, en sluiting van grenzen ten behoeve van Napoleons kontinentaal stelsel, verarmd. De handel die er nog was werd bemoeielijkt door tolbeambten, wier invloed Lodewijk te vergeefs trachtte te lenigen. Van den lammen koning, overigens niet onbemind, beklaagde de burgerij de verkwisting van grillige verhuizingen.

Zoo was het toen, den 27sten Juni 1808, Everhardus Johannes geboren werd.

Maar daarna werd het erger.

Met de inlijving bij Frankrijk, in 1810, kwam de „tiërceering": de waardeloosverklaring van twee derden van de staatsschuld, „waardoor zelfs vele voorheen vermogende lieden niet dan een zeer bekrompen bestaan overhielden." Een gevolg ervan waren „menigvuldige bankbreuken" en een gevolg dáárvan weder „het invoeren van zeer groote bezuinigingen in ontelbare huisgezinnen, die voorheen in volle ruimte geleefd hadden."

Wat was er meer noodig om het sombere te verklaren in den huiselijken kring der Potgieters — waarvan door een levensbeschrijver gewaagd wordt — tenzij dan de „conscriptie", de verplichte loting. De zoons

waren nog te jong en de tijden te onvast dan dat de ouders zich nu al zouden bezorgd maken dat ook hun kinderen zouden worden weggevoerd met de legers van Napoleon, — maar de voorbeelden waren voor 't grijpen en moederlijke bezorgdheid droomt ver.

Somber waren die jaren van onzen ondergang, en somber was het ook in het huis van den patriot Potgieter waar de toekomst opgroeide van een nieuw nederlandsch volk.

Geestelijk leven: zie het in de worsteling om het stoffelijke ondergaan en opbloeien. Ludwig Achim von Arnim vertelt, in een aanteekening van 1819, het volgende: ten tijde van het kontinentaal stelsel werd door de fransche regeering een tijdlang toegestaan engelsche fabrikaten te ruilen tegen eenzelfde bedrag aan inlandsche. De kooplieden maakten hiervan gebruik door groote hoeveelheden oude hollandsche boeken, die bij den algemeenen achteruitgang minder dan anders gekocht werden, in te slaan, en die den tolbeambten tegen winkelprijzen voor te rekenen alsof zij ze naar Engeland verkochten. De boeken werden evenwel niet in Engeland ontscheept, waar zij den tol niet waard zouden geweest zijn, maar onmiddelijk in zee geworpen; en op zee werden engelsche waren tot het aangegeven bedrag van engelsche schippers gekocht. — Maar terwijl zoo de oude schatten in de zee, de voedster van onze vroegere grootheid verzonken werden, groeide in het sombere huis van den zwolschen lakenkoopman het kind op dat meer dan ooit een landgenoot zich

aan de herinnering van die grootheid sterken zou en nieuwe geschreven schatten voortbrengen.

De levensbeschrijver van wien ik sprak gewaagt van die somberheid en van den druk der tijden eerst bij zijn bespreking van het jaar 1820. Dat hij ze ook vroeger aanwezig wist, blijkt wel als hij over Potgieters schoolgaan spreekt. Voornamelijk zijn moeder kent hij invloed op zijn vorming toe, en het was wel op hare aansporing, zegt hij, dat hij, nog jong, naar de fransche school van den heer Quanjer gezonden werd, en tevens naar de pas opgerichte avondschool der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, aan wier hoofd de heer Spijkerman stond.

Op hare aansporing. Was het niet die algemeene somberheid en het drukkende van den tijd die den vader weerhielden aan de opvoeding van zijn zoon te denken? Of die niet alleen?

Potgieter heeft, zooveel ik weet, onmiddelijk nooit iets omtrent zijn ouders openbaar gemaakt. Van hem of van zijn zuster evenwel, ik ben er zeker van, komt deze opmerking die vermoeden doet dat in de herinnering van de kinderen de vader bij de moeder achterstond.

Wel mag ik klagen over schaarsheid in onze kennis van die jaren.

Toch lokt het me niet aan op nasporingen uit te gaan. Ik eerbiedig liever het halflicht waarin hij, niet onbewust zeker, zijn ouders gelaten heeft.

Maar gebruiken wil ik wat hij middelijk te kennen gaf.

En dat is vooral in later jaren, als hij telkens, en telkens weer, van het huwelijk spreekt.

Een groot aantal uitingen van dien tijd is saam te vatten in dezen éénen volzin: „Liefde is niet algenoegzaam wanneer haar gebrek vergezelt."

De zin staat er zoo zonder aarzelen dat ik niet aan fantasie zou gelooven, ook als ik nog minder wist. Hij zegt er een feit mee, een ervaring, die hij levenslang niet vergeten heeft. Zonder twijfel, hij doet ons een blik slaan in de binnenkamer van de Potgieters.

Is het wonder dat de dichter haar nooit opzettelijk voor ons ontsloten heeft? Hij doet het de school, hij noemt den tuin, hij rept van de stad, liefst van al gedenkt hij haar omgeving: in het huis aan de Markt voert hij ons niet.

Wat weten wij van zijn leven in die stad weinig!

Hij ging ter kerke, natuurlijk. Of hij er zich van de uitgerekte galmen troostte door op te zien naar dien koning David die met zijn gouden kroon en zijn gouden harp, op het orgel zit? Zeker wel. En of hij al oog had voor den fraaien gesneden preekstoel van Straes van Weilborch? Ik zei het al: het gebouw is gothisch, maar dit karakteristiekste werk erin is van na de Hervorming, door een hervormd kunstenaar, nog wel uit het Nassausche. Treffende bizonderheden genoeg voor den toekomstigen verheerlijker van de Zeven Provinciën. Ook de rijmpjes aan dien kansel zal hij gespeld hebben. Sommigen onder de preek, andere misschien als de kerk leeg was en hij mocht zijn

binnengeloopen met een ouderen makker die cathechisatie had in de konsistorie-kamer. Die kamer was anders geen slechte lijst voor hem: door het venster zag hij er het huis van zijn vader, boven den schoorsteen Karel van den Oever's deftige predikanten-stuk. Maar die rijmpjes waren een geloofsbelijdenis en tegelijk de belijdenis van een kunstenaar en een karakter die hem aan moesten staan.

KOMPT FOORT SYET HYER DYE OP GODT ALLEYN VAST DIE HEEFT
OP DESEN OORT END HOORT END SYN WOORT BETROUT WELGEBOUT

AL QAM GOD VAN BOOVEN
MEESTER VAN ALLE MAN
NOCH SALT ELCK NIET LOOVEN
TWELCK MEN NIET LAKEN KAN

In de eerste rijmen heeft hij levenslang de kracht erkend van het geslacht dat hij bewonderde. In de laatste was zijn levenslange ervaring als kunstenaar hem voorgezeid.

Of Zwolle ook een geschikt geboorteoord was voor dien dichter! En of niet tot diep in zijn leven die stad hem zal hebben vergezeld!

Waarlijk, de zeventiende-eeuw bewoont er, tot zelfs de gothische gebouwen; zooals hij, Potgieter, haar weer zou doen wonen in de negentiende. Zie met die gedachte ook die schoone middeleeuwsche raadzaal. Raadsheeren van Kampen, de gehate, de bespotte mededingster, torsen de zolderbalken; maar met gouden letters op een zwart bord staat midden in den wand

het gebed waarmee de Hervormde Overheid „ter eere Gods, der stad, en tot 's lants welvaren" haar zittingen opende.

Maar dit is alles mijn eigen gemijmer: het zal de vraag zijn wat het kind ervan heeft opgemerkt. Geen gebouwen ziet men later dan die in zijn geboortestad.

Hij ging ter kerke: dat is waar. Als een schets waar het jaartal 1821 boven staat autobiografisch is, ging hij soms ook niet.

„„*Haggaï* I, vs. 4" galmde de Prediker, en men hoorde een geritsel en geratel van bladeren, als ware de kerk een woud geweest, waarin de najaarsstorm de verdorde loovers opjoeg.

„Niet alle toehoorders slaagden erin den tekst te vinden. Het scheen, dat de meesten het onbescheiden achtten aan de waarheidsliefde van den Leeraar te twijfelen. Vol kalme berusting sloegen zij het boek met gouden, of zilveren, of zonder sloten dicht, — en luisterden naar de inleiding.

„Het spijt mij van mijn helden te moeten zeggen dat zij dit loffelijk voorbeeld niet volgden. „Hebt gij het gevonden, Claes?" vroeg de oudste der drie jongens, een woelwater van de vlugste soort," „*Haggaï* I, vs. 4."

„„Er staat geen *Haggaï* in, Phlip!"

„„Domoor!" merkte de derde aan, „kent gij het rijmpje niet:

Haggaï, Zacharias,"

„„Ja wel,

Maleachi die besluit het hek",

wilde Claes voortgaan.

„„Stilte, rekels!" riep een schipper uit de bank vóór de hunne, geen mensch kan hier een oog toedoen."

„„Dan moest ge ook naar de middag-preek gaan," hernam Phlip, „Papa hoort geen andere! Maar kom mede, jongens! ik zal *Haggaï* straks wel opzoeken."

„En Claes en Coo — want zoo heette de derde knaap, — volgden [Phlip de kerk uit, — de markt over, — een paar achterstraatjes door — daar wenkte de laatste den veerman hen over te zetten.

„„Ziet, jongens," zeide hij, „zóó komen wij buiten, zonder dat iemand ons ziet.""

Zonder twijfel zou Potgieter, zoo hij haar later nog eens had willen uitgeven, deze schets hebben omgewerkt. Zij is te aarzelend, hecht te veel aan de werkelijkheid. Ik dankte er het genoegen aan de drie rekels te kunnen volgen, uit de kerk, over de markt, door de achterstraatjes, naar de brug die in de veertiger jaren, meen ik, het veerbootje vervangen heeft.

Kenners van de streek mogen uitmaken wat er aan is van het Klooster, dat het doel van hun tocht was.

„Een eindweegs, door eene heuvelachtige streek, was spoedig afgerend, en dáár lag, in een der schilderachtigste dalen van ons vaderland, het gebouw vóór hen. Een wolkenlooze hemel spiegelde er zich in den stroom, die door het landschap kronkelde; — boven eene groep statige eiken, wier lommer het dal voor drievierde overschaduwde, weerkaatste het kruis van

den bemosten torentop de stralen der zon; — hier en daar schemerden de witte muren der huizinge van verre door het loover."

Wat werkelijkheid, wat verbeelding zijn mag aan dit vroegere klooster van St. Katharyne, — nu, in het verhaal, een soort hofje waar invalide zeeofficieren, aan lager wal geraakte kooplieden, miskende schilders en oude vrijsters hun kost kochten, — iets werkelijks zal zeker wel zijn in de voorstelling die hij geeft van de jongens zelf. In de vrees van den koopman dat zij zullen gaan baden, ontmoeten wij het motief dat eenige jaren later Potgieter tot een van zijn uitmuntendste gedichten, *Meester Jochem*, bezielen zal, een gedicht dat op een zekere wijs in het midden van zijn arbeid staat; de geneuchten van den boogaard waarin de jongens hun spel drijven, hier gevolgd door den rampspoedigen strijd met juffrouw Jaanders, worden in zijn gedichten meermalen herdacht. Meest evenwel boeit nog de tegenstelling in de knapen zelf. Claes en Phlip ontloopen elkaar niet veel. Zij zijn zooals men zich jongens voorstelt, tuk op buit, dartel, en om geen woordje verlegen. Maar Coo is een afwijking. Hij heeft bezwaar vanwege den kerkecent, liegt niet, steelt niet, ligt op zijn rug, heeft „louter genoten."

„Heugt elk onzer den tijd niet, waarin het ons als hem ging? — Boschkoninginnen waren hem even onbekend als stroomnimfen; hij had nooit van dryades of najades gehoord, en echter bezielde hij alles wat zijne oogen aanschouwden. De bloem, die hem hare

geuren toezond, — de tak, die hem overschaduwde, — het golfje, dat aan zijne voeten brak, — de wind, die zijner wangen koelte aanwoei, zij allen waren zijne speelgenooten, zijne vrienden, hij ging er vertrouwelijk mede om!" —

Waar zijn wij? — In het dertiende levensjaar van den knaap die nu Zwolle haast verlaten gaat. Maar hoe zoo, daar we nog heel niet spraken van zijn schooltijd?

Toen hij vijf jaar was verdwenen de Franschen en kampeerden de Kozakken tot voor het huis van zijn vader. In het volgende werd de stad bezocht door den Koning en was de markt het middelpunt van de illuminatie op 's Konings geboortedag. Met die gebeurtenissen valt zijn eerste schoolgaan saam.

Wist zijn moeder onder den indruk van de verwachtingen die de bevrijding opwekte den vader te bewegen tot dit doen schoolgaan? Zeker is, dat noch in de zaken, noch in het gezin van de Potgieters die bevrijding vreugde bracht. Somber bleef het er, drukkend bleven de omstandigheden zoolang de oudste de school bezocht.

Er was in die jaren een loffelijke drang tot verbetering van het onderwijs. En juist toen Everhardus in de termen viel had de Maatschappij tot Nut van het Algemeen in Zwolle haar departementale school geopend. Uit latere rapporten zag ik dat aan die school de verheffing van het onderwijs in de stad gedankt werd: zij was zelf goed en wekte andere tot naijver.

W. A. Elberts, zelf onderwijzer, en in Zwolle oud

geworden, wijt den oogst van vaderlandsliefde die in 1830 rijpte, aan het zaad dat de onderwijzers strooiden, en van Potgieter sprekende zegt hij dat die de liefde voor zijn taal van Spijkerman, het hoofd van de Nutsschool die hij 's avonds, — en de liefde voor de groote mannen der zeventiende eeuw van Quanjer, het hoofd van de fransche school die hij overdag bezocht, heeft ingezogen.

Ik weet het niet.

Potgieter is altijd op goeden voet gebleven met die leermeesters. In 1822 doet hij hen, uit Amsterdam, groeten, en verzoekt om hun verjaardagen. In 1833 nog zendt hij Spijkerman een gedicht „van een dankbaren leerling", en zeker is het dat hij veel grooter piëteit jegens hen gehad heeft dan hijzelf in wereldscher jaren weten wou. Voor letterlijk waar houd ik het ook wat Elberts zegt: als de meester vertelde, dan was er geen dankbaarder leerling in de geheele school. Toch — waar het er op aankomt invloeden uit dien schooltijd aan te wijzen die zijn later leven beheerscht hebben, zoek ik ze niet bij hen.

Ook niet bij Van Schouwenburg, naar wiens school hij in 1819 overging en er moderne talen leerde. Maar bij Ter Pelkwijk.

„Het zal bijna veertig jaar geleden zijn, dat er, op een voorjaarsavond, in een onzer provinciesteden, zeggen de Amsterdammers, op eene school goedkeuringskaartjes werden uitgedeeld, voor opstellen door de leerlingen vervaardigd, naar aanleiding van zeven of

negen, op het groote, zwarte bord, in de vorige week opgegeven woorden. Welke die waren? Zelfs hij, die toen het knaapje was, dat de meeste blijken van tevredenheid over zijn werk ontvangen mocht, weet het niet meer, — het wonderbaar geheugen, dat onze vernuften, ook in nog teederder leeftijd dan zijn toenmaligen, pleegt te onderscheiden, werd hem even weinig bedeeld als hunne overige gaven. Slechts bleef hem, door de gevolgen, de overtuiging bij, dat zijn opstel blijk bij blijk moet hebben gedragen, hoe hij meer door zijn hoofd had gehaald dan van zijne jeugd te wachten viel. Maar wat het jongske nimmer vergeten heeft, wat hij, hoe oud hij worde, nimmer vergeten zal, hoopt hij, het is de belangstelling, waarmede een man van jaren hem aanzag, toen hij zich, — waarom zouden wij hem beter geven dan hij was? — in zijne zege verlustigde; het is de ernst vooral, waarmede deze zijne ijdele blijdschap te temperen wist. Hij ziet haar nog voor zich, die rustige gestalte, in den zoo weinig wereldschen groven jas, — hij heeft het nog lief dat der gansche jonkheid van het stadje bekende, door alle kinderen beminde gelaat, al was de man reeds zoo oud, dat hij, der negentiende eeuw ten achter, nog een staartpruikje droeg, al zwierden er enkele, eigene grijze haren om en langs de rimpels van dat gezicht heen.

„„Kom morgenmiddag eens bij mij, op mijne kamer,” klonk het den knaap toe, terwijl hij zich op den schouder voelde tikken; en het voorrecht werd hem

benijd, — wel het minst omdat die man meer was dan een der onderwijzers van de school. Immers niet daarom achtte elk, dien hij de hand op het hoofd legde, zich gezegend, dewijl deze bij afwezigheid van den Vertegenwoordiger des Konings de teugels van het bewind over het gewest zijner inwoning voerde; neen, drievierde der jeugd wist dat niet eens. Maar dat de grijsaard geene zijner veelzijdige gaven te hoog of te heilig hield, om die voor het opkomend geslacht te besteden; maar dat hij gewillig, dat hij gaarne, dat hij goed vertelde, en vertellende leerde, dat was het wat allen deed wedijveren, wie het eerst die gul toegestoken hand zou aangrijpen, wie er het langst aan voorthuppelen mocht.

„„Kom morgen bij mij,'' — ach! zoo de overige knapen hadden kunnen zien, wat er in het gemoed van hunnen makker omging, zij hadden niet in zijne plaats willen zijn, — het overprikkeld kind hoorde evenveel waarschuwing als welgevallen in die stem.

„„De slaap is vast,'' ook in het negende of tiende jaar van het leven; — maar al hadden geen droomen het jongske gekweld, het werd hem toch bang te moede, toen hij den volgenden middag den donkeren trap naar die kamer opging, — bij het tikken klopte hem het hart in de keel.

„„Binnen,'' en de deur ging niet weder achter hem dicht, of de liefde sloot de vreeze buiten, — de kindervriend wist wel hoe de kleinen te ontvangen. En echter, toen weldra het opstel en wat er overdrevens

in school ter sprake kwam, en er moest worden opgebiecht, hoe het jongske aan al dat moois was gekomen, — mislukte bespiegelingen, begrijpt ge, en beschrijvingen, bont genoeg gekleurd, — toen de bekentenis der lezing van het eene boek die van het andere opvolgde, tot de grijsaard mompelde:

„„Waarachtig, een turfmand vol!"

en er op de vraag, wie die hadden geschreven, namen voor den dag kwamen als Lafontaine, Clauren, Spiesz, enz., toen fronsten zich de wenkbrauwen van den anders zoo goêlijken man, en:

„„Prullen, prullen, prullen!" kwam knorrig over de lippen, die slechts liefelijk plachten te leeren, die noode leed wilden doen.

„Het was maar een oogenblik zuur ziens — want de kindervriend begreep dat, zoo al de kiemen van onkruid gestrooid waren, het nog niet te laat was om te wiên. Een ernstig woord, en het jongske geloofde, dat niet alle voedsel der verbeelding dient — het beeld was uit de wereld van zijn leeftijd gekozen — de knaap vroeg raad.

„„Ge zult boeken genoeg van mij hebben", was het antwoord, en de belofte mocht doen watertanden, want de gansche kamer was ééne bibliotheek; „ge zult mogen lezen zooveel ge wilt, mits dat ge mij twee dingen belooft....."

„Helaas! het jongske heeft maar half zijn woord gehouden; — hij zag geene andere boeken in, dan die de goede grijsaard hem heuschelijk leende, hem naar zijne

bevatting toe te lichten plag; — maar de meetkunst, waarop hij beloofde zich te zullen toeleggen, waar hij boek bij boek van heette te bewerken, waarvoor hij figuren teekende zonder tal, wat weet hij er meer af?

„Al de zegenrijke gevolgen, die de goede grijsaard zich met Plato van die strengere studie voorstelde, waar bleven zij? — den toenmaligen knaap heugt slechts, alsof het eerst gister gebeurd ware, dat hij, met *Maurits Lijnslager* onder den arm, den donkeren trap afspringen mocht, dat hem eene schoonere, dat hem zijne hollandsche wereld openging! Welk een verschil tusschen die velerlei „zonderlingen" waarmede hij had verkeerd, en dat degelijke voorgeslacht! Welke andere mannen, dan die droefgeestige „leeuwenridders", waren die nijvere kooplieden, werelden ontdekkende! En meer voorgevoeld dan gedacht, welk een afstand tusschen den hartstocht van „zwervende harpspeelsters en akelige petermannetjes" en de veredelende liefde, die Maria Maurits inboezemt. Zie, zijne makkers mochten hem uitnooden met hen te spelen, de Meimaand mocht hem roepen in den tuin — niet zijne hand zweepte de tol of kaatste den bal; dagen lang bleven de kleine schop en hark onaangeroerd liggen; — op reis met den jongen Lijnslager, op reis in Italië, verrukt door de dubbele wonderen van natuur en kunst."

Ik schrijf niet verder af, waar Potgieter, in 1856, den geheelen drang van zijn vaderlandsch en letterkundig streven ontspringen laat uit *Maurits Lijnslager*. Maar waar is het, dat dit boek tot een wereld ordende wat

in hem een chaos was, dat door dit boek het Patriottenkind Potgieter aan zich werd geopenbaard.

De fijne en beminnelijke, de scherpzinnige en vriendelijke vrijgezel Ter Pelkwijk die sints 1814 lid was van de Gedeputeerde Staten en door geschriften en colleges werkzaam deel nam aan het onderwijs, de door alle Zwollenaars beminde kindervriend Ter Pelkwijk heeft dit kind ontdekt en aan zichzelf ontdekt, en vrijwel de eenige bladzijde uit zijn leven die dat kind, man geworden, zich gedrongen voelde te schrijven, is gewijd aan hem.

Wonder zou het niet zijn indien *Maurits Lijnslager* ook op den uiterlijken levensloop van den knaap had ingewerkt, indien zelfs de man er nog trekken aan ontleend had ter versiering van zijn levenshuis.

Maurits leerde moderne talen met het doel een koopman in het wereldvermaard Amsterdam te worden. Ook Potgieter ging in 1819 moderne talen leeren in de school van Van Schouwenburg — misschien al met hetzelfde doel.

Een herinnering aan vroegeren en lateren schooltijd is ons bewaard gebleven in een brief van Potgieters oudsten vriend J. H. Wenink, die na zijn dood van hem schrijft: „Hij was voor mij een trouw schoolmakker en goed vriend. Hij was de ziel van onze jongensbijeenkomsten, onuitputtelijk in het improviseeren van tooneelstukken en dramaas, die dan ook maar dadelijk onder zijn opzicht werden opgevoerd. Ja, ik heb veel in mijn jeugd van zijn omgang genoten.”

Bij Elberts lees ik: „In 1819 en volgende jaren speelde hier (in Het Hof van Holland) het met lof bekende vaste tooneelgezelschap van Obelt, Kup en de Koning, dat ouden van dagen zich nog wel herinneren zullen en dat grooten bijval vond en verdiende."

Men kan zich denken dat er tusschen dit of dergelijk tooneelspel — in vorige jaren „gedurende de kermis het gezelschap van Krayenstein" — en dat van de knapen, verband bestond.

Ik zou willen weten of de navolgingen binnens- of buitens-huis vertoond werden. De kans bestond dat tenminste die vreugd den huiselijken kring ten goede kwam.

Maar de zwolsche indruk die tot kort voor zijn dood onverflauwd helder bleef, is van buitens-huis.

Ik heb mij niet weinig vermaakt toen ik in een brief aan Huet dien uitval las tegen, in Amsterdam, het vroegere Tuinpad en zijn thee-tuinen. Ook ik heb mij in den thee-tuin De Vriendschap niet zelden uitgespannen. Beklagelijk — volgens Potgieter. Het is waar dat men een kind moest zijn en van aanleg vergoêlijkend. Of er ook zwolsche waren? — Ze zijn er, geloof ik, nog; en in die omgeving van water, wei en boomen zeker minder mieserig. Toch moet Everhardus daar zijn genot niet gezocht hebben. Ook in zijn boek *Het Noorden* steekt hij den draak met een tuin die „Zie op uw Minder" heette en drie-en-twintig vruchtboomen, twee linden, veertien heestergewassen en twee bloemperken rijk was. Maar toen hij dat schreef

was hij in zijn *spleen*-tijd, en ironiseerde, en fantaseerde.

Boschaadjes, beek, heide en weide van Feith's buiten Boschwijk zal hij gekend hebben, en elders ergens in de omstreken zal misschien ook wel „de lieve beek" geweest zijn

waarop, in kindsche dagen
In ranke en kleine boot hij zich een zeeman dacht,
Die onversaagd den tocht om 't wereldrond ging wagen,
Als hij gebloemte en visch in 't keeren met zich bracht...

Doch niet deze waren het die hem in zijn ouderdom nog geboeid hebben. Het was één enkele plek aan de zwolsche wal, bij het bastion de Suikerberg.

Verdichting en waarheid zijn dooreengeweven in de *Toelichting* tot *De Nalatenschap van den Landjonker*, het laatste wat hij heeft voltooid. Verdichting, waarvan het misschien waarschijnlijk zou zijn te maken dat zij haar oorsprong voor een deel in Zwolle had, — verdichting die hier door Potgieter gepaard wordt met een waarheid, niet waarschijnlijk maar onmiskenbaar zwolsch.

Theodoor, de verdichte Landjonker, wordt er als zijn schoolmakker voorgesteld, hem vergezellende op zijn „lievelingswandeling".

„— Schier nooit buiten de plaats, waarin ik het licht zag, geweest, kende ik niets schooners dan het plekje werwaarts wij ons begaven. Er was in dien tijd nog geene herscheppende hand geslagen aan de wallen welke de meeste onzer steden omsloten; wie weet hoe vele jaren reeds nuttelooze beschermingsmiddelen gebleken,

zouden er nog tien, zouden er nog twintig verloopen eer de smaak eens aanleggers die in hangende tuinen verkeeren mocht. Ook onze goede, oude veste had hare bolwerken, ja, met geboomte beplant, en dus der gemeente gelegenheid om zich te vertreden aanbiedende; een genoegen echter getemperd door het regelrechte der wegen, bij iedere wending van deze door altijd dezelfde kromming afgebroken: — het uitzicht naar de buitenzijde over de breede grachten heen, den omtrek in, mocht bij wijle schilderachtig zijn, de blik naar de binnenzijde geslagen op misvormde schoorsteenen en verweerde daken bevredigde ook den minst ontwikkelden schoonheidszin niet. Eene enkele dreef aan den voet van de zuidwestelijkste dier hoogten, maakte eene gelukkige uitzondering; al strekte zij zich maar langs de eene zijde van den halven cirkel des muurs uit, beneden vergat men wat boven ergernis wekte. „Bestevaershofjen", riep ik Theodoor toe, — wie zij ook geweest waren die deze beukenlaan hadden geplant, door wie voor haren onbelemmerden wasdom zoo lang en zoo trouw zorg was gedragen, tengevolge van wier hoede in de voorjaarsvlagen weer werd aangevuld wat in de najaarsstormen bleek weggeroofd: kloosterlingen, die hier, heen en weer gaande, hunne getijden waarnamen, — kostkoopers, op de zodenbanken hun levensavond genietend, — kluizenaars uit vroegere en uit latere eeuwen, oog en oor voor de natuur hadden zij bezeten hunnen tijdgenooten vooruit. Het jongske hief zijne blikken op naar de schemering dier bladerkroonen,

door de neigende zonne slechts omlaag meer verguld, het jongske luisterde naar den zang der vogels, ons uit de hoogte verrassend. „Och! dat mijn kamertje zulk een uitzicht had", wenschte hij van ganscher harte, „mijn les leerende zou ik gelooven tehuis te zijn. Tehuis!" voegde hij er op smartelijken toon bij, om toch ijlings het verschiet in te staren: de spiegelvlakte des waters flikkerde van glans, den blik troonende naar de overzijde, naar den singel, waar tal van laaggehouden lindedreven loovergangen welfden prieëlen gelijkende. „Hier zou ik willen spelen", borst de knaap uit; behoefde ik te vragen waarin zijne uitspanningen zouden bestaan, toen hij me ijlings meevoerde eene wereld binnen, wier bestaan ik nog maar had vermoed? Voortspringende van boom tot boom, bizonderheden nopens iedere soort van deze vertellend, — veldbloemen plukkende langs den bemosten wal, die hij allen bij name kende, — voor geen insekt terugdeinzend, hoe het suisde of gonsde. „Alleen wie ze plagen die doen ze kwaad", verzekerde het natuurkind uit volle overtuiging den stadsknaap; doch waar was hij? wat wilde hij? eensklaps tegen een hoogen stam opklouterende, een jongen, grooter dan hij was, onvertsaagd na, — dien hij inhaalde, dien hij met hem op den grond deed neerglijden.

„„Die ellendige nestverstoorders!" tartte hij den grammen borst, en voegde er, zich tot mij wendende, bij: „wisten zij hoe weezen er aan toe zijn!""

De vereeniging van weekheid en stoutheid, ons in

een-en-denzelfden, verdichten knaap voorgesteld, — dezelfde zijn ze als in de schets van 1838 die het jaartal 1821 draagt, — dezelfde, zeg ik terloops, als de ietwat zoetelijker sentimentaliteit en braver huiselijkheid die door Loosjes aan zijn Maurits Lijnslager werden toegekend. Met die eerst-genoemde schets heeft deze ook het jongens-spel in de natuur gemeenzaam, — ook nog iets meer, bijkomstig: denk aan dat „kloosterlingen, kostkoopers". Maar dan onderscheidt dit laatste tafreel zich door de stellige aanwijsbaarheid van de lokaliteit. De bemoste wal bestaat niet meer, maar de beukenlaan groent daar nog „aan den voet van de zuidwestelijkste dier hoogten", al is ze nu afgesloten als bizonder eigendom; de watervlakte troont als toen den blik singelwaarts waar hij in den bebouwden omtrek, helaas, de laaggehouden lindedreven, loovergangen welvend die priëelen gelijken, niet meer ontmoet. „Bestevaers-hofje" riep hij Theodoor toe. En „dit gedeelte", zegt Elberts van het bastion de Suikerberg sprekende, „wordt ook wel Fausse Braie en soms Bestevaershofje genoemd". Ook de ergerniswekkende misvormde schoorsteenen en verweerde daken zijn er niet meer aan de binnenzij: de dusgenoemde Kwa'negen is gesloopt en de ruimte werd Potgieter-plein genoemd.

Ik prijs het gelukkige toeval dat, kort daarop, Potgieters naam naar de waterzijde van het bolwerk deed overbrengen. Potgieter-singel heet het nu daar waar de beukenlaan zelf staat, en geen plek van Zwolle was waardiger zoo te worden gedoopt.

Want in deze laan, aan dit water stond de wieg, niet van het Patriotten-kind, maar van het Dichterkind. Hier had de geboorte plaats van het schepsel, dat uit kinderlijke liefde en natuurschoon voortgebracht, eeuwigheid zou leenen aan tijdelijke toestanden.

In 1821 verliet hij Zwolle om naar Amsterdam te gaan. Hoewel in 1814 de Willemsvaart werd geopend, was, volgens verslag van een zwolsch burgemeester, de bevolking van de stad, van 1798—1818, niet toegenomen, steeg zij tot 1821 slechts weinig. Onder hen die haar verlieten behoorden ook leden van de familie Potgieter. Een zuster van zijn moeder, Wilhelmina van Ulsen, „die met hare vriendin, mejuffer Elisabeth van Hengel, te Amsterdam woonde op den Oudezijdsvoorburgwal bij de Hal, alwaar de laatste een lederhandel dreef, deed het voorstel dat hij hierheen zou komen en in deze zaken worden opgeleid".

II

Het leven van Potgieter is beheerscht door zijn bewondering van het voorgeslacht.

Als dan ook de dertien-jarige in Amsterdam komt, verlustigt hij zich in het Trippenhuis waar de oude schilderijen bewaard worden, maar boeit hem vooral het praalgraf van De Ruyter in de Nieuwe Kerk. Wil gelooven, roept hij zijn zwolschen kameraden toe, dat ik een vaderlandsche blijdschap voel als ik die tombe zie, en als ik daarbij denk: zóó wisten mijn voorvaders

hun groote mannen op prijs te stellen. Eigenaardig Potgieter, nu al; want levenslang bleef het een trek van dien al te bescheiden, dien ingetogen geest, niet ontroerd te worden door den roem, maar door de deugden. Wat begrijpelijkers kan men zich denken dan dat een knaap, den roem ziende waarmee die held ligt bijgezet, belust wordt op het streven naar het medewinnaarschap van zulk een marmeren hulde. Bij Potgieter niets daarvan: de deugden van het voorgeslacht dat zijn groote mannen te eeren wist, de deugden van den geëerde zelf, die hij navolgen wil zonder gedachte aan roem als deze kreeg.

De lof van De Ruyter vult een van de twee eerste gedichten die uit dien tijd over zijn. Het andere ontsprong uit de geestdrift voor den griekschen vrijheidsoorlog, en wie als vrijheids-held daar genoemd wordt is Washington.

De lezer zal het hoe langer hoe meer merken — zooals Potgieter zelf het altijd geweten heeft, het soms wel eens uitsprak, het zoo graag naspeurde in levensbeschrijvingen van anderen —: dat de kiem in de geboorte meegekregen, dat het zaad in de vroegste jeugd gekoesterd, door het heele leven spruiten schiet, spruiten die opwassen, zich verslingeren, tot het woud van hun twijgen, hetzij onder middagzon of voor avondrood, ontbloeit. Zoodra hij begon met het uitspreken, niet van gedachten, want die kunnen ons van buiten af toekomen, maar van ontroeringen, toonde de wortel van die innerlijke aandoening, het eigen,

oorspronkelijke leven van het schepsel — het leven, in zijn wording onnaspeurbaar, maar verwant aan de levens die het voortbrengen — zijn ingeboren aard door twee beelden. Washington was het beeld waarmee de patriotten-zoon zijn verwantschap met het geslacht waaruit hij stamde, kennen deed en verzinnebeeldde. De Ruyter was het beeld waarmee de teleurstelling van de ouders, naar het verleden om troost ziende — afwijking voor hun wezen dat alles van de toekomst gehoopt had, maar norm voor het kind in wien die tijdelijke afwijking zich een durend schepsel schiep, — De Ruyter was het beeld waarmee de bewondering voor het verleden, aan dit kind persoonlijk eigen, zich gelden deed.

Hoe zou ik wenschen u nu ook het leven van den knaap in zijn nieuwe gezin te schilderen. En dat niet enkel; maar ook zijn dagwerk in kantoor en pakhuis, zijn bezoeken en boodschappen, door de stad of bij familie en vrienden.

Ik deed het zeker, zoo dit een roman mocht zijn. Het oude amsterdamsche huis zou geen moeilijkheden opleveren: hebt ge het ooit gezien zonder zijkamer, achterkamer aan de binnenplaats, zaaltje aan het eind van de gang het trapje op, waar voor de keuken een trapje naar beneden gaat? En boven, waar het knaapje slapen zal, veel geschilderd houtwerk, geel geschilderd natuurlijk. Over Potgieter schrijvende kan ik aan dat eigenaardig toevoegsel van amsterdamsche huizen, de balk met haak waaraan het hijschblok, niet denken

zonder een glimlach. Is het niet in zijn opstel „'t Is maar een Pennelikker," dat de turf door middel van dat toestel omhoog gebracht, vanbinnen weer moet worden afgelaten, van den zolder, langs de zaal, naar de binnenplaats? „Och, Van den Bergh!" zegt de patroon, niet tot zijn bediende maar tot den volontair die de derde is op het kantoor in de achterkamer: „Och, Van den Bergh! ge moest eens even een handje helpen." Rivers, de bediende, de pennelikker, wacht vol ververbazing hoe Van den Bergh, het heertje, zich aan het bevel onderwerpen zal.

„Roetsch! — daar vliegt een mand met turf het zolderraam uit, opkamer en zaal langs, snel als een pijl naar omlaag.

„Piep — piep — piep — en de leêge mand is weêr boven; maar zou Van den Bergh — zou hij waarachtig — turf aflaten?....

„Kling, kling, er is geen twijfel aan, kling, kling, kling, de tweede mand, blijkbaar opzettelijk heen en weer geschommeld, levert den ruiten van de zaal slag."

De pennelikker verlustigt zich. „„Rivers," zegt de patroon, die Van den Bergh nauwelijks durft berispen, „Rivers, in het vervolg laat jij turf af, je bent bedaarder.""

Ook dit is, indien al waar gebeurd, niet noodzakelijk een tooneel uit het kantoorleven van Potgieter. En van het pakhuis weten we nog minder. Was het een deel van het benedenhuis, of een van die sobere rechtstandige gebouwen die zelfs nog aan aanzienlijke amsterdamsche grachten, en in zoo groote hoeveelheid op

dat merkwaardige Bickerseiland staan, waar de hijschbalk het eenige voorwerp is dat uitsteekt, inplaats van vensters houten deuren de verdiepingen aangeven, en een rond gat in de benedendeur alleen de rottenjagende poes tot uit- en ingang dient. Welk een prachtige gelegenheid — indien dit een roman ware — u het sleepers-bedrijf van de hoofdstad te teekenen, en den witkieligen „kruier", bijna een amsterdamsche merkwaardigheid.

Maar wat weten wij van de plaats waar mejuffer Van den Hengel haar huiden en leder borg!

De juffer zelf blijft in de schaduw, al houdt Potgieter ons haar huis, niet zooals het zwolsche gesloten. Wie we er goed kennen is mejuffer Van Ulsen.

Toen ik het karakter van Zwol beschreef, meende ik dat tot diep in zijn leven die stad Potgieter vergezellen zou. Ik had toen een bijgedachte: zij vergezelde hem in de gedaante van die tante.

Deze zwolsche burgemeestersdochter is een belangrijke figuur in zijn leven, en hoewel beschrijvingen van haar voorkomen en doen van later dateeren, is er toch veel in dat haar te allen tijde eigen was.

Nicolaas Beets heeft in een vinnig boekje, na Potgieters dood geschreven, en waarin hij ons vooral een Potgieter die zijn gelijke, die zijn mindere was, wou opdringen, ook tante Van Ulsen geteekend. Nuchter, gezien met den blik, niet van een dichter, noch van een welwillend waarnemer, geeft ons zijn voorstelling haar niet *en beau*, eer ontbreekt alle gloed eraan;

maar ziehier hoe hij haar zag; het was in het begin van het jaar 1835, een groote tien jaar dus na den tijd die ons bezighoudt.

„Tante, tegenover hem, aan haar naai- of breiwerk, deed mij, met haar zeer beknopt mutsje, ouderwetsche samaar en voorschoot, en den bril met groote glazen op den neus, geen anderen indruk dan dien van eene bedaagde, zeer eenvoudige burgerjuffrouw, wier woordenrijkheid, in zwolsch spraakeigen, mij al terstond frappeerde."

„Somwijlen metterdaad" — zegt hij iets verder — „had onze gedachtenwisseling meer van een twist dan van iets anders, en als Tante Van Ulsen, die altijd tegenwoordig was, er zich dan ook in mengde, deed dit niet veel goed."

Gemoed, geest noch karakter van deze vrouw, die later aan tal van tijdgenooten zoo bizonder scheen, deden Beets ook maar den minsten indruk. Hij zag enkel een gebrilde burgerjuffrouw, in de kleedij van die dagen, en veel sprekende in zwolsch spraakeigen. Maar dat spreken, dat den twist niet uitdoofde: anderen maakte het welsprekend, terwijl het Beets zoo lang daarna nog doet stilzwijgen.

Uit verschillende tijden is het bekend dat zij hield van het twistgesprek. Met Jan Francies Willems in 1830 te Antwerpen, met De Genestet te Amsterdam in dezelfde jaren waaruit Cd. Busken Huet zijn indruk van een anderen dergelijken strijd heeft opgeteekend.

Huet leerde haar kennen na 1860. Zij was toen oud

en door Potgieter omgeven met die weelde die het hem een lust was in welvarender jaren om de personen die hij liefhad uit te stallen; maar leeftijd en rijkdom afgetrokken, blijft er genoeg over dat ze altijd moet gehad hebben.

„Levendig staat het mij voor" — vertelt hij — „dat zij in den zomer van 1861 ons in de haarlemsche Zijlstraat een bezoek kwam brengen en wij elkander door hem werden voorgesteld. Het was een schoone Zondagnamiddag, en wij gingen samen buiten eten, den kant van Velzen uit. Hij was voor haar, in het openbaar gelijk onder vier oogen, *aux petits soins*, als een zoon in de kracht des levens voor eene nog krasse, oude moeder: haar doek en haar parasol dragend, gewapend met haar flacon, onvoorzichtigheden ontradend, bevelen vragend, en niet voor de leus alleen. Een lang leven vol wederwaardigheden had haar leeren buigen en bukken waar het pas gaf; doch zelfs in haren ouderdom kon men geen uur met haar in gezelschap zijn, of men gevoelde, dat zij van nature eene heerschzuchtige vrouw was, naijverig op hare positie en haar onafhankelijkheid; er in het minst niet op gesteld, ter wille alleen van haren leeftijd ontzien of medegeteld te worden, hartelijk bedankend voor het genadebrood der vereering van een jonger geslacht. Zonder de aandacht te trekken door singulariteit, vermeed zij in hare kleeding de modes van den dag, zich tooiend met hetgeen goed stond bij haar hooge gestalte, haar witte haren, en zilveren bril: een slank gewaad van

zwarte zijde, een juweelen speld in de over de borst gekruiste slippen eener kraag van oude kant."

Dit is al een geheel beeld, naar het uiterlijk in een later tijd behoorend, maar wezenlijk van elken leeftijd. Enkele andere trekken gaan vooraf aan de anekdote betreffende haar strijdbaarheid. Dat zij zeer vrij in haar oordeel over menschen en dingen was, goed rond en goed lachs, vol vernuft en christendom. Een zeker soort christendom, van de blijmoedige soort en toch niet zonder leerstelligheid.

— „het was, bij eene groote mate van vrijzinnigheid en van gezond verstand, eene kerkelijke orthodoxie van eigen vinding, die aan eene keur van bijbelsche uitspraken het gezag eener goddelijke openbaring leende, eigen leven daarnaar inrichtte, en anderer denkwijze er in hoogsten aanleg naar vonniste."

En hier volgt de anekdote.

„Hoe meesterlijk zij dit wapen hanteerde, — want haar geloof deed tegelijk dienst als staf op den levensweg, en als kolf of knods ter zelfverdediging, — daarvan ben ik in 1861 of 1862 te harent getuige geweest, toen zij Bakhuizen van den Brink, die in ik weet niet welke strijdlustige stemming een bezoek bij haar aflegde, noodzaakte te kapituleeren. In boekenkennis of bespiegelende denkkracht op ver na niet tegen Van den Brink opgewassen, gelijk zij in het gemeen door niets aan eene *femme savante* herinnerde, bracht zij hare spreuken Salomo's met zooveel talent en op zoo origineele wijze in het vuur, dat men op haar gebied

en binnen hare grenzen, haar onwillekeurig als een evenknie van den formidabelen geleerde en modernen wijsgeer erkende.”

Het afdoende van dit verhaal ligt hierin dat werkelijk Van den Brink de vermogens had die hem hier worden toegeschreven, en dat de aard van den strijd juist zoo was als door den stilist en theoloog Huet gewaardeerd kon worden.

Uit de jaren waarin dit voorviel ontmoeten we later nog andere getuigenissen: nu gaan we terug naar het huis op den Oudezijdsachterburgwal en het jaar 1822. Haar plunje gelijkt meer die waarin Beets haar beschreven heeft, en ook in haar optreden, willen we aannemen, is nog niet de verzekerdheid en voornaamheid waarmede zij zich later als gastvrouw en gevierde oude vrouw tusschen de beste nederlandsche dichters en schrijvers bewoog, die Potgieter om haar verzamelde. Zij was streng, hard als ’t moest, maar ook goedhartig, en belust op gezelligen omgang: haar vroomheid, die saaiheid uitsloot, gaf haar een draagkracht en een levensvreugd die den knaap niet alleen, die den man weerhielden af te dingen op de dogma’s waarin ze werd geuit.

Of die knaap daarom de belijdenisschriften van de Nederduitsch Hervormde Gemeente en den Heidelbergschen Catechismus heeft liefgehad? Ds. Simon Dirk de Keizer, die hem voor het lidmaatschap van die gemeente gereed maakte, was een humaan man — och, of hij de brieven bewaard had die zijn leerling hem

een jaar of wat later schreef uit Antwerpen: Potgieter bewaarde wel de zijne — humaan mocht hij wezen, maar een christendom dat buiten de kerk zou staan, buiten zijn eigene kerk, was niet zijn zaak.

Ik twijfel niet of Everhardus zal dien Catechismus geleerd hebben. Ik schrijf het met een zucht, want ik herinner me hoe ook in mijn, toen eerst elf-jarigen geest die vaste grondslag van hollandsch-kerkelijke overtuigingen moest gelegd worden. Afzondering op een kaal kamertje, den heelen Zaterdagmiddag lang, kwam er bij te pas, — daarna de school waar ik op verzoek zulk een middag mocht nablijven en onder opzicht mijn bladzijde instudeeren. Maar het lukte niet. Toch was ik niet kwaadwillig: ik las de volzinnen, half-luid of zacht, zoo lang, langer nog als mijn afdwalende gedachten me met rust lieten. Ook is mijn geheugen nooit slecht geweest. Mijn besluit was dat er dingen zijn die men niet onthouden kan. Er moet iets in den geest zijn dat onthoudt, maar dan moet ertegenover ook iets zijn dat onthoudbaar is. Voor mij miste de Catechismus het onthoudbare.

Meer wereldsche lessen waren talen en teekenen. Teekenles bij Dawaille — in een brief aan zijn vriend Wenink schrijft hij, 20 Maart 1822, dat juist een Koninklijke Teekenakademie is opgericht waar, in een zaal boven de Beurs, Dawaille, Kruseman en anderen leeraar zijn. Talen, engelsch en duitsch, bij meesters waarvan ik u niet de namen maar iets beters kan voorleggen. Potgieter voert ons door zijn mededeelingen

meteen in het huis zelf van zijn „tantes," waar de beiden hem les gaven.

„Hoe zie ik den eerste" — zegt hij, den Duitscher namelijk — „bij ongunstig weder, nog langzaam uit het brommertje stappen, langzaam den trap opkomen, binnengetreden langzaam den overjas, den gelen garrick, uittrekken. Hij blikt naar den haard — er is geen vuur als er vuur moest zijn, — of het vuur vlamt te hoog als er vuur is, — arme, slanke, teringzieke jonkman, hoe kucht hij! Eindelijk heeft hij zich op den aangeboden stoel neergezet, eindelijk de beslagen glazen zijner bril blinkend gewreven, eindelijk het boekske opgeslagen: alle traagheid is verdwenen, alle krankte vergeten; wij lezen samen *Der Frühling* van E. C. von Kleist. „*Die Lerche steigt in die Luft,.... Entzückung tönet aus ihr*", zong hij; het was lente voor hem geworden in zijn vaderland, hij zag het landschap waarin hij als kind had gespeeld weder: „*der Klang des wirbelnden Liedes, Ergötzt den ackernden Landmann,*" zijne stem beefde; „— *Er horcht ein Weilchen, dann lehnt er sich auf den gleitenden Pflug*": onwillekeurig was het ons, of ook wij luisterden: en waar of wanneer mij later op het land de leeuwrik verraste, ik gedacht zijner, ik zegende hem!"

Aandoenlijk bewijs hoe juist de aard van dit onderwijs hier is aangeduid: toen Potgieter in 1833 thuis was van zijn reis naar Zweden, schreef hij aan daar achtergelaten vrienden duitsche brieven niet zonder taalfouten; in denzelfden tijd gedacht hij in een opstel

met zweedsche herinneringen die eigenste schoone verzen van Von Kleist, die hij daar als motto boven stelde.

Hij gaat voort en ontwerpt een tweede beeld:

„Er school een dichter in den vroeggestorvene; die niet vermoedde, dat zijne studie van rijmlooze verzen een zin voor waarheid en eenvoud wekte, van welke *my other teacher*, voorstander der rijmkunst, welke hij zelf beoefende, geen begrip had, wier eischen hij niet eens vermoedde. Wat wonder dat deze niet uitdoofde, wat gene aanblies! Als waren zij, die dezen meester voor den leerling kozen, van het gevoelen geweest des Amsterdamschen Raads onzer dagen, dat de zuiverste uitspraak van het Engelsch valt af te hooren van wie zelf geen Engelschman is, was hij Hollander; schrijver van Hollandsche verzen, declamator naar den smaak des tijds bovendien! Hoe ergert hem die deze biecht spreekt, na weldra vijftig jaren, nog de gezwollen, de onnatuurlijke uitdrukking, welke zijne eerste gelegenheids-versjes door den omgang met dien meester kregen. Een verjaarsgroet aan eene lieve oude vrouw werd beproefd: van iets hartelijks mocht voor grootmoeder geen sprake zijn: „Door 't heiligst plichtbesef deez' feestdags aangedreven, Storte ik mijn wenschen uit in 't ongekunsteld lied!" O gemaaktheid! hoe noode houde ik zijner schim nog den wansmaak ten goede...."

De lieve oude vrouw was de tweede vrouw van zijn grootvader Potgieter, die na den dood van haar man, in 1811, met haar eenige dochter Zwolle verlaten en

zich in Amsterdam gevestigd had, waar ook haar zoon en een van haar stiefzoons woonden. In 1831 tusschen zijn vertrek uit Antwerpen en zijn reis naar Zweden, heeft hij in haar huis op de Bloemgracht gelogeerd en stond er aan haar sterfbed. Een herinnering aan Zwolle, ook zij, die zijn ontwikkeling in de hoofdstad begeleiden bleef.

Ik stel mij den jongen dichter, den vijftien-, zestien-, zeventien-jarigen, zoo graag voor, hoe hij van zijn woning aan de Oude Zijde den Vijgendam, dien oudsten dam in den Amstel, over, naar de Nieuwe ging. Tusschen het Raadhuis, den deftigen door Vondel bezongen bouw van Van Campen, langs de pui „van waar men wetten las die 't halve wereldrond van Hollands maagd ontving," — tusschen het door den lammen Lodewijk tot Paleis verknoeide Raadhuis, en de Nieuwe Kerk, Amsterdams tweede, waar Willem Eggert rust, de door den handel tot aanzien gekomen 14de eeuwsche poorterszoon, ging hij en zag de smalle burgwallen die ook hier als aan de Oude Zijde, toen gelijk voor eeuwen hun water naar het IJ voerden, en den Singel die de oudste stad omsloot. Maar dan kwamen achtereenvolgens die drie prachtige straten — zooals een engelsch reiziger van dien tijd zich uitlaat — de Heeren-, Keizers- en Prinsengracht. „Drie straten," zegt die reiziger, „wier gelijke men niet licht vinden zal in eenige stad van Europa, hetzij in lengte, breedte of in vorstelijkheid en fraaiheid van woonhuizen. Evenwijdig aan elkaar volgen zij den vorm van de stad, dat is dien van een

veelhoekigen halven cirkel met volmaakt rechte lijnen tusschen de hoekpunten. Deze straten zijn elk ongeveer twee mijlen lang, tweehonderd twintig voet breed, begrensd door ruime en sierlijke woningen, met een kanaal door het midden, dat door tal van steenen bruggen overspannen en aan weerszijden omzoomd is door rijen grootgewassen eiken, olmen en linden." Iep of olm is er, geloof ik, meerendeels de boomsoort, maar hoe frisch en verrassend treft deze indruk van een vreemdeling den in Amsterdam geborene. Wij zien altijd eerst het water en dan de huizen, daarlangs gebouwd. Wij vergeten den oorsprong van die grachten, die werkelijk, zooals de vreemdeling ze zag, zijn aangelegd: breede straten, met gegraven kanalen middendoor. In onze nieuwere steden maken wij doodliggende wandelplaatsen in het midden van te ruime wegen: de oude Hollanders groeven er een levende, vaartuigen- en handel-drijvende waterbaan door en lieten daar gevels en boomen schilderachtig in spiegelen. Zal Potgieter de bedoeling van dien water-aanleg hebben opgemerkt? Ik geloof het, evenals dat hij voor het schilderachtige oog had. In later jaren, toen hij alweer een goed deel van zijn leven in Amsterdam had doorgebracht, vond hij er woorden voor.

Ik volg hem nu hij, knaap of aankomend jongeling, alleen of met de beide stemmige tantes, die grachten bewandelt, of ze dwars overstekend naar een van die smallere grachten gaat, die er loodrecht op staan en zich tot aan dèn lateren stadssingel uitstrekken. Den

lateren; want de drie prachtige straten zoowel als al wat er achter ligt dagteekenen van na de Hervorming, wat erachter ligt zelfs van na de herroeping van het Edikt van Nantes, toen zooveel fransche nijveraars en handwerkers hierheen kwamen. Straten en grachten daar dragen de namen van bloemen en planten, omdat er oorspronkelijk tuinen waren. „Jardins" noemden die uitgewekenen dan ook hun nieuwe woonoord en nu nog leeft de naam door de bijbelsche Amsterdammers tot Jordaan verbasterd bij mijn stadgenooten voort.

De naam Bloemgracht, voor die waar Potgieters grootmoeder woonde, klinkt u nu niet meer vreemd. Ge zoudt haar huis wenschen in te gaan? Daar gaat hij al, onze dichter, het huis voorbij, op de Raampoort toe: ik schrijf geen roman, zei ik.

Toen ik een jongen was, had men daar, bij de Raampoort, nog een soort poortwachtershuisje, en een kerkhof. Voor het huisje, naar de Bloemgracht toe, lag een klein vierkant tuintje, een open stukje grond met een hekje erom; daar bloeiden den heelen zomer wonder-groote en schoone zonnebloemen en goudsbloemen. Als Potgieter een bloedverwant op een molen, achter den singel, bezeten had, zou ik u nu daarheen voeren. In die streek van molen-erven, vlonders, slooten en bruggetjes ben ik bizonder thuis: ge zoudt er in geen zomerschen achtermiddag met me vandaan raken. O wee, dat al die heerlijkheid aangeplempt en van leelijke huizen voorzien is. Mijn laatste herinnering is dat ik

tot aan het midden in den weeken grond zonk en niet zonder verlies van een schoen vrijkwam.

In Potgieters jeugd was de poort nog een poort en had Amsterdam nog zijn wallen en bastions. Dertig bastions, op elk waarvan een groote molen stond. Vergis ik me niet, dan heb ik tot in mijn jongelingsjaren juist den molen die bij de Raampoort stond nog gekend, en als ik daar 's avonds langs kwam en het donkere gevaarte tusschen de rondom zwiepende boomen zag, dankte ik het — vooral als de maan even door de wolken brak — dichterlijke huiveringen.

Ai mij! waarom den knaap te begeleiden door de stad waarin ik leefde. Ik schrijf er mijn eigen verleden meê.

„Ook ik ben een dichter!" zal het in dien tijd menigmaal in hem gejuicht hebben. Want midden tusschen de lessen en den dagelijkschen arbeid door, borrelde, dropte, sijpelde en gonsde onafgebroken de beek, de stroom van dichterlijke gedachten, die nooit, nooit meer, in het zand van de tijdelijkheid versmoren zou.

Toen hij een paar jaar in Amsterdam was kwam hij er in kennis met die deftige dichters-kooplieden, de broeders Klijn en W. H. Zimmerman. H. H. Klijn's drama *Montigny* was zeer vermaard en werd in het jaar van Potgieters aankomst in den hollandschen schouwburg voor de koninklijke familie opgevoerd. Hij schijnt echter het eerst en het meest Barend Klijn gekend te hebben.

Brave Barend! Het laatst dat ik zijn gezicht gezien

heb lag het achter de ruiten van een uitdrager en diende ter vulling van een antiek koperen lijstje. Het was een braaf, uiterst braaf gezicht, van een degelijk welvaren, bezadigd, en met den blik van iemand die meer weet dan hij toonen wil. Die menschen zweetten deugdzaamheid en voedden zich, behalve van hun zaken, met de zoete koek van edelaardige gedachten. Als ik zeggen zal hoe zij de grootere dichters van hun tijd zagen.... aan den eenen kant zagen zij Bilderdijk, die met zijn mateloozen hoon tegen al wat modern heette hun gemoedsrust stoorde.... aan den anderen Feith, wiens deugdzame gedachten en getemperd natuurgevoel zij volkomen deelden, alleen — verbonden met een zekere burgerlijke wijsgeerigheid, die in hun aard lag, en die behoedde voor wat zij overdrijving noemden. Men weet immers hoe in die jaren bij de heele vaderlandsche burgerij geen gevoel sterker was dan dit: dat God den braven, en eigenlijk ook wijzen Nederlander, nu beloond had, ten eerste door den „val" van Napoleon, ten tweede door al die braven te vereenigen in één groot huisgezin met koning Willem als vader. De gemeenste ondeugd voortaan was dus die van Bilderdijk: ontevredenheid. De verdienstelijkste bezigheid, nevens den handel, de bespiegeling van die nederlandsche deugden: godsdienstigheid, vaderlandslievendheid, huiselijkheid. En dit alles met mate: wijsgeerig, en niet zonder natuurgenot.

Voor Potgieter waren deze menschen niet zonder beteekenis. En niet enkel doordat zij hem aanmoedig-

den of goeden raad gaven, maar door te zijn die zij waren. In vrede met zich zelf en de wereld, in hun kring aangezien als dichters en kooplieden, waren zij het hoogste wat de jonge droomer die daar door Amsterdam liep zich denken kon: levende voorbeelden van dien burger-dichter die hijzelf voelde dat hij in die stad zou willen zijn. De jeugd meet niet, zij ondergaat. En ook in de minderwaardige exemplaren genoot hij de soort.

Er kwam nog iets bij. Deze Amsterdammers hadden door hun afstamming de bewondering voor Amsterdam, die Potgieter had leeren kennen uit *Maurits Lijnslager;* die zoo geheel paste bij zijn wezen, gericht op bewondering van het voorgeslacht.

Hier lag het hoekpunt waar Potgieter de poëzie van zijn tijd verlaten zou.

De poëzie van Bilderdijk en Feith, die van de achtiende-eeuw-helft waaruit zij voortkwamen, die van het heele westelijk Europa tot een zeker aantal jaren in de negentiende, had voor doel gehad algemeene gedachten. Het was een jacht geweest, de laatste renaissance-gestalten voorbij, de alleralgemeenste denkbeelden te achterhalen: de eindelijke wijsheid, meende men, die opwoog tegen alle leven. Hier waren die algemeenste vormen enkel verstandelijk, daar meer werkelijk, elders meer retorisch gebleken; maar de bedoeling was dezelfde: in kunst en wijsbegeerte algemeene gedachten, in het leven de toepassing ervan.

Wanneer Potgieter toentertijd niet een kind, niet

dit kind, geweest was, dan zou hij misschien in een anderen kring geraakt zijn, dan zou hij misschien bevroed hebben dat die éénige spelbreker in Nederland, dat Willem Bilderdijk een heviger strijd voerde dan die te verklaren viel uit ontevredenheid, dat hij alleen, en met onverzwakte kracht zoolang de eeuw in haar eerste vierde stond, in de lijn van een stervend geslacht streed, en dat hij, als vertegenwoordiger van Nederland, juist in die jaren, al de resultaten van den strijd had bereikt.

Niet de oneindige hoeveelheid versjes die hij geschreven heeft, maar die hartstochtelijke, verstandelijk-retorische scheppingen, die omstreeks 1810 ontstonden, die verstandelijk-retorische, maar door den hartstocht gestaalde vormen, waarin goden-, geesten- en menschenwereld, opgenomen, zich verslingerend, een onverbreekbaar geheel zijn en een geestelijke nalatenschap van den bijbelschen Hollander, die in duitsche mystiek gedrenkt, aan duitsche wijsbegeerte beproefd, er een hemel- en aardleer in ontwierp die den nuchteren hartstocht van zijn ras vereenigde met de overlevering die hem onvergankelijk docht, — die waren Bilderdijk.

In 1819 verscheen in Amsterdam het eerste deel van de gedichten van Johannes Kinker. Kinker was de apostel van het Kantianisme in Nederland. Na 1813 was hij professor in Leuven. Hij had altijd aan Bilderdijks zij gestaan tegenover Feith die den geestes-hartstocht verslapte terwille van het aandoenlijke. Hij had niet den vormen-rijkdom van Bilderdijk, ook niet zijn

ijver; maar hij had de klaarste bewustheid van wat de europeesche geest bezig was te doen.

De voorrede voor het deel dat ik noemde is een wonder dat, ook in later jaren, Potgieter kon hebben ingelicht.

„Wat is het verband tusschen Dichtkunst en Wijsbegeerte?” was de vraag geweest die een hollandsche Maatschappij in 1780 stelde en die door Bilderdijk, en door een medestander van Feith: Hieronymus van Alphen, beantwoord was. Van Alphen zei: het verband ligt in den mensch, die de natuurlijke eenheid van dichten en denken is. Bilderdijk antwoordde: de grootheid van den Dichter hangt af van zijn grootheid als man van wijsbegeerte en wetenschap.

Veertig jaar later, aan het eind van het tijdvak, onthult Kinker het bewustzijn waaruit het arbeidde naakt: „alle uitkomsten der wijsbegeerte zijn uit hunnen aard poëtisch.”

En hij vereenigt zich met wat Herder, de wegbereider van diezelfde beweging in Duitschland, in zijn *Adrastea* geschreven heeft:

„Houdt gij het gezang van Orpheus voor eene fabel? Eens zal, wanneer de wetenschap tot rijpheid zal gekomen zijn, de Orpheus der Natuur zijne lier doen klinken. Gij houdt het hakselgerecht uwer paragrafen voor de eenig beste wijze om de wetenschap te bearbeiden? Dit mag zij voor uwe leerlingen zijn; maar het overzicht des geheels zal vanzelf eene andere uitvoering vorderen. Reeds dit geeft een gunstige voor-

ingenomenheid voor de wijsgeerige Dichtkunst, dat de Grieken haar in zulk een hooge mate beminden! Met welk eene onweerstandelijke kracht verkondigden Parmenides, Epimenides en zoo vele andere hunner wijzen de waarheden hunner stelsels als uitspraken hunner zanggodin! Niet slechts hunne Wetgevers en Spreukenvervaardigers, maar ook eigenlijke stelselmatige denkers omkleedden hunne leerstellingen in versmaat; stellingen, welker overgeblevene fragmenten ons het verlies van zoo vele schatten des geestes doen bejammeren. De meest gekuiste en krachtigste uitingen der waarheid worden, wat haren aard en wezen aangaat, Poëzie; en ieder stelsel, in zoo verre het met zich-zelve samenhangt, geheel en zuiver voorgesteld is een Dichtstuk."

„De Filozofische waarheid verheft zich tot de vlucht van den Lierzang," vaart Herder voort. En ook dat is een woord Kinker uit het hart gesproken, die niet het leerdicht maar de poëzie-geworden wijsheid wil verdedigen.

De wijze waarop hij dat doet, vooral zijn bespreken van Horatius en andere dichters, en van taal en versmaten, maakt de verrassing volkomen. Die bespreking is namelijk puur aesthetisch, maar in een spraak die aldoor voelen doet dat het aesthetische één is met het wijsgeerige.

„Er is eene algemeene taal, welke in al de overige voorzit, en zonder welke, er geene vertolking van de eene spraak in eene andere, mogelijk zijn zou; en deze alle tongvallen bezielende taal is het hoogstbeweeglijke,

dan eens verzinnelijkende, dan weder vergeestelijkende werktuig der rede, 't welk in allen, naar een en hetzelfde grondbeeld samengesteld, de onderscheiden aan elkander sluitende buizen, als ware het, in zich bevat, waardoor en waarin zich de gedachten bewegen. Van het bestaan dezer afbeeldende bewerktuiging, welke, in alle, gelijkvormig en, in den grond eenzelvig is, en zijn moet, zal zich ieder gereedelijk overtuigen, die nagaat, dat elke taal een tolk van het denkvermogen, en iedere welingerichte volzin eene getrouwe nabootsing der daarin besloten gedachte is; in dier voege en voor zooverre twee zulke ongelijkslachtige zaken, als, bij voorbeeld, bewerktuigde klanken en het onstoffelijke der gedachten zijn, naar elkander gelijken, en de eerste het laatste vertegenwoordigen kunnen. De ware Dichter, vooral, gevoelt deze eigenschap en strekking der taal in hare volle kracht; ook dan, wanneer hij geen groot taalkundige, in de gewone beteekenis van het woord is. Hij kent er het werktuigelijke van, gelijk een bekwaam toonkunstenaar zijn speeltuig; en ook evenzoo bespeelt en bezigt hij haar. Deze zijne kennis, allereerst uit een donker gevoel, dat zich door de beoefening ontwikkelde, gesproten, is hem aangeboren, en wanneer hij de bewegelijke raderen en spraakkundige gedaanten der taal waarin hij denkt, aan zijn kunstvermogen dienstbaar doet zijn, volgt hij, door eigen aanleg genoopt, die algemeenste taal- en gedachteregelen, welke niet dan zeer schaars en gebrekkig in de werken der spraakkunstenaren aangetroffen wor-

den. Die *symbolische* gelijkvormigheid tusschen het onstoffelijke denkbeeld en zijn zinnelijk bekleedsel is op zich-zelve reeds poëtisch."

In dien slotzin ligt de kern van Kinkers aesthetica. Voorafgaande aan alle taal, voorwaarde van alle taal, is het gevoel van een symbolische gelijkvormigheid tusschen denkbeeld en uitdrukking. Die symbolische gelijkvormigheid is het eigenlijk poëtische, is tegelijk oorsprong en wezen van elke taal.

Op die wijze bedoelt hij het woord dan, als hij zegt:

„Alles is taal in de dichtkunst; en de melodische en harmonische toonreeksen zijn in de poëzie, niet minder dan in de muziek beeldsprakig; in de laatste, hoofdzakelijk, in al wat strekt tot afbeelding van het hartstochtelijke des menschelijken gemoeds; in de eerste, bovendien, in het verheffen, wijzigen en aanvullen van de beteekenissen der woorden, en van de zinduidingen der ondergeschikte denkbeelden, welke meer uit het verband en de overgangen dan door den bepaalden zin der woorden, op zich-zelven, gekend worden."

Zinnebeeldig dus, niet enkel als klank ter weergave van het gemoeds-, maar ook als zin ter weergave van het geestesleven.

Hoezeer juist dit tweede gedeelte, de afbeelding van het geestesleven, Kinker bezighield, blijkt, behalve uit zijn eigen gedichten, uit zijn lof van Horatius.

„Deze Tacitus onder de Dichters verstaat de kunst der kortspreukige voordracht meesterlijk. Overal zijn de hoofddenkbeelden welke hij voorstelt, en de woor-

den waarin hij ze voordraagt, zoodanig geordend en verbonden, als het meeste geschikt is om eene menigte van ondergeschikte denkbeelden, zonder woorden, en alleen door hun verband en rangschikking, uit te drukken. Ook de overgangen en wendingen zijner dichterlijke taal, vooral wanneer zij snel en plotseling zijn, spreken beteekenissen uit. En waar men, in plaats van overgangen, gedachte-sprongen ontdekt, zijn deze gapingen vol zin en duiding. De verbeelding vult ze aan, — en hetgeen dan gezegd wordt, treft des te meer, omdat de vluchtig voorbijgaande, maar ook zoo veel te sterker treffende indruk meer geestig is."

Niet, nochtans, dat door dit nadrukleggen op den zin, de klank wordt voorbijgezien. Integendeel wordt, naar aanleiding van een Ode van Horatius, opgemerkt, dat de enkele gedachte daarvan onbeduidend is, dat daarentegen haar geheele waarde ligt in den lyrischen vorm, de rhythmische bekleeding, de snelle overgangen, het louter aesthetisch verband. De nadruk wordt op den zin gelegd niet uit gebrek aan gevoel voor het rhytmische, — zijn begrip van wat taal is drukt dat wel anders uit — maar omdat deze dichter de poëzie begrijpt als „eene gekristalizeerde Filosofie."

Kristallisatie noemt hij het hier, Verzinnelijking elders. En terugkeerende tot zijn uitgangspunt wordt in dezen term zijn schoonheidsbegrip saamgevat: —

„Het Poëtische in alle talen en tongvallen is het werk dezer verzinnelijking; en het werktuigelijke der taal, dat in alle spraken in den grond eenzelvig is, ge-

tuigt van dezen poëtischen aanleg aller volkeren: want ook de taal is het kleed, het gekristalizeerde lichaam, en tegelijk het door de denkkracht bezielde voertuig der gedachten. De stoffelijke klank der woorden teekent het onstoffelijke denkbeeld zinduidend (symbolisch) af."

Terwijl Potgieter zijn eerste dichterlijke eerzucht in den kring van de Klijns bevredigd vond, had de achtiende eeuw haar streven afgesloten, praktisch in de gedichten van Bilderdijk, theoretisch in Kinkers aesthetica. Onbewust dat hij een wereldbeweging achter zich geëindigd liet, onbewust dat hij aan het begin van een nieuwe stond, koesterde hij aan Amsterdam zijn bewondering van het voorgeslacht.

Algemeene denkbeelden waren de hartstocht van de achtiende eeuw geweest. De Geschiedenis zou de hartstocht zijn van de negentiende.

Niet in het doodstille Holland, niet in het nog sluimerend Amsterdam, niet in den tevreden kring van de Klijns zou het besef daarvan in hem gewekt worden. Het was genoeg dat zijn dichterschap er zich kennen deed, en dat het er waardeering vond.

Een goed en weldadig schrijven is het dat W. H. Zimmerman hem naar Antwerpen, waarheen hij nu ging, gezonden heeft. Het houdt de erkenning in dat de dichterlijke stroom in hem niet te stuiten was, dat die, toen al, sterker bleek dan de daagsche beslommering, dat er een kracht in school die hem heffen zou tot grooter vermaardheid dan het deel kon zijn van den briefschrijver.

Reden genoeg, dit alles, waarom Amsterdam en de vrienden daar met dankbaarheid konden worden gedacht.

III

Tegen 1827 deed mejuffer Van Hengel haar lederhandel aan kant en vereenigde zich met den heer W. G. van der Meulen tot een suikerhandel. In Amsterdam waren de zaken slecht gegaan: er werd daarom besloten dat zij als vertegenwoordigster van het huis zich te Antwerpen zou vestigen. Mejuffer Van Ulsen vergezelde haar, en ook Potgieter wien het bezoeken van Beurs en kantoren, benevens de briefwisseling werd opgedragen.

Ondanks dat in 1824 de Nederlandsche Handelmaatschappij was opgericht, en in 1825 het Noord-Hollandsch kanaal naar den Helder geopend, bleef Amsterdam bij Antwerpen vergeleken achterlijk. In 1828 kreeg de vreemdeling die de amsterdamsche grachten zoozeer bewonderde den indruk, niet alleen dat de welvaart sints den vrede nog niet was teruggekeerd — de walvischvangst geheel opgehouden, de bezittingen in Indië eer een last dan een voordeel, — maar ook dat kooplieden en staatslieden er weinig moed hadden op verbetering.

Over Antwerpen daarentegen was maar één roep. Eén van Napoleons meest grootsche ontwerpen was het geweest de stad te versterken tot een oorlogshaven. Door niets kon grooter ontsteltenis in Engeland te-

weeggebracht. Toen dan ook den 30sten Mei 1814 het vredesverdrag te Parijs geteekend werd was daarin de bepaling opgenomen dat de antwerpsche scheepsdokken zouden vernietigd en alle schepen, in de haven of op stapel, zoowel als alle voorraden, tusschen Frankrijk, Holland en de Vereenigde Mogendheden verdeeld worden. Twee officieren van de engelsche zeemacht waren met de gelastigden van de anderen regeeringentegenwoordig toen het verwoestingswerk werd uitgevoerd: zij waren inderdaad de hoofdpersonen, als vertegenwoordigers van het volk dat de heele achtiende eeuw door zich bevlijtigd had iedere opkomende marine te vernietigen. Dokken en versterkingen, magazijnen en werkplaatsen werden verwoest, schepen en wapenen toegewezen, timmerhout en voorraden tot een bedrag van vijf en twintig millioen gulden verdeeld en weggevoerd. Blijven mochten de twee naar binnen gelegen bassijnen, beschermd door de citadel, van de rivier gemakkelijk in te varen, uitmuntend geschikt voor koopvaardij- en winterhavens. Zonder twijfel was dit ophouden van allen arbeid aan de versterkingen en het naar Holland overbrengen van scheepsbouw en wat daarbij behoorde, voor de stad een slag geweest. Maar in het jaar waarin Potgieter er heen zou gaan had ze niet het voorkomen van een noodlijdende. Integendeel. Haar geschiedschrijvers sommen, tusschen 1816 en 1830, een reeks maatregelen op: aanleg van kaden en bruggen, vernieuwing van vlieten, straten en waterwerken, aanplant van boomen, aanleg en betimmering van

wegen, herstelling van openbare gebouwen, premiën op het bouwen van schepen en korting van inkomende rechten op aanvoeren onder de nationale vlag. Het hollandsch bestuur was het rechte tijdperk van Antwerpens handelsherleving, zeggen ze onomwonden. En de Handelmaatschappij, door Willem I opgericht, bracht rijke winsten aan de stad die een ruim deel nam aan de vaart op Indië.

Potgieter zelf heeft in later jaren op zijn wijs den toestand van Amsterdam en dien van Antwerpen in beeld gebracht. Amsterdam, wel voorziende maar niet kunnende weren dat aanvoeren uit de plotseling geopende koloniën de prijzen zouden doen dalen, dat de mededinging van andere volken op de eensklaps ontsloten wereldmarkt het te sterk zou zijn; Amsterdam tien jaar lang worstelend en verliezen lijdend en, „ondanks al hare vroegere kennis, ondanks al haar overgebleven kapitaal," ingesluimerde, achtergeblevene, en misschien eerst in 1824 door Willem I gewekt. — Antwerpen? „België, minder vervuld van het besef zijns verledens, dan wij dit van het onze bleken, België begreep het heden beter dan Holland het deed. Over zijn bodem wuifden oogsten, bewonderend en benijdend door den verst gevorderden, den wetenschappelijksten landbouwer zijner buren aangestaard; — onder de met lommer bekranste heuvelen, in de rotsen van zijn zuidelijkste gewesten, school alles wat de nijverheid des nieuweren tijds eischte; — waarom zou zijne jeugd zich den derden waarborg van volksvooruitgang, zich

den handel niet evenzeer wijden?" En gold dit voor België, voor de stad waarvan wij spreken gold nog iets meer. „Immers de Schelde was nauwelijks weder geopend, of Groot-Brittanje bewees de voorrechten door de natuur dien weergaloozen waterweg toegekend te waardeeren. Uit de paleizen van de Meir, uit de poortdeuren der Lange Nieuwstraat zag men vreemdelingen naar die aloude beurs opgaan, welker gewelven aan de meeste tempelen van Mercurius in ons werelddeel ten voorbeeld hadden gestrekt. Het waren Engelschen, die ondanks het Continentaal Stelsel op alle oceanen hunne vlag hadden doen wapperen; wier handelsbetrekkingen door het sluiten des Vasten Lands wel waren belemmerd, maar niet werden afgebroken; die de draden hadden vastgehouden den vingers onzer kooplieden ontrukt. Heel Midden-Europa bood geen geschikter plaats aan voor hun weefgetouw dan deze — ook stond het er en het snorde!"

Duitsche kooplieden, joodsche handelaars, ook noordnederlanders en Amsterdammers eindelijk, vestigden zich in Antwerpen.

Hoe Potgieter met hen omging, temidden van hen zijn zaken dreef, — wat zijn dagelijksche staan en gaan was tusschen landgenooten en vreemden, — enkele trekken ervan zijn optemaken, een enkelen indruk ervan heeft hij ons meegedeeld; maar daar blijft het bij.

Hij was er koopman, spoedig bekend, spoedig bemind, zooals later altijd, wáár hij zich ook vertoonde; maar dit was het meeste niet. Het meeste was dat hij

den koopman opnam in zijn gedachte-leven; hij idealiseerde hem.

Hij mocht in Antwerpen — zonder veel betrekkingen, in weldra onrustige tijden — weinig winsten maken; maar hij schreef er een gedicht waarin hij de stad en haar handel verheerlijkte, waarin hij den Handel in het algemeen een weldaad prees.

De letterkunde van ons land is vol van den lof van hollandschen handel. De zangen op onze zeevaart en onze koopsteden prijzen, de zeventiende en achtiende eeuw door, de schatten van voortbrengselen en kennis die de schepen uit alle wereldstreken hier aanbrachten, die de kooplieden naar alle wereldstreken uitzonden. Ja, meer, zij prijzen ze niet alleen: zij toonen ze ons. De verbeelding van ons volk was vol van het wereldleven dat ons land omstroomde, dat door ons volk werd genoten en beheerscht. En het kon niet anders dan dat ook algemeene gedachten over de voortreffelijkheid van den Handel hier inheemsch waren.

Maar toen ons volk zijn taak had vervuld, toen het, eerste van alle west-europeesche natiën, in zede en godsdienst, in wetenschap en kunst, een handelsvolk geworden was, en vóór alle anderen zich bezittingen in verre werelddeelen veroverd had, die het bestuurde, waarop het handel dreef, een rijk zoo groot dat het geen krachten voor verdere uitbreiding beschikbaar had, toen tusschen grootere volken de wedstrijd begon om ons natevolgen, ons te overvleugelen, toen was de tijd niet langer aan de verheerlijking van één volk en

zijn bizonderen handel, maar aan de idealiseering van den Handel, die het oogmerk van allen was.

De achtiende eeuw begon in algemeene denkbeelden, van kunst en godsdienst, van wetenschap en wijsbegeerte, van handel en zede, de slotsom te trekken uit de ervaringen van de zeventiende, en uit de geestdrift voor die denkbeelden haar leven voort te zetten.

Een gang dus, omgekeerd aan de vorige. Eerst was het van de ervaring naar de algemeene denkbeelden, nu van algemeene denkbeelden naar een nieuwe ervaring.

Toen in de helft van de achtiende eeuw de strijd tusschen Frankrijk en Engeland om de heerschappij ter zee, om het bezit van de koloniën aanving, een strijd die eerst beslist was met het aftreden van Napoleon, — toen ook Spanje zich nog eens, zich voor het laatst inspande den rang te hernemen van zee- en handelsmogendheid, — toen bewogen over heel Europa zich algemeene denkbeelden, die ontsprongen waren aan de praktijk van de Hollanders, die men trachtte te verwerklijken aldoor naar Holland ziende, met bewondering en met nijd.

Niet waar praktijk en theorie zich gelijkelijk versterkten, in het handeldrijvend Engeland, maar in het lang en graag bespiegelende Duitschland van die dagen zoek ik de toen ontstaande idealizatie van den Handel. En wel het liefst bij dien wondervollen geest die aan alle idealizatie daar, aan Herder, aan Goethe, voorging, Johann Georg Hamann.

In 1756 schreef hij zijn vertaling van Dangeuil's

opmerkingen over de voor- en nadeelen van Frankrijk en Groot-Brittannië ten aanzien van den handel en de overige bronnen van de macht der staten; waaraan een uittreksel van een werk over het herstel van de nijverheid en den handel in Spanje was toegevoegd. In een bijlage gaf hij over den Handel zijn eigen denkbeelden.

Minder nochtans denkbeelden dan wel een lofrede. Een lofrede op den handel, door wien overal is wat ergens is. Die begeerten wekt en bevredigt. Die de rust handhaaft en wapenen reikt voor den oorlog. Die arbeid geeft en beloont, menschen gebruikt, opvoedt, beheerscht en dienen doet. Wiens havens, kanalen, bruggen, schepen en legers zijn. Die de kunsten prikkelt, het huisraad fraaier maakt, voedsel en artsenij aanvoert, spaarzaamheid verzoent met verkwisting. „Hem te beoefenen is strikt rechtvaardig zijn, en van zijn winsten deelt de patriot prijzen uit en betaalt zijn geloften."

Want na den Handel de Handelaar. Niet dien koopman prijst hij die alleen lettend op eigen voordeel den Handel in zijn geheel genomen tot schade en schande strekt. Die kan geen regel zijn. Maar hem die zijn vaderland, het welzijn van allen en de toekomst liefheeft en boomen plant die zijn kleinkroost eerst zullen beschaduwen; die elke winst als diefstal verafschuwt die den algemeenen Handel schaden zou. Die door wijze ondernemingen zijn land nieuwe takken van handel bijbrengt, en de oude ondersteunt en spaart omdat, zoo zij hem persoonlijk ook niet honderdvoudig

vrucht schenken, hun verzorging tal van medeburgers arbeid geeft. „Deze koopman," zegt hij dan, „is geen hersenschim. Zelf ken ik er die grootheid van ziel genoeg hebben om de uitbreiding van den handel en niet de winst tot hun laatste doel te maken, die niet alleen de berekening maar ook de rechtmatigheid en het rechte gebruik van die winst in het oog houden. Holland" — besluit hij — „zou zijn dijken wel kunnen doorsteken als het niet nog kooplieden rijk was die uit liefde tot hun land hun millioenen lieten blijven in een handel die nu weinig baat, eer verlies meer afwerpt, zooals de walvischvangst."

De tijd was nog niet daar, dat de ideale schildering een kortzichtige droom zou lijken. Integendeel: menige koopman zou in goeden ernst zich eraan spiegelen en trachten eraan gelijk te zijn, eer op de hardheid van de omstandigheden ook *zijn* goede bedoelingen zich verbrijzelden.

Potgieter, die niet enkel koopman maar ook dichter was, kon in het midden van zijn leven de jaren genieten waarin de idealiseering niet zelden werkelijk bleek; altijd genoot hij in zichzelf het verleden, waarin ze, naar dicht en geschiedboek meldden, zoo dikwijls werkelijkheid was geweest.

Het gedicht *Antwerpen* bevat zijn eerste verheerlijking van handel en koopmansstand. Tusschen de zijne en die van Hamann evenwel blijkt een onderscheid. Het eind van de achtiende eeuw ligt tusschen hen. Terwijl Hamann den Handel ziet gedreven door bevol-

kingen, in alles gericht op hun burgerlijk welvaren; terwijl hij de kooplieden in hun beteekenis voor den staat beschouwt; heeft Potgieter de vaderlandsche grenzen doorbroken: de Handel verbindt de menschheid, de Koopman is de Priester van westersche beschaving.

Hoe zijn, de heele negentiende eeuw door, deze denkbeelden de wereld over gedragen: hoe hebben kooplieden en ontdekkers, zendelingen en staatslieden, ervoor geblaakt, geijverd, gewaagd.

Veldheeren zelfs: — want den vrede bracht ook niet deze menschenliefde. Strijd overal en telkens tot het de vraag werd of heb- en heerschzucht niet maar staken in den dos van zoo schoone beginselen, of het opdringen van eigen voortreffelijkheid uit hardhoofdige waanwijsheid voortkwam of uit berekenende huichelarij.

Potgieter stond aan het begin: de eeuw was nog pas in zijn tweede vierde: het Patriotten-kind dat hij geboren was kon nog lang die schoone geestdrift koesteren voor humanitaire overtuigingen.

In hem leefden ze, en door haar bezield bewoog hij zich op die Beurs waarvan de eenige indruk dien hij ons overbracht, niet opbeurend is. Antwerpens Beurs deed er zich op te goed, zegt hij, dat zij haar landstaal verloochende.

„Als gij onder die ruime maar lage bogen hadt omgewandeld, als ge op dat vierkante onoverdekte plein hadt stilgestaan, ge zoudt kippenvel gekregen hebben van het geledebraakte Fransch, er om u heen gemar-

teld; ge hadt er, buiten het Engelsche, den tanden uitgestooten, en het Duitsche, den gorgel ontworsteld, een derde gehoord in de achterholte van den mond gevormd, dat even min als een der beide anderen vlug van de lippen vloog; dat het minst der drie in geest naar het echte zweemde. Het was het Vlaamsche-Fransch; het was de tongval die het bewijs leverde hoe weinig het volk, de zoetste heugenis zijner moeder prijsgevend, aan het handhaven zijner zelfstandigheid dacht."

Er is een naam die ons, dit lezende, vanzelf op de lippen komt: die van Jan Francies Willems. Geen Vlaming die zóó zeer als hij de nederlandsche taal heeft liefgehad. „Ik zoog ze uit moeders borst, 'k las ze op mijn broeders graf, Mijn Vader sprak ze toen hij mij zijn zegen gaf."

Geboren in 1793 was Willems sints 1818 de erkende vertegenwoordiger van de nederlandsche letteren in het zuiden en de bestrijder van de Franschgezinden. Fel en toch ook gemoedelijk, geleerd en tevens geestig, in staat te werken met de kleinste middelen maar volkomen ideëel van aanleg en bewustzijn, was hij klaarblijkelijk niet een talent dat op geschikte wijs arbeidde in bepaalde verhoudingen, maar een natuur met sommige omstandigheden ontstaan en in samenhang ermee opgegroeid, voorbestemd om het lot te deelen van de levensvormen waar hij toe behoorde: hun heerschappij of hun ondergang. In 1818 was hij gehuwd, in 1821 door de nederlandsche regeering be-

giftigd met den post van ontvanger bij de registratie te Antwerpen. Vanwege zijn naar alle zijden vorschende, belangwekkende studiën, en zijn edelmoedigen ijver in al wat de letterkunde raakte van het gemeenschappelijk vaderland, was hij in briefwisseling met Bilderdijk, dien hij vereerde als den patriarch van onze dichtkunst, en met Jeronimo de Vries, den smaakvollen kenner van gedichten, en hem een beminnelijk vriend.

In Antwerpen was hij eenzaam. Enkele weken voor Potgieter met hem in kennis kwam beklaagde hij zich bij De Vries dat hij er „volstrekt geen letter verkeer meer" had. De toon van zijn eerste briefje was dan ook buitengemeen verheugd en hartelijk. „Ik stel mij geen klein genoegen voor in het vriendschappelijk verkeer met UwelEdele."

De vriendschap was dadelijk, en duurzaam. En men mag veilig beweren dat de heele ontwikkeling van Potgieter in Antwerpen zich beweegt om Willems heen.

Om Willems heen ook alle gezelligheid en wrijving van meeningen.

Van andere vrienden zijn ons de drie predikanten Marcus, Mounier en Van Laak bekend. De laatste als buurman, en belangstellend in de letteren, de tweede door de zorg waarmee Potgieter zijn rede ter bevestiging van Marcus onder zijn papieren bewaarde, en deze zelf — van wien later uitvoeriger zal sprake zijn — door een schrijven waarin hij ons een kijk geeft op den antwerpschen vriendentijd.

Die kijk — waarvan overigens ook Van Laak gewaagt — is niet anders dan een vriendschappelijk twistgesprek, over godgeleerdheid en staatkunde, in gezelschap van tante Betje en tante van Ulsen.

Maar het wezenlijke belang van dergelijke gesprekken ontvonkte zich aan Willems eerst.

Wat betreft den godsdienst was hij Katholiek; niet alleen omdat hij roomsch was opgevoed, maar op dezelfde wijs als eigenlijk Bilderdijk: vanwege het eenheidsbeginsel waar zijn geest in wortelde. Men behoeft sommige van zijn brieven, ik bedoel die aan De Vries over Grotius, maar te lezen, om te beseffen hoezeer de liefde tot de eenheid het wezen van zijn wezen was, zelf „een vurig voorstander," als hij Grotius noemde, „van die *uniteit in leer en discipline* welke sedert eeuwen, alleen bij de roomschen gevonden wordt en zonder kerkelijk opperhoofd (als is de paus) onmogelijk en onbestaanbaar is."

En in de staatkunde? Nauwkeurig hetzelfde: de eenheid van Noord- en Zuid-Nederland. „Ik wensch u den zegen van Hem die Noord en Zuid geschapen heeft om vereenigd te zijn."

Over het laatste kon tusschen hem en tante Van Ulsen wel geen strijd ontstaan. Zij geloofde het gaarne, al dacht zij het hare van de wenschelijkheid zich al te nauw te verbinden met die „signoors", die toch somtijds rare lieden waren. Maar kwam het gesprek op het godsdienstige — ik geloof wel dat de lappen er dan soms afvlogen. Willems verontschuldigde zich

dan den volgenden morgen dat hij de Dames te veel „geëchauffeerd" had; en Ds. De Keizer die in de brieven van zijn gewezen leerling de hooggestemde echo vond van dien ideeënstrijd, werd ongerust en waarschuwde. Het is zeker dat die leerling er niet aan dacht roomsch te worden — men weet dat in diezelfde dagen Tollens het werd, — maar hij dweepte blijkbaar zeer met het denkbeeld „vereeniging van alle Christenen onder één godsdienstvorm."

Geen wonder dat Willems — toen het gezin weer vertrokken was — naar die avonden terugverlangde. „Nu de winter begint veld te winnen voelen wij meer en meer het gemis dier vrolijke samenkomsten bij u en bij mij, waar wij bij punch en piano, bij thee of beefstuk, met zooveel hartelijkheid (soms met al te groote vurigheid en partij-ijver) over roomschheid, en onroomschheid, Belgischheid en Hollandschheid, spraken en redetwistten." Geen wonder, want het was duidelijk dat hij in den jongen noord-nederlandschen dichter die eenheidsgedachte wakker maakte, die de wortel van zijn eigen wezen was.

Bij lieden als deze is het geestelijke leven de ziel van het gezellige. Of zij in de Harmonie zaten waar de Antwerpenaren muziek en ververschingen genoten, of in vergaderingen en prijskampen waar de oudere den jongere invoerde, of bij hun eigen huiselijke feesten: de zin van dit alles was dat een geestelijk leven, in den jongere sluimerend, door den omgang met den oudere werd losgelokt en zich te uiten zocht.

Bedenk wel dat Potgieters aanleg van dien van Willems geheel verschilde. Hij leefde niet door de liefde voor algemeene denkbeelden, maar hem vulde de bewondering voor een bizonder voorgeslacht. Zoo waar is dit, en bleek het ook in dezen tijd, dat toen hij door den omgang met Marcus er toe kwam zich vertrouwd te maken met de schriften van wijsgeeren, hij dit spoedig opgaf, en overging tot letter- en geschiedkundige studiën. Maar dit nam niet weg, dat hij als kind van zijn tijd en zijn geslacht de verwantschap met sommige algemeene denkbeelden in zich droeg.

Den Handel veralgemeende hij, zagen we. Zoo ook de Godsdienst en het Nederlanderschap. En zonder dat wij ophouden in zijn uitingen daaromtrent den patriotten-zoon te herkennen die alleen daartoe behoefde gewekt te worden, voelen wij in hun toon en schakeering Willems wekkenden geest.

Wat twist, voor rede en liefde doof,
De zoon des stofs toch om 't geloof,
Vervolgt, en vloekt en haat zijn broeder.
Terwijl de zon, door niets bepaald,
Naar uwen wil, o Albehoeder,
Op goeden en op boozen straalt?

Dit als godsdienstig Credo. Terwijl in den uitroep: „Vereend zijn Noord- en Zuiderstreken" zijn staatkundig klinkt.

Onder Potgieters papieren bevond zich een notitie waarbij hij al zijn gedichten van vóór 1835 van verdere uitgaaf wenschte uittesluiten. Nochtans opent zijn

eerste verzamelbundel met een van 1832, en zijn tweede met een dertiental uit de jaren 1827—1833. Zij zijn alle veel of weinig herzien en verbeterd, en nu ik er over denk geloof ik dat hij ze wenschte weg te laten omdat zij die verbeteringen behoefden, maar dat zij dan toch, ook naar zijn meening, iets bezaten waardoor het de moeite loonde ze te verbeteren. Wel is waar, is er bij die gedichten geen een van de soorten die ik hierboven noemde: geen godsdienstig en geen vaderlandsch; maar in Potgieters plan lag het saamstellen van nog twee andere bundels, en het is niet gezegd dat bij hun inhoud — Oud-Holland en Varia — enkele daarvan niet zouden zijn opgenomen. Vraag ik nu wat Potgieter kon bewegen een aantal van die jonge gedichten ten slotte toch nog eens uit te geven, dan lijkt het me dat dit alleen de duidelijke aanwezigheid van een gedachte in elk van hen kan zijn geweest. Ik verklaar me nader.

Wanneer een jong dichter een vers schrijft waarin een indruk, een stemming, een melodie hoofdzaak zijn, dan kan hij er, indien het slecht is uitgevallen, later niet goed meer op terugkomen. De indruk hing af van een voorval, de stemming van een gewaarwording, de melodie van een opwelling, ieder van hen in de vlucht gegrepen en voor goed voorbijgegaan. Iets anders is het als wat hem tot schrijven dreef in hoofdzaak een gedachte was. Die is iets vasts, iets blijvends, een tak van een innerlijken geestesgroei, zich telkens weer vertoonend, in altijd weer nieuwe lentes wuivend

met nieuwe bladeren. Is hij worstelend om haar uit te drukken zwak geweest, de mogelijkheid is niet uitgesloten dat de krachtiger hand haar later beter zal uitbeelden. Indien slechts haar hoofdzakelijke lijnen zijn aangegeven. Indien het slechts een gedachte is voor het innerlijk leven van zooveel beteekenis dat zij ook later aandoening, liefde voor haar, bij haar maker wakker roept.

Potgieter kwam uit een tijd, zagen we, toen, als regel, gedachte en poëzie samenvielen. Zijn jeugdgedichten hebben nog geheel den verstandelijken bouw van die van vroegeren. Hun onderwerpen waren, voor een goed deel, nog algemeene denkbeelden, beginselen van godsdienst, vaderlandsliefde, deugd. Zijn eigenlijke poëzie, het verbeeldingsleven dat ontbranden zou uit zijn hartstocht voor een groot voorgeslacht, uit zijn bewonderende liefde voor de tafreelen van de Geschiedenis, ontlook daarnevens onder den invloed van tijdgenooten, en het was te voorzien dat die al het andere zou verduisteren, — maar voor den ouderen dichter, als die later op zijn werk terug zag, kon dat andere, juist omdat er duidelijke gedachten in merkbaar waren, zijn beteekenis niet zijn kwijt gegaan. Deze zijn dan toch mijn algemeene gedachten, zal hij gedacht hebben. Zijn, want zij waren het. Hoezeer immers later gemoed en geest zich verlustigen in bizondere scheppingen, de denkbeelden die hen jong vervulden zijn het eeuwig-aanwezige, de stam door rijkdom van blaren, bloemen, vruchten, alleen verhuld.

Zóó, stel ik me voor, besloot Potgieter gedichten te verbeteren die hij eerst had willen uitwerpen. Het is waar dat hij aan die alleralgemeenste, waarvan ik sprak niet is toegekomen, dat al de hier uitgegevene reeds behooren tot de bizonderder soort, die hem wel nog een kind van zijn voorgangers, maar tevens een broeder van zijn tijdgenooten blijken doet.

Hier is het punt waar Potgieters ontwikkeling, hoewel zich uiterlijk bewegende om Willems, innerlijk elementen opneemt die aan Willems vijandig zijn. Uiterlijk, want niet enkel door zijn kennis, ook door zijn boeken is Willems den jongere van dienst geweest die zelf zeker niet veel koopen kon. Innerlijk vijandig, want de boeken die op hem van den diepsten indruk bleken waren de werken van fransche en engelsche Romantiek.

Niet alsof Willems van die dichterlijke vernieuwing niet weten wou. Integendeel. Alle verschijnselen zijn veelvoudig; en wij kunnen niet anders dan om zijn ééne eigenschap dat beminnen wat ons schaadt door zijn andere. Wat Willems als mensch en als katholiek moest bewonderen zou straks de ergste vijand blijken voor zijn staatkundige overtuigingen.

De Romantiek was niets anders dan die hartstocht voor de geschiedenis die ook de ziel was van Potgieter. Teruggekomen van dien 18de eeuwschen verstands-roes die zijn orgieën gevierd had in de Revolutie, wendde het gevoel van de europeesche bevolkingen zich achterwaarts, naar de wortels van hun bijna vernietigde organismen:

in hun verleden zochten zij de kracht en de schoonheid die hen tot een nieuwe toekomst konden begeesteren. Waar zou ik eindigen zoo ik den oorsprong ook van dezen trek in de groote verstands-dichters zou willen aantoonen. Iedere nieuwe drang werkt al in het oude wezen. In Gœthe leefde, in Bilderdijk leed hij. En de geschiedenis van de Romantiek kan in geen land geschreven worden zonder de erkenning van geestelijke vaders. Maar voor zichzelf bestond hij eerst na hen. Da Costa, de leerling van Bilderdijk, was in Amsterdam al een bekende gestalte tijdens het verblijf daar van den jongeling Potgieter. In vlam gezet door zijn meester was hij zonder twijfel onze eerste romanticus. Maar zijn liefde en bewondering betroffen een verleden dat Potgieter zóó niet erkennen kon. Vanzelf moest veel wat in die jaren in de geschiedenis verheerlijkt werd zich voordoen als een terugval tot wat anderen geesten het overleefde scheen. In de bekende geschriften van Georg Brandes wordt de Romantiek doorgaans als reaktie voorgesteld. Dit was ze echter niet noodzakelijk. De vraag was maar welke geesten zich wendden tot het verleden, welke denkbeelden de overlevering ordenden.

In Engeland zoowel als Frankrijk waren er vrijheidlievende, en in het laatste land een herlevend Roomsch-Katholicisme dat droomde van een algeheele opheffing van allen tweestrijd in zijn godsdienstige overtuigingen.

Ook Willems droomde — met Lamennais, met Lamartine misschien. En Potgieter vertaalde den laatste, zoogoed als Hugo, zoogoed als Byron en zocht in

Noord-Nederland aansluiting bij die pioniers van het europeesche romantisme: Jacob van Lennep en A. van der Hoop. Hij voelde dat hij zijn verwantschappen naar vele zijden gevonden had.

Geen van beiden dacht nog wat van deze vermenging van roomschheid en vrijheid in zoo bekorende verschijning het gevolg zou zijn voor België.

Geen van beiden bevroedde het, hoewel al sints 1827 een eerste gevolg zichtbaar was in het Katholiek-Liberaal Verbond.

Begrijpt ge, ook voor ik u de nu volgende staatkundige verwarring schets, hoe er veelheid en vaagheid van meeningen te over was om de stemming van den jongen Hollander „weifelend" te doen zijn? — Het woord is van hemzelf toen hij oud man was. — En genoegzaam zijt ge nu in die meeningen ingewijd om de herinneringen te genieten die hij van dien tijd heeft opgesteld, herinneringen die de heele vervlochten veelvuldigheid van zijn toenmalig leven opeens voelen doen, gegroepeerd als ze zijn om Willems, stroomen als ze doen van en naar de verscheiden verschijnselen die laaiden over Vlaanderland.

„In dat tijdstip nauwelijks de gulden twintig ingetreden" — schrijft hij, van zichzelf in den derden persoon gewagende — „zou hij òf minder ontvankelijk moeten zijn geweest voor versche indrukken der beweging om hem heen, òf minder getrouw aan de heiligste begrippen hem van kindsbeen ingeprent, als de jeugd om het zeerste blijkt, zoo hij, zich te Antwerpen ont-

wikkelend, onder de telkens heviger opvlammende twisten tusschen de verdeelde vereenden òf volbloed Hollander was gebleven òf bijna Belg was geworden."

Oef! de zin heeft een wat groote lengte, en werd er door wijziging van den aanhef, noodzakelijk eer ik kon aanhalen, niet beter op. Maar zie nu ook hoevele elementen hier blijken waardoor weifeling begrijpbaar wordt. Ontvankelijkheid, — voor indrukken, neen voor versche indrukken, — van een beweging, — die om hem heen plaats had. Getrouwheid aan begrippen, heiligste, hem van kindsbeen ingeprent. Hij, nauw twintig-jarige; in Antwerpen levend, neen er zich ontwikkelend, ontwikkelend terwijl telkens heviger opvlamden de twisten — o strijdwoord, en o opperste strijd in het woord dat volgen gaat — der verdeelde vereenden. Wat wilt ge dat hij zijn zou — de slag is als van wisseling van schoten —: volbloed Hollander? bijna Belg?

Ik had noodig u de voortreffelijkheid van een proza te doen bewonderen dat het werk was van zijn ouderdom; maar niet opdat ik bij dien stijl uw gedachten bepalen blijf. De veelvuldigheid van het hier gestelde wou ik u doen opmerken, zoodat het u niet vreemd lijkt als ik u nu een tafereel van den omgang met Willems voorvoer dat door veelvoudigheid van indrukken beantwoordt aan zulk een inleiding.

„Eene samensmelting, eene herschepping van beiden" — Hollander en Belg immers — „in Nederlanders, het ideaal van zijnen lieven vriend Willems, hoe spoedig

bleek het hem een droombeeld te zijn! Of konden zij het eens worden over de vervolging van De Potter en Tielemans" — zie de staatkundige gebeurtenissen ons hier al opdagen — „over de befaamde (koninklijke) boodschap van den 11den December 1829? Helaas! neen, — het waren maatregelen die de Vlaming bewonderde, die de Overijsselaar betreurde: als hadden zij met elkander van rollen, die ge hen zoudt hebben toegedacht, geruild!"

Het barsche optreden van den nederlandschen koning tegen vlaamsche leiders, zijn geheel niet toeschietelijk antwoord op vlaamsche eischen, door den Vlaming bewonderd, door den Noord-Nederlander afgekeurd? Zeker schijnt het — en hoe dat zoo? — dat ze van rollen geruild hebben. De verklaring bereikt ons al.

„De genegenheid waarmede de man in de volle kracht des levens den jongeling vereerde mocht er niet onder lijden, hunne gesprekken bewezen maar te zeer dat de vijftien jaren welke hen scheidden, die der reactie waren geweest, — den gevestigde nog beheerschende, voor den aankomende vast voorbijgegaan."

De reactie, zonder twijfel had zij nevens hare staatkundige, hare letterkundige geschriften gehad, tezamen behoorende tot de Romantiek van dat Restauratie-tijdperk. Maar dat de Romantiek ook haar deel had in de omwenteling die nu naderde — hij zal het u schilderen in het volgende. Ge wint er tevens een beeld door van gezellig samenzijn als niemand dan hij die het beleefde u geven kon.

„Aardig kwam die verscheidenheid van zienswijze soms in het gezellig verkeer aan het licht. Willems was muzikaal, zoo door aanleg als door oefening. Willems was toen met forscher stem begaafd, dan die welke hem in zijne jeugd door hare helderheid vergunde, te Lier beurtelings voor meisje en voor engel te spelen. Ook zou dat kale hoofd, waarover maar dunne wolkjes blond-bruin haar meer zwierden, zou de schalke blik zijner oogen vooral kwalijk gepast hebben voor Gabriëls boodschap aan Maria: het tooneeltje in een fragment autobiografie zoo joviaal geschetst, tot Onze Lieve Vrouw met een baard toe! Hij zong andere stukken dan die welke de Caecilianen der hoofdkerk van St. Gummarrus te Lier hem hadden geleerd. Hij kweelde — der verjaarde stof voegt het verjaarde woord, — hij kweelde de Oude Vlaemsche, door hem uit velerlei bibliotheken verzameld; op den oostelijken nabuur, die ze beter had weten te bewaren dan onze voorvaderen, weder veroverd;" — romantiek, ook deze liefde, en de belangstelling deelde zelfs Bilderdijk — „of opgevangen uit den mond des volks. Hij droeg die voor naar melodieën, welke den tijd hadden getrotseerd; of, bij gebreke van deze, naar wijzen er door hemzelven voor gezet. Het Minnelied van Hertog Jan de Iste van Braband hield beurt met het Wilhelmus van Nassouwen; — of „Het Daghet in den Oosten, het lichtet overal" met: „Al wat mi beswaren magh, Dat sett ik achter den ruggen." Wat was er in het laatste dat zijne hupsche, gulle, brave gade zoo pijnlijk

aandeed? Vreesde zij, door de fijne voelhorens van haar vrouwelijk gemoed gewaarschuwd, dat hij zich, ondanks de vrolijke instemming waarmee hij het uitbracht, toch bezorgd maakte over het lot zijns gezins, in verband met 's Lands staatkundigen toestand? „Och Willems! een plaisanter voys," hoor ik haar nog roepen van de tafel, waarop zij om der hollandsche gasten wil thee schonk; „een plaisanter voys!" En goelijk als hij was, gaf hij der bede fluks gehoor: „Venez, venez, dans mon parterre, — Contre le chagrin de la vie, — Je conserve dans ma volière," wisselden elkander af. Was het gezelschap inderdaad vrolijk, dan hief hij zijn eigen geestig: „Le bon Papa Adam s'ennuye, Dans la céleste compagnie des Anges et des Chérubins" aan; of ik mocht kiezen: „uit een meegebracht mopsje," zeide hij. Er stak wel eens met het hollandsche liedeboekje een Désaugiers, er school, vaak genoeg, ook een Béranger in den rokzak. En hij had er vrede mee, mits ik maar weinig uit den leste koos; mits ik uit dezen, desnoods, slechts een gezellig lied aanbeval: *„mais point de politique, je vous en prie."* Echter hield het jongst verschenen gedeelte, echter hielden wat toen *Chansons Nouvelles* heetten, — de versjes welke na 1824 werden gedicht, — juist de treffendste in voor den tijd welken wij beleefden, beweerde ik. *Il me voyait venir:* ik mocht aanhouden zoolang de beleefdheid het gedoogde, de onvergelijkelijke *Souvenirs du Peuple* wilde hij niet zingen! Waarom niet? Gewillig was hij me behulpzaam geweest bij eene beproefde

vertaling van Lord Byrons *Ode to Napoleon Buonaparte*; uit den schat zijner boeken, uit zijn sterk geheugen gaf hij me inlichting bij inlichting over de vele personen, op welke de poëet zich toespelingen veroorloofde: over Milo van Croton, over Bajazet in de ijzeren kooi, over Sylla en over Karel de V^de^; tot over Nebucadnezar en over Lucifer toe! Loodzwaar als hem levenslang de keten van het rijm viel, wist hij bij ervaring hoe eene verschikking van schalmen vaak dien last kan verlichten; eene vergeten bijzonderheid uit het schemerrijk der geschiedenis, of uit de droomenwereld der overlevering, mocht recht tot eene andere uitdrukking geven; onvermoeid, onverpoosd zocht hij ernaar; „vele schoone wendingen zijn we aan het slaafsche gareel verschuldigd!" Waarom mij daarin ter wille geweest, meer dan ik wenschen mocht? waarom mij de andere, lichter te vervullen bede steeds geweigerd? Uit voorgevoel misschien dat de verzoening van het opkomend geslacht met het even groote als geduchte genie, 't geen oude en nieuwe wereldbeschouwing in blakenden strijd aantrof, en er echter naar streefde wat beide voortreffelijks hadden te vereenigen, doch ten leste onder de even vermetele als vruchtelooze poging bezweek; dat die verzoening de gansche maatschappij aan nieuwe worsteling, aan nieuwe omkeeringen prijs zou geven."

Wat dunkt u van den greep, lezer? Potgieter schreef dit na 1870. De verzoening met het genie van Napoleon, de terugkeer tot het Bonapartisme had plaats gegrepen,

de maatschappij van Europa was prijsgegeven geweest aan nieuwe worsteling, bedreigd geworden door nieuwe omkeering. Is het geen schoone hulde het vooruitzicht van zoo verwerkelijkte rampen te leggen in de vreezende oogen van den hem als achterlijk verschenen vriend? Was dit de reden, vraagt hij, waarom die vriend, die hem Byrons *Ode aan Napoleon* vertalen hielp, de liedjes van Béranger niet zingen wou? Waarschijnlijk toch, daar door die beiden de veroveraar niet op dezelfde wijze, niet met dezelfde bedoeling genaderd was.

„De engelsche dichter had den held getroffen op zijn kwetsbare plek; de fransche zanger trachtte hem te doen verrijzen als een volksheilige.

„Wat gold het voortaan te zijn: Nederlander of wereldburger? Iets van dien aard moet voor zijnen geest zijn omgegaan."

Juli 1830. De omwenteling in Frankrijk. „Heel de verscheidenheid onzer wijze van zien kwam erdoor aan het licht: welk eene bange vreeze greep er zijn gemoed bij aan! hoe vervulden ze mij met grootsche verwachting! Als ik schilderen kon, ik zou een zomerschen avond op het doek brengen, met hem in den toenmaligen tuin der *Société de Harmonie d'Anvers*, onder hartstochtelijk gesprek gesleten; maar zoo ik ooit te bewijzen had dat me daartoe alle aanleg faalt, de wensch zou het voldingen om met verwen uit te drukken, wat geen palet te verkondigen gegeven is. Ons kouten naar aanleiding van de fransche dagbladen, door hem buiten meegebracht; — mijn dweepen met

de vooruitzichten der menschheid door den vrijheidskamp ontsloten; — zijn hoofdschudden over de navolging van den ommekeer buitenslands waarmede wij binnenslands werden bedreigd; — de verschillende indrukken door Chateaubriand's beroemde redevoering op ons beiden gemaakt: door hem geprezen en beaamd, door mij weersproken schoon bewonderd; — ons vriendelijk twisten over *legitimiteit*, vriendelijk ondanks beider vuur, want hij dronk maar Leuvensch, en ik dronk nooit bier; geen penseel ter wereld dat het zou kunnen vertolken. En toch ben ik op weg mijzelven onrecht aan te doen, door mijn verlangen die plek nog eens weer te kunnen zien, als iets volslagen belachelijks voortestellen; er mocht aan dat thans geheel herschapen tooneel iets belangrijkers verknocht heeten dan ons levendig samenzijn; slechts is het louter mijne schuld, dat dit zoolang in de schaduw bleef. Het was noch de statige eik die zich over ons tafeltje welfde, noch de gaard van wilde rozen die achter ons bloeide; het was niet de tegenstelling van het frissche gebladerte des eersten, bij neigenden dag nauwelijks door een koeltje bewogen, met het bleeke gebloemte des laatsten, 't geen die zucht om ons heen stuiven deed, welke mij uitlokten eene veraanschouwelijking te wenschen: het was het toen slechts in het voorbijgaan opgemerkte, het was het sedert onvergetelijk gewordene dat, ter slinke van ons, — aan de overzijde des grooten wegs die zich kronkelde om den heuvel, waarop wij ons in de toekomst verdiepten, — op zijn

buitentje, onder de warande, de man zat, die de beweging aan welke ik niet geloofde en die toch kwam, die het gevaar dat Willems duchtte, en 't geen grooter werd dan zijn angst het hem voorstelde, *bedwingen* en *stuiten* zou. Vreedzaam zich verlustigende in het schouwspel der nog van luister schitterende kimmen, staarde de grijsaard den ondergang der zonne aan; of deze hem louter weemoedig stemde als het avonduur alle ouden van dagen doet? of deze hem eene vergelijking voorspiegelde waarbij het trage bloed vlugger vloeide, „glorierijkst in het verscheidingsuur?" Wie die het beslissen durft? Het was Chassé!"

Geen heerlijker tafreel ken ik in nederlandsch proza dan deze verzoende rust van strijdrijke volte: het stemmende „voorspel" van het drama dat naderde.

„Augustus kwam, met haar oproer in Brussel en haar aarzeling op het Loo; — September met haar revolutie in het Zuiden, en hare reactie in het Noorden; — October met de geschonden overeenkomst te Antwerpen en het bombardement uit den Citadel; — die vuurregen behoedde er Holland voor de vaan des opstands in overmoed te zijnent te zien ontplooid! — of hij overigens met recht neerviel, bestierf den verschrokken vragers op de lippen. Hoe weinig oor had ik om ernaar te luisteren; — als zelfs hij die aan den zoom der Schelde het licht zag zich in de handhaving des gezags verheugde, met hoe veel meer recht mocht ik het doen aan den oever des IJssels geboren! In dien verschrikkelijken nacht werd alles waar het

harte van Willems, in de stad hem zoo dierbaar, aan hing, op het gruwzaamst bedreigd: de schatten haars handels als die harer kunst; de kerk zonder weerga waarin hij placht op te gaan, de gade en het kroost in welke en voor welke hij leefde! Verbaze er zich over wie wil, het viel mij niet zwaar tegenover zulk eene zelfverloochenende trouw eenige mijner toenmalige ketterijen op te geven."

Tot het einde de tegenstelling: tot het einde ook de vriendschap die alleen het leed van den vriend gedenkt.

Of wat hij zelf verloor zoo weinig was? —

IV

26 Mei 1829 was Willem I voor het laatst in de stad geweest. Hij had er een bezoek aan de Groote Harmonie gebracht, het vuurwerk van den O. L. Vrouwetoren aangeschouwd, en was na een verblijf van drie dagen met een jachtschip naar Gent gegaan, in de zoete overtuiging dat elk tevreden was. Maar hij had niet meer gezien dan het officiëele goochelspel. De petitiën begonnen en bleven aanhouden en den 11en December verscheen de beruchte boodschap, waarbij de regeering hare soevereiniteit handhaafde en wetten tegen de drukpers indiende.

Juli 1830 had de omwenteling te Parijs plaats. 24 Augustus het Brusselsche oproer.

In Antwerpen besloten de Wethouders een burgerwacht te paard en te voet op te richten om de orde

te handhaven. Potgieter zoowel als Willems namen deel er aan. Tegelijkertijd verschenen op de Schelde korvetten en fregatten, brikken en kanonneerbooten, een heel smaldeel dat onder den kapitein ter zee Lewe van Aduard ter beschikking bleef van generaal Chassé.

De Antwerpenaars waren tegenover die schepen onbezorgd, „daar de burgerij zich niet alleen stil hield, maar ook omdat onze koophandel, die den opstand van Brussel met leede oogen gezien had, tegen de scheiding van België en Holland eene petitie aan den Koning had gezonden, welke door eene andere van de Wethouderen werd ondersteund."

Dit nam evenwel niet weg dat bij het toenemen van de onrust hun nabijheid benauwend was. 10 September strandde de Sumatra, een fregat, bij de Jordaenskaai: bij de ontlading bracht het voor den dag komen van veel krijgstuig ontroering onder het volk teweeg.

Inmiddels was de Prins van Oranje in Brussel, maar kon, tegenover de aarzelingen van de nederlandsche regeering, niets uitrichten. De koppigheid van den Koning nam toe, terwijl de omwenteling voortgang had.

Tienduizend man, naar Brussel gezonden, met den pijnlijken last den vijand te sparen, konden duizend vrijwilligers niet van achter hun barrikaden doen wijken, en moesten, na een strijd van vier dagen, aftrekken.

De Voorloopige Regeering, gedurende dien strijd te Brussel tot stand gekomen, werd overal erkend, behalve te Antwerpen, Maastricht en Luxemburg.

Naar Antwerpen kwamen van Brussel de gekwetste soldaten en een paar honderd gevangen boeren. Op de koude steenen van de open beurs, nauwelijks gekleed, den herfstnacht verblijvende, wekten de laatsten de deernis op van de inwoners, van den gezag-lievenden Willems zelfs.

Ook naar Antwerpen kwam nu het leger van Prins Frederik, ontzenuwd door tegenslag, ontwricht door overloop van in 't zuiden geborenen. In de stad wist men weinig meer wat er buiten omging, dan hetgeen enkele lansiers, die met boodschappen waren afgezonden, mededeelden. De afdeeling op het Kasteel, meest Belgen die komplotteerden, werd vervangen door een andere, die — het strekte niet tot vermindering der onrust — geen schoone faam genoot. Gruwelen en baldadigheden verweet men haar.

4 October was België tot een onafhankelijken staat verklaard. 5 October verscheen de Prins van Oranje in Antwerpen, door den Koning tijdelijk met het bestuur belast, en gemachtigd iets toe te geven. Zijn beloften werden door de meesten voor een list of voor naäping van de proclamatie der Voorloopige Regeering aangezien. Men wist overigens dat Chassé met den meer behoudzieken Vader in briefwisseling bleef.

Terwijl den 16en de Prins te kennen gaf dat hij zich aan het hoofd van de beweging wilde plaatsen, dreigde Chassé den 17en de vesting in staat van beleg te stellen, deed het den 19en, nadat het gemeen een wacht met steenen geworpen had, werkelijk. Alle ge-

meenschap met Brussel, Mechelen, Lier en Gent moest ophouden. En enkele dagen later werden de maatregelen van den Prins door den Koning afgekeurd.

Den 24sten Oktober verscheen het leger van de belgische vrijwilligers in het gezicht van Antwerpen. Van de stadswallen was de kruitdamp te zien van het schermutselen bij Berchem, Wilryck en Borgerhout. Artillerie en krijgstuig werd uit het Arsenaal gehaald en naar Holland verscheept. Chassé trok zijn troepen op het Kasteel terug en vestigde daar den volgenden dag zijn hoofdkwartier.

Den 25sten vertrok de Prins van Oranje naar Londen en verscheen 's avonds in de stad een gezant van de Voorloopige Regeering: E. Van der Herreweghe. Den zelfden dag was er weer een oploop geweest naar aanleiding van een schip met wapens dat het volk had willen plunderen. Het gerucht ging dat het erin geslaagd was: de winkels vlogen toe, de werkplaatsen liepen ledig, de ijlings opgeroepen Burgerwacht bezette de Bank.

Den 26sten begon het schieten op de Markt door een klein getal opstandelingen onder leiding van Van Herreweghe. Nadat zij zich wapens verschaft hadden, namen zij het Stadhuis, het Paleis, en sommige poorten.

's Nachts werden barrikaden gebouwd. Den ochtend van den 27sten scheen de heele bevolking met driekleurige linten en strikken belgischgezind geworden. Ook van de overige poorten weken de troepen naar Kasteel en Arsenaal. Door een Comité uit den stads-

raad werd een verdrag tot staking van de vijandelijkheden met Chassé aangegaan.

De lankmoedigheid waarmee deze laatste de stad verlaten had stijfde den overmoed van de Belgen. Om 11 uur 's morgens werd door hen aan Chassé de eisch gesteld dat hij Kasteel en Arsenaal ontruimen zou, allen krijgsvoorraad achterlaten, het smaldeel op de reede overgeven, en met nederlegging van wapenen op de buitenwerken, binnen twee dagen aftrekken.

Het antwoord, als zich denken laat, was niet bevredigend.

Vrijwilligers, meerendeels dronken, begonnen soldaten op 't Arsenaal te beleedigen. Om drie uur viel schot op schot. Een van de aanvoerders deed een zesponder aanrukken en verbrijzelde daarmee de Arsenaalpoort.

Een kanonneerboot onder Van Spijck was genoodzaakt geweest, na verlies van volk door schoten van den wal, haar kanonnen te laten spelen om vrij te komen.

Het verdrag was verbroken, en Chassé gaf het sein tot het bombardement.

Om vier uur hadden de batterijen van Kasteel en vloot haar vuur geopend, en welhaast stonden Arsenaal en Entrepôt in volle vlam. De Michielstoren brandde. Eén wijk vooral, een volkrijk kwartier, was een vuurzee. „De steenwegen van Borgerhout en Brasschaet krielden van vluchtelingen van allen stand, geslacht en ouderdom. Velen verdoolden in het zoeken naar een schuilplaats bij de boeren; zooverre dat men van

sommigen in verscheiden dagen geen tijding had en niet wist of zij dood of levend waren."

De nacht kwam, de stad brandde. Stadhuis en kerken stonden zwaar gehavend. „De vlammen van den ontzettenden brandstapel van de St. Michielsgebouwen verwden den grauwen hemel met een valen vuurgloed. Het knarsen van het alles vernielende element, het knallen en donderen van 't kanon, het sissen en barsten der bommen en houwitzers, van stond tot stond afgewisseld door het gedaver der instortende huizen, het gedruisch der krakende balken en der splijtende muren, de lucht steeds weergalmende van het nare gejammer der vluchtende vrouwen en kinderen, het hartverscheurend gekerm der gewonden en zieltogenden."

Eindelijk, tusschen negen en tien uur, kon een gezantschap erin slagen op het Kasteel gehoord te worden. Om half elf had het bombardement opgehouden.

Voorwaarden van Chassé waren: dat alle werk aan de barrikaden gestaakt moest worden, dat geen gewapend man zich vertoonen mocht op het Kasteelplein, dat geen vijandelijkheden mochten plaats hebben tegen het Eskader, dat een magazijn van levensmiddelen geplunderd uit een herberg achter 't Kasteel, zou worden teruggegeven.

Eer het bericht van die wapenschorsing in de stad bekend was liep er den ochtend van den 28en alweer het gerucht dat het bombardement hervat zou worden. Genoeg om duizenden, ouden, vrouwen, en kinderen, te doen vluchten, wien boden moesten worden nage-

zonden die er 's avonds en den volgenden dag velen terugbrachten.

Dit is, gevolgd naar het verhaal van de geschiedschrijvers van Antwerpen, een overzicht van de gebeurtenissen die om Potgieter plaats hadden. De heftigheid van indrukken als die dagen gaven, voelen we uit een brief van Willems, een opgewonden schrijven, waarin hij J° de Vries tegelijk vraagt te bidden dat hij niet zal sneuvelen door het geweer van een van zijn vrienden, daar geen van hen er mee om kan gaan, en zich bovenmate verheugt over de vier boosdoeners die hij als burgerwacht heeft helpen doodschieten. Hoe hoog moet dan soms de opgewondenheid van den zooveel jongeren Hollander gestegen zijn, hoe hoog ook zijn walging, — die hij beide bedwingen moest. Vergun mij dat ik hem zelf het woord geef, na 1870, oud van jaren, maar jong van heugenis.

„Drie gedenkwaardige nachten. Wie stelt zich de mismoedigheid voor van hen, welke in den eersten van deze, in dien van den 25sten op den 26sten October hunne vrienden aan boord der stoombot naar Rotterdam meenden te brengen, doch den toegang op het vaartuig hoorden weigeren onder voorwendsel, dat er reeds te veel plaatskaartjes waren afgegeven? — die hunne klachten hadden te smoren bij de gefluisterde mededeeling dat de Prins van Oranje met deze gelegenheid uit België naar Holland terugkeerde, — voor wie die mare klonk als: *le commencement de la fin?* — Er was alle reden toe: van voor het ledige

Paleis op de *Place de Meir* hadden de grenadiers, er zoo schilderachtig bivouakkeerende, zich naar de Citadel teruggetrokken; de schutterij, het overgaan der stad voorziende, mompelde vast van het afleggen der Oranje-cocard; de hollandsche ambtenaren pakten hunne koffers! — Al mocht de volgende ochtend zijne afleiding medebrengen in de proclamatie van den Prins, in de velerlei beschouwing waartoe deze uitlokte, er zou climax van jammer zijn in de onzekerheid aan welke zij prijs gaf, in de wanordelijkheden die bewezen hoe vergeefsch zij was geweest: de barricaden in den nacht die den 26sten van den 27sten scheidde, opgeworpen. Ergerlijker vertooning hebben zeker de zonen van het Noorden in het Zuiden niet bijgewoond, dan het bijeenbrengen dezer verschansingen tegen troepen, welke onverwerende aftrokken; en toch, als het bewegelijke gemoed der jeugd een oogenblik vergat wat er krenkends in dien toestel school, hoe komisch werd deze dan! Er was iets lachwekkends, minder nog in het overbodige van den ganschen aanleg, dan in het overdrevene van voorstellingen, die men er zich bij vormde: het domme en het dwaze gingen hand aan hand, totdat de dolheid zoo groot werd dat Antwerpen zich gelukkig mocht prijzen geen Aristophanes te bezitten, om zijne burgerij ten tooneele te voeren. Alle eerbied voor eigendom scheen geweken; onder luid gejuich werd, ter afwering van een gedroomd gevaar, uit een huis in aanbouw elk tilbaar stuk hardsteen, dat bestemd was het te versieren, alvast geplunderd;

enkele stemmen mochten het wagen van den eigenaar, van den bevrienden stadgenoot te reppen: „*le Gouvernement Provisoir* zou alles vergoên!" Of dit ook den baas uit den *estaminet* schadeloos hield, voor de kannen biers die er omgingen? of dit ook de taartjes betaalde die *le fidèle Berger*, goedschiks kwaadschiks, ten beste moest geven; of dit ook de dartelheid temperde die, steigerend, uit den band sloeg? — Een omtrek der uitspattingen zou hier op zijn plaats zijn, als de derde nacht, die van den 27sten op den 28sten, niet de bangste der drie was gebleken. Hoe herinnert hij, die hier eenige zijner voorvallen boekt, hoe herinnert hij het zich nog, dat hij den vrijwilligers, gedurende het bombardement binnengetrokken, gedurende het bombardement ingekwartierd, op vertoon hunner biljetten de deur der woning ontsloot. Eerst hun herhaald, hun heftiger schellen drong door tot in het verwulf des kelders, die van den vooravond af ter wijkplaats strekte. Wie was het eerst op den inval gekomen dien bomvrij te achten? Wie sloeg voor op de wijnrekken naar het beste merk dat deze aanboden om te zien? Wie ried aan Marcobrunner van het jaar Elf te drinken? Hij weet het niet meer; al wat hem heugt is dat niemand er zijne stem tegen ophief, dat de menschelijke natuur in dergelijke overgangen van angst tot lust niets vreemds vindt, dat sedert dien nacht Boccaccio's episode der Pest te Florence voor hem alle onwaarschijnlijkheid heeft verloren. „Stil" klonk het — schier overbodig, want het gesprek vlotte toch niet; — „stil, ik

hoor schellen!" Geen geluid weerklonk, ofschoon allen zwegen. „Het zal de schrille trompet zijn geweest," meende iemand, — inderdaad blies, van tijd tot tijd, een volontair op de barricade voor de deur onder den kogelregen een deuntje. „Ting, ting, ting, de schel is stukgetrokken" luidde het uit eenen mond, en hij, aan wien de zorg voor het huis was opgedragen, liet drie jongelieden van Diest binnen, begaf zich naar boven om matrassen, en wierp hun die van den zolder toe, terwijl de hemel gloeide, of de stad in vlammen stond, — terwijl de vrijwilligers elkaar opmerkzaam maakten, dat er weer „wat vierigs" door de lucht gonsde of siste. „*No want of excitement at least*" zou een Yankee ervan getuigd, en gelijk hebben gehad; immers de volgende dagen vielen hem, die zijnen betrekkingen, die den meesten zijner land- en lotgenooten uitgeleide had gedaan veel zwaarder. Vertrokken waren, toen weer de avond inviel, vertrokken wie hij liefhad; tot de vriend toe, die met hem, zoodra de vuurvloed uit het Kasteel scheen op te houden, den kelder had verlaten en kennissen bezocht, met meer belangstelling dan anders bezoeken kenschetst. Het gaslaan der verwoesting door het geschut aangericht in de buurt die het meest werd geteisterd, — het terugdeinzen van afgrijselijkheden als oorlogstuig in een bevolkte stad aanricht: omgestorte huizen of neergeplofte lijken, — het was met den volgenden ochtend voorbij; er werd begraven, er werd opgeruimd; maar de eindelijke beslissing van het lot der stad,

maar de verklaring dat zij niets meer had te vreezen, zij bleef uit. Het was ochtend geweest, en het was avond geworden, en de dag was verstreken en de nacht was ingevallen — doch zoo min het heden als het gister had zekerheid gebracht; wat zou het morgen doen? Slechts hem die zich aan de traagheid heeft geërgerd met welke de uren voor dergelijk ongeduld in dergelijke onrust voortkruipen, slechts hem verwondert het niet dat het hart in deze vaak de worsteling van hoop en vrees herwenscht aan niet enkel van verre dreigend, aan dadelijk gevaar verknocht. Het moge zijn verschrikking medebrengen, afgewend heeft het zijne verblijding. Het boeit altijd, het bezielt bij wijle. Louter lijdelijk verbeiden daarentegen put uit!"

De herinneringen van den ruim zestigjarige aan dit deel van zijn jeugd vloeien rijkelijk: wie zal misprijzen dat ik er dankbaar gebruik van maak? Het teekent den jongen dichter, die tevens waarnam en idealiseerde, dat hij in die dagen zelf niet enkel een dagboek hield, maar ook de *Drie Nachten in Antwerpen* trachtte af te beelden in een uitvoerig gedicht. Van het gedicht, fragment gebleven, treffen ons maar enkele regels, romantische trekken, eene naar aanleiding van het vertrek van den Prins van Oranje, die Antwerpens ridder genoemd wordt: „Maar waarom, zoo zijn arm voor haar ten strijd wil rukken, Wordt dan de gouden kelk en 't vloerkleed van sammeet, Waar hij alleen uit drinkt, 't geen slechts zijn voeten drukken, Nu in die boot gebracht tot zijn vertrek gereed?", een andere

waar de moeder die haar kinderen behouden ziet, haar offer aan Maria brengt: „Het kleed van goud en zije, En honderd kaarsen op 't altaar, Die 't vrome hart versprak." Het dagboek leert ons hoe den ochtend na het vertrek van den Prins Tante Van Ulsen door hem naar de diligence gebracht werd. Zij vertrok onder geleide van Ds Marcus. Dat hij den avond van dien dag werd opgeëischt mee te werken aan de barricaden. Dat den 29sten October mejuffer Van Hengel met Ds Mounier naar Amsterdam vertrok. Twee dagen later: „Evenals de vorige avonden was zeker iemand zeer moedeloos." Van de Novemberdagen moet ik den autobiograaf weer zijn indrukken doen meedeelen.

„Somber was het ware woord geweest voor de stemming der Scheldestad gedurende de eerste helft van November; — het viel van de Vlaamsche burgerij niet te verwachten, dat de tuchtiging haar tot het Hollandsche bestuur zou hebben bekeerd; — doch de wijze op welke zij zich der Brusselsche beweging aansloot had iets schroomvalligs, daar het Kasteel in het verschiet, daar de Oorlogschepen op de rivier nog altijd sloegen met schrik. En echter kwam de langzame maar onloochenbare overgang aan het licht, in het zich wijzigend karakter der maatregelen ter bewaring der orde genomen. Straks na het uitbreken des opstands was eene *garde urbaine* georganiseerd, — de schutterij had *nationale* geheeten, *civique* zou wat republikeinsch hebben geluid, — voor welke ieder gezeten burger zich zonder onderscheid van partij deed

inschrijven. Het handhaven der rust was haar doel: toch kregen de wachtpraatjes allengs kleur; het shibboleth verried de geboorteplaats, de Brabandsche *cocarde* werd *de rigueur*. Het eischt geene verzekering dat de jonge Hollander toen zijn ontslag verzocht; maar het dient te worden vermeld dat zijne officieren al het gepaste van het aanzoek erkenden. Zonderling als ieder het vinden mag, die nooit in zoo vreemdsoortig een toestand verkeerde, viel het verblijf onder de voormalige broeders hem te zwaarder zoodra het gereedelijk was verleend; tot nog toe had hij gedeeld in het lot der burgerij, thans eerst was hij verlaten, haast geheel alleen. Slechts achtergebleven uit plichtbesef, om loopende zaken af te wikkelen, werd zijn geduld — als dat zijner weinige land- en lotgenooten — van toen af op zware proef gesteld: dag aan dag ging het handeldrijvend publiek enkel voor de leus ter beurze; het waren geene ondernemingen welke de schare bezig hielden: het waren geruchten, in het eene uur geloofd, in het ander gelogenstraft. Hoe kon het anders, bij noch van deze noch van gene zijde altoos geëerbiedigden briefwissel? de *cabinets noirs* lieten in hunne hanteering van ouwels en lak te wenschen over; — vergeefsche vergrijpen, daar niemand iets schreef dat niet desnoods mocht worden gedrukt. Waarom bleef men, zich al het bedriegelijke der nieuwstijdingen bewust, echter steeds zoo belangstellend naar deze uitzien? om honderd malen beetgenomen, zich nogmaals beet te laten nemen! Hij, die het vraagt, heeft nooit het ondragelijke

gevoeld, van dagen lang onder louter ééne gedachte gebukt te gaan; heeft nooit vermoed hoe dergelijke beheersching van den geest dezen met krankzinnigheid bedreigt. Schier veertig jaren zijn den achtergeblevene sedert met velerlei liefs en leeds over het hoofd gevaren, doch nimmer ervoer hij weder iets dat zweemde naar wat het eenzame dier twintig dagen pijnlijks, naar wat hunne onzekerheid eenzelvig-folterends had."

Iets meer dan gebeurtenissen, hun indruk op Potgieter ontvangt ge hier. Na ruim veertig jaar wordt de klacht over het eenzame van die dagen niet alleen geschreven, wordt ze herhaald. Het lezende voelt men dat men in een van de valleien van Potgieters wezen is afgedaald, de vallei die voor hem het dal der schaduwen des doods was, de laagte van het uitputtend lijdelijk verbeiden, de diepte van de verlatenheid die klagen doet, het hol van de eenzelvigheid waar de waanzin wast.

Wonderlijk! — De afgronden van elks hart zijn anders; maar de toon die ze verraadt is ons allen kennelijk.

Potgieter had die ruimtevrees van de ziel, die zonder de nabijheid van bevriende wezens niet leven laat. Zijn behoefte aan vriendschap, aan verwantschap van ziel, aan het verblijven in een kring die hem beminde, was zoo groot, dat niets hem vreeselijker leek dan onbevredigdheid van deze.

Nu, in zijn eersten nood, in de eenzaamheid die volgde na zulk een opwinding, leerde hij kennen wat

in hem aanwezig was. De vraag was maar of er tegenover den verslindenden satan een blinkende engel stond.

De dichter heeft dien engel altijd in zich. En in de openbaring die de zijne hem bracht, vond Potgieter de beslissing over zijn levensgeluk even onfeilbaar als hij in den honger van zijn wezen de zekerheid van levenslange smarten had gezien.

De openbaring schijnt maar klein; maar ge zult zien dat ze afdoend was. Op zijn terugreis naar Holland — over Aken, een weg dien hij ook vroeger gereisd had, en rijdende door Gelderland, — begon hij zichzelf te zien in de verbeelding die zijn eerste was. Het kind, niet zooals zijn ouders het gekend hadden, maar het droomenkind van het begroeide hoekje achter den stadswal, — de knaap die zijn huis verliet, maar niet het zwolsche, maar een kasteel als ook wel in de buurt van zijn geboortestad geweest mocht zijn, als hij zeker zag in het geldersche, met oude muren en poort, stal en weide, water- en woudjacht, — de jongeling die in Amsterdam verbleef, sierlijke rijder op het ijs tusschen arren en maagden; die toen naar het Zuiden ging, en gaande, op den Lousberg te Aken, kort maar, een meisje zag, te kort helaas! ach, niet helaas! nu hij arm en eenzaam uit dat Zuiden terugkeert en ellende zou hebben meegebracht ook voor haar. Het oproerig Zuiden. Want één schoonheid is er die Amsterdam voor hem veilig houdt: een Oud-Holland van Vrijheid en Orde ligt er verheerlijkt onder De Ruyters,

onder Heemskerks praalgraf; een Jong-Holland van Orde en Vrijheid is er teruggekeerd van fransche droomen tot het besef van zijn aard.

Nu gold het — mocht Willems gedacht hebben — Wereldburger of Nederlander te zijn. Elders beklaagt zich Potgieter dat de belgische opstand de Nederlanders schijnbaar tot vijanden van de vrijheid maakte. Nadrukkelijk *Aan de Vrijheid* heet de slotzang van het gedicht waarin hij zich zelf bespiegelde. Maar zij was niet langer de wereldburgerlijke van de Franschen: zij was de burger-vrijheid van onze zeventiende-eeuw.

Nog iets anders: tweeërlei waren zijn jeugdgedichten: de eenen in Willems aansluitend aan vaderlandsche deugd, herinneringen, verwachtingen; de anderen onder invloed van fransche en engelsche dichters de algemeene vormen van die nieuwere romantiek meevoelend en nabootsend. Hier, in het werk waarvan ik sprak gebeurt beide: de Romantiek is er, en ook de Vaderlander.

In het fragment op het vertrek van den Prins van Oranje trachtte het uiterlijke van die romantiek, de kleurige pronk, de hooggestemde toon, zich te hechten aan een vaderlandsche gestalte; maar hier is meer gebeurd: de dichter zelf heeft een vaderlandsch-romantische gestalte uit zich voortgebracht: toon en kleur zijn het een zoowel als het ander, zijn hemzelf. De vaderlandsch-romantische jongeling van dit gedicht — van *Wilhelms Reize* — is inderdaad Potgieters eerste kreatie. Zij is de schepping waar de engel van de poëzie den in eenzaamheid neerliggende meê kwam opbeuren.

Het is bijkomstig in het eene deel van dit gedicht — het geheel is niet meer dan twee belangrijke brokstukken — den romantischen invloed, dien van Byrons *Fare thee well,* dien van Byrons achtergrond van zonde, aan te wijzen, in het andere den versterkt vaderlandschen, een soort weer opgeleefden Helmers-toon die bij de omstandigheden paste: er is in het heele gedicht iets jeugdigs, iets onvoldragens en het is ook niet afgemaakt: maar de hoofdzaak blijft: de gestalte die ik u omschreven heb, die uit het verloop van zijn leven, een dichterlijke figuur en een omgedroomde werkelijkheid, te voorschijn trad; die is oorspronkelijk en van diepe en blijvende belangrijkheid.

De droom van een Landjonker, een liefde-verhouding van kieschen en op een afstand blijvenden eerbied, een klacht van het gemoed om wat niet voor hem is weggelegd, een blijdschap van het gemoed om wat nooit in hem sterven kan: de bewondering voor het voorgeslacht, — ziedaar het blijvende dat uit de vallei van zijn wezen de dichter heeft omhoog gebracht: — meer dan veertig jaar later, in dezelfde jaren waarin hij zijn herinneringen aan Antwerpen en Aken schilderde, verschenen al die trekken, voluit gegroeid, en in de heerlijkheid van een scheidend droomlicht in zijn laatste, zijn langste gedicht.

Door zijn geheele leven heen heeft de droom van dien Landjonker hem niet losgelaten. Na vier jaar herdacht en uitgesproken, dan verborgen voortlevend en zich verrijkend en aldoor nieuwen groei in

zich opnemend en ontwikkelend, ontplooide hij zich in de jaren van zijn eindelijke eenzaamheid voor hij sterven ging tot dat boek dat *De Nalatenschap van den Landjonker* heet.

Wat meent ge? — terwijl we zoo diep in zijn wezen afdaalden, voer ik u nu al op den heuvel van waar ge het einde ziet? — O liggen dan onze heerlijkste hoogten niet naast onze donkerste afgronden? Klinkt in de eenen als op de anderen niet één toon, die de verklankte droom is, van het leven zich huwende aan den dood? —

Van zijn reis met de diligence naar Aken heeft Potgieter een treffend verhaal gedaan. Van zijn oponthoud in het logement daar bewaarde hij een indruk die u den dichter beter teekent dan ik het kan.

„Hoe talrijk was er de drom verjaagden uit de wederzijdsche deelen des rijks! Welke eene verscheidenheid van teleurgestelde verwachtingen! Wat al verstoord geluk! Poëzie van allerlei toestanden voor het grijpen veil; afwisselender dan die welke louter lichaamslijden, op den wenk der geneesheeren, iederen zomer om den Elisenbrunnen groept; belangwekkender dan die, waarmede de weelde, als de linde bloeit, zich naar den Lousberg rept, om het uitzicht te genieten, om zichzelve te doen bewonderen. Poëzie, het vermeende overwicht der staatkunde beschamende; poëzie, de ijdelheid van het ondermaansche bevestigend; poëzie, de alomtegenwoordigheid der liefde veraanschouwelijkend; hoe wemelde zij in die donkere zalen dooreen!"

Van Aken naar Nijmegen, met zijn reisgenoot tusschen twee artilleristen voor den bevelvoerenden generaal gebracht, en over gewaande deelneming aan den opstánd uitgevraagd. „Voor de legerstede des kranken hoofdofficiers begon het koddige verhoor. De smeerkaarsen verlichtten het ledikant in het verschiet maar spaarzamelijk; doch de duisternis der aanhangige zaak wist nog minder van wijken; bewijs eens waar ge u van onthieldt!"

Door betrekkingen van zijn reisgenoot, te Nijmegen in garnizoen, vrijgepleit, gingen ze verder. „O Caravansera Aken's! hoe werkte uw invloed weldadig na toen de reisgenooten, den volgenden ochtend op weg naar de hoofdstad, na jaren verblijfs onder Vlamingen, eerst weer het gulle Geldersch, en toen allengs Hollandsch, zuiver Hollandsch, mochten hooren; — toen hun uit den mond hunner verwanten het Welkom! toeklonk, — toen zij zich weder te huis gevoelden!"

Juist zes dagen had de reis geduurd toen zij den 25sten November in Amsterdam aankwamen.

De vier wintermaanden die hij er doorbracht waren vooral van beteekenis omdat hij zich nu persoonlijk bewoog in de kringen van letterkundigen die hij tot dan alleen uit de verte kende. Voor Jeronimo de Vries bracht hij van Willems een schrijven mee. De Vries, man van smaak en opvoeding, was door zijn ambt: griffier en chef van het secretariaat, en door zijn gezellige eigenschappen, een soort van kleine mogendheid. „Onze guitig-geestig glimlachende Jeroon, ge-

lijkelijk vol van Noordsche kracht als van Zuidergloed" herdenkt hem jaren later Potgieters tijdgenoot Heye. Een van onze eigen tijdgenooten die hem in zijn studies van het Amsterdam van die dagen wat te veel ontmoet mag hebben, noemt hem met een schijntje van oneerbiedigheid: de onvermijdbare. Voor Potgieter was hij op dat oogenblik onschatbaar: hij ontsloot hem niet enkel zijn huis en familiekring — de laatste niet zijn geringste voortreffelijkheid — maar tevens menigen anderen kring van de hoofdstad. Hij had een verdraagzaamheid van de soort die ik zeker ben dat Potgieter beginselloosheid vond, hij deelde de flauwheid die geen hart en geen verstand en geen mildheid had om Willems een ambt te bezorgen in Noord-Nederland, een ambt dat hem de rustige voortzetting van zijn studiën zou hebben gewaarborgd — Willems de nu naar een dorp verbannen, in zijn inkomsten besnoeide, aan de genade van zijn vijanden overgeleverde paladijn van het Noorden: Potgieter kon er over klagen in zichzelf dat zijn moeite bij De Vries onbeloond bleef, dat deze vrijzinnigheid en deze vriendhoudendheid het vooral op het bewaren van eigen rust bleek te hebben afgezien, maar genieten deed hij zeker wat De Vries hem schonk. Het gastvrije huis op de Heerengracht over de Spiegelstraat, „'t geen mij niet slechts de zoetste heugenissen uit dat tijdperk van mijn leven achterliet, 't geen voor mij in velerlei opzicht eene onvergetelijke school is geweest." De avonden, „in gezelligen kout omgevlogen, — opgeluisterd door den

glimlach der beminnelijke gastvrouw, — altijd verrassend door de afwisseling der genoodigden: vermaarde mannen, die daar geene andere aanspraak maakten dan vrienden des vaders te zijn; veel belovende jongelui, er op uit zich het voorrecht waard te toonen, door de beide zoons te zijn meegebracht; — onvergetelijke avonden, velerlei weelde rijk door den geest en het gemoed der aanvallige dochteren des huizes; bijwijle besloten, neen, bekroond door des gastheers zangerige voordracht van Van Harens *Rosemond*." Ja, de genegenheid voor Van Haren was zeker al een waardevolle gemeenschap. En al mocht Potgieter de ingenomenheid van den oudere voor Cats, zijn onvoorwaardelijke bewondering van Bilderdijk niet deelen, al mocht De Vries den jongere waarschuwen zijn liefde niet te overdrijven voor den puntigen Huygens, voor den kernigen Staring, — de man had smaak, meer dan iemand misschien onder zijn tijdgenooten, en, binnen de grenzen van zijn eigen rust, liefhebberij in het zien opgroeien van anderen. Hij gaf goeden raad die dankbaar aanvaard kon worden en plaatste gedichten van Potgieter in het tijdschrift dat hij met den geschiedschrijver N. G. van Kampen bestuurde: *Het Hollandsch Magazijn van Letteren, Wetenschappen en Kunsten.*

Hoe anders kon de jonge dichter nu optreden in de stad waar hij vroeger tot Barend Klijn Bz. opzag. Klijn was in het begin van het vorige jaar overleden; zijn poëzie, die door den Engelschman Bowring „de echte verpersoonlijking van den eerbiedwaardigen Hol-

lander" geheeten was, werd door De Vries in zijn *Magazijn* nog geprezen; maar de poëzie die Potgieter verlangde was nu toch wel een andere. Hij was zelf, van uit Antwerpen, begonnen gedichten aan tijdschriften in te zenden. Eerst aan *Apollo*, het weekblad van Van Lennep en A. van der Hoop Jr., dan in *Het Algemeen Letterlievend Maandschrift* en *De Vriend des Vaderlands*, daarna in de Almanakken. Naar aanleiding van deze eerste uitgaven was het dat Zimmerman, Klijns schoonzoon, in een brief zijn lof gestoken had. Immerzeel, de bekende redacteur van de *Nederlandsche Muzen-Almanak* had hem geprezen en door dichters zoowel als recensenten was hij opgemerkt.

Het meest verwant aan zijn streven was *Apollo* geweest, het kortstondig „voorspel" der latere beweging, dat door menige te huisbakkene beoordeeling te wenschen overliet. „Tot in de navolgingen van vreemde dichters toe" — zoo herdenkt hij het in zijn *Leven van Bakhuizen* — „waren de schreden der voorloopers onzekere; — maar Van der Hoop mag er niet minder den lof om eischen op Walter Scott en Lord Byron, op De Lamartine en Victor Hugo schier het eerst de opmerkzaamheid te hebben gevestigd; maar Van Lennep verwierf er zich de verdienste door, Staring het vroegst te hebben gewaardeerd."

Zeker teeken van zijn opgang in de kringen waarin hij nu verkeerde, dat ook Yntema hem — te lijmen zocht. Het woord kan geen ander zijn. Met enkele bijdragen heeft hij aan de *Vaderlandsche Letteroefeningen* deel genomen.

Ontmoette hij bij De Vries dezen, — hij trof er ook Jacob van Lennep aan. „De jonge Van Lennep is de afgod van het publiek" had Willems hem gezegd toen hij van zijn laatsten uitstap naar Amsterdam terugkwam. Hij had er aan laten voorafgaan: „Da Costa est la pièce curieuse de la Hollande." Hij bevond het waar, toen hij met de dochters van den Stads-secretaris een voordracht van Van Lennep in de Hollandsche Maatschappij bijwoonde; toen hij op de Prinsengracht bij den Amstel naar Da Costa's Voorlezingen over de Vaderlandsche Geschiedenis kwam luisteren.

Met Van Lennep, geloof ik, had hij gemakkelijk afgerekend. Die jonge man met zijn zangerige stem en blonde wuivende haren was innemend: wel te verstaan: in de stem was de verheffing die in de verzen ontbrak. Potgieter was geen vriend van te gemakkelijke overwinningen.

Maar met Da Costa was het iets anders.

Die mocht schimpen op het Zwolle uit de dagen die het Bataafsche Gemeenebest voorafgingen, het „patriottenkind" tegenover hem aan het uiteinde van de lange tafel gezeten, „tartte de stralen zijner vurige oogen"; maar gering schatten deed het hem niet.

Bevroedde hij dat die man tegenover hem stond als de Eenzame, — en hij als de Menschelijke tegenover hem?

De eenzaamheid ontvliedende in een angst voor den waanzin van de eenzelvigheid, dreef zijn gevoel hem menschenwaarts, boog zich zijn beeldend vermogen

over den gedachten-groei, waarin zijn eigen leven, verzoend met het leven rondom hem, verlustiging en bevrediging voor hem werd. Hij kon niet anders. De poort van zijn wezen was, tot zijn onuitsprekelijke dankbaarheid, dichtgeslagen voor de holen wier kilheid hem de keel beneep. Maar nu die andere? —

Die stond, leerling van Bilderdijk, in de gestaltelooze ruimte waar de Geest heerscht. De alleenheerschappij van den geest, tot de vernietiging toe van alle gewaarwording, zoo niet tot den waanzin toe, dan toch tot de waanzinnigste ontkenning van het vormenveelvuldige in de verschijnselen, — die alleen genoot hij, bij vlagen, als werkelijk een hel oogenblik, als een klievende bliksemstraal, hem de eenheid van velerlei leven zien deed, bij vlagen, en altijd weer zonder durende bevrediging omdat de eenheid verstoof zoodra de veelheid van de verschijning de zinnen beroerde. De aan de zinnen lijdende, de aan de verbeelding kranke, die eerst zijn geslacht, toen zijn Jodendom, toen zijn Christendom als eenheid stelde in alle leven: broeiende zwoelten, knetterende slagen, verrukking van blauwsproeiende vonken en nachten van klompachtig zwart daarachter: de niets erkennende dan zijn Zelf en het Leven in zijn eigen Zelf! Of ooit Potgieter hem, of hij ooit Potgieter in zijn zóó tegengestelde wezen heeft herkend?

Het leven is ons genadig dat het zelden zoo naakt twee zielen elkaar erkennen doet. Het vervult onze zinnen met bijkomstigheden, het verlokt ons gemoed

door de bevalligheden van den omgang. Wij zijn ook onmachtig: wij kunnen niet zien wat niet ten deele tenminste ons gemeenzaam is. Wij zijn ook onvolkomen: wij kunnen niet geheel schijnen wat wij toch eigenlijk zijn.

Zooals in Van Lennep den 18de eeuwschen patriciër, zag Potgieter in Da Costa graag den Jood van voorname portugeesche afstamming. Hij genoot Van Lennep maatschappelijk: wie was een beminnelijker voortbrengsel? — Hij maakte Da Costa historisch: welke page van Bilderdijk had in zoo oostersche geestdrift de middeleeuwsche banier ontplooid, de banier van Teisterbant? — Waarlijk, de zwolsche patriotten- en koopmans-zoon zou hun mindere niet zijn in dichterlijken blik en hoofsche bewondering.

Hij die zoo scherp kon zijn, hoewel zoo goêlijk, zal soms toch wel het zijne gedacht hebben; maar hij kon het immers overlaten aan den tijd, die van hem wel eischte dat hij zichzelf zou zijn, maar niet dat hij zou rukken aan de grenzen van anderen.

En is er dan eigenlijk wel iets dat wij meer beminnen dan een vijand die hoofschheid toelaat en verdient? —

Als de twee merkwaardigste verschijnselen van de Romantiek in Nederland stond daar de eene, zat daar de andere. De Romantiek die Reactie was, de Romantiek die Vooruitgang ging zijn.

Wij zien het nu de eeuw is voorbijgegaan en de groei in weerstrijd heeft plaats gehad.

Opmerkingen te over naar aanleiding van een kennismaking die zich tot voorlezen en luisteren schijnt te hebben bepaald. Een andere kring waartoe de Antwerpenaar toegang kreeg wenkt ons al: *The English Literary Society*.

De bladzijden die de gast van 1830—1831 eraan wijdde, zijn zulk een belangrijke bijdrage tot de kennis van engelsche invloeden ten onzent, dat ze hier niet mogen gemist worden. Het zal in den loop van dit verhaal hoe langer hoe meer blijken hoezeer haast alle europeesche literaturen tot de wording van Potgieters geschriften meewerkten. Meer algemeene studie van de talen onzer naburen — zegt hij ergens — was een kenmerk van het opkomend geslacht tusschen 1820 en '30: „de dagen der eenzijdige bewondering onzer inheemsche lettergaarde waren geteld, toen de vreemde, voor wie deze binnen wilde gaan, ontsloten bleken, de vreemde, omstreeks het vroegste vierde dezer, eeuw betooverend door hare bloesems en hare vruchten." Door deze woorden is de rol omschreven die hij zich als schrijver toebedeelde: zijn dichterpersoonlijkheid krijgt er kenmerkende lijnen door. In 1824 had Willem de Clercq zijn Verhandeling uitgegeven over den invloed van vreemde letterkunde op nederlandsche. Vooral in Duitschland was — sints Goethe die gezegd had dat de dichter algemeen moest zijn of niet zijn — was sints het optreden van de beide Schlegels het verwerken van dergelijken invloed een bewust beginsel geworden. De vermenging van

de nationaliteiten, hun omschepping in den algemeenen vorm van een Europeërdom, het uitzicht van een menschheidkunst geopend door de denkbeelden en omwentelingen van vijftig veelbewogen jaren: het waren voor dichters en schrijvers zooveel bezielende krachten die hun wezen veranderden. De verdieping van het vaderlandsche die na dien droom gebeuren ging, maakte die verandering niet ongedaan. Engeland dat door zijn volkskracht het eerst het fransch-europeesche rijk weerstaan, het ten slotte gebroken had, gaf zelf tenminste aan de europeesche bewondering een eenheid: Shakespere, en daarna de heele schaar van zijn dichters uit het begin van de nieuwe eeuw. Frankrijk, door zijn oude beschaving, zijn voortdurende bewogenheid, en de groote verscheidenheid van zijn talenten, boeide breede kringen van Europeërs. Duitschland, sints de vorige eeuw het vaderland van den wijsgeerigen aanleg, verpersoonlijkte in zijn grootste dichters, omvatte door den drang van zijn denkers en geschiedschrijvers, een nieuwe beschaving van het werelddeel. Krachtige vaderlanders, maar in gemeenschap met Europa, gingen in elk land de voorgangers van de openbare meening zijn. Hier werd dat Potgieter. De poëzie en de ideeën van Duitschland bezielden hem, de meer maatschappelijke beteekenis van fransche dichters, hun geest, hun slagvaardigheid, prikkelden hem, de dichterlijke kracht die van Engeland uit de wereld veroverde dreef en boeide hem. Al die literaturen, noordelijke en zuidelijke daarbij niet

te vergeten, werden met heel hun rijkdom de schatkamers waarin hij huizen ging, de steden waarin hij wou omdwalen. In verhouding tot hen vormde zich zijn persoonlijkheid, hun voorraad werd de inhoud van zijn gedachten, de verscheidenheid van hun stijl de school waar hij zich in oefende. Aan hun proza verrijkte hij de weelde van zijn volzinnen, hun gedichten schonken hem vormen die hij doorarbeidde tot de zijne. Zonder hen was hij nooit, 't zij hij de geschiedenis van zijn eigen land vervolgde in vreemde landouwen, 't zij hij de geschiedenis van het vreemde land ontbloeien zag in vreemde kunst en literatuur. Zij vulden zijn snipperuren, zij sterkten zijn arbeid, zij bliezen den geest in hem aan dien hij zou uitstorten, met hun beminde volte tezamen, in de harten van zijn lezers in Nederland. Onder de gestalte van een wereld van europeesche belezenheid droeg hij voortaan — of het zacht bewoog, of tot barstens toe bonsde — zijn hollandsche hart.

De uitweiding verklare waarom ik u de uitvoerige schildering niet sparen mag. Eerst enkele jaren was het geleden sints niet veel meer dan de grootste Duitschers, de beste Engelschen hier bekend waren; twee of drie jaren, meer niet, sints alleen Oliver Goldsmith, Lawrence Sterne, Sir Walter Scott, nauwelijks door enkelen Lord Byron, werden gelezen. Nu, in het genootschap door den Engelschman B. S. Nayler, onderwijzer, uitgever en schrijver, opgericht en waar hij met zijn vrouw, en bijgestaan door den heer Taylor, correspon-

dent voor engelsch bij Hope & Co., en den heer Playter, zangleeraar, fragmenten van britsche proza en poëzie plegen voor te dragen, zult ge vrij wat meer hooren. Ge ziet er, behalve Potgieter en anderen, „den Hoogleeraar N. G. Van Kampen, die, in zichzelven gekeerd, misschien de bouwstoffen ordende voor zijne Verhandeling over den Invloed der Engelsche Letterkunde op de Hollandsche." Ook een teeken: in de Verhandeling van De Clercq die ik u noemde, was juist de Engelsche Letterkunde uitgesloten. Wien ge er straks zult zien, want hij zal spelen in stukken van Sheridan en Shakespere, is Mr. Jakob Van Lennep, de afgod van het publiek, weet ge.

„— de stoelen worden heen en weer geschoven, de schare zet zich tot luisteren neer. Ook gij kiest den uwen, voor de estrade, die een vierde van het schier kleurlooze, van het maar spaarzaam verlichte vertrek inneemt. Een trapje van drie treden geleidt naar deze, de heer Taylor is die opgewipt, een boek of boekske ter hand — twee knechts brengen op zijnen wenk een tafel en een paar stoelen, eene sofa of eenig ander meubelstuk op den achtergrond. Daar plaatst hij zichzelven midden voor dat huisraad, — daar treedt hij dichter naar ons toe, daar heft hij zijne stem op, — maar ge ziet zijn bleek gelaat, maar ge ziet zijn rossen baard niet meer; — verdwenen is dat sombere verschiet, geweken zijn de groepen om u heen; gij gevoelt een huivering van eerbied als u aangreep, zoo dikwijls op onze stranden de zee u toe-

ruischte! Het zou luttel zijn zoo de zege der kunst zich bij dezen eersten indruk bepaalde; doch gedachten als ge daar niet in woorden wist uit te brengen, die u meevoerden, maar in louter verbijsterende vaart, hoe helder, hoe aanschouwelijk worden zij u thans! Gij geniet ze, beurtelings in de schilderachtigste en in de statelijkste vormen; het verhevene beurt u op zijne wieken, ge wordt den spiegel des Almachtigen gewaar in den storm en in de stilte: het eenige beeld dat den indruk der eeuwigheid geeft! *„And I have loved thee Ocean!"* brengt u, kind der zee, als ook gij zijt, uit de wereld der gedachte in die der aanschouwing weder: dat is ware poëzy! getuigt de stilte die op het aftreden van Taylor volgt. — Wie mag de schalk zijn die ons, door de tweede voordracht, in staat stelt, de waarschijnlijkheid, de waarheid der bewondering door Byron voor Pope aan den dag gelegd, ten toets te brengen? die ons uit den bruisenden stroom van den eerste, in de murmelende beek van den laatste verplaatst? Eer het antwoord u gewordt, is het waagstuk gelukt: ook na dien lyricus blijkt deze didacticus genietbaar; zijne keurige, zijne kernige dictie, zijn wedijverende juistheid van beeld en woord, zijne verzen van alle zijden gladgeslepen als *diamants à facettes*, maar ook als deze uit iedere punt sterk stralende, zij handhaven zich. Verstommen van bewondering, dat doen ze u niet; maar dat zij bevielen, dat zij boeiden, loochen het bij het handgeklap dezer schare. En toch was het niet naar dezen minderen krans dat Byron

streefde! — maar rechts is de sofa vooruitgeschoven, maar links werden de tafeltjes en de stoelen ons nadergebracht, het luttel huisraad moet de prachtige woning voorstellen van Sir Peter Teazle uit het einde der achttiende eeuw, in de wereldstad Londen. Wat maakt het uit? we zijn gekomen om decoratiën noch accessoires; de oude man treedt op. Oud is hij, met dat kalotje op de kruin, met die onvaste knieën, oud in het trillende zijner stem, als hij kreunende en klagende aanvangt: *When an old bachelor marries a young wife, what is he to expect? 't Is now six months since Lady Teazle made me the happiest of men — and I have been the most miserable dog ever since. We tift a little going to church, and came to a quarrel before the bells had done ringing. I was more than once nearly choked with gall during the honeymoon, and had lost all comfort in life before my friends had done wishing me joy. Yet I chose with caution, — a girl bred wholly in the country, who never knew luxury beyond one silk gown, nor dissipation above the annual gala of a race ball. Yet she now plays her part in all the extravagant fopperies of fashion and the town, with as ready a grace as if she had never seen a bush or a grassplot out of Grosvenorsquare. I am sneered at by all my acquaintance, and paragraphed in the newspapers. She dissipates my fortune, and contradicts all my humours; yet the worst of it is, I doubt I love her, or I should never bear all this. However I'll never be weak enough to own it.*" De twijfel staat u vrij of R. B. Sheridan gezegd mag worden de eischen der

kunst te hebben bevredigd, dus tegelijk èn tot blootlegging van den toestand èn ter teekening des gemoedsaards een monoloog bezigend; maar, het middel gegund zijnde, bekennen wij om strijd dat hij er voor die plaats uit *The school for Scandal* meesterlijk partij van trok, — dat hij gelukkig mag heeten voor zijne comisch-tragische figuur den tolk te hebben gevonden die ons verlustigt. Geen oogenblik toch valt deze uit den toon, als hij, in het volgend tooneel, zijnen ouden hofmeester Rowley zijn leed klagende, alle schuld op zijne jonge vrouw werpt, — als hij schrikt bij het vernemen dat een vriend zijner jeugd uit de Oost is weergekeerd, en zich voorstelt hoe deze hem uit zal lachen, dwaas genoeg geweest te zijn zich een blok aan het been te binden, — als hij huivert bij de gedachte dat de oude kennis een toast op zijn geluk zal instellen, een dronk op de gezondheid eens teringlijders! De vuurpijl des gespreks gaat op, wanneer hij zichzelven belooft dat zijn vriend hem voor gelukkig zal houden, zeer gelukkig; den klap hoort gij, zoodra op Rowley's wenk: „*but then you must be very careful not to differ while he is in the house with you,*" het gezond verstand vanzelf antwoordt: „*Egad, and so we must;*" maar de ervaring er wanhopig op volgen laat: „*and that's impossible.*" Toch komt des dichters ware triomf eerst met den aanvang des tweeden bedrijfs, in Sir Peter's onderhoud met Lady Teazle. „Gehuwd" zegt ze, „wil zij volslagen onafhankelijk zijn," het is Mevrouw Nayler, die het dartele ding *with spirit* weergeeft. — „Dus

komt een echtgenoot geenerlei invloed, geenerlei gezag toe?" — „*Authority!*" is het weerwoord, „*no, to be sure: — if you wanted authority over me, you should have adopted and not married me: I am sure you were old enough.*" De arme dwaas! — hoe hij trilt, in het stenend: „*Old enough! — ay — there it is*"; en toch naar den laatsten strohalm grijpt, om zich boven water te houden: „ongelukkig moge zij hem maken, arm zal hij door hare buitensporigheden niet worden." „*My extravagance!*" — herneemt zij, en beider levensbeschouwing strijdt als dag en nacht: hij schetst haar zedig als hij haar aantrof, toen ze zoo zuinig wezen moest; zij lacht hem uit, die niet vermoedde hoe dat leven haar heeft verdroten. Geene toets op heel het klavier der verwijten die niet wordt aangeslagen, — en toch overwint ze, die ondeugende-bekoorlijke, spelende naar lust met den ouden zotskap. Hoe? — „*I think she never appears to such advantage as when she is doing everything in her power to plague me;*" — hoe? — maar heeft dan Mr. J. van Lennep de laatste woorden niet reeds gesproken? is hij, het kalotje van de blonde haren lichtend, niet zoo wel van de kromming der schouders als van het knikken der knieën genezen? biedt hij Mevrouw Nayler niet hoffelijk de hand om haar van de estrade naar haren stoel terug te geleiden? — Een ander lid des gezelschaps treedt op; Engelschman of Hollander; gij zelf moogt het doen, zoo ge lust gevoelt; — ditmaal is het de heer Playter, die ons eenige oude Balladen voordraagt uit *the Reliques of Ancient*

Poetry van Bisschop Percy, — niet altijd ten voordeele van Bilderdijk, wanneer u menige vertaling van dezen heugt; — straks zal een onzer landgenooten zich aan een lied uit de *Irish Melodies* van Thomas Moore wagen, — de poëzie was der politiek vijftig jaren vooruit om dat verdrukte volk recht te doen! John Dryden, glorious John, herrijst in al zijne kracht; of Oliver Goldsmith steelt door zijn *Deserted Village* uw harte, — we genieten een fragment uit *St. Agnes' Eve* van Keats, of bewonderen een meesterstukje in de *Fugitives* van Shelley."

1830—1831. We waren wel laat met onze bewondering van engelsche dichtkunst — 't zij dan de oprichting van dit genootschap aan de engelsche tooneelspelers in Amsterdam en aan Miss Smithson voorafging of erop volgde; — maar met de bewondering voor die twee laatste dichters waren die Amsterdammers menigen Engelschman voor.

Wij verlaten het zaaltje waar Van Lennep nu Shylock geeft, zooals andere avonden Othello of Romeo, Hamlet, Hotspur of een van de Henry's, of Marcus Antonius bij het lijk van Cesar.

De winter spoedt ten einde. Uit het huis op de Bloemgracht — waar zijn grootmoeder een dezer dagen stierf — van waaruit hij aan heel dit amsterdamsche leven deelnam, zal hij in de April-maand vertrekken naar Zweden met een opdracht van Van der Muelen, zijn raadsman en chef van zijn handelshuis. Oude zaken moet hij er terecht brengen, een opgaaf die niet onaanzienlijk is.

Het laatst wil ik hem zien in de zaal van *Felix Meritis*, bij een lezing van Kinker. Zijn geest was nu rijp genoeg om er de woorden te beluisteren van den man die, over België sprekende vanwaar hij was teruggekeerd, „eene dier doorwrochte studiën" voordroeg, „in welke teveel wijsbegeerte school dan dat de evenaar altijd en alleen naar *onze* zijde zou hebben overgeheld." „Het geschuifel, het gemompel, dat zich hooren deed, dat al luider opging, bewees hoe weinig welkom ook de zachtst uitgedrukte, ook de zedigste bedenkingen waren. Of het handschrift bewaard gebleven is, weet ik niet, waarschijnlijk zoude de meerderheid er thans meê instemmen ; maar wat ik wensche dat we bezaten, is eene beeldtenisse Kinkers, is de uitdrukking waarmee van onder de zware wenkbrauwen zijne oogen door hunnen ernst dien storm bezwoeren en beschaamden !..."

Goed zoo, waarde Vriend, hoor ik me fluisteren. Nu laat ik u veilig naar Zweden gaan, nu ge den ernst in de oogen van Kinker, den ernst in het hart van Kinker hebt gevoeld. —

V

De drie-en-twintigjarige jonkman die nu naar Zweden ging, had in Antwerpen zijn eerste groote teleurstelling beleefd. De huiselijke en vriendenkring waarin hij gelukkig was, de maatschappij zelfs die hij zoo vast en veilig waande, ze waren plotseling verbroken,

verloren, en hij stond daar als een eenzame, als een vreemde tusschen de brokken van wat zijn wereld scheen. Hij was altijd, in zijn diepste wezen, een menschelijke, een gezellige natuur geweest. Hij had zich gehecht aan zijn gezin, had zich gevoed en verwarmd aan de kennis en hartelijkheid van zijn vrienden, had zijn best gedaan om zich een inkomen te veroveren in zijn nieuwe woonplaats en had gehoopt dat zijn vestiging daar voor zijn leven zou zijn. Bovendien: de verborgen bloeiende bloem van zijn dichterschap was hier in de zon van de openbaarheid geraakt. En tegelijk, met ingetogenheid grootgebrachte twintigjarige, genoot hij die vaag van de jonkheid waarin de warmte van het hart naar de lippen welt, en het ontluikende aangezicht verlangt naar het andere, waartoe het bewonderend nijgen, waarin het bewonderd zich spiegelen zal. O wat al droomen, wat al verwachtingen! Is hem werkelijk, in ontroerend spel, een tengere gestalte in den arm gegleden? Heeft werkelijk mond op mond hem jong de natuur haar geheim geleerd? Het is moeielijk het weefsel van gedachten te vervolgen, dat hij — misschien nog maar — zich spon. Want dat hij ongewoon teeder in zijn idealisatie was, vroom en beschroomd, hoffelijk en dichterlijk in zijn nadering tot het vrouwenbeeld, — dat is even waar als dat in den kring van Willems Desaugiers gezongen en alleen de *staatkundige* Béranger werd geweerd. Hij had daarbij, behalve de gewone, zijn bizondere redenen om ook met de geldelijke ge-

rechtigdheid tot het vragen van een meisje te rekenen. Genoeg, hoe ook omslingerd en getint door gegroei van veelsoortige overwegingen, het meisjesbeeld was zeker aanwezig gebleken in den geest van den antwerpschen jongeling en verheugde en bemoedigde hem. Het kan ook wel zijn, niet waar? dat het al buiten zijn geest bestond, dat hij het al had gezien. De hoogleeraar Van Kampen dien wij op den voordrachtavond van de *English Literary Society* zagen, was van meening dat Potgieter in Antwerpen een meisje had: het wordt tegengesproken en in den zin waarin hij het bedoelde was het dan zoo niet. Maar wel in een anderen: wel in zijn eigen droomen en verwachtingen had Everhardus in Antwerpen een meisje. Gezien, of niet gezien, hij nam aan dat ze bestond, dat ze op het rechte oogenblik zich toonen zou, dat de rang, de roem, het vermogen, en de liefde hem alle tegelijk zouden omstoeien en verheerlijken. Bij het bombardement van Chassé stond een andere kerk dan de St. Michiel in lichtelaaie: die van zijn droomen en verwachtingen. Arm, zonder plaats, zonder vrienden, zonder gezin, zat hij tusschen de puinhoopen: eenzaam en vreemd tusschen buren en kennissen. De geschriften van den zestigjarige verrieden ons hoe wreed hem die eenzaamheid gemarteld had. Daar begon de waanzin, meende hij. En dáárna, onmiddelijk daarna, verschijnt in zijn gedichten de liefde, als bij haar eerste verschijning verijdeld of teleurgesteld.

Van *Wilhelms Reize* sprak ik al. De ongelukkige

minnaar die die Landjonker mede is, bleek al eenigszins geromantiseerd. De liefde waarvan daar sprake is had al een kleine geschiedenis. Maar uit datzelfde jaar 1830 is een gedichtje: *De Droeve Zanger,* waarin ze niet anders dan als wensch verschijnt en als reeds verijdelde wensch. Er is in dat stukje tegelijk zoo iets maagdelijks en zoo iets mededeelzaams: men voelt dat deze liefde zijn droom was, dat deze verijdeling werkelijkheid is geweest. Voordat ik ze u doe lezen schrijf ik tien regels over die den droom enkel schilderen.

Daar lagen ze aan elkanders boezem
 Zij, beide jong en beide schoon.
 Een veldbank was der Liefde troon,
Zijn siersel kamperfoeliebloesem,
 Zijn hemel lindes bladrenkroon!
Wie schetst de blijdschap die hen streelde,
 Wie 't zoet genot van 't jeugdig paar,
't Verschiet, dat zich hun hart verbeeldde?
Een toekomst vol van lust en weelde,
 Een hemel van geen wolken zwaar!

Klaarblijkelijk had ook hier het in de pen gebleven gedeelte — het bovenstaande heeft hij opzettelijk *Fragment* betiteld — de verijdeling van dien droom moeten inhouden. Zie ze in het nu volgende gedicht beide.

'k Legde onder 't loof der wilgenblåren
 Op 't rozenbed mijn harpe neer;

Laat de avondwind erover varen,
Zijn adem roer' de zilvren snaren,
'k Heb tranen — maar geen zangen meer!

O, waar mij de geluksgodinne
In 't uur van middernacht verscheen,
Ik had haar om geen marmren tinne,
Geen liefde van een rijksvorstinne,
Ik om geen schepter haar gebeên!

Godes! dus had van zwakke snaren
Des jonglings hartebeê geluid:
Geef tusschen gouden korenairen
Me een hut omschauwd door wingerdblåren,
Een eigen akker die ze omsluit.

En 'k had van murmelende lippen
— Waar is de jongling die 't niet waagt? —
Nog deez' verzuchting laten glippen:
Geef, moog mij goud en eer ontslippen,
De kroon des levens in een maagd!

Ik had — wie kan dien zegen schetsen —
Een vriend in wel en wee begeerd;
Maar 'k voel der pijlen pijnlijk kwetsen
Te meer bij der geneuchten etsen,
De smarte heeft mijn kracht verteerd.

Ach, 'k zal mijn halmen niet zien zwellen,
Ik, balling van der vaadren grond;
Mijn vruchten aan 't geboomt niet tellen,

Geen kroost mij blij zien tegensnellen,
Geen gade wacht me in d' avondstond.

Om haar had 'k weer de lier gegrepen,
Voor een mij vreemde wereld doof,
Maar, nu, door rouw en smart genepen,
Het lot mij naar zijn nuk mag slepen,
Rust, harp! nu onder 't wilgenloof!

„Het lot mij naar zijn nuk mag slepen" — ik hoor er de ineenstorting in van zijn verwachtingen. Maar verder zoek ik in die verzen dan ook niets persoonlijks. Zij zijn van zijn wedervaren de weerspiegeling in de verbeelding: en zij zijn daarmee de type van een geheele schaar nu volgende gedichten. De teleurstelling die zijn heele gezellige wereld, werkelijke en gedroomde, verbrijzelde en hem vereenzaamde, heeft in hem de fantasie geschapen van den Teleurgestelde. Deze gestalte is voortaan een levend wezen. Zij is het die zich door mond en pen van den jongen Potgieter in vers en proza uiten zal.

Toen hij nu door Gelderland naar Amsterdam ging reed in zijn verbeelding niet alleen de Teleurgestelde, maar, onder den indruk van dat wederzien, ook de bewonderaar van zijn voorgeslacht, die hij geboren was. Er was een oogenblik van gelukkig evenwicht waarin zijn heele wezen: de door het leven teleurgestelde bewonderaar van het voorgeslacht zich kenbaar maakte: de gemoedskant tegelijk met den geestelijken kant van de Romantiek. Want als gemoed genomen,

wilde de Romantiek zeggen: teleurstelling, en vlucht uit de werkelijkheid, als geestesaanleg was zij verlangen naar het verleden. En hetzij Novalis de Nacht en de „blaue Blume" zocht, Childe Harold langs de Middellandsche Zee zwierf, of Bernardin de St. Pierre Paul en Virginie bezong: — ik doe maar grillige grepen —: altijd was er vlucht uit de alledaagsche wereld en heenwillen naar een toestand waarin de menschheid gelukkiger was geweest. Maar voor Potgieter, toen hij in Amsterdam kwam, opende zich nog niet voor goed die wereld van het vroegere, waarvoor hij geboren was. De Teleurgestelde in zijn eenvoudigst, en aan den twee-en-twintigjarige het meest bemind zinnebeeld: de liefde, ging voort zich te ontwikkelen. En onder de stralen van blozende en glimlachende bewondering, onder den dauw van teeder of bedachtzaam meegevoel, groeide die plant van dichterlijk-aandoenlijke vermaardheid wonder-wel.

„Men luisterde in dezen kring" — dien van Jo. de Vries — „gaarne naar het verhaal zijner belangwekkende ervaringen in de bange dagen te Antwerpen opgedaan. Hij sprak scherp, den toekomstigen criticus verradend, een oordeel uit over het politiek beleid der regeering en hem sprongen tranen in de oogen bij de gedachte dat hij niet mocht uittrekken om de eer der hollandsche vlag te helpen verdedigen. De aanwezigen gevoelden sympathie voor den geestdriftigen jonkman, en, wanneer iemand, zich herinnerend dat hij poëet was, vroeg om een vers, sprak hij met zijn hem altijd bijgebleven overijsselschen tongval:

Zoo ik het vermetel wage
  Hier de doffe luit te slaan,
Waan niet dat ik mij behage
  Noch U vraag om lauwerblaên.
Ach! hij moet uw vonnis duchten,
Wie voor rijpe boomgaardvruchten,
In de milde zuiderluchten
  Door de rijkste zon gestoofd,
Blaadren biedt in najaarsdagen
Door der stormen gure vlagen
Van den heester afgeslagen,
  Die niet boogt op geurig ooft.

Maar gelijk in vroeger tijden,
  Toen de harp, nog frisch en jong,
Arthurs moed en Berthaas lijden,
  Ridderen en maagden zong;
Vaak een zanger, blond van haren,
De eerste klanken zijner snaren,
't Eerste lied zijn luit ontvaren
  Slechts aan juffrenooren bood;
En zich met de zege streelde
Zoo, wanneer zijn cither speelde,
Soms een traan van smart of weelde
  In haar minlijke oogen schoot; —

Zoo alleen wensch ik mijn zangen
  Hier der vriendschap aan te biên
Die voor mij heeft aangevangen
  Sinds ik 't lief gezin mocht zien.
Gaan ook voor haar keurige ooren
Feil en zwakheên niet verloren,

o, Haar wijzen raad te hooren
Zij des jongen zangers loon
Die zoo graag in beter dagen
Van die goedheid zou gewagen
Door een luit meer rein geslagen
Op een meer gekuischten toon!

En in dat eenvoudige lied teekende hij zijne plaats in dit gezelschap en openbaarde zijne wenschen."

Ik ontleen de alleraardigste voorstelling aan het boek van Potgieters eersten levensbeschrijver J. H. Groenewegen; en wenschte dat het veel zulke plaatsen had. Het is een voortreffelijk werk, maar voornamelijk om de groote zorg waarmee al wat op Potgieter betrekking heeft, erin is saâmgebracht en aangeteekend.

Maar, wat zegt ge, lezer, van onzen listigen dichter? De droeve zanger voelt wel dat hij in den, tegenover zijn romantische spijzen, misschien nog ietwat nuchteren kring, niet te veel op eens moet doen. In zijn volledig kostuum van verbroken vriendschap, teleurgestelde liefde en verstoorde idealen zou hij den bezadigden beoordeelaars misschien wat vreemd vallen. En de bloeiende dochters des huizes — wel, zij behoeven zelfs niet zoo veel om hem sympathisch aan te zien. Bescheidenheid, een doffe luit, een zinspeling op den storm in Vlaanderen, dien waarlijk niemand zou loochenen. Dit dus tot inleiding. Nu treedt de Dichter op: een adem van ridderlijkheid, een terugblik naar de tijden van ridders en maagden, een hulde in het

voorbijgaan aan de schoone vrouwen, te allen tijde aandoenlijk voor dichterzang. Tot slot een *captatio benevolentiae.* Arthur en Bertha waren zinspeling op een van Van Lenneps Nederlandsche Legenden: in elk geval was *deze* zinspeling niet duister: zij hielp hem beter verstaan te worden. Als het waar is — wat de heer Groenewegen meent en ik in het midden laat — dat met den „zanger, blond van haren" niemand anders dan Jacob van Lennep bedoeld zou zijn, en hij zich in diens schijn dus nederig verscholen had, waarlijk ik zou hem in list een Ulysses noemen; denk eens: in den schijn van den afgod!

Zonder scherts kan gezegd worden dat hij door de regels die ik aanhaalde wenschte te behagen aan J°. de Vries, die immers de schrijver was van een opstel Over het Eenvoudige. Denzelfden invloed herkent men in het langere gedicht aan Willems: *Mijne Stemming.* Ook tegenover dien ging het niet aan, zich te veel in liefde-fantazieën toe te geven. Hij noemt er Vlaanderen „het gulle land, mij land der kunde, land der min," — en dit was het woord dat Van Kampen deed gelooven dat hij er een meisje had —, maar daar bleef het bij. Hij betreurt er het wezenlijk gemis in van wat de vriend weet dat hij er verloren heeft. En ook dat „vriend en magen" — Van der Muelen en de tantes — hem niet vergunnen wilden onder dienst te gaan.

Anders was het als hij niet tot een ouderen vriend, maar aan een meisje zich richtend, *Klacht en Troost*

schreef — *De Lijdende* heette het oorspronkelijk —: daar herschiep de Droeve Zanger zich in den bedrogen minnaar, den aan idealen ontgoochelden jongeling, den wijsgeworden broeder, voortaan, van schoonen die hij leiden zal.

En met de Vriendschap, och arme! was het niet veel beter. „Ach! wat is Vriendschap dan een naam, Nog ijdler dan de galm der faam! Belang verbindt, — belang ontknoopt; Vermetel, wie iets anders hoopt!"

Toch meende hij, dien winter in Amsterdam, een vriend ontdekt te hebben. Het was C. G. Withuys. Een jaar jonger dan Willems, was deze nu zeven-en-dertigjarige Amsterdammer — ambtenaar en gehuwd — in 1824 bekend geworden door een gedicht *Washington*; hij had een romantisch verhaal geschreven waarin pittoreske verzen; hij was de eenige die in die geestdriftige dagen een vaderlandsch vers wist te schrijven dat niet vergeten werd. Niet vergeten door Potgieter, want nog in 1870 was hij van meening dat *De Hollandsche Vlag* in geen bloemlezing ontbreken mocht. Vrucht van hun omgang vermoedelijk was een dichtstuk: *Het Bombardement van Antwerpen*. Als vaderlandsch dichter was Withuys op dat oogenblik populair: zijn portret stond dien winter in den *Muzen-Almanak* van Immerzeel; en Yntema wist geen zoeter stroop om Potgieter mee te smeren dan de mededeeling „dat geen der jonge thans levende Dichters (zelfs Withuys niet uitgezonderd) *dien* indruk op mijn

gevoel, of liever op mijn hart gemaakt heeft, zoo als gij." De aanleiding die Yntema dit schrijven deed was dezelfde die Potgieter met Withuys had saamgebracht. Die aanleiding was een weekblad: de *Atlas, Amsterdamsche Zondagskroniek*, door den tweede samen met Mr. S. P. Lipman uitgegeven, waar de eerste aan meewerkte, en waarvan Yntema hem, in het welbegrepen belang van den jongen dichter, wou aftrekken naar zijn eigen maandschrift, „duurzamer en van meer gevestigden naam." Met de *Atlas* deelde die dichter niet enkel letterkundige, maar ook staatkundige meeningen: zij waren de oorzaak dat het blad het in die al te oranje-gezinde dagen niet harden kon. Een dubbele overeenstemming dus die hem bevriend deed worden met den opsteller. En ook van Withuys droeg de veel-omworvene de verzekering mee, dat er een aanleg in hem lag die „schatten waard" was — ach, Yntema! — dat hij in de toekomst „een groot man" zou zijn.

Wat meent ge? — toch de Teleurgestelde?

Ja; juist! Want de bewondering betrof den Dichter die juist uit de smart van de aandoening zijn toegejuichte Verbeelding schiep. In Amsterdam, temidden van de toejuiching, zelf opgaande in de bedrijvigheid van zijn zaken, in de boeiende deelneming aan velerlei geestesleven, in de verstrooiing van middagen en avonden, bleef de aandoening verborgen omdat hij er niet toe tot inkeer kwam. Maar wacht op de eenzaamheid.

Na een vaart bij „allerliefst weder" bracht de stoomboot hem half April in Hamburg; met de diligence reed hij over Altona naar Kiel, voer van daar naar Kopenhagen, en vertrok met de post naar Helsingör. Op een frisschen morgen voer hij de Sont over naar het zweedsche Helsingborg; en na een rit van verscheidene dagen op een boerenwagen kwam hij einde April te Warberg aan. Van Warberg uit bezocht hij de Tripsche goederen, een landstreek, in de zeventiende eeuw door de zweedsche kroon aan den amsterdamschen koopman Elias Trip afgestaan. Van der Muelen, voor zich en zijn mede-erfgenamen erop bedacht van dit slordig beheerd bezit het voordeel te verwerven dat nog te verkrijgen viel, had hem opgedragen het te bezien en maatregelen tot verbetering aan de hand te doen. Drukte en bedrijvigheid genoeg gaf deze reis en dit oponthoud, haastig, met beperkte middelen, — door overleg met kooplieden, zaakwaarnemers, raadslieden en boeren, van den morgen tot den avond vol zorg en beslommering. Weer een maand later bevond hij zich te Gothenburg.

En hier begon het al.

Neen, even eerder begon het al. „Te huis gekomen", in Warberg, „sleet ik schrijvende twee droevige Pinksterdagen." En wat schreef hij? Zeker het eerste vers dat hij uit Gothenburg aan J°. de Vries stuurde:

Wanneer de morgenzon mij op de zee begroet,
De zon haar kleed verguldt door oogverblindend schijnen,

Of als der scheemring floers de heemlen doet verdwijnen,
Of 't lieve licht der maan zich spiegelt in den vloed, —

Dan altijd en alom verrijst uit schuim of vlak,
Alsof een tooverstaf de geesten nog regeerde,
De lieve kleine schaar, wier vriendschap ik begeerde,
En die mij trouwe zwoer schoon goud en roem me ontbrak.

En aan het eind van het, langere, gedicht, in den slotregel? — „Herinn'ring is mijn vreugd." —

Herinnering. Tegelijkertijd schrijft hij aan Van der Muelen dat de grachten van Gothenburg hem Oud-Holland te binnen brengen — de stad is door Hollanders gebouwd, nietwaar? —: een paar plekken zijn er die aan Haarlem doen denken. „Een lange lage laan met afgeschoren boomen bracht mij een lang vergeten wandeling in Zwolle weder voor den geest."

Herinnering. De oplettende waarnemer, de zorgzame man van zaken mag met nauwgezette plichtsbetrachting zich bevlijtigen in het dagelijksche leven op te gaan, er leeft in hem nog een andere: de dichter die uit de teleurstelling die hij koestert een geestelijke bloem ontwikkelt: de poëzie van de herinnering.

Herinneren doet hij zich nu ook Withuys. Een verslag van de reis en enkele verzen — droefgeestige, als vanzelf spreekt — werden hem toegezonden. Maar de brave Withuys, die het altijd druk had — hij deelt het ons in zijn fraaie kantoorhand herhaaldelijk mede — had geen tijd om op de ontboezemingen van

zijn nieuwen vriend te antwoorden. Potgieter die in de tweede helft van Juni voor de zaken naar Stockholm gegaan was, beklaagt zich erover in een schrijven dat van „Reize, Dichtkunst en Vriendschap" handelde en voegt er een gedicht bij dat die drie onderwerpen in een verband brengt dat ons een duidelijk beeld geeft van reiziger, vriend en dichter op dat oogenblik. Ziehier den reiziger:

De beelden die 't oog van den dichter aanschouwt
Gelijken in aantal de blaadren van 't woud,
En enkele boeien bij wijlen zijn oog
Als rozen omlaag en als sterren omhoog.

Maar snel als de vaart van het vliedende heir,
Maar vlug als de golven van 't bruisende meir
Verdwijnt wat zijn hand en zijn hart heeft gegroet,
Verheft zich een schooner, een lachender stoet!

En kort was de smart die zijn boezem beving
Toen wat hij beminde zijn oogen ontging,
Want nieuwe gedaanten verzachtten de pijn,
En hemel en aarde, 't is alles het zijn.

Dat was de eerste tijd nadat hij van huis ging. Het volle reisgenot, dat hem een poos bevredigd heeft. Maar „Wat klaagt dan", laat hij, met toespeling op het gedicht *De Hollandsche Vlag* dat Withuys geschreven heeft, erop volgen:

Wat klaagt dan mijn ziel dat de zanger der vlag
Wiens huis en wiens hart ik geopend mij zag,
Niet mijner gedenkt en zijn handslag vergeet,
Nu ik de gebergten van 't Noorden betreed.

Maar 't scheen toch als had ons gemoed zich verstaan,
Als wilden wij samen den levensweg gaan,
En meerder ons wezen in vreugd en in smart
Dan immer ontdekt werd aan 't koelere hart.

En 'k houde den staf aan zijn vingren niet vreemd
Die heiden doet worden ten rozigen beemd;
Herinnerings schepter, die 't lange verleên
Op d' enkelen wenk uit het duister doet treên.

De uitdrukking is wat onbeholpen, maar men ziet den overgang van reizigers-aandoening tot vriendschaps-gevoelens plaats hebben. Ondanks de volkomen vervulling die een tijdlang de eerste hem bleek, dringen de laatste naarboven: hij verbaast zich dat zij den vriend niet schijnen aan te drijven: hij verwondert zich dat deze, die toch een dichter is, zich niet verlustigt in de Herinnering.

De dichter, als de bezieler van de herinnering, staat daarmee vóór u. En langzamerhand zult ge zien hoe al zijn gewaarwordingen, al zijn gedachten, in den gevoelsstroom komen te drijven die de schok van de antwerpsche teleurstelling aan de rots van zijn wezen ontspringen deed.

Ik verzoek u evenwel niet teveel ernst te wenschen. Ik beschrijf u het leven van een jonkman.

Hij had nog een anderen vriend wien hij brieven schreef, wien hij meer dan iemand anders brieven schreef. De alleraardigste praatgraag en licht-ontvlambare jonge dominee Marcus was de vertrouwde voor wien hij zijn hart uitstortte. En welk een vertrouweling! Als twee snaren van ééne lier waren zij: wat de eene zong, kweelde de ander! Den 12den Mei 1831 gaat er een brief naar Zweden: „j'ai appris avec une véritable douleur que dans votre voyage vous avez été souvent indisposé." Den 30sten Mei weer een, als antwoord op een van den 13den: „un jour nous étions heureux ensemble — vivre dans ce passé est la seule consolation qui me reste dans un présent qui me déplaît souverainement." Twee weken later een ter beantwoording van een gedateerd 2 Juni, Gothenburg: „D'abord je vous prie de ne plus me mentir comme un journaliste belge en me disant que soir et matin vous lisez ma lettre: la demoiselle suédoise qui figure dans votre lettre, et qui plus tard le fera dans la mienne, m'est un garant assuré du contraire. Vos études à la croisée où je vous vois en chevalier aventurier et damoiseau exercé s'accordent trop peu avec les plaintes et les pénibles réflections d'un ami trop souvent sombre et mélancolique pour que vous puissiez m'en imposer à cet égard... Mais toi, chevalier; me trompai-je ou ta belle de vis-à-vis, dont tu sais si bien décrire les particularités domestiques, aurait elle obtenu

de ta part quelque préférance sur les autres dames de Gothenbourg, que tu m' as décrites avec des traits si séduisants et qui trahissent un connaisseur en ce genre d' étude? Diantre! plus j'y pense, et plus je vois que vous êtes en train de devenir héros d' un fameux roman que nous composerons ensemble." 25 Septr. daaropvolgende: „Je vous suis reconnaissant pour la franchise et la cordialité avec lesquelles vous m'avez dépeint le triste état de votre âme — mais hélas, vous savez combien de fois je me trouve moi-même dans ce malaise et cette tristesse qui détruit, qui empoisonne tout. Ni le grand monde ni la solitude ne me plaisent: d'un coté je trouve trop d'apprêt, trop de froides convenances, trop d' égards peu sincères, d'un autre je trouve trop de carrière laissée à l'imagination et au sentiment et par là même trop d' occasions de dégout, de dépit et de mécontentement! Tout cela est, si je ne me trompe, exactement la même chose avec vous." — Is ze niet kostelijk getrouw, deze schildering van een jeugd niet alleen uit *die* dagen? — Den 14den Dec. schrijft hij aan zijn „digne Pylade" opnieuw. Men vergunne mij het prettige fransch door geen vertolking te veronwaarden: „Les détails que vous m' avez fournis d' une soireé en Suède m' ont extrêmement diverti et tous ceux à qui j' ai cru pouvoir les communiquer. Quelle position que la tienne, lorsqu' aux accents d'une belle bouche il t'a fallu, bon gré mal gré, hâter la perte de tes rabats. Je t'ai plaint en riant, et j'ai envié ton sort en dépit de

tout ce qu' il pouvait avoir de fâcheux. Je suis curieux maintenant de savoir, si tes accès d' amour que je n'ai pas manqué de reconnaître à travers votre narration, ont eu des suites; ou bien si cette aventure s'est termineé comme la précédente, lorsqu'avec une grosse joue tu as été du matin au soir à lorgner une beauté qui était ta voisine." Of hemzelf, Marcus, de verliefde opwellingen niet lastig zijn? Ja, zeker; „surtout après que j'ai changé de demeure et que je loge chez une baronne qui a une jolie fille qui déjà a dégagé sa foi. J'éprouve" — bekent hij — „j' éprouve quelquefois des démangeaisons d' amour et de ménage, mais hélas, au moment que je me mets à faire de beaux rêves d' avenir, mes souvenirs et les difficultés insurmontables de ma position me rappellent cruellement à moi-même, et à ma résolution de ne pas me marier." — De arme Marcus! De mensch wikt — Amor beschikt, zal hij gezucht hebben, als de verbeeldings-sfeer van Orestes den veldprediker nog eigen was. Want veldprediker werd hij toen er troepen naar België uittrokken, en ingekwartierd in Eindhoven verscheen hem daar de kleine listige god. De aanhef van het *article: „Coeur"* in zijn brief van 9 April 1832 is plechtig: „Dans toutes vos lettres je vois parfaitement, mon ami, que la sensibilité qui vous est propre, vous est comme à moi parfois embarrassante, lorsque le regard d' une modeste beauté l'excite au point, qu' elle menace de changer de nature: ou pour mieux dire, je vois que vous savez ce que c'est que l 'amour

et ses tourments. Vos remarques vives et piquantes sur les graces des belles suédoises que vous rencontrez dans un bal, une nôce, ou société, dont vous êtes membre, ta force des impressions qui est telle qu 'au beau milieu de la nuit tu puisses me faire des peintures qui me ravissent, tout cela me prouve que tu es là à regarder les filles, non en Diogène, mais en jeune homme, qui ne sera pas fâché de trouver un jour une pélérine qui daigne chasser les ennuis de ton pélérinage terrestre." — Volgt: de roman van Marcus. Een schoone kokette, verloofd, maar die nochtans zijn verklaring uitlokte, en er toen mee naar haar minnaar liep; een vertoornd aanstaande, student, die den ongelukkigen veldprediker een duel spaarde, alleen uit eerbied voor zijn stand, zooals hij zich uitdrukte; een ziekte waarin de ongelukkige zich troosten kon met de wetenschap dat het behaagzieke en klikkende voorwerp van zijn lijden dagelijks naar zijn gezondheid vernemen liet. — De toon van den jongen geestelijke, nu beroepen naar Hazerswou, wordt ernstiger. De behaagzieke schoone, ten slotte ook door haar student verlaten, wordt door hem doorzien: „Elle est libre et je ne l'aime plus." Hij schrijft zijn vriend over het doeltreffende van goede beginselen als „sauvegarde contre la séduction." — Maar Orestes — zoo hij die wezen wou — kon een zoo ernstige konfidentie als de aangeduide niet afleggen, of een niet minder ernstige moest hem te beurt vallen van Pylades. Den 15den Juli wordt ze door hem beantwoord: „J'ai lu avec

intérêt et surprise la confidence que tu m 'as faite au sujet de ta charmante Marie que j'ai crue jusqu' ici un être absolument idéal. Je te plains, cher ami, de ce que l'amour parfois se joue de toi, comme de ma petite personne, et j'ai été étonné bien longtemps de ne t' avoir jamais vu dans quelque accès de tendresse vis-à-vis une personne du sexe. (*Vu* — dat mag waar zijn; maar die vroegere zweedsche schoonen dan?) C'était un énigme que je ne pouvais m'expliquer. Tu avais un coeur capable d'aimer plus qu'un autre, tu chantais l' amour à merveille, et cependant tu n' en parlais jamais. Je te remercie de ce que tu m' as sorti de cette incertitude." — Ziedaar nu, wat zijn vrienden toch een huichelaars. Want het is een vrienden-daad, nietwaar, als men in het oogenblik van den ernst den schijn aanneemt dat men de scherts vergeet.

Of wij hier tot den ernst van Potgieter genaderd zijn?

Wij moeten, om die vraag te beantwoorden, zijn gemoed nog van een andere zij waarnemen. Wij hebben gezien hoe de verbeelding van een geliefde in hem ontstaan is dadelijk na en als gevolg van de vernietiging van zijn vooruitzichten. In zijn eerste gedichten waar ze verschijnt, bemerkten we, was ze als wensch en als reeds verijdelde wensch. In verschillende volgende verzen, in den winter te Amsterdam geschreven, — in het stukje *Aan Adeline*, fragment van *Wilhelms Reize*, waar hij zich als de onder een droevig noodlot afstand doende, in *Klacht en Troost* waar hij zich als de bedrogene voorstelt, — wordt

die verbeelding uitgewerkt. Er is geen reden te gelooven dat ze hem iets anders dan verbeelding was. Tegenover den van nabij met hem bekenden Willems hield hij haar achterwege: den menschkundigen De Vries waagde hij het niet haar voor te stellen. Voor den minder scherpzinnigen, meer Feithiaanschen H. H. Klijn daarentegen schilderde hij zich den 29sten November 1831 in verzen en proza in aandoenlijke bewoordingen, waarin ook de „lieve rozenmond" niet ontbrak. „Vergeef, mijn Hoog Geachte Vriend! ik heb te veel geleden en genoten om vrolijk, opgeruimd te kunnen schrijven. Mijne opvoeding heeft het hare tot die zonderlinge stemming bijgedragen. Het knaapje had door te vroege lectuur reeds te veel vooruitgesmaakt dan dat iets den jongeling nieuw en bekorend zou zijn. Alles bleef beneden zijn gespannen verwachting en er is geen akeliger gevoel dan dat van altijddurende teleurstelling. Vandaar die wonderlijke neiging voor menschen van rijpere jaren, der jeugd zoo oneigen. Hoe dikwerf heb ik, door gelaatstrekken verleid, mij niet aan jongelingen aangesloten en altijd minder overeenstemming van begrippen gevonden dan tot een durend genoegen vereischt wordt. Daarbij komt de lust tot dweepen met liefde en met vriendschap. Ik weet niet of ik beklaging verdiene, maar zeker dat ik nooit iemand den weg zou willen doen bewandelen dien ik ging. Het is zoo droevig zich niet op zijne plaats te gevoelen, en een zoete waan is in zoo menig opzicht meer waard dan eene naakte waarheid."

Wie hoort in deze uitweiding — zoo opmerkelijk gegroepeerd rondom het woord „teleurstelling" — niet de zichzelf genietende verbeelding van den romantischen dichter? „En nu" — schreef hij zijn vriend Busken Huet, jaren later, in 1862 — „En nu, als ge Chateaubriand gelezen hebt, zeg mij dan eens wat er toch in de lucht was, dat ons schier tegelijkertijd na Jean Jacques, Werther, Obermann, René gaf, en of ge niet gelooft dat ook Willem Bilderdijk aan die zonderlinge ziekte, aan dat „terrible ennui" heeft gelaboreerd, dat Byron ons allen deed naäpen?" — De bekentenis is duidelijk. Die zonderlinge ziekte, dat „terrible ennui", het „spleen" van Byron, de ziekte van dien tijd, en voor een goed deel nog van den onzen, — wat was zij anders dan de kwaal van de *onbepaalde* levens. Neem welken van die groote mannen ge wilt, ge zult zien dat hun aller leed hetzelfde is: zij lijden aan het doellooze. Zonder grens zijn uiteraard menschelijke verlangens en denkbeelden; maar gelukkig maken zij ons enkel als zij in bepaalde wezens, bepaalde toestanden, bepaalde doeleinden hun grens vinden. In de tastbare eindigheid van hun bestaan leggen wij dan de oneindigheid van ons streven: genieten het eeuwige in het tijdelijke. Maar verbreek de tezaamkoming, vernietig de mogelijkheid waaronder mensch zich met mensch, en mensch zich met ding huwen kan tot stellige daden, en gij noodzaakt den eenzame het leed te dragen van zijn onbegrensdheid, de smart van zijn onbevredigde begeerten, — gij noodzaakt hem te ver-

heerlijken, ten toon te dragen, te doen bewonderen door anderen wat zijn ellende is. Dit is die poëzie die zoo na verwant is aan de gevoelskern van de Romantiek: de teleurstelling, — aan haar geestelijke verschijning: de vlucht in het verledene. Dit was het noodlot van al wie de breuk en kentering beleefde en vertegenwoordigde: van een oude naar een nieuwe maatschappij. In Potgieter, wij zagen het, was de geestelijke aanleg: geborene met den drang naar het verleden van zijn vaderland. In Potgieter, wij hebben het gezien, werd het gevoel van de teleurstelling wakker door een schok waarin één van de omwentelingen die onze maatschappij moest doormaken, hem uit zijn baan wierp. In Potgieter ontwaakte met dat gevoel de poëzie van de herinnering, en ook het beeld van den „spleen"-zieken poëet. Dit, en dit alleen was het beheerschende van zijn wezen, en wat hieruit verklaard kan worden, behoeft geen nadere aanleiding.

Wanneer hij dus enkele maanden voor den zomer waarin hij zijn mededeeling aan Marcus deed, een gedicht schrijft *Eerste Liefde*, en daarin het beeld ontwerpt van een vrouw die den dichter trouw beloofd, maar „plicht" boven liefde verkiezende een ander gehuwd heeft door wien zij ongelukkig is, dan behoefde men nog niet te veronderstellen — met zijn levensbeschrijver — dat juist dit stukje „naar aanleiding van werkelijk doorleefde smart" zou geschreven zijn, indien er niet die mededeeling aan Marcus was.

Bezien wij die mededeeling, of beter: het antwoord

erop, nader. „Je te plains, cher ami, de ce que l'amour parfois se joue de toi." Doet dit „parfois" het niet schijnen of er van meer dan een liefde gesproken was? Maar er wordt tegelijk één naam genoemd: „ta charmante Marie". De levensbeschrijver van wien ik sprak heeft het waarschijnlijk gemaakt dat de letters M. L. C. E. B. d. die, voorafgegaan door het woord Forlövning in een zweedsch almanakje van Potgieter op den 19den Augustus voorkomen, Marie Lorent Castillon E. B. datter beduiden. Heeft hij ook opgemerkt dat bij de feesten die in Augustus en September te Gothenburg gegeven werden, Potgieter samen met eene Mlle de Castillon komedie speelde? Dit, na den ongelukkigen afloop van zijn liefde, zou vreemd schijnen indien die liefde bizondere ernst of meer dan een stilzwijgende verliefdheid ware geweest. Hij bleef in dien kring, en sints de brieven aan Huet verschenen zijn, weten wij tevens dat hij er het hof bleef maken aan jeugdige schoonen. „Onvoorzichtige als ik was", schrijft hij 4 Augs. 1871, „had ik geen plezier (op de planken) de *amoureux* te zijn van ons aller gastvrouw, gaf ik duidelijk een jonger meisje de voorkeur. Vandaar scènes die alles opwogen wat wij vertoonden." De wijze ook waarop Marcus hem in 't voorbijgaan beklaagt, zijn leed in het voorbijgaan vergelijkt met zijn eigen kortstondige, en hem ten slotte dankt dat hij hem de onzekerheid benomen heeft omtrent zijn gevoeligheid voor vrouwelijke bekoring — het is alles niet geschikt om ons te doen denken aan ernst.

Inderdaad, Potgieter is verliefd geweest, *onder anderen* op de „charmante Marie"; maar verloofd! ik geloof niets ervan. En geenszins ben ik geneigd Busken Huets vernuftige gissing bij te vallen, dat hij een meisje met zijn hart gevraagd zou hebben en na haar weigering gedacht: dat eens, maar nooit weer!

Toen, een paar jaar later, Drost hem om een lieven naam vroeg, antwoordde hij: als ik mijn persoonlijke herinneringen raadpleegde gaf ik er u twee: Hilda en Fanny.

Hilda was de naam van een vriendin uit Gothenburg, met Olof Wijk gehuwd, en met wie hij op het eind van zijn leven nog heeft gebriefwisseld. Fanny was een Israëlitische die luthersch werd en wier geschiedenis hij in het boek *Het Noorden* als Rachel beschreven heeft. Den naam Marie vermeldt hij alleen als banaal.

Mijn antwoord is dat Potgieters ernst in geene van die verliefdheden moet gezocht worden.

De ernst van zijn leven lag in het noodlot dat in Antwerpen zijn loop gebroken had. Dat noodlot wilde dat hij, de Teleurgestelde, de jonge romantische dichter, voortdurend in den ongelukkigen verliefde het beeld zocht waar hij zijn gevoel in uitte: het dreef hem, ook in de ervaring, te beleven wat hij moest afbeelden. Maar evenzeer belette het hem ooit één daad te doen die hem aan het huwelijk binden kon.

Gedachten over huwelijk en oudevrijerschap zijn talrijk in de brieven aan Marcus. In welken toon die gehouden zijn blijkt uit een antwoord als het volgende:

„Comme toi j'ai des devoirs qui m'ordonnent de bannir pour bien longtemps encore toute idée de marriage." De neiging was er wel, was er gestadig; maar er stond iets tegenover dat ernstiger was dan de „devoirs" van vriend Marcus. Afgezien nog daarvan dat hij niet de man was om te doen wat hij niet zou.

Wat was dan dat ernstige iets dat, als gevolg van het antwerpsche noodlot, hem belette zulk een daad te doen? Wat beteekende dat noodlot voor den Potgieter die huwen wou?

Zonder twijfel: hij was er arm door, had geen vooruitzichten, was kunstenaar die ruimte behoefde om te bereiken wat zijn roeping was; — maar dat alles: of het van *alle* huwelijk zelfs den meest onafhankelijke zou hebben afgeschrikt?

Er moest iets ergers zijn, iets volslagen troosteloos, iets waarvan bij de gedachte aan een huwelijk de voorstelling zich altijd weer opdrong, een bitterheid die dat zoetste vergiften zou.

„Veertig jaren intieme omgang, eerst als kind door haar opgevoed, vervolgens altijd samen, als jonkman onder velerlei bitterheid" — Daar is het woord, in den volzin waarmee hij na den dood van mejuffer Van Ulsen voor Busken Huet zijn jeugd herdacht.

Wat toch voor bitterheid? —

Het helpt niet of hij het zwolsche huis voor u gesloten hield, of ik hem toegaf in zijn stilzwijgen en niet speurde in die schemering. Een enkel woord gaf

ik u, een woord uit *Het Noorden*, een woord misschien uit de brieven aan Marcus in dat boek overgegaan. „Liefde is niet algenoegzaam wanneer haar gebrek vergezelt." Het deed u gissen dat er aan het huwelijksleven van de ouders iets haperde. Maar de schaduw die ik daar in het huis gevangen hield, die zich niet uitstrekte over het kind achter den stadswal, ze heeft het huis verlaten, ze heeft zijn vaderstad verlaten, ze heeft zich naar den jongeling uitgestrekt.

In de tweede helft van September 1828, toen Potgieter dus nog geen jaar in Antwerpen was, ontving hij een schrijven van Ds. de Keizer, waaraan deze volzin was toegevoegd: „Er zijn thans twee uwer broeders op mijne katechisaties. Ik ken ze nog niet genoeg om ze te beoordeelen." Een brief van denzelfden, van 25 Januari 1829, begint als volgt: „Weinig was ik bekend met de geschiedenis waaruit gij, tengevolge van het vereerend vertrouwen hetwelk gij in mij stelt, eenige trekken mij hebt medegedeeld. Slechts in het algemeen was mij daarvan wel eens eenig gerucht ter oore gekomen, een gerucht waarvan ik om mijne achting voor u, meer dan eenmaal gewenscht heb dat het onwaarheid mocht zijn, en waarnaar ik dan ook nimmer een bepaald onderzoek gedaan heb. Het door u mij medégedeelde smart mij. Gelukkig dat de deugd alleen haren bezitter vereert, waaruit wij bij tegenstelling een besluit mogen opmaken dat u niet anders dan aangenaam zijn kan." De beide broeders worden dan in hun eigenschappen nagegaan.

En verder: „Hoe het gedrag dezer beide jongelieden is kan ik niet beoordeelen, daar ik niet eens weet of zij bij uwe ouders en zoo ja, waar dan hier in de stad huisvesten. Of zij intusschen aan de overige jongelieden op mijn katechisatie meer dan aan mij bekend zijn, durve ik niet zeggen: maar dat zij niet bij voorkeur door hunne medeleerlingen geacht en gezocht worden, schijnt mij nog al vrij duidelijk te zijn. — Intusschen gevoelt gij dat ik niet dan slechts zeer gedeeltelijk, aan uw verzoek voldoen kan. Wat toch zal de Leeraar, wanneer de leerlingen zich volstrekt niet aan hem aansluiten, of de Ouders niet medewerken, of beide ontbreekt?" —

Dit was de donderwolk. Zijn ouders die in Amsterdam woonden, een verloopen gezin, een ontoonbare verwantschap.

Was daarom Tante van Ulsen met hem verhuisd naar Antwerpen? Was dit de innige liefde die hij voor die vrouw had dat zij die hem een eersten keer toen hij een knaap was gered had, hem nu redde als jongeling? Was daarom een verblijf in Zweden voorloopig zoo gewenscht voor hem?

Er moet, dien winter in Amsterdam, iets geweest zijn dat de beklemdheid waar hij onder leed aanduidde: het vreten van de bitterheid. Een brief van J°. de Vries, van 24 Augustus 1832, bevat het volgende: „Dat wij belang in u stellen zal u wel gebleken zijn. Echter is er nog iets duisters in uw zijn, hetgeen vermeerderd is na ik bij zekere gelegenheid uwe

ouders en andere van uwe familie sprak. Waart gij hier, zoo zou bij een welmeenend vriend zijn hart eens recht uit te luchten niet kwaad zijn. Velen zijn bang in deze wereld voor een droombeeld, voor een valsch denkbeeld van eer en schande, van goed en kwaad."

Potgieter heeft zelf deze brieven bewaard en ze deel doen uitmaken van dat archief dat inderdaad het met zorg gekozen materiaal is tot de beschrijving van zijn leven, en dat stellig als zoodanig en niet tegen zijn wensch, door zijn zuster aan de Bibliotheek van de stad Amsterdam werd vermaakt. *

Meer dan de aanduiding in deze brieven hoefde niet. Een man die het niet kon bolwerken tegen de slechte tijden, die den moed niet had om zichzelf op de been te houden toen de zaken achteruit gingen, het verval van een gezin dat van deftige burgerafkomst was. „Liefde is niet algenoegzaam wanneer haar gebrek vergezelt."

„Indien het waar is," schrijft Beets in zijn *Persoonlijke Herinneringen* op het jaar 1835, „indien het waar is wat mij destijds van vertrouwbare zijde verzekerd werd, dat de zeer eenvoudige voet, waarop Potgieter leefde, óók in verband stond met belangrijke opofferingen die hij zich ten behoeve van een' naasten bloedverwant, die finantieele ondersteuning behoefde, getroostte" —

Wij weten nu hoe het waar kon zijn.

---

* Ik dank Dr. C. P. Burger voor de vriendelijke welwillendheid waarmee hij mij het kennis nemen van die bescheiden niet alleen mogelijk maar gemakkelijk heeft gemaakt.

Wij weten ook welke gedachten bij Potgieter opkwamen als hij dacht aan een huwelijk.

De jonge man, die na zijn uitstap naar Stockholm, nog een enkel kort verblijf in Warberg uitgezonderd, meer dan een jaar onafgebroken in Gothenburg doorbracht, die er langzamerhand in de beste kringen kwam, die door graaf Rosen in den *Ordre de l' Amaranthe* werd ingeleid en speelpartijen op het land met de aanzienlijksten meemaakte, die in gezelschap van den ambassadeur van Frankrijk komedie speelde en deel uitmaakte van *La Joyeuse Troupe*, en uitnoodigingskaarten voor de bals van stad en koopmansgild ontving: — die jonge gevierde vreemdeling wist wat innerlijk en uiterlijk zijn toestand was.

Uiterlijk. Ach arme! Hoe aandoenlijk staat het achter op Marcus' brieven met de hand van Tante van Ulsen: „Lieve E. deze brief alleen kost al weer 15 St." Of „Lieve E. ik heb van dezen brief het lak afgekrabd, want het was zoo zwaar."

Hij was toch eigenlijk maar een arme jongen, met een verloopen familie, zonder vooruitzichten, en met de koninklijke dwaasheid in zich eenmaal een groot kunstenaar te willen zijn.

Ik bid u: wat denkt ge van de antwerpsche teleurstelling? Was ze voldoende hem aftehouden van een huwelijk?

Harde jaren waren voor hem in uitzicht toen hij terugging uit Zweden, waar toch ook blijven geen baat gaf: de jaren van „velerlei bitterheid".

VI

Nauwelijks terug in Amsterdam, maakte Potgieter kennis met Jan Pieter Heije en niet lang daarna met Aernout Drost.

„O mes lettres d'amour, de vertu, de jeunesse,
C'est donc vous! Je m'enivre encore à votre ivresse;
Je vous lis à genoux.
Souffrez que pour un jour je reprenne votre âge!"

Het *Leven van Bakhuizen* schrijvende haalt hij die verzen aan die hij in deze jaren vertaalde.

„Vóór vijf en dertig jaren las ik die verzen, uit *Les Feuilles d'Automne*, zooals ieder jongeling den mannelijken leeftijd genaderd die heden ten dage leest: onder het rangschikken van zijn vroegsten, zijn vertrouwelijksten briefwissel zichzelven met een weemoedigen glimlach bekennende, dat op blad bij blad van eene vriendschap wordt gewaagd welke iederen toets zou doorstaan, en toch bij den eersten bezweek, — dat deze handschoenen, dat lint, die roos langer frisch zijn gebleven, dan de liefde welke ze stelen en kussen deed, ons blaken mocht."

Een ongezochte bevestiging — dit in het voorbijgaan — van onze meening dat bij hem alleen van voorbijgaande liefde mag sprake zijn. Tijdelijke idealizaties — waartoe dienende? Alleen tot zijn verdere, tot zijn duurzame ontwikkeling.

„Victor Hugo heeft in de aangehaalde regelen, heeft in de voortreffelijke die erop volgen, ons aller overgang uit de wereld der idealen in die der werkelijkheid geschilderd. „Wat heb ik u gedaan, dat gij zoo snel me ontvloodt; wat hieldt ge mij verzaad, die nauw uw gunst genoot, o mijn volschoone jonglingsjaren?" luiden klacht en vraag, wier stilling, wier oplossing echter door den dichter te vergeefs in eene vermaning dien droom te vergeten, worden gezocht. Is het wonder dat hij er niet door slaagt? Als de meer dan vijf-en-twintigjarige zijne wenschen zou zien vervuld, dan moest hem de weerkeer in die tooverdreven worden toegestaan; — dat hij die slechts tot zijn ontwikkeling doorzweven mocht, gelooft ge dat hij eraan denkt? Het paradijs heugt hem nog te zeer, dan dat hij reeds bewustheid hebben zou van 't geen hij eruit meê mocht dragen; wat hij in de waardeering won, dat vermoedt hij nog niet. Later eerst, in tijden en toestanden van welke zijn verbeelding zich nog geene voorstelling vormt, zullen die herinneringen haren vaak beslissenden invloed uitoefenen; als zijn wel of wee op het spel staat, begroet hij, in haar, verschijningen, te grooter werking teweeg brengende, naar zij uit reiner sfeer tot ons komen."

De brieven zijn nog over, wier herlezing in zijn ouderdom hem de in zijn jeugd genoten verzen te binnen bracht, de brieven die hij aan Drost, en die Drost aan hem geschreven heeft, en waaruit hij de volgende schets heeft saâmgesteld. Zij geeft een zoo goed beeld

van hun omgang, mondelingen zoowel als schriftelijken, omgang van gemoed zoowel als van geest, dat ik haar zonder wroeging overneem.

„„Wilt gij als gevader optreden, zoo geef een beteren, en ik zal haar in naam der bevalligheden verdoopen,” zeide de jonge vriend dien ik in zijne studeercel, een zomeravond van 1833, plaagde door de betuiging dat ik in ieder opzicht vrede had met zijn begonnen roman, maar den naam zijner heldin gegeven niet uit kon staan.

„„Een beteren?” was mijn antwoord; „ik beken het, de Juffrouwen Wolff en Deken hebben de mooiste hollandsche gebruikt: Saartje in de Burgerhart en Chrisje en Coosje in den Willem Leevend.”

„„En Bellamy eigende zich Roosje toe, en Feith Fanny,” lachte mijn vriend.

„„Loosjes nam Maria voor zijn Lijnslager, en Hillegonda voor zijn Hellemans; want haar tweede huwelijk met dien dominé was een *hors-d'oeuvre.*”

„„Cats drukte zich voorzichtiger uit”, klonk het terechtwijzend; „Niet en gaet voor d'eerste trou.”

„„Is u waarlijk de gansche rij zijner heldinnen verschenen, en was er geen enkele onder die uw harte stal: Ael noch Trijn?” plaagde ik op mijne beurt.

„„Zoo ik ontleenen moest, deed ik het liever aan Huygens, aan Hooft of aan Vondel.”

„„Badeloch of Klaeris? Maar later tijd heeft dat ideaal van „twee sielen gloende aan een gesmeed” onbereikbaar geacht, en daarom den naam niet meer

gebezigd; en wat het „edel maeghdeken" betreft..."

„„Zij is om den wille van Lovelace's Clarissa vergeten."

„„En ge schrijft zoo min een roman in acht deelen, als een roman in brieven."

„„Och, het eene als het andere viel te beproeven," meende mijn vriend, „als het publiek maar geduldig genoeg was; doch Richardson had hooger verdiensten dan zijne uitvoerigheid."

„„Wat dunkt u van Sophia?"

„„Dweep met Tom Jones zooveel ge wilt, doch erken..."

„„Dat Pamela iedere verzoeking weerstand biedt, maar ook voor elken weerstand boven mate wordt beloond," schertste ik. „Intusschen, kieskeurige! heb ik nog meer pezen op mijn boog, meer pijlen in mijn koker. Elizabeth?"

„„Gij hebt Kenilworth gelezen, en *the Virgin-Queen* gezien."

„„Isabella?"

„„Of ik Spaansch schreef!"

„„Geertruida?"

„„Van Wart of trouw tot in den dood;" 't was het gevierde boek der toenmalige critici.

„„Julie?"

„„Of ik Rousseau ware!"

„„Charlotte?"

„„Of Goethe!"

„„Lucia dan?"

„Op sprong de jonge man, op, of hem eene wesp had gestoken; en deed de deurramen dicht, die wij open hadden gelaten, schoon de schemering reeds inviel; — hij ontstak de lamp, hij schoof de overgordijnen met koddige zorgvuldigheid dicht:

„„Goede hemel! welk eene verwarring zou dat in mijne verbeelding geven: eene der directrices van het *Maison d' Education*, welks witte muren gij straks achter onzen tuin zaagt grauwen, heet *Mademoiselle* Lucie!"

„„Ge zijt er bang voor?"

„„*Et pour cause*", lachte hij; waarom lachte ik niet mede? waarom was het mij een wijle angstig te moe? Het viel niet toe te schrijven aan het zichtbaar worden des vertreks door het stille schijnsel der lamp: integendeel, de studeercel maakte een alleraangenaamsten indruk. Er mocht weinig weelderigs in de stoffeering zijn, het geheel getuigde niet enkel van orde, het getuigde ook van welvaart, — wij hebben de beteekenis van het woord comfort sedert beter leeren verstaan; of wij algemeen ook in oorspronkelijken smaak vooruitgingen, wie durft het beweren? Doch niet aan die dingen dacht ik, den blik op den vriend gevestigd, die mij, toen ik binnen kwam, verzekerd had, dat hij zich wel bevond; die zoo vrolijk met mij had geschertst over heldinnennamen; en die toch, daar staande, slank was tot ongerust makens toe; — slank — maar was hij dit dan niet altijd? — die daar, in den helderen stralenschijn, ter wederzij terugkaatsend van het glan-

zig behangsel, zoo bleek zag, — maar had hij dan ooit een blos? — Viel de fletsche tint mij dubbel in het oog door het donkerrood dier overgordijnen? Misschien — doch deze hadden geen schuld aan de dofheid der oogen, zoo mat achter de glinsterende glazen zijner bril wegduikend. „Overdreven bekommering!" zeide ik in mijzelven, — doch was daarom niet van den somberen indruk bevrijd door de vreeze voor eene vreeselijke kwaal op mij gemaakt; hij, de overigens zoo benijdenswaardige; hij, de lieveling zijner ouders, zijner veelzijdig ontwikkelde moeder vooral; hij, „die zijne dierbaarste," zoo drukte hij zich liefst uit, „had gevonden;" hij, die het eerlang eene gemeente hoopte te doen, welke met haar in zijn harte wonen zou!

„„Peet wordt gij niet," brak hij mijn zwijgen af, dat maar half zoo lang had geduurd als de verklaring eischte.

„„Heb ik geen kans," zeide ik, „zelfs als ik Hilda voorstel?"

„„Ik zou ja zeggen, zoo Wilhelma..."

„„Mij niet nog meer aanlachte. „Onsterflijk maakt de gouden luit;""

„„Wie eigen wieken klepte,"" vulde Aernout Drost aan; „dat onze recensenten het geloofden als de dichter. Hebt gij gelezen hoe een dier heeren onlangs de schrijfster van *De Schildknaap* meende te prijzen, door haar te verzekeren dat wij in haar tegelijk een Walter Scott en een Washington Irving hebben?"

„„Toch niet, — evenmin als den *Schildknaap* zelf."

„„Onverbeterlijke!" mompelde mijn vriend, al twijfelde ik er toen, al twijfel ik er nog aan, dat hij het taaie boek ooit ten einde bracht. Hij zocht een maandschrift op, hij wees mij de plaats, die hem geergerd had, aan.

„„*Der Herr Director* komt laat.""

Wie *Der Herr Director* genoemd werd was Heije, medicus, muziekkenner en dilettant-dichter, die van jongs af den drang had zijn liefhebberijen verbeterend te doen werken op de samenleving. Door persoonlijke betrekkingen en ijver had hij zeggen gekregen over de letterkundige bijdragen tot „De Vriend des Vaderlands, een tijdschrift toegewijd aan den roem en de welvaart van Nederland, en in het bijzonder aan de hulpbehoeftigen in hetzelve." Het werd uitgegeven „vanwege de permanente kommissie der Maatschappij van Weldadigheid" en bevatte geregeld in de eerste plaats de verslagen betreffende de koloniën van die Maatschappij, in de tweede, en naarmate er ruimte was, verzen of letterkundige opstellen. Niet bij het letterkundig, maar bij het administratief gedeelte van het bestuur vond Heije medewerking, zoodat hij „een tweetal jaren schier alleen over het lot van Aankondigingen en Beoordeelingen beschikte." *Der Herr Director* heette hij erdoor in de scherts van zijn vrienden, die eigenlijk de ware bezitters van de door hem opengemaakte plaats waren.

Potgieter heeft, in 1837, aan toekomstige schrijvers

van literatuurgeschiedenis een Historie der Benten aanbevolen. De bent, de kleine gemeente van gelijkgestemden en ingewijden: bestudeer die, en ge zult een goede kans hebben tastbaar en begrijpelijk te zien worden wat u uit de over een reeks van jaren verspreide werken van haar leden misschien vaag en tegenstrijdig bleef.

In zijn eigen bent — de bent der wrake, schreef hij schertsend — heeft hij ons nu ingevoerd. Als Heije straks binnenkomt zal die Bakhuizen van den Brink meebrengen.

Aleer wij van den laatste gewagen, erkennen wij dat Potgieter in Drost de magneet gevonden heeft die hem richtte. Zelf was hij tot dien tijd alleen de voor alle indrukken ontvankelijke gevoelsdichter; eerst voor kort erin geslaagd uit eigen gemoedservaringen de romantieke gestalte voort te brengen waarin hij zich genoot, zich bespiegelde, zich gehoor verwierf. De wijzigingen en afwijkingen van die gestalte had hij leeren kennen en bewerken in kleine dichterlijke tafreelen. De Romantische Poëzie die zich tot het verleden wendde, had zich, door heel Europa, het eerst tot de poëzie van het verleden aangetrokken gevoeld: de beoefening van volkspoëzie en sage leek haar zelfs voorafgegaan. Ook de hollandsche jonkman in Zweden voelde zich door de sagen van het volk waarbij hij woonde, ingenomen: ook hij schreef vertaald en oorspronkelijk balladen en vertellingen. Zijn eerste uitgaaf, die weldra verschijnen ging, zou als tweede deeltje

van Westermans „Verzameling van Voortbrengselen van Uitheemsche Vernuften," een klein getal vertolkingen inhouden naar Tegnèr, Franzén, Atterbom en Choraei. Het eerste deeltje, met bewerkingen naar het engelsch, had Jacob van Lennep saâmgesteld, en zoo kon hij, naast dien voorlooper, optreden als vertegenwoordiger van de europeesche Romantiek in Nederland. Meer of anders was hem nog niet gebleken dat hij zou kunnen zijn. Maar nu had hij kennis gemaakt met Heije die het publiek wenschte voor te lichten, en daar een orgaan voor had; met Drost: een letterkundig kunstenaar met zeer bepaalde vaderlandsche bedoelingen.

Als men de *Schildknaap* van Mej. de Neufville niet meetelt, was Van Lenneps *Pleegzoon*, in 1829 verschenen, de eerste nederlandsche historische roman geweest. De tweede, in 1832, was *Hermingard van de Eikenterpen* door Aernout Drost.

Van Lennep, ondanks zijn voorliefde voor engelsche stoffen, was een fransche en achtiende-eeuwsche geest die een bevallig en helder hollandsch schreef dat nog altijd zeer leesbaar is. Hij was een vlug verstand, zonder gemoedsdiepte.

Maar gemoedsdiepte was het wat Drost bezat.

Zijn *Hermingard* stelt een streek voor in Nederland, op het oogenblik dat het Christendom er in een germaansche wereld trad. Die wereld, met haar helden en gebruiken, streed er den kamp van haar ondergang, een kamp tegen het zachte woord dat indrong

in de harten, en tegen het harde staal dat niet minder zegevierend, in de handen van de Romeinen, de lichamen overwon. De natuurlijke idylle van de liefde speelde er naast de tragedie van den rampzaligen hartstocht, de dood in christelijke zelfopoffering viel voor neven dien in onbedwongen heiden-trots. Het stille leven op de terpen lag er omgeven door de geheimnisvolle verschrikkingen van de bosschen: en evenzoo was het onheilzwangere bestaan van wichelares en Wodanpriester wonderlijk verbonden door menschelijke lotgevallen en neigingen met de rampenvolle levens van christenprediker en christin. En rondom de bewogen natuur van een nog ongerepte wereld blonken de wapenen, en glommen in de verte de verbasterde steden van het schoone en nieuwe leeringen dragende romeinsche rijk.

Zonder twijfel was het de diepste en grootste greep dien een ernstig Nederlander doen kon in het verleden van zijn vaderland. En overeenkomstig met den greep waren studie en stijl.

Studie en stijl waren in Drost één: de dubbele uiting van een deugdelijkheid zonder breuk en een gemoed dat zijn richting wist. Vandaar ook de ongeloofelijke invloed dien dit korte leven — hij stierf in 1834 — op tijdgenooten en nakomers geoefend heeft.

Zijn *Schetsen en Verhalen*, door Potgieter en Bakhuizen uitgegeven, wezen den laatste den weg tot zijn historische onderzoekingen, toonden den eerste en Mevr. Bosboom hoe zij hun taal moesten vormen op de

zeventiende-eeuwsche, leidden — om een enkele te noemen — Van Vloten tot Passchier de Fijne. Hofdijks *Voorgeslacht* lezende voelt men zich in de wereld van *Hermingard*, de *Pestilentie te Katwijk* vertoont Holland in zijn roemrijkste jaren en het Indische rijk in zijn opkomst, in *de Augustusdagen* streefde hij ernaar hollandsche portretten van zijn tijd te geven, maar zulke als onze oude schilders, niet zooals „Hodges of Kruseman” ze schilderden. In nauwkeurigheid van kennis, in ruimte van kader, in volheid van toon en in kleurigheid van voorstelling heeft hij voorgedaan, begonnen tenminste, al wat na hem een heel geslacht van schrijvers — roman- en geschiedschrijvers — hebben voltooid. Zijn werk is de uitstralende kern van een geheele eigenaardig-nederlandsche Romantiek.

Wanneer zijn geschriften — zooals zij het verdienen — herdrukt worden, zal de gelegenheid daar zijn om ze uitvoeriger te doen waardeeren dan hier noodig is. Hier is het mij alleen te doen om het vaststellen van de beteekenis die hun schrijver had voor Potgieter. Zachtzinnig en edelaardig noemt hij hem, en dat is ook zoo: zachtheid en adel zijn eigenschappen van zijn ons soms te zoetelijk voorkomende volzinnen. Maar dadelijk laat hij erop volgen: „Drost was de onverbiddelijkheid zelve waar het onkruid in den hof onzer letterkunde opschoot en tierde; zijne overigens maar zwakke vingeren schenen te verstalen als de kans het uit te roeien zich opdeed.” Dit is ook de indruk dien ik uit zijn brieven krijg, een indruk

die niet overeenkomt met de al te zachtzinnige voorstelling die vóór hun uitgaaf van de *Schetsen en Verhalen* zijn vrienden van hem gegeven hebben. Ook uit die brieven blijkt Drost de man die weet wat hij wil, die over het Christendom, over Bilderdijk, over dichters en schrijvers, over het publiek en zijn medewerkers zijn gedachten heeft, en zich door Potgieter daar niet van laat afbrengen. Bovendien de man die den gezamenlijken arbeid aan den *Vriend* bestuurt en gaande houdt. „Nimmer," lees ik in de bedoelde Voorrede: „nimmer stelde Drost zich voor, om onder de lichten van een volgend tijdperk te schitteren, of aan het hoofd eener partij op te treden, die de verkeerde richtingen zegevierend bestreed." Het een zoowel als het ander geloof ik juist dat zijn bedoeling was. Niemand had, zooals hij, een vast besef van kunstenaarschap en die eigenaardige stelligheid die den leider kenmerkt. Stelligheid, tegenover het publiek, in het kwalijknemende: „Arm land! waar de verstandigen doorgaans zwijgen en ezels doorgaans een hoog woord voeren. Ontmoediging, deze kan de voorstander der kunst overal vinden!" Stelligheid, tegenover den vijand, in het scherpe: wie zoekt in den *Vriend* recensies, zei Yntema; — „Waarom niet in een tijdschrift, toegewijd aan den roem en de welvaart van Nederland?" Stelligheid, tegenover den medestander: in den blaam: „Het verwonderde mij u, bij wien ik nimmer een onjuist gehoord, gesproken of geschreven woord dacht te vinden, ditmaal zoo duchtig in de war

te zien;" — in den lof: „Gij kunt u niet voorstellen, mijn Waardste! hoe aangenaam ik gisterenavond verrast werd door de ontvangst uwer bijdrage. Ik ben oneindig, oneindig veel aan u verplicht." Stelligheid eindelijk in den toon waarop over tijdschrift en medewerkers gesproken wordt: „Ik wenschte dat van mijn medewerking het zijn of niet zijn van den *Vriend* minder afhing; maar mijn Potgieter zegent deze gelegenheid om zich te onttrekken, Heije weigert al de zorg op zijn schouderen te laden (een Atlas is hij dan ook *niet*), v. d. B. werkt slechts wanneer wij werken. Matthes ontbreekt de tijd. Van der Chijs ontvangt geen Prospectussen; alleen de dichter der Hollandsche Parisina blijft over; is het niet te beleedigend voor Dresselhuis wanneer wij, waar hij verschijnen zal, alle bedanken en daardoor hem in een gezelschap doen brengen zooals elke trekschuit kan opleveren? — Indien gij, mijn beste, belooft bij voortduring iets te geven, is mijn besluit genomen. Nooit zou ik het mij kunnen vergeven oorzaak te zijn dat stukken als die van den *humoristischen schrijver* en *v. d. B.* en Heije niet langer geschreven werden.... Van der Hoop's *Leyden Ontzet* zal geplaatst worden." Niet alleen de toon, maar ook de inlichtingen, brengen ons in het vertrek van den letterkundigen leider. „De Heer Beets is voor den *Vriend* gewonnen" luidt het twee maanden later. En voortdurend wordt ook Potgieter tot allerlei arbeid aangezet.

Genoeg om duidelijk te maken in welk een school

die laatste kwam. Laat ons zien wat hij er heeft geleerd.

Tijdens zijn verblijf in Zweden had Potgieter voor nog iets anders dan oude sagen oog gehad. Die reis had niet alleen de ontwikkeling bevorderd van zijn dichterlijk en gemoedelijk wezen; maar zij had, in een onafgebroken reeks van toestanden, menschen en dingen om hem gegroepeerd en voor hem uitgestald, die hij, 't zij voor zijn genoegen of uit plicht, wel moest waarnemen. Tegelijk, door belang en neiging in gedachten bezig met zijn hollandsche vrienden, vormde zich al zijn waarneming, de heele volte van zijn gemoeds- en geestesleven eindelijk, tot brieven naar huis. Er is geen beter oefening van proza dan briefschrijven. De gemeenschap van mensch tot mensch lokt tot uitstorting: de kennis van hen tot wie men zich richt doet een bepaalden toon handhaven: de voorgenomen mededeeling dwingt tot raadplegen van de werkelijkheid. Drie voorwaarden, met wier aanwezigheid het ontstaan van goed proza gewaarborgd is. Marcus noemde zijn vriend, zoowel naar heugenissen uit Antwerpen als naar brieven uit Zweden een scherp opmerker. Nemen wij hem dan waar in schrifturen waarvoor niets dan opmerken van hem gewenscht werd: de brieven aan zijn lastgever Van der Muelen, en vooral het verslag dat voor de Tripsche erven door hem werd opgesteld, dan zien we een Potgieter die tot den ons bekenden dichter in de treffendste tegenstelling staat. Vooral dat verslag, in een buiten den handel gehouden werk over

de familie Trip, door een van haar leden, gedeeltelijk afgedrukt, bevat brokstukken die voor de kennis van het Potgietersche proza onontbeerlijk zijn. Het zijn kleine aanteekeningen betreffende hoeven die aan de familie behoorden, en hun bewoners. „Een zeer oude vrouw ontving ons vrij stroef, en hare vijftigjarige dochters, waarvan de eene één oog, en de andere een bochel had, maakten het bezoek niet aangenaam." „De matrozenhoed, de gele das, de grijze broek, het blauwe buis en het verbrande gezicht deden ons den zeeman herkennen, terwijl zijne ingevallen kaken en flauwe oogen hoogen ouderdom aantoonden." „Bij ons intreden in dit van buiten niet slecht uitziend huis zagen wij een zonderling schouwspel. De bedstede aan onze linkerhand maakte een geluid, alsof zich iemand omwentelde. Daarvóór stond eene rustbank, wier smerige dekens een paar arme kinderen bedekten; maar nagenoeg vlak over de deur lag op eene zitbank een kerel, die ons op den grooten weg een roover zou hebben toegeschenen. Zijn bruin haar hing in ruwe krullen over zijn rimpelig voorhoofd. De gele verf van zijn gelaat werd overtroffen door zijne roode zware bakkebaarden. Zijn krom gevormde neus, wier roode spits de breede lippen aan roodheid overtrof, sprak niet in zijn voordeel, terwijl zijn ongeschoren baard afzichtelijk was. Hij lag in een blauw buis, grijze broek, smerig witachtig vest, met eene das van onbepaalde kleur. Zijne vrouw, die met een jong kind op den arm in het stinkende vertrek stond,

was zijner waardig, maar tikte hem toch, toen wij inkwamen, op den schouder, als wilde zij zeggen: sta op. Hij gaf hieraan weinig gehoor, rekte zich bij de tweede tikking langzaam uit, ging rechtop zitten, zag ons stom aan, en krabde met zijn hand in het haar.'' De liefhebberij om in een ambtelijk verslag, tezamen met gegevens omtrent vee, ganzen, opbrengst van landerijen en waarde van gebouwen, dergelijke naar het leven geteekende portretten aan te brengen, verraadt den waarnemer die er op uit is al wat hem treft in woorden vast te houden. Wij weten echter uit de brieven van Marcus dat hij zich niet beperkte tot wat hij zag, maar hoe langer hoe meer ook zijn overwegingen, ook al de opwellingen van zijn gemoed, de grillen van een speelschen geest in zijn brieven trachtte weer te geven. „Mon cher Edouard!'' luidt een schrijven van 1 Juni 1832: „Es-tu fou de rester plus longtemps dans ce maudit pays qui te gâte dans tout ce que jadis tu avais de bon. Pauvre victime d'amour, de goutte, et de poésie, reviens. Je t'en conjure. Nous ne te reconnaîtrons plus! Quel chaos que ta lettre que je viens de lire. Vérité, erreur, rêves et réalités, vers et prose, projets de sermons, traductions, descriptions et conjectures, les beautés de la nature, la méchanceté des hommes, dates et chiffres, tout cela est là mêlée en Hollandais, en Français, en Italien, en Suédois peut-être... Il me faudrait des semaines pour ranger dans quelque ordre cet assemblage de génie et de folie que tu jettes là dans ta fureur poétique, et

avec une élégance qui me désespère." Die „goede Marcus". Wat hij ontvangen had was de eerste uitbarsting van dien grilligen geest die levenslang den mensch en schrijver Potgieter gestookt heeft, en die toch levenslang een even solieden waarnemer onder als een vasten afbeelder boven zich had. Gevaar was er niet dat die ketel springen zou: het romantische brouwsel stak nooit in een beteren. Wat wij er uit leeren is dat de prozaschrijver zich gevonden heeft. Zijn brieven sluimeren in de laden van zijn korrespondenten; maar hij is bij Drost en wordt aan 't werk gezet.

Eerst waren het kleine besprekingen, niet herdrukt en dan ook inderdaad zonder beteekenis. Daarna een uitvoerige van den geschiedkundigen roman *Galama, of de bevrijding van Friesland.*

Het loont de moeite dit opstel in te zien. Allereerst om het onderwerp: hij, de dichter, die nooit een roman geschreven heeft, zegt er hoe een historische roman moet zijn. Men behoeft niet te vragen wiens woord hij spreekt en onder wiens oog hij is. Heije vond het stuk goed genoeg, maar Drost, samen met Bakhuizen, had er over gezeten en vond het wat lang. En daarbij: „In het algemeen begint gij, dunkt mij, wat te veel in de Fransche manier te werken; menige wending, uitroep en dergelijke herinneren mij de *Revue de Paris.*"

De naijverige! meent gij? Toch niet. Potgieter was een europeesche ontvankelijkheid. Het moedige en

teedere van de scandinavische sagen hadden hem evenzeer aangelokt als de liedjes van Béranger; Goethe en Schiller genoot hij met zoo volle teugen als die engelsche letterkunde, die hem bij Nayler was geopenbaard. Maar indien ge het niet al weet, zal het u aanstonds blijken dat ook Drost van een dergelijke veelzijdigheid niet afkeerig was. Alleen was hij, die zeker in Scott een voorganger eerde, zich tevens bewust dat er iets nederlandsch viel te doen.

In overeenstemming daarmee, en dit in de tweede plaats, blijkt de invloed van Drost alweer uit het nieuwe dat hij aan de belezenheid van zijn vriend heeft toegevoegd. Aanhalingen uit Van Meteren, Hooft, Van Reyd zijn tusschen regels van oude en nieuwe dichters aangebracht. Wij weten al hoezeer, in gesprek en brief, citeeren hun lust was.

Derde opmerking: dat, natuurlijk, het stuk als strijdschrift geschreven was; het moest een uiting zijn van hun letterkundige bent.

De lezers van den *Vriend* zullen zich verbaasd hebben toen kort daarop die bent niets meer van zich hooren liet. Zij verdween er, maar alleen opdat zij in een eigen tijdschrift vrijer herrees.

„*De Muzen*" werden opgericht. „Het komt ons voor dat er in ons land wezenlijke behoefte bestaat aan een billijk en onpartijdig, van wijsgeerig-aesthetische beginselen uitgaand tijdschrift, hetwelk een beoordeelend overzicht oplevert van In- en Uitheemsche Voort-

brengselen van Letterkunde en Schoone Kunsten." Dus luidt de verklaring van het begin-nummer van 1 September 1834.

En uitvoeriger — door de pen van Drost meen ik — wordt in een opstel over de Britsche Letterkundigen van onzen Leeftijd, de verhouding tusschen in- en uitheemsch uiteengezet. „Allernoodzakelijkst achten wij het, dat men onze letterkundige pogingen en onze dichterlijke voortbrengselen in welgekozen verband brenge met die onzer naburen. Behoedzaam houde men echter in het oog, dat wij dien weg slechts kiezen moeten, ter bereiking eener oorspronkelijke voortreffelijkheid."

Het vreemde kennen, het eigene aankweeken: ziedaar Drost's testament aan Potgieter.

Wanneer enkele maanden later, maar terwijl hij al dood is, het tweede deel van zijn opstel een overzicht brengt van Cunninghams boek over de engelsche dichters, dan treft het ons dat hier de kern ligt van een uitmuntenden arbeid dien Potgieter in 1855 geschreven heeft, zijn beschouwing over Crabbe.

Het vreemde kennend beoordeelt hij het daar met de kracht van een die eigen kweek rijpen zag.

Zeker herdacht hij, het schrijvende, den vriend met wien hij die studie begonnen had, die tevens aldoor van zijn gevoeligheid voor indrukken hem terugbracht naar het eigenaardige van zijn stam.

„Wie die zooveel, zoo ijverig voor de Muzen werkt als mijn rijkbegaafde vriend?" schreef drie weken voor

zijn dood Drost aan Potgieter. 5 November 1834, vier-en-twintig jaar oud, stierf hij. Het tijdschrift dat schade opleverde voor den uitgever, werd drie maanden later gestaakt.

Potgieter had er een bijdrage toe geleverd met een titel die in zijn arbeid onsterfelijk is: „De Nalatenschap van den Landjonker." Het was de fantasie van *Wilhelms Reize*. Samen met Drost had hij er genoegen in gehad haar in vers en proza uit te werken. De vrienden hadden het gedaan met die voorliefde voor inkleeding die het eigene is van den romanschrijver; die voortaan in de vorming van Potgieters proza zoo gedurig zal werkzaam zijn.

„Wenken en gevoelens over de jongste tentoonstelling van schilderijen te Amsterdam" is van een volgende bijdrage het te lange opschrift. De inkleeding is van dit stuk het belangrijke. Beperkter nog: het feit van de inkleeding.

Een verhandeling over schilderijen, over gedichten, over maatschappelijke toestanden, over voorvallen uit de geschiedenis, den vorm van een novelle te geven; — dat was de wijze waarop hij het vraagstuk oploste dichter te zijn en mee te werken aan de verandering van de samenleving.

Ook de dichters hebben hun Voorzienigheid; en als een van haar werkingen treft het dat juist toen Drost stierf die oplossing gevonden was. Het gedachtenleven dat in Zweden naar alle zijden grillig was opgeschoten, had zich verstaan met den dichter die zijn

eigen hollandschen aard, de eigen ervaringen van zijn gemoed, zijn oorspronkelijke behoefte aan schoone gedaanten zelden onmiddelijk uitsprak, maar in den groei van die gedachten zou zien voortbestaan.

Hij was geen lyricus. De gestalte van den Teleurgestelde waaraan hij zich had gelijk geacht was zelf een verbeelding, een door vreemde invloeden in hem gewordene, alhoewel dan eene door eigen pijnlijke ondervinding in hem gekweekt. De teleurstelling bleef, zooals ze in zijn hart bezonken was, de liefde voor het verledene leefde zooals ze met hem geboren was, de stemming van de herinnering treurde, ondanks al de kracht van den nu omhoog-bloeienden arbeid: maar zij vertoonden zich middelijk. Zij vertoonden zich in de gedachten, zij vertoonden zich in de beelden wien de gedachten ter sfeer waren, zij vertoonden zich in de vormen van schoone gedichten en opstellen die die wereld omkaderden.

Zoo begrepen was hij gereed voor zijn levensstrijd.

Laat ik u, eer wij verder gaan, de herinneringen van Beets voorleggen, die juist op dit tijdstip voor het eerst met hem samenkwam. Zij zijn in den eigenaardig-nuchteren toon gehouden dien ik vroeger gekenschetst heb. Maar wat deert het? De gloed geeft uw genegenheid.

„Mijne persoonlijke kennismaking met Potgieter dagteekent van den zevenden Januari 1835.

„Tot dien tijd kende ik hem niet dan uit zijne medewerking aan den „Vriend des Vaderlands", aan

de sedert September van het vorige jaar in 't licht verschenen „Muzen", en uit hetgeen mij, in gesprekken en brieven, door Drost, Heije en Bakhuizen van den Brink omtrent hem was medegedeeld.

„Hij was de man nog niet die, wat sedert een vaststaande uitdrukking voor zijn dichtgeest geweest is, „de luit van Hooft" bespeelde, maar voor mij de dichter van „De jonge Priester" en van „De Zangeres" in den Muzen-Almanak, met wien ik hoog liep.

„Met groot verlangen had ik naar de ontmoeting uitgezien, die onze wederzijdsche vriend Heije mij te Amsterdam en ten zijnent beloofd had.

„Zooals 't gemeenlijk gaat, had ik mij het voorkomen van den man dien ik zien zou, geheel anders voorgesteld dan ik het bevond.

„Ik had verwacht eene rijzige gestalte met een op 't eerste gezicht indrukmakend, en althans ernstig gelaat te ontmoeten; en ik vond een persoon van middelbare grootte, alles behalve mooi, met vroegtijdig kalen schedel, een klein, opgeschort wipneusje, en bizonder grooten mond, die bijna niets zeide zonder te lachen.

„Het breed, hoog en helder voorhoofd intusschen beteekende wel wat, en zijne levendige grijze oogen, altijd in beweging, met de opgewekte uitdrukking van geheel zijn wezen, namen mij spoedig voor hem in.

„Wij sleten met ons drieën een, voor mij althans, zeer aangenamen en belangrijken avond.

„Potgieter las ons het laatste gedeelte van zijn opstel over Loots, voor het zesde nummer van de reeds op het gijpen liggende „Muzen” bestemd, uit zijn handschrift voor; en mijne aanteekeningen van dien avond herinneren mij, dat het verder onderhoud o.a. over Bilderdijk en over Lord Byron liep, wier dichtwerk, bepaaldelijk uit het oogpunt van nieuwheid en oorspronkelijkheid, onderling vergeleken werd, waarbij Heije het in alles zeer sterk voor Bilderdijk en ik het voor Byron opnam.

„Een dag of wat later bezocht ik mijn nieuwen vriend te zijnen eigenen huize, destijds op de Keizersgracht nabij de Westermarkt.

„Het was een van die buitengewoon smalle woningen, welke, even hoog als de breedste, zich hier en daar tusschen de kolossale huizen van die en de Heerengracht vertoonen.

„Potgieter zelf kwalificeerde haar later in een zijner brieven als „onzen toren”, als „het désobligeantste huis van de wereld”.

„Naast de voordeur slechts één vensterraam; naast de gang een smalle kamer, door dat ééne raam verlicht; tegen dat ééne raam aangeschoven, een vrij kloeke vierkante tafel en, ter wederzijde van deze, juist plaats genoeg, aan de Westermarkt-zijde voor Tante Van Ulsen, met wier naam ik eerst later bekend geworden ben, en, aan den overkant, voor haar beminden neef. Vóór dezen stond de kleine lessenaar, waaraan hij destijds beide, zijne handelszaken en zijne letterkundige werkzaamheden, behartigde.

„Alles aan zijne, en vooral aan Tantes persoon, ademde eenvoud, en het kleine huishouden deed geen anderen indruk dan dien van burgerlijk en ouderwetsch en in middelen beperkt te zijn."

Wij weten hoe beperkt de middelen zijn moesten van den man, die in 1833, om toch iets te doen, een agentuur van Friedrich Heeren & Co. in Hamburg aanvaard had, hoewel het waar was dat ze hem weinig zou inbrengen. Van teruggaan naar Antwerpen, eerst gehoopt, kon, na de afscheiding, geen spraak meer zijn. En licht mogelijk dat, zooals Beets vernam, ook de familie nog door hem moest ondersteund worden.

Wij zien in het pijnlijke van die omstandigheden zelfs de afdoende reden waarom soms „een innerlijke ontevredenheid met zijn maatschappelijk standpunt" te ontveinzen viel.

En het verwondert ons niet — om diezelfde reden alweer — dat hij niet enkel ongehuwd was, maar dat hij „besloten scheen te hebben het te blijven". Dat hij de man zou zijn om het zonder veel moeite te *kunnen* blijven, worde op gezag van Beets eraan toegevoegd.

Over huwelijk en maatschappelijk standpunt trouwens lichten het best ons zijn werken in.

De strijd dien hij in Zweden had doorgemaakt was voorbij. Van de „charmante Marie" wordt niets meer vernomen. Waren het misschien alleen Hilda de Noordsche, Fanny de Oostersche die hem in de herinnering bijbleven? Hij beminde die tegenstelling: ze komt in

dezen tijd in zijn *Afscheid aan Zweden* zoowel als in een brief aan Beets voor; en hij was bezig zijn zweedsche indrukken in beeld te brengen. Maar zelfs een dergelijke dubbele genegenheid, geloof ik, was hem al kort na zijn terugkeer onderwerp van bespiegeling geworden en hij had het verbeeldingskarakter ook van deze neigingen ingezien.

De Beide Meisjes heet een gedicht van 1833. „Il y a des mystères incompatibles en apparence dans le faible coeur de l'homme," luidt de spreuk van Ch. Nodier erboven. Het verbeeldt het afscheid van een bruine en van een blonde schoone, beide gelijkelijk door den dichter bemind. Samen met een paar andere gedichten, is het door Potgieter in zijn handschrift als „Herinneringen" gewaarmerkt.

Gedachten over het huwelijk behooren voortaan alleen tot het materiaal dat hij gaat bearbeiden. En zoowel in de *Muzen* als in zijn boek *Het Noorden* dat straks verschijnen zal, heeft hij ze bewerkt.

Huwelijk, koopmanschap, kunstenaarschap — laten wij de drie elementen bijeen nemen, en met hen in gedachten het werk overzien dat hij in het jaar na den dood van Drost heeft gereed gemaakt, dat de rijpe vrucht van hun omgang, en tevens de eerste uiting van zijn onafhankelijkheid is geweest.

In de *Muzen* treffen ons nog twee bijdragen: de uittreksels uit Silvio Pellico's Dei Doveri degli Uomini en de beoordeeling van Loots. Van de eerste is er een dat „De Ongehuwde Staat" heet: een pleit ervoor. „Ook

ongehuwd zijn is niet onnatuurlijk. De ongehuwde staat, om goede redenen verkozen en eervol volgehouden, heeft niets onedels in zich. Ook hij is eerbiedwaardig, zooals elke soort van zedelijke opoffering met een goed doel het is; daar hij geen zorg voor een huisgezin oplegt laat hij meer tijd en meer kracht over om zich aan ernstige studiën te wijden." In het opstel over Loots, een stuk dat nog op verzoek van Drost begonnen werd, worden kunstenaarschap en huwelijk beide besproken. „Wie door de fortuin misdeeld, ten onzent de poëzie tot leidsvrouw verkiest, wete vooraf dat hij allerwaarschijnlijkst den tempel des roems niet dan door de woestijn der armoede zal binnentreden. Heeft hij er recht toe? Zonderlinge vraag — Maar zoo de jongeling uit vrije keuze man, maar zoo de man vader geworden is, heeft hij er ook dan nog het recht toe? Wij gelooven neen; want hoe hoog wij de gave der poëzie stellen, wij kennen hooger waarde aan de betrachting onzer heiligste plichten toe, en geven geen dichterlijk genie recht, onschuldigen ongelukkig te maken." En koopmanschap? — De reden waarom hij, in tegenstelling tot Drost, genegen was Loots te beoordeelen, lag immers duidelijk in de sympathie die hij voelde voor den man die in 1813, nog onder fransch bestuur, het tweede eeuwfeest van de Amsterdamsche Beurs bezongen had, en schoone verzen aan den hollandschen handel had gewijd.

In dit jaar, 1835, bezorgde hij met Bakhuizen de uitgaaf van Drost's nalatenschap. En daarna? — Zijn

eerste novellen verschenen: *Anna,* Vaderlandsche Schets uit den Spaanschen Tijd, en *De Eerste Schilderij van Rembrandt van Rijn.* Drost werkte na, Drost vierde zijn triomf in hem. Nog een novelle: *De Medeminnaars.* Dan vertalingen: een aantal van Lamb's *Essays of Elia,* die fijne oude-vrijersverbeeldingen, ook al begonnen bij Drost's leven; en Bulwers *Rienzi,* ondanks mindere ingenomenheid vertaald voor een uitgever.

Wonderlijk, nietwaar, hoe alles: de invloed van Drost en Bakhuizen, de noodzakelijkheid deel te nemen aan den arbeid van zijn tijdgenooten, en zelfs geldnood, hem tot het proza dreef. En zich ontwikkelend aan dit kleinere, rijpte in hem de heele groei van die zweedsche wereld die het eerst in den prozaschrijver ontloken was en werd in *Het Noorden* tot een oorspronkelijk werk.

De sfeer van Drost verlaten wij ook met dit boek niet of nauwelijks. Wel na zijn dood, maar nog in de *Muzen* werd een eerste schets eruit afgedrukt. Het zou niet vreemd zijn als de gloed van de *Schetsen en Verhalen,* van de *Pestilentie te Katwijk,* hun uitgever had aangeblazen, in diens eigen arbeid den gloed ontstoken had.

Toch is daar tevens van dien invloed het einde. Drost bleef de romantische verhaler. Potgieter bleek een romantisch humorist.

Humor is een spel van den geest met de verbeelding. Waar de verbeelding niet alleen, niet vrij is, maar de geest voortdurend tegenwoordig om haar

uitingen te kontroleeren, haar wisselingen in verband te brengen, haar tegenstellingen te doen ontvonken tot scherts, haar ongerijmdheden te begeleiden met deernis, de botsingen van haar zelfstrijd, den schreeuw van haar pijn, het snikken van haar hartstocht te troosten en te verzoenen in den weemoed van zijn weten, — daar is humor.

De Romantiek heeft een uitgebreide humoristische letterkunde voortgebracht. Overal waar haar verlangen naar de idealen die het verleden haar voorspiegelde in botsing kwam met de zucht naar een plaats te midden van de werkelijkheid, was de tweestrijd aanwezig, handhaafde de humor zijn heerschappij. Jean Paul heeft de heele gisting van dit bestaan, zijn hartstochtelijke volte en zijn spitsvindige dialectiek, in zich gedragen, en in al zijn wezenlijke en schijn-vormen afgebeeld. Hij was tegelijk de voorlooper en de vervuller van een gemoeds- en geestes-leven, dat in duitsche dichters doorwerkte, een geheele school van engelsche humoristen bezig hield, in Frankrijk in De Musset, in Duitschland in Heine uitbloeide, en door het reuzenbrein van Hegel verstelseld alle verstanden van Europa deed wankelen, en nog beweegt.

De Humor, den tweestrijd beschertsende, — de blijde voortgang uit tegenstrijdige beginselen, — wat anders dan zulk een ontwikkeling is het karakter van de negentiende eeuw geweest? — evolutie is het woord in de wetenschap.

Geloof mij, de bloemen van kunst en geest, die gij

geniet en nochtans gering schat, hebben diepe wortelen en de wind van den tijd draagt hun zaden ver. De humoristische schrijver Potgieter zal u almeer doen blijken dat hij den vooruitgang van zijn tijd in zich draagt.

Het Noorden waarvan ik u nu een overzicht geven zal, is een reeks schetsen, verhalen, gedichten, beschrijvingen, waarvan de eenheid geen andere is dan de humoristische opsteller. Toen Geel, het boek kritiseerende, zei: ga wat op zij, ik kan niet zien; verlangde hij juist dat te verwijderen wat het boek tot een boek maakte.

Ontstaan uit brieven naar huis en uit aanteekeningen die het geheugen hielpen, volgen de hoofdstukken den gang van zijn reis: van Hamburg over Altona naar Kiel, Kopenhagen, het slot Kronenborg met Helsingör en Helsingborg, Hallands ås, Warberg, en een uitstap naar Onsala, verder Gothenburg. Dat was het eerste deel. Het tweede, eerst vier jaar later, bestond hoofdzakelijk uit een tocht langs het meer Wenern en een oponthoud in Stockholm.

Maar de reisbrieven en aanteekeningen van den jongen koopman voldeden den schrijver niet die door de kunst van het proza lezers wenschte te boeien aan het spel van zijn fantasie en zijn geest.

Een enkele bladzij zal ik u voorleggen die ook in het boek Brief aan een Vriend heet en nog wel het minst gewijzigd aan zijn korrespondentie ontleend zal zijn. Ge vormt u dan een denkbeeld van hoe hij begonnen is.

„Warberg, ja helaas! Warberg, nog altijd Warberg, mijn beste! de kleine onbeduidende stad in het eenzaam en vergeten Zweden. Voor eenige maanden in het woelziek en oproerig België ieder dag, ieder uur door de tegenstrijdigste geruchten beurtelings gefolterd en gerustgesteld te worden, en thans alleen in Scandinaviën te zijn, welk een verschil! Kunt gij, mijn waardste! die orde en rust niet vuriger liefhebt dan ik, kunt gij u voorstellen dat ik mij bijwijle over deze ruil beklage? Gij voert mij toe, dat gebrek aan goede vrienden, gemis aan huiselijk genoegen vooral, het glas, waardoor ik hier de voorwerpen beschouw, benevelt en miskleurt, — gij zegt mij, dat de eenzaamheid onbillijk maakt, *eh! qui vous dit le contraire?* Maar stem mij dan ook op uwe beurt toe, dat gij nimmer bij ons, zelfs niet in het afgelegenst dorpje, dat gemis aan *scenes of busy life* gevoeld hebt, waarover ik mij hier dagelijks beklaag. Nimmer toch waart gij verplicht voedsel voor geest en hart in den eigenlijken zin des woords te zoeken. Eene kleine stad in Zweden, een noordsch Herculanum of Pompeji, maar met roode, houten huizen in plaats van zuilengangen, en kleine kerkjes voor prachtige tempels, is in dit opzicht iets verschrikkelijks. Het is een zoete waan zichzelven genoeg te zijn, wanneer alles, zonder dat ge er eenige poging toe aanwendt, u treft, aantrekt, boeit of streelt; maar geloof mij, het mag een zware, een ondragelijke taak heeten, wanneer men reeds eenige weken op een zoo bitter klein fonds van gedachten als ik het mijne mag

noemen, geteerd heeft. De verbeelding wordt hier zoo koud als de hemel die zich over u welft, en de naaktheid van het om mij liggende grijze gebergte, is het passendste beeld voor den toestand waarin ik verkeer.

„Veellicht echter komen mij stilte en rust, die in dit droevig oord van den ochtend tot den avond heerschen, en alleen voor eenige oogenblikken door een dof rollend, zwaar bepakt reis-rijtuig, door enkele voetgangers of door eenige loeiende doodmagere koeien en snaterende ganzen worden afgebroken, te akeliger voor, omdat mijn jongst verleden zoo bizonder woelig was. Verbeeld u mijne verwondering als ik, in bangen droom in Antwerpen verplaatst, van mijn bed zonder gordijnen, in allerijl, opgesprongen, in plaats van den grootschen toren onzer Lieve Vrouw de afbrokkelende muur en het pannenlooze dak van Warbergs vervallen vesting voor mij zie. Daar zag ik met belangstelling uit of de witte vlag nog boven de hatelijke oproervaan wapperde, en hierover gerust gesteld, verdiepte ik mij in het zonderlinge van mijnen toestand, die mij verplichtte de lofdeunen der *Liberté Belge* (en, goede God! welk eene vrijheid!) te moeten aanhooren, terwijl op geen vierde uur afstands het daverend Wilhelmus en Vivat Chassé uit duizende monden den grijzen held tegenklonk. Hier daarentegen waait geen banier van de vesting. Eenige half blauwe half gele wimpels, — de zweedsche kleuren die mijn hart koel laten, — hangen treurig langs de masten van het klein aantal schepen in gindsche haven neder. Ik sla nauwe-

lijks den blik op mijne met papieren bedekte tafel, of het vervelend verschiet van een dag cijferens en naziens bewolkt mijnen geest. Is dan de jeugd zoo weinig het tijdperk van rustige kalmte, dat wij woelige bedrijvigheid boven dezelve verkiezen, al geeft deze ons bijwijlen aan duizende hartstochten ten prooi?"

Een bladzijde als deze mag het oorspronkelijke stramien wezen: het borduursel waar hij het mee hoogde — van „inkleeding" rept hij in de voorrede — was hem belangrijker.

Van Altona naar Kiel was het de Postkoets. Welk humoristisch schrijver van die dagen heeft dit vehikel niet tot het tooneel gemaakt van zijn half-roman-half-blijspel, van zijn half-verliefd, half-dichterlijk gefantaseer. Hier ontbreekt noch het ongeluk met den wagen, noch het studentenpaar in het halfduister naar byroniaansche romancen luisterend, noch de fransche graaf die zich verlooft met het nichtje van den Super-director.

In Kopenhagen is het de hartstochtelijke geschiedenis tusschen de Israëlitische Rachel, den Sternfels die verloofd was en door liefde tot wien zij Christin werd, en Abraham, door wien zij werd bemind. Een gebeurtenis waarvan hij de voorvallen ten deele had bijgewoond.

Herinneringen aan de hollandsche geschiedenis en arme muzikanten, mee overvarend naar Helsingborg, houden ons aan de Sont bezig.

Een gesprek met een oudheidkundige — wil de gedachte aan Walter Scott hier opkomen? — in ver-

band gebracht met liefde en veete doen het in Hallands ås.

Een dorpsverhaal wordt ingevlochten na Warberg. En waar was beter gelegenheid tot het plaatsen van Tegnèr's Nachtmaalsviering dan in de kerk van Onsala.

Ge ziet: we zijn al in Gothenburg. De stad met haar bewoners, haar maaltijden en feesten, het land eromheen met de genoegens van de aanzienlijken: ze zijn vanzelf al stof tot kleurige afbeelding. En waar het gezelschap eenmaal buiten is, volgt er een heele reeks Vertellingen in de Noordsche Drinkzaal, als waarvan gij weet dat eerst Tieck, toen Hoffmann, ertoe het voorbeeld gaf.

Dit is de samenstelling van den eersten bundel. Een aanhaling doe u zien hoe de fantasie zich bewegen gaat om de waarneming, hoe de lust te boeien door stijl relief geeft aan het proza van de reisbrieven. Het is het begin van een diner bij een zeehandelaar, in Gothenburg.

„Wij hadden eenige oogenblikken met gevouwen handen en half geloken oogen achter de rondom de tafel geplaatste stoelen gestaan, — wij bogen ons voor onze wederzijdsche buren en het zweedsche gebed was geëindigd. Verre zij het van mij te willen beweren, dat de heele lieve, die ik uit de voorzaal in de eetkamer had geleid, niet inderdaad bad; het nijdig floers der blanke oogleden bedekte voor het minst de heldere starren, zoo even door mij bewonderd, en die in den stijl van Hooft, te recht:

Blixemschuitjes, vroolijke ooghjes,
Helderschitterende looghjes,
Die, met glimpen van uw smalt,
Boven 't goudt der starren bralt,

zouden hebben geheeten. Maar of de deftige Kamerheer zijner Majesteit, met zijne vele ordeteekenen, aan mijne overzijde geplaatst, — of deze jonge Officier der koninklijke lijfgarde te paard, — of die bleeke, teringachtige, maar geniale Zwitser, door den handel aan dezen uithoek der wereld gekluisterd, — of de gastvrouw zelve het deed? *décide si tu peux!* Voor mij, ik wil bekennen dat ik niet mede bad, al laakt gij — en ik ben verre van u daarom gestreng te noemen, — een voor minder verheven indrukken te ontvankelijk gemoed. Helaas! mij is geen geest ten deel gevallen die, wat hem omringe, met de vlucht eens adelaars zich boven het aardsche verheft. Ik behoef stilte, afzondering, eenvoudigheid van disch, de witte wanden eener hoofdkerk of de plechtige eenzaamheid van een woud, om tot Hem te naderen, die is, was en wezen zal en van Wien ik, met mijn vriend Lamb niet geloove, dat Hij bij zulk een schouwspel van overdaad, voegzaamst wordt aangeroepen!"

Het noemen van den naam was nauwelijks noodig om ons den engelschen humorist te herinneren. Maar niet enkel zijn naam, ook het opstel *Grace before Meat* wordt ons door zijn bewonderaar te binnen gebracht. Straks verschijnt ook Sterne's naam: de engelsche humoristen beheerschen hem. Lamb niet alleen, ook

Hazlitt vertaalde hij in dit tijdperk, — vertalingen uit genegenheid, die, naar het nu en later graag door hem aangehaalde woord van een franschman geen strijd waren, maar een hulde.

Doch zie of het volgende u niet eer aan een zeer getemperde bladzij van Jean Paul denken doet.

„Het was een schoone herfstmorgen, eene dier uchtenden, welke onder deze hemelstreek de korte lente vergoeden. Vrolijk scheen de najaarszon door het op enkele plekken reeds bruin geworden eikenloover, dat den gezichteinder mijner slaapkamer begrensde; die kleurschakeering is mij liever in een landschap dan weinige vroegvergrijsde haren in een overigens nog bloeiend manshoofd. Het was een paar uren te vroeg voor het gezellig ontbijt, dat alle de gasten in eene kleine benedenzaal of in de vrolijke gaanderij vereenigd zag. *Que faire?* schrijven of lezen? Het licht der zonnestralen, dat door de wiegelende takken heendrong, hinderde mij in beide; ik zoude mijn venster hebben kunnen sluiten, mijne gordijnen laten vallen, maar de morgenlucht, die mij van het gebergte toewoei, was zoo frisch en zoo geurig. Door de stilte uit zijn schuilplaats gelokt, sprong een jong eekhoorntje zoo dartel van tak op tak, liep zoo vlug en vrolijk langs den zwaren stam naar beneden, schoot dan weder, bij de minste ritseling, van blad of vogel, zoo pijlsnel naar boven; — van verre troffen de klagende tonen eener fluit mijn oor, de wildzang weerklonk door het woud en in korter tijd dan ik u dit schetste,

ledigde ik het glas aromatische melk, de vrucht der kruiden dezer heuvelen, sloeg behoedzaam den mantel om de schouderen en was buiten.

„Lach niet om die voorzorg, het was recht koel in het dal, en toen ik, uit hetzelve opklimmende, door de donkere beukenlaan ging, gevoelde ik nog geen lust mijn blauw opperkleed, in breede plooien, aan den wind prijs te geven. Spoedig had ik langs den glooienden weg het doel mijner ochtend-wandeling bereikt, de kluizenaarshut lag voor mij.

„Geene rijzige mansgestalte, met witten baard, in een monniksgewaad gewikkeld, trad mij bij het openen derzelve tegen; de hut was ledig. En toch, daar lag op de bank van zoden een groenkleurig zonnescherm met ivoren handvatsel. Wie was mij hier voorgekomen? Een blik op de lommerrijke rotskloof liet mijne nieuwsgierigheid onbevredigd; vergeefs daalde ik met vluggen schred de ruwe trappen af, in de berghelling gehouwen; — de stuivende golven van den stroom, die zich in vele kleine watervallen door deze engte een spoor baant, was het eenige wat er mij begroette. Veellicht is zij in gindsche grot gevlucht? Maar reeds bij den ingang overtuigde mij de kille spelonklucht, dat hier geene schoone hare morgenuren zoude doorbrengen. En echter, wie anders zoude boven in de hut een zonnescherm hebben nedergelegd?! Zoo zij verder gewandeld was, zij had die beschermster van haar *fair complexion* niet vergeten, alleen wanneer zij onder het dichte weefsel van het gebladerte wegschool,

behoefde zij dezelve niet. Doch wie was zij, waarom was zij hier, waar was zij? IJdele vragen. Ik zag haar zoo min waar het witte schuim in wolken oprees, als waar het in groote paarlen aan de heestergewassen hangen bleef. Misschien is zij ginder, waar het water tusschen een paar granietklompen, die eene reusachtige kom vormen, ingesloten, den glans der uchtendzon terugkaatst, het is eene der schilderachtigste plekken uit dit ruw maar schoon oord. Neen, klaag niet over het ongebaande spoor, — grijp dien bruinen wortel of laat ik u de hand mogen geven, zie die berggeit beschaamt ons, doch wij zijn er! De teleurstelling spreekt uit uw blik, zij is ook hier niet! Gij weigert den tocht met mij voort te zetten, wilt gij u niet als ik in de lommer van dien hangenden beuk verschuilen? Welaan, zoo vlij ik er mij alleen neder, haal mijn zakboek te voorschijn, en schrijf, met mijn gelukkigerwijze pas gescherpt potlood, eene Aanroeping aan mijne schoone Onbekende:

Waar 't windje zachter ruischt door 't somber groen der beuken,
Als minde 't, zooals ik, der vooglen slepend lied, —

„Maar hoorde ik niets?

Zijn ademtocht weerhoudt om 't beekje niet te krenken,
Dat in zijn zilvren vlak uw schoon een spiegel biedt, —

„Maar dat was een zoeter geluid dan het getjilp van pluimgedierte;

Daar wacht, daar wacht ik u, mijn Allerliefste!

„Wat ritselt ginder door het gebladerte? de bede is vervuld, ik hoor den lichten voetstap eener jeugdige schoone. De bonte kleuren van eenen schotschen *plaid* vertoonen zich schuins over mij; ben ik in de Hooglanden verplaatst, — is het Vinvela of Malvina?

„„De klok van het kasteel noodigt ten ontbijt; Ebba wist niet welke taal zij hoorde," riep Arfwed mij schertsende toe, „wanneer gij in het vervolg niet bespied wilt worden...."

„„Ik ben alleen," viel ik in en dacht Ebba te zien blozen, maar met bewonderenswaardige tegenwoordigheid van geest sprak zij:

„„Dat treft gelukkig; ge zult mijne moeder, bij het naar huis wandelen, uwen arm wel willen aanbieden, zij bleef in de hut."

„Zij was er zoo min toen wij naar boven waren geklommen, als toen ik alleen er den zonnescherm zag liggen; doch zij ontmoette ons, op weinige schreden afstands, uit den boomgaard komende. Ik dacht aan Hortense's verzekering:

Une fille est au mieux sous l'aile de sa mère,

en bood der nieuwe Mad. Sinclair mijnen arm."

Er loopt een vroolijk spel van persoonlijke „wahlverwandtschaften" door de „Schetsen uit Gothenburg" en de „Vertellingen in de Noordsche Drinkzaal"; vergis ik me als ik meen dat de dichterlijke vreemdeling hier

de eene die hem het meest aanging, die hem het liefst bijbleef tenminste, en tevens zijn eigen verhouding tot haar geteekend heeft? — Als ik geloof dat Ebba voor Hilda staat? De droomende dichter lijkt hier in den beeldenden kunstenaar herschapen; hij geniet zijn droom en de humor is zacht waarmee hij zichzelf beziet.

Geeft hij het antwoord op de vraag hoe dit zoo komen kon in het laatste van de ook nu nog boeiende Vertellingen?

Er is een stille trots in de voorstelling hoe hij door het lot den verhaalplicht aan een Gothenburgschen koopman ten deel doet vallen, hoe Ebba die het briefje geloot heeft ontevreden het hoofd schudt, niet veel verwachtend van den bedaagden handelaar. Hoe die zich niet haast, maar hoe hij door zijn zedigheid verwonderend, door den eerbied waarmee hij de kunst noemt, verbazend, door zijn inleiding de verwachting spannend en den hoogsten eisch rechtvaardigend, eindelijk als uit één mond zich het „Verhaal!" hoort toegeroepen en door Ebba met bewondering aangestaard, vertelt.

En wat de koopman meedeelde?

Niet anders dan een herinnering aan Pehr Hörberg. Een herinnering aan een zweedsch schilder uit den tijd van Gustaaf den III^{den}. Hoe hij met zijn studies bij Pilo, den Directeur van de Stockholmsche Schilder-akademie belandde, hoe die niet gelooven wou dat hij de maker was, tot de beeldhouwer Sergel binnenkwam en Hörberg op een blad papier hen overtuigde door de daad.

De koopman als verheerlijker van den kunstenaar.

Toen, in 1840, van *Het Noorden* het tweede deel verscheen, waren de daarin vervatte opstellen, een enkel vroeger geschreven uitgezonderd, niet meer in de eerste plaats belangrijk voor wie antwoord wenscht op de vraag: hoe in Potgieter de kunstenaar ontstond? Hij die als jong dichter naar Zweden kwam, had den strijd met de stof die hem daar overstelpte bestaan: hij ontwikkelde er zich aan tot kunstenaar. In het deel dat we zagen is die ontwikkeling afgebeeld.

Een anderen voortgang brengt het volgende. Niet zoozeer een ontwikkeling tot kunstenaar, maar een ontwikkeling van zijn kunst. De vormen van zijn kunst zelf gaan belangrijk zijn. „Langs de Oevers van het Meer Wenern," „De Gezant van een Bruidegom," „Mid-Sommar in Stockholm" vertoonen elk een van de vormen waartoe die kunst zich ontplooien ging. Welke, zullen we zien als wij het jaar van hun verschijnen nader zijn.

VII

Terwijl wij van het onderhoud tusschen Potgieter en Drost, in de studeerkamer van den laatste, getuige waren, lieten wij Heije op den drempel, en met hem R. C. Bakhuizen van den Brink.

De meegebrachte is voor hem wiens leven hier gegeschreven wordt van zoo groot belang geweest dat ik, zoo niet zijn heele wezen, dan toch de wijze waarop

het zich tot dien vriend verhield, voor u moet teekenen.

Zelf heeft Potgieter in zijn laatste jaren een Leven van Bakhuizen opgesteld, dat brokstuk gebleven is, dat, in hoofdzaak, niet verder dan tot de oprichting van de Muzen reikt. Den drie-en-twintigjarigen die nu bij Drost binnentreedt kent ge er in elk geval volkomen door.

Het op alle uitspanning beluste, tot geene toegelaten knaapje, dat door de te bezorgde moeder werd thuis gehouden als de wind noord was, dat door den stijven vader bestraft werd als hij sneeuwballen had gegooid, — de te Amsterdam ter studie gebleven student aan het Atheneum, voorbeeldig van aanleg, van invloed zelfs op ouderen, maar bij wie de vrienden proestend de gracht waarop het ouderlijk huis stond afkwamen, proestend om de gesmeerde boterhammetjes, door de huisvrouw voor hen klaargemaakt, — de onbeholpene „Bakkes", met zijn slependen gang, zijn slordige kleeding, en — het woord is van Potgieter — zijn onoogelijke tronie, grof en vaalbleek, maar waar de oogen bruin in gloorden als die van Rembrandt, — hij had uit ongewoonte aan vrijheid en uit tureluurschheid over het duf-deftige Leiden, waar hij in 1831 heenging, het Leiden waar alle studenten van één model waren en de professoren achterlijk, den vrijen teugel gevierd aan „sensualiteit en genialiteit"; — hij was, met een zwart-fluweelen baret op zijn wanordelijke zwarte haarvracht, bij dag het schandaal van de stad geweest, bij nacht met gezellen die tenminste deftig

noch saai waren de luidruchtigste van alle losbollen. En hij had niet het minste plan dat leven te veranderen. Studeeren zooals men het in Leiden deed, dat kon hij ook wel in de morgenuren als hij thuis kwam van zijn nachtfeesten. Hij bleef toch altijd nog de geleerdste van zijn tijdgenooten; en niet alleen de geleerdste.

Zoo was de student die op dien zomeravond van 1833 met Potgieter samenkwam.

Welken indruk die laatste kreeg? — De roep van wetenschap zoowel als kunstzin van dien Leidenaar was al tot hem doorgedrongen. De Leidenaar zelf scheen de eenige die daar niets van wist. Hij had een volslagen gemis aan gewichtigheid.

En welken indruk maakte hij zelf op den eerste? — Die mocht gemeend hebben, te oordeelen naar uitgegeven verzen, dat hij bij een romantischen jongeling geroepen werd. Hij was verbaasd, zooals Beets, zooals meer anderen: het oud-hollandsche gezicht, de pittige neus, de blik vol weetlust van zijn bewegelijke grijze oogen, de gulle, de genietende bewondering van dien mond die half-open stond, en daarbij de schedel die zich blootgaf in al de ongemeenheid van zijn doorwerkte welving: het was een beeld waarnaar hij door de wolken van zijn sigaar heen verstolen blikken wierp, in afwachting wat het onderhoud hem brengen zou.

Het bracht hem de volle maat van uiting waar dat gelaat bekwaam toe was. In het gesprek, over Stolberg en Gray, David J. van Lennep en Bilderdijk, was

ook Chénier genoemd. Wat trekt u in hem aan? vroeg Bakhuizen. Hij is de eenige dien ik ken, zei Potgieter, die me bij de Grieken verder meeneemt dan tot in den voorhof; in den tempel zelf verbeeld ik me dat ik met hem binnenga.

Het onderwerp was er een voor Bakhuizen. Ik geef het woord aan zijn levensbeschrijver.

„Uit den schat van zijn geheugen maakte hij opmerkzaam waar de navolger te wenschen overliet, waar hij aanspraak maken mocht op den lof hem door mij bedeeld. De Idyllen leidden tot de Elegieën, de Elegieën tot de Odes: er ontrolde zich voor mijne blikken een Hellas als het mij nooit vergund was geweest zelfs maar te vermoên. Verre van te onderwijzen deelde hij mede; doch met eene orde in de voorstelling die elke diepte doorschijnend maakte, — doch met een overvloed van kennis, die bij elken greep deed uitroepen: hoe schoon! Schoon, schreef ik; schoon, herhale ik; schoon werd tot wat hij niet verheelde, tot zelfs de zinnelijke zijde dier wereld; schoon vooral, door wat hem in geestdrift ontstak, de volle vrijheid welke zij alle menschelijke gewaarwordingen en gedachten vergunde, de veredeling van deze, waarom het de scheppingen harer kunst was te doen. Onder het luisteren naar dien lofzang, — de hulde mocht het heeten — was al wat zijne gestalte en zijn gelaat onoogelijks hadden voor mij verdwenen; het bezielende zijner bewondering voerde mij mede van genot tot genot."

Vraag mij niet of het gezicht van Potgieter dat ge-

not uitdrukte. Hij, de geestelijke genieter bij uitnemendheid, die hier den man gevonden had die hem tegelijk kon verzadigen en prikkelen.

„Zoo vurig een vereerder der Schoonheid onder alle vormen” was wel juist wat *hij* naast zich noodig had, die alle uitheemsche vormen kennen wilde opdat hij te beter inheemsche scheppen en kweeken zou.

De vereerder en kenner van oude en nieuwe, van uit- en inheemsche dichterlijke vormen, verstond zich hier met den schepper van nieuwe inheemsche, — en dit was een bondgenootschap van niet te overschatten belangrijkheid.

Bakhuizen van den Brink was een man van een kompakt denkvermogen. Hij dacht een onderwerp door en weer door, en tegenwerpingen konden, als hij erover geschreven had, moeielijk opkomen. Daar kwam bij dat hij lui was en zich nooit verkoos in te spannen om met zijn schrijven iets te bereiken, buiten die grondige behandeling. Hij haastte zich dus niet, en schreef uit de volheid van zijn wezen en van zijn weten.

Toen de *Muzen* werden opgericht bezat hij, nog uit zijn amsterdamschen tijd, een vrij aanzienlijke kennis van wijsbegeerte. Hem viel de taak ten deel een *Proeve eener Lofrede op Franciscus Hemsterhuis* door P. H. Tydeman te beoordeelen; en het gevolg was een merkwaardige studie waarin hij Hemsterhuis nevens Jacobi en Mozes Mendelssohn als voorvechter van een aesthetische en bestrijder van een materialistische

wijsbegeerte kennen doet, en dan niet alleen zijn eigen beeld ontwerpt, maar tevens zijn voorgangers en tijdgenooten teekent, en de oorsprongen van zijn gedachten zoowel bij Plato als bij Locke en Hutcheson o. a. vervolgt. De geleerdheid hierin was niet weinig, de bondigheid waarmee velerlei gekarakteriseerd werd was opmerkelijk, maar het treffendst was toch de voorliefde. In de eerste plaats: aesthetische wijsbegeerte. „Hemsterhuis behoorde tot die wijsgeeren, welke, de wiskunstige vormen en de koele konsekwentie van hunnen tijd moede, de filosofie uit haar denkbeeldig gebied in het leven terug riepen, zich den stoïschen baard afschoren en met Socrates nederzaten aan het der bevalligheden gewijde gastmaal van Agathon.” Maar dit duidt enkel uiterlijke houding aan. Bakhuizen zal u uitleggen hoezeer ze een innerlijke wording heeft. „Er is veel getwist over den vorm waarin de wijsbegeerte hare lessen behoort voor te dragen; en sommigen hebben, misschien niet ten onrechte, gemeend dat een streng redeneerkundige vorm en een afgetrokken betoogtrant haar evenveel aan gegrondheid en zekerheid deden winnen, als zij door deze aan schoonheid verliezen moest. Met dat al hangen de verschillende richtingen die de filosofen te dien opzichte nemen, grootendeels af van de wijze op welke zij tot wijsgeeren zijn gevormd. De leerling eener bepaalde filosofische school, die zich reeds in zijne jeugd, als vanzelven, de denkbeelden en de denkvormen zijns meesters mocht eigen maken, heeft zeker in het

enge keurslijf van zijn leerstelsel de meeste, de beste houding. Hij daarentegen, dien opvoeding en betrekkingen in de wereld hebben belet zich in eenig wijsgeerig stelsel te klemmen, maar die echter door de natuur tot filosoof werd gevormd, hij zal eerder geneigd zijn zijne gedachten op eene schoone en bevallige, al is het dan ook minder regelmatige wijze, voor te dragen." De uiterlijke houding is ermee in haar innerlijke wording nagegaan; maar of bij hem uit wiens innerlijk die wording plaats heeft, daarmee nog niet wat anders dan een houding geboren wordt? Of de wijsbegeerte zelf, die door zulk een wordt uitgesproken, niet iets „aesthetisch" heeft? Zonder twijfel, meent hij. De op oorspronkelijke wijs volgroeiende mensch, de mensch met een eigen innerlijk, de mensch die de poëzie van zijn leven in zich draagt, ontwikkelt zijn gedachte zelf uit dat innerlijk, zijn gedachte wordt geboren uit de poëzie die hij in zich draagt. „Want" — zegt hij — „evenals de oude wijsbegeerte der Grieken zich uit hunne dichtkunst ontwikkelde, zoo wordt zij nog steeds bij den oorspronkelijk volwassen mensch uit de poëzie van zijn leven geboren." Hij gaat verder: een gedachte als uiting van poëzie, een „aesthetische", een schoone gedachte is voortgebracht. Maar is het eigenlijk wijsgeerige daarvan nu de „gedachte," en het „schoone" iets daaraangehechts, een sfeer, een bloeidons misschien, uit die innerlijke wereld van haar geboorte meegekomen? Integendeel; „deze eigenaardig volkomen vorm is zelf bij dezulken

gedachte.” En „evenals Plato de liefde voor het schoone niet slechts als een prikkel tot wijsbegeerte, maar als een noodzakelijk bestanddeel van deze beschouwt, zoo is bij wijsgeeren, als die van welke wij spreken, de dichterlijk aesthetische vlucht van hunnen geest het werktuig waardoor zij de waarheden ontdekken, *de onafscheidbare vorm waarin zich de waarheid aan hunne blikken vertoont.*”

Kinker! mijmert ge. Kinker! zeg ik met u. Bij den een zoowel als bij den ander de eenheid van Poëzie en Wijsbegeerte. Alleen met dit onderscheid: Kinker was uit op de gedachte die poëzie zou zijn: Bakhuizen wenschte de poëzie te bevatten in de gedachte.

Bij gelijk besef van dezelfde waarheid, was voor Kinker de poëzie belangrijk *als zijnde gedachte*, was voor Bakhuizen de gedachte belangrijk *als zijnde poëzie.*

Kinker stond naar de gedachte, Bakhuizen naar de poëzie gekeerd.

En op dit oogenblik kreeg hij tegenover zich een Poëet.

In de tweede plaats: —

Betrof zijn voorliefde aesthetische wijsgeeren, van de drie die hij koos blijft Hemsterhuis, en dat niet alleen vanwege den bouw van zijn opstel, middenfiguur.

„Gij herkent” — haal ik aan, met omkeering van de volgorde — „in Jacobi de almacht des geloofs, in Mendelssohn den oorspronkelijken adel der mensche-

lijke natuur, in Hemsterhuis den glans eener zuivere beschaving."

Maar Jacobi, „van al de genoemden wellicht de verhevenste denker" „bleef misschien niet geheel vreemd aan een soort van Mysticismus." Maar Mendelssohn? „op het oogenblik, waarin het besloten scheen, dat de wijsbegeerte van Wolff het veld voor nieuwe stelsels zou ruimen, ontwikkelde zij, als een Romeinsch zwaardvechter, in Mendelssohn, voor het laatst al de schoonheid, al de kracht harer vormen, en de toejuiching der menigte vergezelde haren treffenden dood." De kampvechter dus van een verloren zaak. Hemsterhuis daarentegen, zoon van Plato, broeder van Locke en Hutcheson, beleed een wijsbegeerte, die uit „een edel menschelijk gevoel" voortgekomen, de waarheid alleen in den mensch zelven zocht.

Begrijpen wij de hier aangeduide verwantschappen in twee woorden, dan blijkt het ons dat hij het wezen van Hemsterhuis in deze termen zocht: Kunstvorm en menschelijkheid.

Menschelijkheid: — „Noch Minerva, noch Seraphijnen — zegt Hemsterhuis — hebben de wijsbegeerte op de wereld gebracht; de eerste wijsgeer was mensch; in den mensch is de wijsbegeerte."

Kunstvorm: — Hemsterhuis schreef in dien der dialogen van Plato. En zie den lof dien Bakhuizen aan Locke geeft: „dat die wijsgeer, met eenen aan bitterheid grenzenden haat tegen al wat schoolsch was, zijn gedachten zoo eenvoudig en verstaanbaar

had uitgedrukt, dat zijne leerstellingen door ieder die in Engeland op hoogere beschaving roem droeg met ijver waren omhelsd."

Menschelijkheid, en kunstvorm, en die beiden één.

De Poëet stond tegenover den denker Bakhuizen: gij weet nu ook tegenover welken denker.

Toen Drost gestorven was arbeidden zij samen aan zijn nalatenschap. „De fragmenten van Drost", schrijft Potgieter aan Beets, „zullen wel spoedig het licht zien, en dank der bekwaamheid van onzen vriend Bakhuizen, meer volkomen dan ik mij had durven voorstellen." „Van den Brink", gaat hij voort, „is een onbegrijpelijk rijke mijn. Van den Brink is een der veelzijdigste, gelukkigst begaafde menschen die ik aantrof." En, in antwoord, schijnt wel, op klachten over Leiden, luidt het: „Ik heb geen begrip van uw studieleven, wanneer een paar jongelui zooals hij, u niet alle onaangenaamheden van Leiden, Professoren etc. vergoeden, neen vergeten doen, en de jaren met hen doorgebracht voor de gelukkigste uws levens doen houden." Een *paar* jongelui als Bakhuizen! De eeuwige idealiseerder! De niet-student, zeg ik misschien juister, die geneigd was Leiden naar dien eenen te beoordeelen. „Mij ten minste troost een uur met hem voor de alledaagschheden eener week; *j'aime ces livres qu'on peut feuilleter à plaisir, sûr de rencontrer une, non des pages intéressantes.* Menschen als Van den Brink benijd ik hun studie niet."

Van den Brink woonde nu weer in Amsterdam en

toen met hun hulp en door de zorg van Heije de *Muzen* het tot zes nummers gebracht hadden, en ophielden, bleef Heije in den kring van De Vries, maar Potgieter — geen wonder! — in het gezelschap van Bakhuizen.

Een oogenblik was er sprake van dat al kort na het staken van de *Muzen*, met het jaar 1836, een nieuw tijdschrift, bij den uitgever Beijerinck, verschijnen zou. Maar dat gebeurde niet: hij gaf eerst nog, in 1835, Drost's *Schetsen en Verhalen* en daarna, in 1836, het eerste deel van *Het Noorden* uit.

Wat Bakhuizen van dat eerste deel kan gedacht hebben? — Ik geloof dat het vrijwel buiten hem bleef. — Wij hebben gezien hoe het geworden was: het werkelijke verloop van de reis was de hoofdlijn: een aantal opmerkingen en beschrijvingen waren onveranderd ingelascht: dagelijksche gebeurtenissen, ontmoetingen, persoonlijke verhoudingen waren geidealiseerd: hier en daar enkele gefantaseerde er aan toegevoegd; — alles met geen ander doel dan den lezer te boeien, niet aan een reisverhaal, ook niet aan den roman van den reiziger, maar aan den oorspronkelijken voorraad van een grilligen geest. Dit was juist het eigenaardige van de romantische humoristen, dat zij nooit een werkelijkheid rustig aanschouwden, nooit een verbeelding zich kalm lieten ontwikkelen, maar alleen de stemming zochten die uit de botsing tusschen verbeelding en werkelijkheid ontstond. De neiging was bij Potgieter zóó sterk, dat hij het

eenvoudig verhaal versmaadde; dat hij, de verhaler, telkens opzettelijk tusschen dat verhaal en den lezer staan ging en dus, met kunstenaars-berekening, alles deed wat hij kon om hem niet door het verhaalde te laten meesleepen maar zijn geest wakker, geprikkeld te houden, gereed tot oordeel en tegenwerping als hij er lust toe had. — Gij denkt aan Sterne, aan Heine die op dezelfde wijs de stemmingen die hij opwekte vernietigde, en de geestigheid van de tegenspraak bij wie hem lazen aankweekte. Ge kunt aan hun reisverhalen, ge kunt ook aan alle humoristen denken: de bedoeling is bij alle dezelfde. Maar de gedachte aan Heine is van beteekenis, omdat, bij toch heel andere geaardheid, zich in hem zoowel als in Potgieter, uit dien aanleg een bizondere werkzaamheid ontwikkeld heeft: die van Kritikus. — Laat ik terugkeeren. In het eerste deel van *Het Noorden* bleek die gestalte zich geheel te hebben opgericht. Zij nam den schijn aan verhaler en fantast te zijn: haar kritische wezen ging schuil, maar was voelbaar, kon niet miskend worden. Deze dubbelheid nu moest een raadsel zijn voor Bakhuizen. De aesthetische denker nam waar dat daar poëtische volte was: poëzie als menschelijkheid in kunstvorm kon door hem bevat worden; maar de kunstvorm die hier zich opdeed moest hem voorkomen als de tot regel verheven grilligheid.

En dit, juist dit, is het laatste wat het verstand bevatten kan.

Het verstand kan zich denken: het eene, òf het

andere; maar niet: noch het eene, nòch het andere; niet: het zichzelf opheffende dat nochtans bestaat.

Het zichzelf opheffende dat nochtans bestond: dat was de geest van den humoristischen schrijver: verbeelding stellende, door de kritiek haar opheffend, en toch voelbaar aanwezig, werkend, van ontwikkeling tot ontwikkeling voortschrijdend, als een dubbel-soortig, in zich tegenstrijdig wezen, maar dat één was door de persoonlijkheid.

Daartegen gericht is dan ook, in 1840, toen *Het Noorden* in zijn geheel verschenen was, het oordeel geweest van Jacob Geel.

Geel was een fijn verstand, en tegelijk een mensch van sobere en kunstige beschaving. Hij had die kennis van de klassieken, dien smaak ervoor, en tevens die menschelijkheid, die bekwaamheid, die lust om zich met al zijn gebaren in proza aftebeelden, die Bakhuizen aan Hemsterhuis bewonderde. En hij, de oudere, had tevens Bakhuizen's genegenheid om het met iedere menschelijkheid voorlief te nemen, indien ze haar kunstvorm vond.

Maar ook voor hem was hier een wezen dat buiten zijn verstand, buiten zijn begrip van de klassieken, buiten zijn voorstelling van vorm ging. „Een verhaal", dacht hij. Maar dadelijk daarop merkte hij wel dat hier ook boeiende kennis werd meegedeeld, — om den wille van die kennis, van het boeiende? „De poëzie", schreef hij, „hecht zich parasitisch aan de wetenschap." „Een verhaal" alweer. Maar de persoon

van den schrijver was daar, die er zich tusschen stelde. „Ga even op zij," schreef hij, „ik kan niet zien." Waarom voert ge ons niet „langs een *onafgebroken* draad van verdichting door de wezenlijkheid? Gij waart de man ervoor." Hij dacht daarbij aan Huber's *Skizzen aus Spanien*, die in 1828 verschenen waren. Maar Huber was een man die de plaatsbeschrijving van Scott bewonderde en wien het erom te doen was een reeks van dergelijke beschrijvingen samenhang te geven door den roman van een reisgezelschap. Het nieuwe, het humoristische schepsel was niet in hem. Dat het in *Het Noorden* de hoofdzaak was, bevroedde Geel: „Indien het boek eenheid heeft, dan bestaat zij in den zielstoestand van den schrijver." Determineeren evenwel kon hij dien schrijver niet.

Wat hij in hem prees was zijn verrijking van het proza. Natuurlijk, levendig proza te schrijven was ook zijn doel; en hij was al begonnen er de bewondering van de jongeren door te oogsten. Door zijn voorbeeld vooral was het dat de drang naar goed proza, als voorschool voor goede poëzie zelfs, als oorspronkelijke kunstuiting in elk geval, eisch van die jongeren werd.

Bakhuizen nu, geloof ik, zal in zijn meening over *Het Noorden* van Geel niet veel verschild hebben.

Alleen, in het tweede deel is het duidelijk dat zich iets in Potgieter naar hem heeft heengeneigd. Tweeërlei zelfs: ten eerste: de Kritikus ontwikkelt zich; ten tweede: er vertoonen zich kunstvormen die strenger, die voor het verstand vatbaar zijn.

„Voor mijn genoegen rijd ik nooit van Amsterdam naar Haarlem," had Potgieter in de *Muzen* geschreven. Men weet dat het de rechtste weg is dien een Amsterdammer zich kan voorstellen; een weg zonder boomgroei, zonder verrassingen. Of men nu zijn arbeid uit deze jaren of van kort voor zijn dood leest: men ziet wel dat hij er altijd lust in had de grilligheid van zijn bewegingen te doen spotten met alle plan. Nochtans, en zóó zie ik hem toegewend naar Bakhuizen, ontstaat in dezen tijd de beperkende geest.

Met 1837 kon, tengevolge van een twist tusschen zijn uitgever Beijerinck en Yntema, den redakteur van de *Letteroefeningen*, de uitgaaf begonnen worden van het tijdschrift *De Gids*. Sints 1761 toen zij werden opgericht, vertegenwoordigden de *Letteroefeningen* de verstandige middenmaat met goede bedoelingen: het gevolg was dat al wie niet middelmatig waren er iets tegen kregen en dan verdacht werden van *kwade* bedoelingen. Zoo hadden zij vóór het eind van de achtiende eeuw oneenigheid met Bellamy, en met Feith dien zij later uitspeelden tegenover Bilderdijk, zoo scheidden zich in het eerste derde van de negentiende eerst de mannen van de wetenschap van hen af: Kinker, Wiselius, 's Gravenweert en anderen; woedde daarna de strijd met romantiek en reactie van het Restauratietijdperk: de school van Bilderdijk; openbaarde zich hoe langer hoe heftiger eindelijk het verzet van de jonge letterkundigen. Menig tijdschrift was al tegen hen opgericht, dat het evenmin als de *Muzen*

had kunnen volhouden. Nu begon de *Gids*, en Beijerinck, verwoed door een onvoordeelige recensie, handhaafde als ondertitel den leelijken achtiende-eeuwschen met een toevoegsel: *Nieuwe* Vaderlandsche Letteroefeningen, en zocht hulp bij de jongeren.

Bakhuizen weigerde. Potgieter, Drost's „ijverige, rijkbegaafde vriend", nam aan. Een ouder letterkundige, van geringe belangrijkheid, Mr. C. P. E. Robidé van der Aa, met wien hij persoonlijk goed bekend was, zou aan de redactie deelnemen. De bescheidene man deed het kort, liet weldra alles over, trad met het volgende jaar terug. Heije was er buiten gelaten.

„De wereld, zooals lieden van zaken haar kennen, een zonderling mengelmoes van schijn en wezen." Het is zoo goed als het eerste woord dat Potgieter in zijn nieuwe tijdschrift geschreven heeft.

Was het een antwoord aan Bakhuizen, toen het dien misschien bevreemdde dat hij zich in dien „bespottelijken boekverkooperstwist" gestoken had?

Ja, de schijn was wel, dat er zulk een twist ontstond en het tijdschrift daar het gevolg van was. Maar dat was het wezen niet. Het wezen was, dat een op Yntema vertoornd uitgever begreep dat een tegen Yntema gericht tijdschrift kans van slagen had. Het wezen was ook, dat zulk een uitgever aan hem vroeg om redakteur te zijn.

De rustige zekerheid waarmee hij zonder raadpleging met Heije, zonder overleg met Bakhuizen — want hij verbond zich voor hij dien om steun vroeg — de

leiding op zich nam, getuigt van het ontwaken van een geest dien het „zonderling mengelmoes van schijn en wezen" niet vervaren kon. Hij maakte zich sterk te onderscheiden tusschen die beide; hij rekende zich bekwaam, tegenover het heele geslacht van zijn tijdgenooten aan te wijzen wat schijn, wat wezen was; de gedachte bezielde hem die tijdgenooten te prikkelen, oordeel en weerspraak bij hen optewekken. De Kritikus wiens wording uit den Humorist wij zagen, was zich bewust geworden. En zijn eerste daad was de beteekenis van Beijerinck's aanbod intezien.

Nu was er geen ding dat Potgieter meer aannemelijk maakte voor Bakhuizen, dan de erkenning van de Kritiek als levenskracht. Een ontstaan van de Kritiek uit de Phantasie, een wezens-eenheid van Kritiek en Phantasie, dat wonderbaarlijke schepsel waarin de romantieke persoonlijkheid zich als de willekeur geworden noodzakelijkheid, als de noodzakelijkheid geworden willekeur stelde en ophief en verheerlijkte, — Bakhuizen begreep niets ervan, al stond het europeesche verschijnsel volslagen nederlandsch vóór hem in Potgieter. Maar Kritikus, zonder meer, was hij ook. Zijn voorstellingen kwamen alle, in de orde waarin hij ze wenschte, voor zijn vaste denkersoog: hij omvatte ze, hij bedwong ze, hij beheerschte ze tot het doel dat hij wilde: hij wist dat zijn oordeelend en beoordeelend vermogen in elk vak en elke wetenschap waar hij het toe wendde, een macht van beteekenis zou zijn.

Zoo was er dan nu tusschen hen een algemeene

verwantschap: zij waren beide Kritikus. Maar die Kritiek moest een doel hebben. En welk?

Het komt mij voor dat op dit oogenblik nog altijd iemand tusschen hen bleef die sterker dan zij beiden was. Aernout Drost. Die had Potgieter tot de liefde voor de vaderlandsche geschiedenis teruggebracht. Zijn kleurige tafreelen van zeventiende-eeuwsch leven brachten er ook Bakhuizen. Hij wiens opstellen later meesterstukken zouden zijn van beoordeelende geschiedschrijving, waarnaar een heel geslacht van schrijvers zich richten, maar die niemand overtreffen zou, — hij oefende zich aan Drosts nalatenschap, hij schreef aanstonds historische novellen als Potgieter.

De vaderlandsche, weldra de zeventiende-eeuwsche geschiedenis werd het doel van hun beider gedachten. Het doel van hun Kritiek, de zeventiende eeuw voor te houden aan de negentiende.

Eerst langzamerhand zou dat doel aan den dag komen. De samenwerking als kunstenaars veroorzaakte nog een andere gemeenschap: de dichter zocht den vorm die voor den denker vatbaar was.

Wanneer wij ons afvragen welke eigenschap de kunstenaar kweeken moest die zoozeer den Kritikus in zich ontwikkelde, dan is er, dunkt mij, maar één antwoord: Bezonnenheid. En ik herinner mij dat hij aan het eind van zijn stuk over Loots in de *Muzen* al het laatste couplet van Burns' *A Bard's Epitaph* had aangehaald:

Reader, attend: — whether thy soul
Soars fancy's flights, beyond the pole,
Or darkling grubs this earthly hole,
In low pursuit;
Know, prudent, cautious *Self-Control*
Is wisdom's root.

Dit versje is, als gedicht en als gedachte, zoo Potgieteriaansch als er een wezen kan. Bezonnenheid, *Self-Control*, is de macht waarmee hij de opwellingen van zijn grillige, bewegelijke wezen levenslang beheerschen zal: bezonnenheid, *Self-Control*, op geen andere wijs als hier bij Burns in de verdeeling van de verzen, in de plaatsing van de rijmen, in het tempo van de rhythmen, zal levenslang het wezen van de gedichten. zijn.

Daaruit ook verklaren zich zijn partijdigheid voor Huygens en zijn voorliefde voor Staring: Huygens den zeventiende-eeuwer, meer karakter dan dichter, maar man van gemoed en van geest, europeesch door de ruimte van het een en de fijnheid van den ander; Staring, zijn oudere tijdgenoot, die buiten de scholen gebleven was, en die een verrassende opmerkingsgaaf en een ciseleerend rythmisch en plastisch vermogen vereenigde met een geldersche goedrondheid die aan het oud-hollandsche herinnerde. Beiden muntten uit door een oorspronkelijke en nooit verflauwende zeggingskracht.

Deze zijn de twee vrienden die Potgieter nooit ver-

loochend heeft. Hij begon en eindigde zijn werkzaamheid met Huygens en Staring.

Tusschen hen in stond Onno Zwier van Haren, de friesche edelman en staatsman, die op gevorderden leeftijd op zijn goederen teruggetrokken, in het laatste kwart van de achtiende eeuw een gedicht schreef: *De Geuzen*, waarin hij aan een ietwat onbeholpen maar door werkelijkheden gevoede zeggingskracht de voorkeur gaf boven de gladheid van zijn tijdgenooten. Wat hem in dien man aantrok was niet alleen gemeenschap van doel: verheerlijking van vaderlandsche grootheid, maar de werkzaamheid van dien bezonnen geest, die een voorraad van gedachten en belezenheid naar eigen aanleg ordende, en getrouw, en op een persoonlijke wijs afbeeldde.

Rijkdom van oorspronkelijke gedachten en bezonnenheid in de uitbeelding ervan, dit waren de uiterste eigenschappen van den kunstenaar Potgieter: zij verklaren zijn sympathieën zoowel als de vorm-ontwikkeling van zijn kunst.

Die vorm-ontwikkeling had tweeërlei te zijn.

In de eerste plaats: eene van het enkele gedicht.

Wanneer men bedenkt te doen te hebben met een dichter die de Bezonnenheid handhaaft als zijn eigenlijke wezen en die tevens een overmaat van verschillende gedachten wenscht uittedrukken, dan spreekt het bijna vanzelf dat hij zich zal oefenen in vaste rijmstrofen met, gaarne, vooruitbepaalde afwisseling van lange en korte regels. De strenge strofe met haar

rijmen en haar verschillen van regellengte zal hem beletten anders dan stap voor stap, en met zich altijd gelijk blijvende bezonnenheid voort te schrijden. En daarna zal, in het langere gedicht, de tweede strofe al eentonig worden, indien zijn geest niet levendig genoeg blijft om verscheidenheid aan te brengen, maar ze zal, te beter naarmate ze moeielijker is, de grootste veelvuldigheid uitdrukken, indien hij het wèl kan. De eisch van eenheid bij verscheidenheid is voor den tevens bewegelijken en bezonnen dichter juist in zulk een strofe vervulbaar.

De vorming van aan hem eigenaardige strofen en strofische gedichten is nu het eerste wat men bij Potgieter ziet plaats hebben. Tot dezen tijd had hij gewerkt in de strofen van anderen: nu eerst ziet men hem strofen vinden waarin hij zichzelf gelijk blijft, waarin de kunstenaar dien we begonnen te kennen, aldoor aanwezig is.

De tweede vormontwikkeling waaraan hij behoefte had was eene van het dichterlijk samenstel, in poëzie zoowel als in proza.

De aanleg tot zulk een samenstel was er al: in een gedachte als die van de „Nalatenschap van den Landjonker", in de „Gothenburgsche Schetsen" waarin strengonderscheiden typen in spraak en weerspraak waren volgehouden, in de „Vertellingen in de Noordsche Drinkzaal", waar een gezelschap in al zijn maatschappelijke en gemoedsverhoudingen kenbaar, van elk van zijn leden een verhaal ontving. Maar de gedachte van

den Landjonker zou eerst veel later worden uitgewerkt; los en vaag waren nog de betrekkingen die de personen in zijn Schetsen bijeenhielden; zonder verband met de personen waren, goeddeels, de Vertellingen ingelascht. Elk geheel moest als eenheid, elk deel in zijn verhouding tot het geheel gekend worden. En dit moest evenzeer het geval zijn, waar verschillende deelen tot een geheel werden bijeengebracht, als waar zich een geheel in zijn deelen scheen te ontwikkelen. Evenzeer tevens in proza als in poëzie.

Wij hebben al opgemerkt hoe een neiging naar het verledene met dezen dichter geboren was, hoe een groote teleurstelling in hem de poëzie van de ontgoochelde liefde ontspringen deed, hoe de afwezigheid van zijn vrienden de poëzie van de herinnering in hem opwekte. Wij zagen ook hoe hij in Zweden een dichterlijke gestalte handhaafde; maar meteen hoe die gestalte tegenover het amsterdamsche leven geen stand kon houden, hoe hij een andere uit zich moest voortbrengen: den scherpen opmerker, den schrijver van een proza dat zijn kracht ontleende aan waarneming van de werkelijkheid. Het is aandoenlijk, te lezen, hoe hij in het voorjaar van 1834 aan Drost schreef: „het schoone einde van den strijd is dat ik mij geheel uit de wereld der Idealen terugtrek en mij hoe langer hoe meer voor de wezenlijke — prozaïsche zoek te vormen: „the paradise 's lost." Een gedicht „Vroeg Sterven" zou zijn afscheid zijn. Maar juist uit dien prozakunstenaar had zich een wezen ontwikkeld van nieuwe

poëtische beteekenis: den humoristischen schrijver: den fantastischen kritikus. De gedachten van zijn gemoed zoowel als de wereld van zijn waarneming stonden voortaan onder dien oppersten geest, die de eenheid was van het ongelijksoortige. De eenheid van het ongelijksoortige: het is toch geheel iets anders een gedachte uit zichzelf te ontwikkelen, een geheel van waarnemingen te ordenen, geheel iets anders is het een van die twee dingen te doen òf een innerlijk leven aftebeelden waarin gedachte met waarneming zich schijnbaar grillig vermengt. Het eene toont de gelijkheid van het gelijksoortige, het andere doet voelen dat ook het ongelijksoortige in den levenden geest zijn eenheid heeft. Deze eenheid nu is die van de werken van Potgieter. Soms schijnt er niets te zijn dan een eenheid, al haar deelen logisch uit zich afleidend; maar dan is het omdat in de deelen zelf, in de personen die de novelle saamstellen het ongelijksoortige zijn leven voert. Meer evenwel blijft het zichtbaar dat wezens van verschillenden aard zijn samengevoegd: meestal maakt zijn werk, in poëzie zoowel als in proza, den indruk van een dichterlijk samenstel.

Het scheppen van een dergelijk samenstel is de taak geweest van den kunstenaar Potgieter. De strofe èn een dergelijk samenstel. In de jaren waarvan wij spreken, wordt het duidelijk dat hij die taak begrepen heeft. Tegelijk wordt het duidelijk dat zij begrepen is door Bakhuizen van den Brink.

Zien wij nu van elk het voornaamste opstel dat hij

tot den eersten Gids-jaargang heeft bijgedragen; van Potgieter: „De Letterkundige Bentgenooten", van Bakhuizen: „Vondel met Roskam en Rommelpot." Het eerste, naar aanleiding van een stuk van Scribe — te schrijven over Scribe was hem al door Drost aan de hand gedaan — heeft met het tweede een gemeenzame gedachte: dat iedere tijd, iedere maatschappij, haar eigen dichters en kunstenaars voortbrengt; dat iedere poëzie, iedere kunst, het karakter weerspiegelt van den tijd, van de maatschappij waarin ze ontstond. Potgieter toont dit aan van de fransche letterkunde na de restauratie, Bakhuizen van Vondels hekeldichten.

Een gemeenzame gedachte, betreffende het verband tusschen poëzie en samenleving, — maar voor Bakhuizen, den denker, was het verband de hoofdzaak, voor Potgieter, den dichter, de poëzie.

Bakhuizen was verder; want hij landde hier al aan bij die zeventiende-eeuwsche wereld die beider ideaal zou zijn. Maar Potgieter was meerder, want wanneer hij zich bij voorkeur naar de poëzie wendde, was het niet omdat hij het verband tusschen poëzie en samenleving gering schatte, maar omdat hij zelf zulk een verband in zich droeg en voor de poëzie van zijn samenleving de vormen zocht.

Uit dezen éénen trek blijkt hun geheele verschil als Kritikus. De kritiek van Bakhuizen was wetenschappelijk: ze lei verband tusschen verschijnselen, ze zocht in de gevolgen de oorzaken. Die van Potgieter was persoonlijk: hij stelde de wereld die hij in zich had

naast de voortbrengselen die hij kreeg te beoordeelen, en zei: zie hoe het moest zijn, zie hoe het is.

Het is goed de persoon van dien kritikus ons duidelijk voortestellen. Wij zijn in de jaren van „velerlei bitterheid". Hij die zijn pen liever wegwierp dan haar te verkoopen is genoodzaakt, en blijft het, romans te vertalen om den broode. Wie weet of het geringe geldelijke voordeel dàt Beijerinck aan het redacteurschap van *De Gids* verbond hem onverschillig kon zijn. Van wien vroeg die samenleving rondom hem een oordeel over haar uitingen? Hij zal het zich hebben afgevraagd: van wien?

In zijn opstel over de Bentgenooten gaf hij het antwoord.

„Vergun ons, eer wij u het ontbijt-tooneel — een der aardigste uit Scribe's *Camaraderie* — mededeelen, een enkel woord in het midden te brengen over het lot van Letterkundigen ten onzent, — den invloed, dien men zich door de beoefening der Literatuur in Holland verschaffen kan, — het lot dat gij en ik onzen grootsten genieën ten deel zaagt vallen. Het zijn onderwerpen, in een Tijdschrift van dezen aard niet *hors de propos.*

„Ik heb medelijden met elk jong mensch, wiens aanleg hem in Holland de studie der literatuur boven andere beroepen de voorkeur doet geven; er is grooter waarschijnlijkheid onder ons, als marskramer dan als letterkundige onafhankelijk te worden. Wij bedoelen door die onafhankelijkheid geen rijkdom, geen ontheffing aan de verplichting te arbeiden; wij wenschen

niet dat allen tot hoogleeraren worden benoemd, opdat allen (desverkiezende) kunnen rusten; wij hebben er den bloei der letteren te lief toe! Al is niets gewoner bij de weinige vrienden van dergelijke slachtoffers van hunnen aanleg dan de klacht dat het hard is dat mannen van genie bij het blad moeten werken, dat geleerden verplicht zijn jaarlijks één of meer boeken uittegeven om te kunnen leven: wij heffen die klacht niet aan: in het vaderland van het gezond verstand moest men zich schamen het publiek zulke flauwheden optedisschen. Voor den handwerksman, voor den landbouwer, voor den winkelier, voor den koopman, voor allen hangt welvaart van ijver af en zijn geld en vlijt bijna synoniem: waarom zoude het lot den letterkundigen gunstiger zijn. Op den kansel, voor de balie, aan het ziekbed, wie slaagt er dan hij die onvermoeid werkzaam is, dan hij, die zijne rust voor zijnen roem veil heeft? Wij eischen geene andere voorwaarden voor de letterkunde; maar hoe zeer verschilt de belooning aan deze verknocht!

„Zondert de weinige gelukkigen uit die tot een hoogleeraarsstoel worden geroepen, en zegt mij, wat levert de loopbaan der overigen op? Daverend handgeklap bij eene voorlezing, — eene lauwe beoordeeling in een tijdschrift — de ongenade van eenen boekhandelaar — kommer en gebrek tot gezellen op de kleine studeerkamer — de smadelijke woorden: „het is een schrijver!" erger nog: „het is een dichter!" waar het de bedeeling van een ambt, het

vertrouwen van zijne medeburgers, de waarneming der kleingeestigste beroepsbezigheden geldt, — en, tengevolge van dat altijd veile bewijs van onbevoegdheid, een gasthuis in het verschiet! O het is iets schoons in Holland der Muzen te offeren, wanneer uwe voorzaten u een uitgestrekt landgoed of een groot vermogen nalieten, wanneer gij uwe werken op velijn kunt laten drukken en in satijn laten inbinden; men zal u eenen genialen zonderling noemen, maar eerbied voor u hebben, u niet al de onbeschaamdheid van familietrots, geld-trots en ambtenaars-trots doen gevoelen, want gij kunt uw wapen op uw rijtuig laten schilderen, indien gij het verlangt; men weet dat gij eenen zaakwaarnemer voor uwe eigendommen of uwe fondsen houdt; een man als gij bekleedt slechts eereposten, hij is voor niemand gevaarlijk! Doch de natuur schijnt er zich in te vermeiden, de gaven van geest, genie en gevoel niet enkel aan de gunstelingen der fortuin toetedeelen; ach! dat zij in Holland allen die zij met deze hooge geschenken verwaardigt, zin voor beeldende kunsten, talent voor palet en penseel schonk! voor dezulken staat de gansche wereld open; voor dezulken is het ten onzent mogelijk onafhankelijk te worden; voor den kunstenaars-trots derzulken buigen zich aanzienlijke dwazen, onbeduidende rijken, stijfhoofdige beurspilaren; hunne onsterfelijkheid hangt van den laag geboren, opgekomenen, alles aan zijne kunst verschuldigden schilder af."

Bakhuizen mocht een aanstaanden medewerker in

gemoede verzekeren dat de Gids het orgaan was van de partij der beweging, zonder echter romantiek of revolutionair te zijn, revolutie zoowel als romantiek waren belichaamd in Potgieter.

Doorloopt men de kritieken die hij in de eerste jaren geschreven heeft, en niet enkel de kritieken, ook de schetsen waar veel beoordeelends is ingevlochten, dan vindt men overal de uitspraken van den revolutionairen letterkundige, van den man die de beweging van zijn tijd ziet in die verdieping van het nationale, die het wezen van de eeuw is, een wezen dat naar mijne meening alleen door den term Romantiek geheel wordt gedekt. Een nationaal, maar naar het beste nationale teruggaand, een tegelijk naar alle zijden over de grenzen grijpend letterkundige, vol kracht, ijver, moed, en hoop op een betere toekomst staat in het midden ervan. De vaderlandsche verschillen: Katholiek en Protestant, worden erkend, maar geringer geacht dan de gemeenschap in het vaderland. De eer van het land wordt beseft vooral waar het erop aankomt meetedingen in kunst en letterkunde: „Hebt gij dan nooit gevoeld dat het tot de kenmerken van een vrij, groot, beschaafd volk behoort eene rijke, oorspronkelijke, fraaie Letterkunde te hebben?" en: „Wat mijn lachlust opwekt, het is de ophef welken men maakt wanneer een vreemdeling het een of ander voortbrengsel onzer letterkunde de eer eener vertaling bewijst." Koopman en burger worden geprezen als de ware vertegenwoordigers van het hollandsche volk.

Alles nationaal in Nederland, romantiek-revolutionair in Europa.

En hier, en daar, en telkens weer, den kunstenaar, worstelend met lot en wereld, hetzij hij schilder is en Leopold Robert heet, of dichter die den naam draagt van H. C. Andersen.

Zijn algemeene wezen, zijn bizondere omstandigheden, ja zelfs zijn kleine eigenaardigheden — zijn uitvallen tegen de muziek en zijn liefhebberij in citaten — alles, alles wat van zijn persoonlijkheid bruikbaar is, werpt zich in den Kritikus.

Vraagt men wat dan ook, afgezien van verwantschap met vaderlandsche voorgangers en europeesche tijdgenooten, tegelijk zijn bewustzijn van zichzelf en zijn eisch is aan anderen: Persoonlijkheid! —

En, inderdaad, hier weer ontmoet hem Bakhuizen.

Bakhuizen bedoelde met zijn kritiek bevordering van wetenschap: verband tusschen de verschillende vormen van het leven zocht hij: en op den duur voerde dit streven hem naar onderzoek en verklaring van geschiedenis. Maar juist daardoor was hij de man om, geplaatst in de nabijheid van Potgieter, in te zien dat hier de wereld van zijn tijd een dichter gevormd had, en de dichter zijn persoonlijkheid in de vormen van zijn gedichten bracht. Bovendien begreep hij — de minder evenwichtige dan Potgieter — iets van dien drang, het leven dat in ons gestort is, het schepsel dat wij onze persoonlijkheid noemen, geheel uit te leven, en het schoonst — dat wist hijzelf wel die Plato kende

— indien dit gebeuren kon in onsterfelijke kunst.

De kunst van Potgieter in deze jaren moet nu niet zoo zeer in de *Gids* gezocht worden, als in den almanak *Tesselschade*.

De almanakken, met plaatjes en verzen, waren een jaarlijks geopende kunstzaal, en het was juist iets voor Potgieter, te wenschen dat ook zulk een tentoonstelling eens volmaakt zou zijn. *De Nederlandsche Muzen-Almanak* van Immerzeel, waaraan tweeëntwintig jaar lang oudere en jongere dichters hadden meegewerkt, en die meer dan een van hen met zijn portret in staalgravure verrijkt had, die vermaarde kwijnde, — en de boekhandelaar Frijlink, aangelokt door de faam van den ijverigen jongere, liet dien de vrije hand.

Zoo ontstond *Tesselschade*, in zijn drie jaargangen zeker het fraaiste jaarboekje dat in Nederland verschenen is. Naar een schoone oud-hollandsche genoemd, opgedragen aan hollandschen, even schoon, van later leeftijd, doet de herinnering altijd nog het hart van onze moeders opengaan. Het is waar dat de herinnering niet de vertellingen en gedichten van den redakteur betreft, zelfs niet misschien de „keurige" gravures van en naar bekende kunstenaars, — de herinnering betreft het gedicht Minone, dat de uitgaaf opent, het gedicht Minone, door Nicolaas Beets. „Minone treedt op 't bal; bevallige Minone! 't Juweel blinkt schittrend op het voorhoofd van de schoone; Maar schittrender de gloed die uit hare oogen straalt. Haar ciert in 't gouden hair een tuiltjen van violen; Dus, in de blond-

heid van den akker half verscholen, 't Gestarnde korenbloempjen praalt." Wonderlijk dat de romantieke poëzie van Beets nog altijd met dezelfde vroolijkheid op mij werkt als toen ik, de Hoogere-Burgerschool verlatend, erin geëxamineerd moest worden. Hoe komt het dien jeugdigen proponent in het hoofd zoo keurig op allerlei toilet te zijn! Ik doel niet enkel op zijn keurigheid van woorden: Minone als naam is al een melkwitte dasspeld en het „tuiltjen" dat het gouden „hair" „ciert" is een kransje van vergulde spelden; maar het toilet van de dame zelf. „Zachtblauwe zijde blinkt door 't gazen danskleed henen; 't Gelijkt een nevel, van 't azuur der lucht doorschenen; Geen fijner leest werd ooit door kostbre stof gekleed; Geen balgewaad mocht ooit om voller heupen vloeien, En nimmer wit satijn een spichter voetjen schoeien, Dan waar zij 't feest meê binnentreedt." „'t Was heerlijk haar te zien! Geen Maraboutsche veder Boog daar op zwart fluweel zich lichter heen en weder, Door elk bewegen van een blanken hals beroerd, Geen dunne sluier, wien een tochtjen toe mocht waaien, Dan zij de tengre leest op heup en knie deed draaien, Daar zij de zaal werd rondgevoerd." Ge merkt wel dat we bij het toilet niet gebleven zijn. Zeker de jongeling niet die met haar dansen mag: een glimlach tooit zijn lippen, maar aan de blankheid van haar boezem waagt zich de blik van zijn gitzwart oog. Helaas! de Ega bespiedt haar „van uit de diepe vensterbogen, van achter 't wit damast met hemelsblauw beplooid" —

de Ega bespiedt haar „totdat ze plotsling na een woeste galoppade, Zich bij de tengre hand voelt grijpen door haar Gade, Die haar ter danszale uitgeleidt.” „Daar werpt hij haar met drift den mantel om den schouder. Koud viel haar 't paarsch satijn op d'elpen hals, maar kouder Sloeg haar de schrik om 't hart: haar Ega zag zij aan; Zijn lip beweegt; zijn wang is bleek; zijn oogstraal schittert; Zij voelt het hoe zijn hand de hare nijpt, en siddert; Hij eischt zijn rijtuig, — en zij gaan.” Gij begrijpt wat de afloop was? Wij zijn nog niet onder de zeden van Lidewijde: er volgt een duel, een gevallen Ega, wanhoop, en het eind.

Wonderbaarlijk hoe Potgieter zich tot Beets verhoudt. Als hij de dichterlijke gedaante van Zweden al laat schuilgaan achter den amsterdamschen werker, komt deze acht jaren jongere student, met zijn niet geringe zelfvertrouwen en groote flacon met eau de cologne, maakt gebruik van de Byron-mode die met de nachtschuit nog eens naar Holland kwam toen ze overal elders al was afgewezen, en poseert zich als den romantieken dichter van Nederland. En Potgieter? — hetzij bescheidenheid die zich gemakkelijk verdringen laat door alle zelfbewust optreden, — hetzij ontvankelijkheid die hem deed meegaan met wat voor hem aantrekkelijke en verrassende kanten had, — hij mocht zijn meening niet verbergen dat veel bij Beets navolging was, eigenlijke leegte verweet hij hem toch niet, den grootsten dichter noemde hij hem nochtáns. Evenwel was het verschil zoo duidelijk: de romantische

dichter in Zweden, hoe kinderlijk hij wezen mocht, had door een bittere teleurstelling de wortels van zijn poëzie gedrenkt, haar bloemen gekleurd gezien. De nakomer daarentegen was door een dompeling in geen enkel diep gevoel gesterkt of gestemd geworden: gewone zinnelijkheid en alledaagsche moraal waren alles wat hij met zich bracht.

Men make Beets geen verwijt ervan dat hij zoo was: hij heeft zelf later die houding als een pose afgekeurd, en hij heeft gedichten geschreven die ongelijk veel beter omdat zij oprechter waren; maar werd het juist door de wezenlijkheid van het talent dat in die gedichten school, niet duidelijk, dat hij zich in rijkdom en diepte van wezenlijkheid niet meten kon met Potgieter, dat Potgieter, vergeleken met hem, altijd wezenlijk was geweest?

In zijn tegenstelling tot dat van Beets kan het werk van Potgieter nu het best begrepen worden. Er is bij hem geen sprake meer, van een houding uit te gaan, allerminst van een verbeeldingshouding. Er is een verbeelding die hem boeit, en zijn houding er tegenover is geen andere dan die van den kunstenaar, die haar zorgzaam uiten wil. Men herkent, of herkent niet, want hoewel aanwezig is ze niet altijd naspeurbaar, de persoonlijke verwantschap van hem met het afgebeelde: de in hem levende idee, die maakt dat hij behoefte heeft juist dit te dichten. Maar men herkent ook de waarneming en het gedachteleven waaraan hij de trekken ontleende die hij tot beelding van zijn

idee noodig had. Innerlijke idee, en uiterlijke waarneming, beide bespeurt men, maar ze laten zich zelden scheiden: ze zijn saamgegroeid tot den eigenaardigen vorm van deze novelle, van dit gedicht.

Zie het gedicht *Fortuin Zoeken*. Het vertrek van den zoon eener predikanten-weduwe naar Indië is het onderwerp waar zijn gedachten zich om slingeren. In drie-en-dertig strofen van vijf regels — drie van zes, gevolgd door twee van vier voeten — wordt met bewegelijken en toch rustigen slag het geheel van voorstelling en overwegingen, in den vorm van een afscheid, uitgezegd. Iets te veel redeneering, iets te weinig afwisseling in de strofen, iets te weinig kleur, kan men erin gispen; toch is het een zeer goed en zeer sympathiek gedicht. En evenals hij, optredende als letterkundige, begonnen was zich de stelling van den letterkundige in Nederland bewust te maken, geeft hij hier, optredende als dichter, de stelling van den dichterlijk voelenden jonkman, koopman als hijzelf, in de nederlandsche maatschappij van zijn tijd.

Als pendant van de proza-bladzijde die ik aanhaalde moge het daarom in de beschrijving van zijn leven worden opgenomen.

Jong zijt ge nog, mijn Vriend, toch kent ge reeds het leven;
Wat wachttet gij dan heil, wat vondt ge dan verdriet?
Maar leunende over 't boord van 't vaartuig, dat den steven
Ter afreis wendt naar vreemde dreven,
Beklaagt ge u, zucht gij, weent ge niet!

O, dat ik, koel als gij, het dwaas en ijdel jagen
  Naar wat de wereld acht, naar aanzien, roem en goud,
Dien menschen-overvloed, — de geesel onzer dagen —
    Verwachting in den bloei verslagen,
      Aanschouwen konde, als gij ze aanschouwt!

Want gij zoekt niet in de Oost een schuilplaats voor uw schande;
  Gij jaagt geen blos van schaamte uw dierbre magen aan;
't Was niet uws vaders vloek, die u uit Holland bande;
    Wie u verzelle in vreemden lande,
      Geen wroeging doet gij met u gaan.

Al wat uw jonkheid dwingt den Oceaan te trotsen,
  Wat is het anders dan teleurgestelde hoop?
De jeugd verdringt zich hier, zooals die golven botsen,
    En lichter oogst men graan van rotsen,
      Dan vlijt tot rust voert in Euroop.

Er resten middlen, ja: te vleien of te kruipen;
  Voor goud te klimmen op een vloekbre huwlijksspond;
De schreden van zijn gade als dienstknecht na te sluipen;
    Of jaren om een ambt te kuipen:
      Gij waart mijn vriend niet, zoo gij 't kondt.

'k Acht, maar beklaag u diep, schoon 'k in uw wenschen deele; —
  O onafhanklijkheid, met zorg en zweet betaald!
Gij schoonste droom, wat droom ook 's jonglings harte streele! —
    Bevel blijft dwang, wie ons bevele, —
      Wat heil heeft de aard, dat bij u haalt?

't Is meer dan Vorst te zijn! De Vorsten onzer tijden
  Ontvingen tot hun deel een scherpe doornenkroon;

De kranke Maatschappij wijt hun, verdwaasd, haar lijden:
Voor hun is 't graf eerst rust van 't strijden,
De rust van ieder menschenzoon.

't Is meer dan aardsch geluk, zijn eigen heil te scheppen,
Door niets dan eigen wil in keus van lot gestuit;
Waarheen 't ons harte lust den vluggen voet te reppen,
Waar 't Noord des aadlaars wiek hoort kleppen,
Waar 't eeuwig hoogtijd is in 't Zuid!

En toch beklaag 'k u, Vriend! niet wijl mij vrees doet beven
Voor de ongenâ der zee of de ongenâ der lucht;
Een hooger Macht zendt ze uit, de dagen van ons leven!
Niet voor de taak is afgeweven
Eindt onze smart of ons genucht.

Licht zou een droeve klacht min vriendenboezem passen,
Als de engel van den dood u in een storm verscheen,
U in zijne armen nam van uit de zoute plassen,
In 't banamloof u kwam verrassen,
Dan wen het lot stemde in uw beên.

'k Zou 's nachts uw dierbre schim begroeten bij de schimmen
Der vroeg verscheidnen, die mijn harte heeft bemind;
'k Zou met uw moeder 's daags den heuveltop beklimmen,
En, stierf er 't zonlicht aan de kimmen,
En weende ze om haar eenig kind,

Bewogen met haar lot, haar blik ten hemel richten,
Waar de avondstar door 't grauw der scheemring breken zal;
Haar troosten, dat de Heer de duisternissen zwichten
En schooner dag zal aan doen lichten
Dan ze ooit aanschouwde in 't bloeiend dal,

Waarin haar gaê dien God gediend heeft al zijn dagen, —
Verkondiger van heil in 's werelds woestenij, —
Waarin zij, om zijn dood, wel schreien dorst, niet klagen,
Wijl zij, die hier op Christus zagen,
Ginds leven zullen zooals Hij!

Neen, niet beklagenswaard, wie, zonder vlek op 't wapen,
Jong aftrad van 't tooneel der menschlijke ijdelheid;
Beklagenswaardig hij, die, vroeg reeds kaal van slapen,
Oud, jonkheids bloesems hoopt te rapen;
Helaas! het lot dat u verbeidt.

Beheersche uw ranke kiel de winden en de baren
Van Hollands blinkend duin tot Java's gloeiend strand;
Laat tucht uw spieren staal in kracht doen evenaren;
Schep beemden waar woestijnen waren...
Uw jeugd vervliegt in 't vreemde land!

Weersta, bedwing, verwin 't gevaarlijk vuur der zinnen,
En overheer een lucht, die alles overheert;
Rust in geen wulpschen schoot van Oostersche slavinnen;
Waan 't zoetst op Hollands grond te minnen...
Vergrijsd zijt ge, eer gij tot ons keert!

En als, na jaren, op de Vaderlandsche stroomen
U 't vreugdelied verzelt der roeiers van uw boot,
Zal, schoon uw wederkomst werd in de stad vernomen,
Uw moeder u niet tegenkomen...
Want scheiding is den grijzen dood!

Doch schatten gaardet ge u, en goud verschaft genuchten;
Maar hoe is 't land verkeerd! wie vriend was, werd u vreemd;

Onz' dampkring valt u zwaar na de Ooster-balsemluchten;
Uw speelnoots ziet ge voor u vluchten;
Een heide werd uw rozenbeemd.

Of, wreeder lot! misleid door twee betoovrende oogen,
Biedt ge uw verdorde hand een jonge schoonheid aan; —
Te laat, helaas! de slaaf van liefdes alvermogen —
Om, half gestraft, en half bedrogen,
Beschimpt, verwenscht, naar 't graf te gaan.

Dat waar' te duur de gunst der lukgodin betalen!
En nu — indien ge valt in 't snellen op haar spoor,
Indien het u mislukt de grillige in te halen,
Zij op 't gebergt', gij in de dalen,
Gij offert haar uw jeugd er voor!

Uw lente, uw gouden tijd, het paradijs van 't leven,
Die rang noch roem hergeeft, als 't kreeftgestarnte gloeit;
Twee zielen door de min tot ééne saamgeweven,
Eer 't hart in 's middags naakter dreven
Ter prooi aan 's werelds wind verschroeit;

't Gelach, 't gestoei, 't gezang, 't gekoos van lieve kleenen,
De luister van uw huis, — de hoogmoed van uw jeugd —
De lust uws ouderdoms, — een englenheir, verschenen
Om in uw leed met u te weenen,
Met u te juichen in uw vreugd;

Beware God u voor de foltrende gedachte, —
Wen ge onder vreemden zwerft, van elk verlaten zijt —
Dat eens uw trotschheid dit te weinig zegen achtte,

Uw hart er niet vergeefs naar smachtte,
Zoo 't zich geen afgod had gewijd.

Ontzeg die drinkschaal u, hoe zoet haar vocht betoover',
Verbiê verbeelding u te erinnren aan 't verleên:
Het golvend korenveld, omschaûwd van eikenloover,
En 't blanke meisje, dat zich over
Het bloemperk spoedend, u verscheen;

De minlijke onschuld, die ge uw hart hadt aangeboden,
Die elken uchtendstond u wakker had gekust,
Waar' zucht naar menschlijk heil van eerzucht niet gevloden,
Had wereldwijsheid geene nooden
Geteeld dan echtlijk heil en rust.

Doch wacht u, in uw smart uzelven te vervloeken,
Al rees in 't stervensuur dat beeld voor uw gezicht;
Wie had, gekrenkt als gij, in 's aardrijks verste hoeken
Niet naar een schim van heil gaan zoeken.
Schoon 't hier voor onze voeten ligt?

Het huislijk stil geluk van d'ouden ingezeten, —
Beroep of boomgaard, die zoo milde vruchten droeg,
Dat de arme werd gespijsd, de kranke niet vergeten, —
Een Bijbel, om Gods wet te weten,
Wien onzer is dat nog genoeg?

De stad, de weidsche stad, haar ruischende vermaken,
Geneuchten, weelde, tooi, glans, aanzien, luister, pracht,
De wellust zich een naam, een grooten naam te maken,
Is 't wit der koorts die ons doet blaken;
Dus heeft onze eeuw ons opgebracht.

De armzalige eeuw! — sinds 't zwaard gekeerd is in de scheede,
De scherpe legerbijl een glimpend kouter werd,
En een ontelbre jeugd hier de oogst schijnt van den vrede,
Sleept schip bij schip haar offers mede:
Dáár is de weg nog niet versperd.

De kronkelweg naar goud, den meesten hier gesloten,
Door tergend onbescheid, door brandende ijverzucht;
Door dwazen, trotsch op 't bloed waaruit zij zijn gesproten,
Bloed in een eedler strijd vergoten
En dat geen mindren heeft geducht;

De kronkelweg naar goud, aan 't einde van wiens paden
De Mammon d'adelbrief van onzen tijd daar geeft,
En te eer zijn slaaf vergunt zich in zijn stroom te baden,
Hoe eer hij plicht en recht verraden,
De rust der ziel verloren heeft!

Gelukkiger de Araab, die op zijns meesters keemlen
Des middags 't moede lijf een schamel bed bereidt,
En onder 't blinkend dak der onbegrensde heemlen,
Waarlangs een vuurgloed schijnt te weemlen,
Geen schâuw heeft, dan die 't lastdier spreidt;

Dan zulk een erfgenaam van al de pracht van 't Oosten,
Een Eden om hem heen en in zijn borst een hel!
Vrees, Vriend! die wroeging meer dan 't blaakrend schedelroosten;
Ik zal uw droeve moeder troosten;
De Heer zij met u! — gij, vaarwel!

Is het niet zooals ik zeide, dat hier innerlijke idee en uiterlijke waarneming tot een onscheidbaar geheel vergroeid zijn? Poëzie van de teleurstelling deze, vooral niet minder dan zijn zweedsche, maar zich openbarend in den buiten hem gestelden, aan zichzelf en anderen waargenomen en overdachten vorm van den Nederlander die fortuin gaat zoeken in Indië.

Dit is wat ik bedoelde: een vorm van zijn gemoed, die tevens een vorm van maatschappelijk leven is.

Ernaast staat een novelle: *Het Tochtje naar ter Ledesteijn.* Ik vind haar oneindig veel beter dan *Fortuin Zoeken.* Ik ben er, oprecht gezegd, onbegrijpelijk mee ingenomen. De tribulaties voorafgaande aan de liefdesverklaring van den blooden Willem Hofstee, roeiende en rijdende — te paard, en hij kon het niet — met zijn Hansje, maar ook met zijn vriend den dartelen adelborst Floris Lans, maar ook met den leegen jonker Frits ter Ledesteijn, ten onrechte voor een medeminnaar aangezien, — die tribulaties zijn al genoegelijk. De lieve mevrouw Van Eijl, moeder van Hansje, en de oude Heer ter Ledesteijn, oranjegezind edelman uit den tijd van den Stadhouder, zelfs de dokter die *Souvent femme varie, Bien fol est qui s'en fie* neuriet, zijn, als bijfiguren, de alleraardigste die men wenschen kan. De verhalen die Floris Lans doet; van hoe hij in Italië als duivel met aangestoken horens op een ezel, uit naam van de inkwisitie zijn kameraad kwam opeischen, die *Cavaliere servente* van de Markiezin di Forlipopoli geworden, en door haar echtgenoot, den

markies, gekerkerd was: — en dat van het oude hert, den jongen hertog, zijn bruid en den minnezanger; — ze zijn kleine boeiende tusschenvoegsels. Maar het beste van de vertelling ligt niet in eenig deel ervan. Het beste is de onafgebroken, verbeelding geworden gesprek-toon, die van de dertig bladzijden de ziel en de glans is: die ze een kunststuk doet zijn van geïdealiseerde konversatie. De antieke baron, hoofsch tot in zijn teenen, aristokraat tot in zijn nagelspitsen, *bonhomme* ondanks zijn konservatieve denkwijs; de beschaafde vrouw en moeder, zacht, toch ter snede; het weinig zeggende maar gul genietende Hansje; de jonker en de freules van die hupsche leegheid die distinctie heet; Floris Lans die niet ophoudt te praten en die altijd amusant blijft; Willem Hofstee, goedig, ongelukkig, en haast nurksch van minnenijd en bloo-heid; de dokter ook, gemakkelijk, en niet-appuyeerend, als man die zijn wereld kent; de lakeien zelfs die tusschen allen doorloopen: ze zijn alle figuren van een herrezen wereld, een uit zijn herinneringen aan de zweedsche buitenfeesten herrezen wereld, maar die hier blinkt van gelijke en honderdwerf geschakeerde feestelijkheid. Die wereld van werkelijkheid werd hier dichterlijk, dat is: volkomener, schooner, dan ze geweest was, meer doorzield door zijn blijheid, levend door zijn geest, overstraald door zijn scheppende heerschappij. Deze schoonheid is er het beste van: en daarin opgenomen die van elk deel. Want èn de verhalen van Lans èn de beschrijvingen van het land-

schap èn de incidenten waarin Willems blooheid, minnenijd en onkunde in 't paardrijden zich botvieren: — ze zijn wel schoon op zichzelf, maar ze zijn het nog meer omdat zij uit den stroom van de conversatie spelenderwijs zich opbeuren. Het blijft kunst van den gesprektoon, die, sints kort beproefd, nu al volkomen is.

Later, als gij de rijpe kunst in *De Nalatenschap van den Landjonker* bewondert, moge het u blijken dat deze elementen: het geldersche buiten, de beschaafde vrouw en moeder, het jonge meisje, en paardrijden, blijvende gestalten in Potgieters verbeelding zijn: nu is het genoeg indien ge met mij dit Tochtje naar Ter Ledesteijn als de eerste volgroeide uiting van die verbeelding erkent.

Bakhuizen sprak er nog niet over. Hij wachtte tot de volgende jaargang van *Tesselschade* een doorwerkter arbeid bracht: *Lief en Leed in het Gooi.*

„Was er iets demonisch in de keuze van het air dat de schalk floot? Wist hij, welk tooneel mij aan de bemoste plek achter dien wiegelenden dennetak boeide, toen hij op het onverwachtst dat sein hooren deed?

„Komm in mein Schloss, mein Leben!
„Es ist nicht weit von hier."

blies hij nog eens op zijne dwarsfluit, en de wellustige, verleidelijke, betooverende noten stierven niet, maar

kwijnden weg in de zoele middaglucht tusschen de dichte gordijnen van gebladert in het Soesterbosch. Het lieve paar in het verschiet door mij, laat ik het bekennen, steelsgewijze gadegeslagen, werd er belangrijker door. Ik kon het den jongen man aanzien, dat het air uit den Don Juan van Mozart streelende herinneringen bij hem verlevendigde; maar hij staarde op zijne gade, en werd somber. Wat had hij te vreezen? Vertrouwelijk sloeg zij de groote blauwe oogen naar hem op; hij greep hare hand.

„Es hilft kein widerstreben",

klonk het — —"

Potgieter was dan naar het Gooi gegaan, en de inleiding die ik hier overschreef toont de schoone Onbekende en haar omstandigheden juist zoo duidelijk als het hem behaagt. Willem de dichter, Otto de schilder, Albert de jurist, en Brammetje de theoloog, mogen met al hun veelvoudige neigingen en ontmoetingen, langs alle wegen en in alle herbergen van Baarn, Eemnes en Muiderberg haar omzwermen, haar belegeren, — de raadselachtige verschijning met haar twijfelachtigen echtgenoot, haar koetsier Supkroptf, haar jager Jasmin, haar rijtuigkussentjes met Amor en Psyche, met Bacchus en Ariadne in het borduursel, ze wordt u niet duidelijker, ze dient alleen om de gesprekken en weervaringen van schilder, dichter, aristokraat en lekkerbek dat pikante en brillante te

geven dat de kunstenaar van dit zijn werk verlangt.

Potgieter was naar het Gooi gegaan: ik zou het niet herhalen als de tocht naar Muiderberg en zijn Echo niet nog een andere beteekenis had dan een novellistische. Als Potgieter naar het Gooi ging was het om den Muiderking en om Hooft. Hooft wordt herdacht in de streek waar hij geleefd heeft, de vormen van zijn gedichten wekten den negentiende-eeuwer tot navolging: zangen, een herleving van de zeventiende-eeuwsche renaissance dragend in hun voorkomen, zijn tusschen de deelen van het prozawerk ingelascht.

Dichterlijk samenstel èn strofe zijn hier in vereenigde, in gelijkelijk goed bewerkte voortreffelijkheid.

„Wanneer wij aan een der medewerkers van Tesselschade" — en nu was de bespreking in de Gids van de hand van Bakhuizen — „den lauwer boven de andere moesten toekennen, wij zouden daarmede den Redacteur zelven kroonen. Want de deugden en gebreken van den stijl diens schrijvers spreken ook ditmaal te luide uit het *Lief en Leed in het Gooi*, dan dat wij ons door den pseudonym W. D—s. zouden laten misleiden. Het is tevens dit stukje, waardoor het idee der Tesselschade het levendigst vertegenwoordigd wordt: het is het rijkst aan vormen, gedachten, conceptie, het verdient het eerste en nauwkeurigste onderzoek."

De resultaten van het onderzoek zijn neergelegd in een bladzijde, die — mits aandachtig gelezen — even-

veel leert over den beoordeelaar als over den beoordeelde.

„„Potgieter", dus karakterizeerde een voortreffelijk medearbeider, Gids Dl. I bl. 234, den trant van den schrijver, „Potgieter doet meer dan eene vertelling schrijven. Hij gebruikt (en dit waardeere men wèl) dit *cadre*, om daar menige humoristische bespiegeling in te lijsten." Hetzelfde is met het onderhavig stukje het geval. De intrigue is geestig gevonden, dicht ingewikkeld; — is zij ook verklaard? Ja, omdat de zaak een slot moest hebben, maar de onbekende blijft onbekend tot het einde toe: het jonggehuwde paar kruipt in het duister, waaruit het even en allerinteressantst te voorschijn keek: wie een Roman of novelle dacht te lezen, vond zich bedrogen; zoo hij het karakter en den dialoog der vier jonge lieden niet naar waarde wist te schatten, hij verweet den schrijver wellicht eenige gerektheid: hij was misschien onvergenoegd over den grooten toestel voor een klein doel. Maar die zijne gedachte bepaalde bij het beukeneilandje op de Hofstede bij Eemnes en de toepassing op onze tegenwoordige dichtkunst, wie de uitweiding op de lierpoëzie van Hooft, de aesthetische gedachten over de Echo waardeerde: wie opmerkte hoe elegant de schrijver zijn adelijken Student, hoe scherp hij zijn dikken Theologant liet spreken: hoe veel kunst hij in het verhaal van den Pluimgraaf: hoeveel gevoel hij bij het gezicht van het Paviljoen ten toon spreidt, begrijpt hoeveel hooger zijn doel ligt dan het schrijven

van novellen, en dankt den Auteur voor hetgeen hij meer gaf dan hij beloofde, al had hij ook, en terecht, liever gewenscht dat hij tevens gaf waarop men aanspraak had mogen maken.

„Het stukje is even afwisselend van gedachten als van vormen; gedurig wordt het Proza door fraaie Poëzie afgewisseld: kunst, natuur, gezellig leven zijn de voorwerpen zijner aan- en opmerkingen. Wij gelooven dat deze verscheidenheid in samenhang is met zijne individualiteit. Wanneer wij hem zich hooren beklagen dat de Dom, die te bewonderen viel, misvormd is opdat zij bepreekt zou kunnen worden, wanneer wij hem met weemoedige sympathie hooren uitroepen: „O, de luite van Hooft, wie bespeelt haar weer!” dan ligt, al loopen beide voorwerpen nog zoo wijd uiteen, eene gemeenzame gedachte tot grondslag, ontheffing van onze kunst van de enge boeien eener eenzijdig begrepen nationaliteit, verheffing van de vormen onzes maatschappelijken levens boven enkel materieele bedoelingen. Ik weet niet of ik duidelijk genoeg spreek; maar neem eens Hooft, voor wien Potgieter nergens zijne sympathie heeft verzwegen. Zijne reizen, zijne geleerdheid, de rekbaarheid, opdat ik het zoo noeme, van zijnen geest, had dien schrijver en dichter doen gevoelen, hoe bekrompen nog onze taal, hoe bekrompen onze maatschappelijke vormen waren, om waardig het gebied der kunst dat voor zijne oogen lag, te vervullen. Vandaar dat hij eene tirannische hand op onze taal legde, dat hij haar wilde dwingen, om geheel en al

uit te drukken, wat òf oorspronkelijk in zijnen geest leefde, òf bij vreemden zijne bewondering had opgewekt. Vandaar 's mans worsteling met zijne taal, eene worsteling waarin wij hem beurtelings zien triomfeeren of bezwijken; bezwijken dan wanneer zijn vernuft alléén onze bewondering verdient of hij ons herinnert dat hij Romeinsche en Italiaansche schrijvers las; triomfeeren dan, wanneer hij voor ons duidelijk, verstaanbaar en juist spreekt, wanneer wij in hem den nationalen Schrijver en Dichter herkennen. Ik wil Potgieter niet vleien door deze vergelijking, integendeel, ik wil doen gevoelen dat kunst als het vermogen der vormen het hoofdstreven zijner letterkundige werkzaamheid is, en dat wij dit doel te gemakkelijker raden, omdat het pijnlijke van den strijd, dien hij te voeren heeft, evenals bij zijn voorbeeld, zich dikwijls laat bemerken. Wij moeten hem het recht doen, dat in dit stukje veel minder fransche kleur zich vertoont dan in zijn vroegere proeven, wij moeten erkennen dat hij een nieuwen weg ingeslagen heeft om de taal tot een geschikt voertuig zijner conceptiën te maken. Hij heeft onze oude Dichters en Schrijvers geraadpleegd: hij heeft zelfs met stoutheid verouderde vormen in het leven geroepen, b.v. den vierden naamval voor het werkwoord in een directe constructie geplaatst; woorden als *luchten* (leuchten), *oevel, keurmede* enz, uit de nacht der vergetelheid opgedolven; hij heeft getracht aan sommige stukken de kleur van middeleeuwsche romances, of feestzangen uit den tijd van Vondel mede

te deelen; kortom hij heeft ons de behoefte doen gevoelen die hij aan *nieuwe vormen*, aan een rijkeren woordenschat had om het doel te bereiken dat hij zich voorstelde."

Wie dit oordeel aandachtig gelezen heeft zal hebben opgemerkt dat de lof betreft het scheppen van nieuwe vormen van dichterlijk, en daardoor maatschappelijk leven, dat de sympathie betreft het nationale en in 't bizonder het zeventiende-eeuwsche, dat de kritiek betreft de bijna fransche voorliefde voor vernuft en kunstig geestes-spel op zichzelf. In het aangehaalde is die kritiek zeer zacht aangebracht, ze is als: „groote toestel voor een klein doel", „terecht liever gewenscht dat hij tevens gaf waarop men aanspraak had mogen maken" het publiek in den mond gelegd, ze is daarna als „vernuft alléén" in Hooft gegispt. Maar toch, als aanstonds een van de gedichten ter sprake komt, wordt een geestigheid gelaakt, die alleen aardig in het rijm doet, die het gemoed niet bevredigt, en onomwonden worden de twee gevaren van een kunst als die van Potgieter aangewezen, het eene door hem niet te duchten, het andere niet door hem ontgaan. „De kunst is het vermogen der vormen, maar met vormen alleen te knutselen is rederijkerswerk". *Dit* weet Potgieter beter dan iemand. „Maar zulk *bel-espritisme*, waarin de geestigheid en waarde meer zit in de rangschikking en keus der woorden, is de andere Charybdis, waarvoor zijne kunstrichting zich te wachten heeft."

Duisterheid en *coquetterie d'esprit*, en met beiden

eigenlijk hetzelfde bedoeld, waren hem het vorige jaar door Van Hasselt, werden hem het volgende opnieuw door Bakhuizen verweten: vergaten zij niet dat juist dit spel en die duisterheid wezenlijke trekken van den Dichter waren, die boven de duisterheid van zijn gevoel de vonken doet spelen van zijn geest?

Bakhuizen kon als Denker vatten wat zich uit het wezen van dien Dichter ontwikkelde tot vaste vormen; maar dat die vorming niet door middel van een denkvermogen dat alles tot klaarheid brengt, maar door middel van een duistere verbeelding gebeurde die spel en donkerheid achter zich deed vonkelen, dat moest hem wel een raadsel zijn.

Het Verstand mist altijd in de verbeeldingen van dichters een zekere duidelijkheid, verwijt altijd een zeker spel eraan: maar dat is dier verbeeldingen deugd.

Toch is het duidelijk dat de denker Bakhuizen en de dichter Potgieter elkaar ontmoet hebben. De denker had van poëzie kunstvorm geworden menschelijkheid geëischt; de dichter schonk ze hem.

Tegelijkertijd had de gemeenschap met Drost hen naar de zeventiende eeuw gebracht. De Historicus heette den dichter welkom in de Eeuw die hun beider voorland was.

Het waren voor Potgieter belangrijke jaren. Niet enkel dat in Tesselschade en Gids nog uitmuntende gedichten verschenen: de voortreffelijke strofen van *Oranje-lied* en *Sinte-Catharyne,* het rijkdoorwerkte *Elze-*

moer, de langs fraaie lijnen zuiver volgehouden *Charlotte* en *Hilda*, — maar ook kon het tweede deel van *Het Noorden* uitkomen en tegelijk zijn eerste afzonderlijke uitgaaf in verzen: de *Liedekens van Bontekoe*. Kunst van gesprek, historische novelle en de opmerkingen van den kritikus ingekaderd in een reisverhaal, waren de vormen die in die laatste helft van *Het Noorden* hun goede vertegenwoordigers kregen. Maar nieuw en verrassend waren de Liedekens: een dichterlijk samenstel: verhaal, beschrijving en zang, in één kader, geheel in vers. Er was nog meer dat Bakhuizen vond toe te juichen. Hier waren èn het onderwerp èn de vormen spruiten van de beminde eeuw.

De gedachten waarmee hij zijn bespreking inleidt, schijnen zoozeer een dooreenvlechting van draden die het weefsel van deze onze levensbeschrijving kleuren, dat mijne aanhaling u den indruk van het leggen van een schoonen knoop maken zal.

„Een der karaktertrekken van de Klassieke Poëzie was, dat zij in de hoogste mate nationaal mocht heeten. Wij bedoelen hier de oude en echte der Grieken, niet de nagemaakte der nieuwere dagen. Bij vele andere oorzaken, heeft die nationaliteit tot hare volkomenheid bijgedragen, eene volkomenheid, waarom al wat beschaafd was, de nieuwere kunst naar haar, als een onovertroffen model trachtte te vormen. Zeker werd, tengevolge dier toepassing, de moderne Poëzie door vele dwaalwegen van wansmaak gewaarschuwd; maar wie de vormen der Ouden als een streng juk

op de schouderen der nieuwere Muze laadde, krenkte de vrijheid der ware *Poëzie*, miskende hare roeping om leermeesteresse te zijn van de Volken, uit wier eigen boezem zij moest ontstaan.

„Misschien was de dusgenaamde Romantiek hier klassieker dan de dusgenaamde Klassiek. Had ook deze laatste reeds gepoogd nationale onderwerpen te behandelen, zij had die al te vaak door den bril der schole beschouwd, en aan de regels onderworpen, welke wij aan het heerlijke maar doode schoonheidsmodel ontleenden. Echter moesten de vormen met den inhoud in overeenstemming zijn; hetgeen uit nationale herinneringen werd opgegraven, moest vervat zijn in nationale beschouwing en voorstelling. Dit zocht, en dit deed ten deele de Romantiek; en zoo zij zich met uitgelatene gretigheid op Ridders en riddertijden wierp, dan was dit begrijpelijk in ieder Land waar zich de schoonste herinneringen aan die dagen verbonden, waar de geest der natie, in die dagen, òf zelve het hoogste en heerlijkste blonk, òf de voorspiegeling leverde van den luister, welke haar eenmaal zou omstralen. Maar de Romantiek dolf haar eigen graf, zoodra zij dergelijke feiten en daden koos, omdat zij in het blinken van helmet en staal, of het draven van het strijdros, iets klassieks zag; omdat zij zich van de schoolbank herinnerde dat geen epos van de hand wil zonder vechten en doodslaan; omdat zij, zonder ertoe geroepen te zijn, een wedstrijd met de klassieke gedenkstukken wilde wagen.

„En daarom gaven wij, zoo dikwijls ons de nieuwere school eene nationale ridderhistorie in het kleed der Poëzie had uitgedost, in bedenking, of in die dagen onze natie zoo ontwikkeld, zoo krachtvol was, dat wij daaruit den heerlijken roem waartoe zij zich later verhief, konden verklaren? Luidde het antwoord: neen, dan behoefden wij niet verder te vragen of de gedenkstukken van de dagen welke de schrijver tot zijn onderwerp koos, sprekend en treffend genoeg waren, om hem bij zijnen arbeid te bezielen. Wij waren zeker dat hij zijn meesten pronk van vreemden zou moeten leenen. Een groot tijdvak immers heeft zijne eigene spraak, zijne eigene Poëzie, om zijne grootheid te verkondigen.

„Hoe forsch deze stelling klinken moge, wij gelooven dat zij waar en volkomen waar is. Die spraak, die Poëzie, moge voor het oogenblik meest in stout ontworpene gedenkteekenen, of in forsche staatsomwentelingen gelegen zijn, waardoor het volksbestaan gevestigd wordt — tegelijk met de groote feiten ontwikkelt zich de intellectueele kracht, die, zoodra de geest rust heeft van het bejagen der materieele belangen, zich in Wetten, Historie, Poëzie openbaart.

„Zoo wij dan nationale Poëzie verlangen, nationaal zoowel in vorm als in stoffe, dan vragen wij: Waarom zich onze Dichters niet bij voorkeur wenden naar die dagen van werkzaamheid en kracht, waarin onze voorvaders den Roem als ware het overrompelden, en de grondslagen legden voor hetgeen wij als natie nog zijn,

en nog wenschen te worden — naar het einde der zestiende en de grootste helft der zeventiende eeuw?

„Er zijn er misschien, welke in die ontwikkeling eens handeldrijvenden volks of in die vroegrijpe drift voor burgerlijke vrijheid minder dichterlijks vinden, dan in de zegevierende krijgstochten van veroveraars, of de praal van hoven en kasteelen, en wij zouden een gedeelte van die bedenking daaraan toeschrijven, dat over het geheel de nieuwere kunst uit herinneringen binnen haren omtrek niet die schoone vormen heeft weten samen te stellen welke ons de Oudheid aanbiedt; maar wij zouden, met toepassing op ons Vaderland, tevens aanmerken, dat die tijd zijne Hoofts en Vondels had, en dat die verschijnselen eenen dag van glorie voor onze kunst beloofden, welke al te spoedig in nevelen onderging. Sedert zijn wij in vele dingen vooruitgegaan; onze beschaving, onze wetenschap is uitgebreid; beide kunnen ons waarschuwen voor wansmaak, voor onwaarheid, voor ongelijksoortige vermenging van vreemd en nationaal; beschaving en wetenschap vullen eenigermate den afstand aan, welke er tusschen onze middelmatigheid en de genoemde geniën bestaat. Want wat is het voorwerp der Poëzie? Niet het feit, zooals het zonder beteekenis, naast en onder kleine bijomstandigheden, in het bereik onzer zintuigen ligt, maar zooals het zich in den geest reflecteert en tot een harmonisch ideaal uitbreidt. Zoo de kracht van het genie der oude Dichters en Schrijvers hen tot zulk een verhevene reflexie van hetgeen

om en naast hen gebeurde, in staat stelde, men legge voor onze dagen daartegenover in de schaal de lessen, door de ondervinding gegeven, de veelzijdige ontwikkeling van de eeuw die wij beleven, in smaak en kennis.

„Zal derhalve eene nationale Poëzie, in den volstrekten zin des woords, mogelijk zijn of worden, wij eischen van hem die zich aan hare beoefening toewijdt, behalve al die eigenschappen zonder welke niemand Dichter is, liefde voor, en dientengevolge nauwkeurig onderzoek van den tijd, waarop onze natie het grootst en het krachtigst was; vergelijking der Geschiedenis met de Letterkunde dier dagen, scherpe kritiek dien ten gevolge van het eigenlijk nationale in beide, van de oorzaken, welke beider ontwikkeling hebben belemmerd en gestuit — en dan moge de Genius der Kunst hem bijstaan, om uit het gevondene echt oorspronkelijke in oorspronkelijke vormen een oorspronkelijk kunstwerk te leveren.

„Ik weet wel dat deze wensch vooreerst een onbevredigde wensch zal blijven; ik zal meer zeggen, ik weet dat iets oorspronkelijk leelijk kan zijn; ik weet bovendien, dat tot de ontwikkeling eener natie duizende invloeden van buiten met haar belang en hare behoeften ineensmelten; ik weet b.v. dat in die dagen onzer verheffing het Latijn de taal van Geleerden en Staatslieden was, en niet zonder invloed kon blijven op hunne voorstellingen en verwachtingen; dat de daad van eenen Jan Haring b.v. een Romeinsch stuk

heette; maar wel verre dat die vermenging den nationalen Dichter zijne taak bemoeielijken zou, zal zij die verlichten. *En hoe het zij, ik geloof, dat de dusgenaamde Romantiek alleen langs dezen weg hare bestemming kan bereiken, zal zij, hetgeen de zenuw van haar bestaan moet wezen, uit nationale behoefte ontstaan, nationale behoefte bevredigen.*"

Wij hebben in de aangehaalde woorden, en met name in de door ons cursief gedrukte slotsom, de knoop gelegd en ontbonden, de knoop die het heele weefsel van ons boek samenhoudt: — De Romantiek een europeesche beweging die in elk land naar verheerlijking van het nationale verleden streeft.

Zoo iemand getracht heeft het te doen, zegt Bakhuizen, dan Potgieter. En al heeft hij hier geen groot feit behandeld, al is het — zeer juist uitgedrukt — *klein-historieel* gebleven, het is in onderwerp en behandeling een volledig werk van nederlandsche romantiek.

Zal ik u den inhoud meedeelen? Hij is geen andere dan dat Bontekoe, in een boot met wilden die het op zijn leven toelegden, hen afleidde en zich redde door zijn zang. Het is de beschrijving van wat hij zag en dacht, en de liederen. Die liederen zelf, van allerlei soort, in de vormen van oude hollandsche. Zij verheffen zich niet tot de hoogte van lyrische uitstortingen, zij hebben niet de breedheid van monumentale verbeeldingen, zij zijn *genre-poëzie*; maar als zoodanig voortreffelijk. Het boekje vormde een kern: en het maakt mij nog dien indruk als ik het tusschen

mijn boeken staan zie: daar staat de kern van de romantiek in Nederland. Een kern is niet groot, hij is niet uitgelaten, maar hij is voor de vrucht zeer wezenlijk. Maar — opdat ik het beeld bizonder voor Potgieter aanwende — het boekje is allereerst van Potgieters arbeid de kern; en ik verzeker u dat die vrucht in de dagen van haar rijpheid haar donswaas heeft.

Keeren we nog een oogenblik terug tot den opgroei, tot den samengroei van de twee vrienden in 1840. Hun saamgroei is rijp, en geen droeviger oogenblik dan dat van rijpe genegenheid. De vrucht valt af als ze voldragen is: er blijft een scheur en jammerteeken.

Potgieters novelle *Marie* in de derde en laatste *Tesselschade* was een spiegel van maatschappelijke afdwaling: van de afdwaling die een natuurlijk kind snoeit tot een pop in de samenleving. Men voelde het: de Kritikus nam de leiding van de kunstvormen die nu geschapen waren. Het volgende jaar, in de Gids, verscheen de novelle *Albert*: de Kritikus had zichzelf in die figuur afgebeeld en deze sprak nu namens hem zijn eigenaardig-nederlandsche, zijn eigenaardig-amsterdamsche veroordeeling van nederlandsche toestanden.

Hier bleek hoezeer de Romanticus, bij ons zoowel als elders, den Revolutionair in zich droeg. Hier bleek hoe Potgieter, dezelfde als die, in Antwerpen al, met de vrijheidsliefde van de Belgen instemde, en de stijfhoofdigheid van den nederlandschen koning afkeurde, de Revolutie in zich droeg die in 1848 Europa en ook Nederland vervormen zou. Vroeger, en in Zweden,

had hij gezwelgd in politieke denkbeelden: de oproerkreten van de Belgen, de onbetrouwbaarheid van de leiders, de domheid van de volgers, en zijn eigen vaderlandsch hart hadden hem, hoewel noode, den schijn van tegen de vrijheid te zijn, doen dragen: hij had mêe willen uittrekken, hij had het Handelsblad stukgelezen dat hem daarginds de tijding van de overwinningen bij Hasselt en Leuven bracht. Maar sneller dan bij anderen was de revolutie weer ontwaakt bij hem: een konstitutie vroeg hij al in 1837, een konstitutie stond hij luide in 1841 voor.

„Ontevredenheid met zijn maatschappelijk standpunt" — Beets heeft ze van 1835 af bij hem opgemerkt. En de zich op de leegheid van een akademische onderscheiding te goed doende zag er nijd op gegradueerden in. Het praatje is door een even blijmoedig gegradueerde onlangs herhaald. En wel mogelijk dat er waren wie hij, de arme arbeider, voorrechten benijdde die aan hem beter besteed zouden zijn geweest. Hij benijdde ze niet aan Bakhuizen. Maar men moest weinig diep zien in zijn persoonlijke leven om niet betere reden te vinden voor ontevredenheid, weinig ruim in het maatschappelijke van die dagen om de ontevredenheid misteverstaan van dezen werker die de dichter van een revolutie wenschte te zijn.

Ziehier een bladzijde van „ontevredenheid".

„Albert was jaloersch op Van Uphoeve. Hij vergeleek zijne omstandigheden met die van den Weledelgeboren Meester, het gevolg van het onderzoek was niet op-

beurend. En was er niet nog grooter verschil tusschen beider karakter dan tusschen beider fortuin? Van Uphoeve behoorde tot die gelukkige optimisten, van welke ons Vaderland overvloeit, die op niets ter wereld aanmerkingen maken, zoo lang de Staat maar zijne renten betaalt — en daarvoor zou hij vijf en twintig jaren lang in de Tweede Kamer *ja* hebben gestemd, al ware de schuld er vijf en twintig malen door verdubbeld. Hij was er de man naar, den troost dat Nationale Schuld nationaal vermogen is, te bedenken, zoo men ons die *fallacy* niet reeds vroeger had overgebriefd. Hij had het zijn gelukkig gestarnte dank te weten, dat hij zoo laat geboren werd; maar was hij in de verzoeking geweest, hij had den hofrok van het oude Stadhouderschap, het burgerlijk pak van het kortstondige Bataafsche Gemeenebest, het overgegaloneerde kostuum van Lodewijk Bonaparte, de liverei van het Keizerrijk en den beurtelings naar Haagsche en naar Brusselsche mode gesneden frac onzer vereeniging met België, met evenveel geduld als met even weinig karakter gedragen. Zoo gij Albert een bewijs hadt gevraagd voor dat gebrek aan zielskracht, aan zelfstandigheid in zijn medeminnaar, hij zou u uitgenoodigd hebben, met hem te praten over de beginselen der regeering van onderscheidene Koningen in geldmiddelen of in zaken van godsdienst of in wat ge wildet; hij zou allen Vaders des Vaderlands hebben genoemd, en gij hadt wèl gedaan met hem onder de kinderen te rekenen.

„Albert was zijne woning genaderd; „mijne schaatsen” dacht hij, voorzag zich van deze en ging den weg naar de Amstel op.

„„Er steekt niets vreemds in”, peinsde hij voort, „dat die *citoyens paisibles*, die *sujets contents* flauwerts zijn in het maatschappelijke leven, in de letterkunde, in de schoone kunsten, in alles waaraan een hart behoefte heeft, dat iets meer verlangt dan brood voor den honger en water voor den dorst! — „Wij leven niet in Hollands gulden eeuw”, — zeggen zij; — „waarom zouden wij ons met de vergelijking kwellen? *Streven* kost moeite; laten we ons verbeelden dat wij *slagen*, we zullen veel meer pleizier hebben! Heden een prijsje voor uwe onbeduidendheid, morgen eene lofspraak voor de mijne en wij wandelen gevierd en geloofd in den wierook der bewondering om.” — Dat niet, al zou ik alleen staan.”

De blijmoedige gegradueerde die in De Gids de veronderstelling herhaalde dat Potgieter jaloersch was van akademische onderscheidingen — misschien ook van andere? — Mr. W. H. de Beaufort moge zich in acht nemen niet al te gelijk te zijn aan een Mr. van Uphoeve.

Bakhuizen — en er is een zekere geprikkeldheid, een zekere koorts, maar niet tegen Potgieter, in die brieven die hij onder den titel *Personeel en Profaan*, naar aanleiding van *Albert*, aan zijn vriend toerichtte, een zekere pijnlijkheid in dit buiten de sfeer van sinds lang doorgronde overwegingen treden, in dit plotselinge begrijpen van het schepsel dat Potgieter zijn kon

zonder te wankelen, maar dat in den denker niet woelen kon zonder dat zijn kalmte werd ondermijnd — Bakhuizen greep den revolutionair die zich in Albert was begonnen te belichamen en wierp hem als een hijgend en trillend wezen ter beschouwing neer.

„De arme letterkundige lijder lijdt voor zichzelven, en toch is hij, als het ware, het zoenoffer der maatschappij. Hij gevoelt het eerst de invloeden die haar verstikken zullen, tenzij een onweder den dampkring zuivere; bij hem botst het eerst de eenzijdige richting van zijn geslacht tegen de hoogere macht die een nieuw zal beheerschen; bij hem sterft het eerst dat oude leven, opdat het de kiem voor een nieuw worde; maar in die kiem ontwikkelt zich het herlevende niet uit het verstervende, het jeugdig weeke uit het verbeende niet zonder smart. Zooals alle kinderen komt de vrucht van den tijd schreiende ter wereld. Wijt het den lijder niet, maar der menschelijke zwakheid, zoo bij hem die gang der ontwikkeling zich meer in zelfzuchtig gevoel van pijn dan in kalm besef der noodzakelijkheid openbare; wijt het hem niet, zoo dat gevoel zich in een revolutionairen kreet lucht geve , tegen het oude dat zijn wasdom doorloopen heeft, dat een voltooid geheel geworden is en zich daarom te moeielijker ontbindt, terwijl eene innige behoefte, waarmede hij zelf geheel één is, hem verbindt en kluistert aan de ontwikkeling van het ik weet niet wat dat tot aanzijn raakt, van die toekomst die zich voor hem uit-

breidt, maar waar ieder voetstap in een omneveld gebied voortschrijdt."

Bakhuizens taak nevens Potgieter was afgedaan. Hij had den kunstenaar van zichzelf bewust gemaakt. Het werd tijd dat hij nu weer dacht om zichzelf. Hij was man van wetenschap: hij moest zijn kritiek toepassen en handhaven tegenover een stof die zijner waardig was.

Het volgende jaar ging hij terug naar Leiden. Was het een strijd tusschen den dichterlijken kritikus Potgieter en den wetenschappelijken kritikus Bakhuizen die in 1843 uitbrak? Die zelfs Potgieter met zijn medestanders den brief deed schrijven waarbij zij *De Gids* aan Bakhuizen aanboden? De zaak schijnt bijgelegd.

In dit jaar was het vermogen dat zijn ouders hem nalieten opgeteerd en vluchtte hij voor zijn schuldeischers naar België. Daar, wijl zijn boeken nog niet waren aangekomen, verdiepte hij zich in de archieven van Luik en schreef — schijnbaar bij toeval dus, maar inderdaad door al zijn vroegeren arbeid voorbereid — zijn eerste studiën over Vaderlandsche Geschiedenis, grondleggende studiën.

De Dichter en de Geschiedschrijver waren voortaan gescheiden, maar arbeidende naar hetzelfde doel.

VIII

Oud-Holland liefhebben; Oud-Holland aan Jong-Holland voorhouden; dit was de dubbele gedachte van de Romantiek in Nederland, van den Kunstenaar en

Kritikus Potgieter, van den Geschiedschrijver en Kritikus Bakhuizen.

In het eerste Gids-nummer van 1842 verscheen het Schibboleth, tegelijk dichterlijk en manend, van deze beweging: *Jan, Jannetje en hun Jongste Kind.*

Het is een oudejaarsavond in het huis van Jan, de verpersoonlijking van den hollandschen landaard, Jannetje zijn vrouw, en de Jannen en Jannetjes hun kinderen.

De spreuk erboven is van Onno Zwier van Haren: En leer op nietwes staat te maken Als 't geen in eigen krachten is.

Jan en Jannetje? — „Zoo ooit jongelui verdienden te worden voortgeholpen dan waren zij het — ik weet geen grooter lof voor beiden, dan dat Willem van Oranje er pleizier in vond dit te doen."

De Jannetjes, hun dochters? — „„Mijne kinders vallen tengerder dan ik placht te wezen", moge zij klagen; smeltend noch smachtend hebben de oolijken niets van het tering-zieke dat uit vreemde poëzie in de onze is overgewaaid, maar dat wij toch niet mooi vinden dan in verzen!"

De Jannen, hun zonen? — Janmaat is er de oudste van; Jan Contant, Jan Crediet, Jan de Poëet zijn de volgende; Jan Compagnie en Jan Cordaat zijn van de uitmuntendste, en de gezelligheid lijdt geen schade als Jan Kritiek en Jan Klaassen naast elkaar zitten. Laat in een hoek van het vertrek Jan Kalabas en de Jantjes Goddome, Jan Hagel en Jan Rap en zijn

maat drinken en klinken, pochen en wawelen, leden van de familie zijn ze, hoewel geen respektabele: Jan zelf weet in elk geval met hen om te gaan. Maar één is er, en met dien kan hij het niet.

Het is die eene die het onderwerp van het gesprek uitmaakt.

Zie hem daar zitten, „den langen slungel, die ginder slemp schenkt, en ginder slemp lept: welke doffe oogen! — welk een meelgezicht! — welk eene houding van slierislari! — welk eene ergernis vooral, als ik het u niet langer verhelen mag, dat dit ongeluk de jongste zoon is van Jan en Jannetje, hij de patroon aller slaapmutsen, aller soepjurken, aller sloffen ten onzent! hij, Jan Salie!"

Jan wil hem kwijt wezen. Wie van de broers die het nog eens met hem wagen wil? Janmaat niet, Jan Contant niet, Jan Crediet niet, Jan de Poëet niet, Jan Compagnie en Jan Cordaat niet. Niemand niet.

Jan wordt er somber van. Is de vreugde niet het huis uit, door dien teemer, die slemp lept en nog preutsch is ook?

Maar de laatste die het woord voerde is Jan Compagnie geweest.

„„Allerlei uitspatters weet ik te temmen", zegt hij, „allerlei loshoofden tot nadenken te brengen — de zee, de luchtstreek, de eenzaamheid doen wonderen: maar voor zijns gelijke hoop ik dat de Heere mij bewaren zal! Als hij ooit op Java voet aan wal zette, zou hij er honderd jaren worden, maar ik er geen

tien meer baas zijn! Hoe hij zich bakeren zou in den glans van mijn weergalooze zon, hoe hij zich zou laten bewierooken en bewaaien! Wat zou het anders zijn dan nederliggen, en sluimeren, en slapen? Schoon ik het ook bij wijle doe; schoon ik misschien maller ben met mijne danseressen dan het ooit den slungel in zou vallen te zijn, ik leide geen louter Nabob's-leven; — de rijstbouw — de koffiepluk — de suikerteelt geven mij handen vol werks! Het is waar, ik dartel om in een paradijs als mijne geurige Molukken in bloei staan, maar de maaier, die hier tusschen zijne schoven en op zijn zeisen inslaapt, heeft nooit zwaarder gearbeid dan ik het op den dag der inzameling van mijne nagelen en noten doe! Honderd-, neen duizend-voud geeft mijn Oost de korrelen weder, er in den vruchtbaren grond geworpen, en weelderiger plantenrijk is er niet dan dat, wat mij nieuwe wonderen bloot legt, zoo dikwijls ik zijn eeuwigen bloei gâ sla, en toch verrijk ik dien rijkdom nog — dat tuigen de indigo, de thee, de cochenille, die Bengalen en China en Mexico zullen beschamen! Eerst als mijne zorgen over [dat alles zijn gegaan, eerst als eene wolk van schepen, met die weelde van het Oosten voor het handelshuis mijns vaders bevracht, uit mijn gezicht is verdwenen, waar het azuur mijns hemels in het goud van mijnen oceaan smelt, eerst dan luik ik mijne oogen, om in den droom de stemme te hooren, dat „wie meester is van Java, beheerscher kan worden van Indië!"

„Jan Compagnie heeft den waren toon aangeslagen om Jan op te beuren; zijne oogen schitteren bij de grootsche toekomst hem voorgespiegeld; zijn gemoed schiet vol:

„„Jongen!"" — barst hij uit — „jongen! gij steekt mij een riem onder het hart, — ik begon mijzelven te verwijten wat plannen ik al voor Jan Salie heb gemaakt; Jan Salie poëet, — Jan Salie professor, — Jan Salie diplomaat, — Jan Salie lid van de tweede kamer, — Jan Salie minister! — ik verbeeldde mij, waarachtig! dat hij het al was! ik meende overal zijn geest te zien! Immers ik, die weleer een vloed van vreemdelingen naar de werkplaatsen van mijne kunstenaars zag stroomen, om er de wonderen te huldigen door hun genie geschapen, ik teerde in de kunst tientallen van jaren op den roem van het voorgeslacht, — ik nam het middelmatige voor lief. Immers ik, die in geheel Europa vermaard placht te zijn om de wijsheid welke er van mijne hoogescholen uitging, ik meende eene halve eeuw lang een heel licht te zijn, als ik eindelijk te hooi en te gras vernam, wat in den vreemde al overbekend, al weder vergeten was in allerlei vakken van studie! Heb ik er niet op gestoft dat ik de kronkelwegen der staatkunde beu werd? ik, die de slimste diplomaat ter wereld placht te zijn, die van alle voorvallen, van alle bewegingen ten gunste der Vrijheid partij trok; ik, die vrede en oorlog maakte voor Koningen en Keizers! Of weet ik mij op het punt van mijn geloof niet maar kwalijk naar mijne Grond-

wet te schikken; ik, die terugdeins voor het onderzoek mijner vroegere partijschappen; ik, die roestte in mijne rust — jongens! laat mij uitspreken! — dáár hebt ge er mijne hand op, Jan Compagnie! dat ge op Java nooit gekweld zult worden met Jan Salie!"

„Bravo, Jan!

„„Jan Contant! Jan Crediet! Jan de Poëet!" vaart hij voort, „u zal ik evenmin met hem meer lastig vallen; Jan Salie heeft geen verstand genoeg om geld te verdienen; Jan Salie heeft geen talent genoeg om roem te verwerven; ik schaam mij, dat ik zijn vader ben."

„Hij houdt een oogenblik op, maar vermant zich, en herneemt:

„„Priesters van de Kunst, van de Wetenschap, van de Godsdienst! waarom hebt ge mij niet vroeger op mijne zwakheid opmerkzaam gemaakt? Ik was *maar* een koopman; denkt niet dat ik er mijn beroep om smade; er is geen nuttiger ter wereld! — een man, die verstand moet hebben van allerlei dingen en van allerlei menschen, — een man, die moed dient te hebben voor de veelsoortigste ondernemingen; moed ten oorlog, te water en te land, als zijne belangen gevaar loopen, — een man, die zin moet hebben voor alle wetenschap en voor alle kunst, om zijne mededingers op zijde, om op de hoogte van zijn tijd te blijven, — een koopman als ik was in één woord, — *maar* een koopman, herhaal ik. Of stond ik, toen ik de hoogste ontwikkeling van mijn karakter had bereikt, niet aan de ergste ontaarding van mijn aan-

leg bloot? — weelde ontzenuwt, verslapt, ontmant, Jan Salie is de zoon van mijn overvloed! Wat klaag ik over hem, ik, die mijzelven moest aanklagen! inplaats van den verhevenen en edelmoedigen geest, die mij in de dagen mijner opkomst bezielde, werd ik de prooi van de bekrompenheid des verstands en van de onverschilligheid des harten van den nieuwelings-rijke! Ik ben verwaten en verwaand, ik ben trotsch en traag geworden, — jongens! het was geene liefde, dat ge mij niet terecht weest! Toen ik een geloof op mijne eigen hand had, toen ik er driest voor uitkwam, dat ik het mijne het beste van allen hield, toen was ik tegelijk voor andersdenkenden de verdraagzaamste man van mijn tijd; toen beschermde ik alle vervolgden die tot mij vloden; — waarom leert ge mij, nu ik allen gelijk heb gesteld, niet den waarachtig-verlichtste, niet den waarachtig-vroomste, niet den waarachtig-liefderijkste van allen te worden, — het beste bolwerk voor de Kerk, in het bloed van mijne vaderen gevest?"

„Bravissimo, Jan!

„„Janmaat! vervolgt hij, „kom naast mij, jongen!" — en de trouwe borst springt op, alsof hem het sein werd gegeven in zee te steken, zoo rap en zoo blij! — „Janmaat! gij zijt altijd een man van daden geweest en niet van woorden, — vergeeft ge mij? ik zal me beteren!"

„Het is veel van zulk een vader — maar niet te veel voor zulk een zoon! Zie, daar rijzen beide op,

— Jannetje geeft het teeken dat de tafel is aangericht, en Jan leunt met welgevallen op den arm van Janmaat; zoo zij het, zoo blijve het, handel en zeevaart onafscheidelijk aan elkander verknocht! — Waartoe zoude ik u den disch beschrijven? er is niemand die niet weet dat Jan van tafelvreugde houdt; er is niemand onder ons die ze hem niet gunt! Al wat ik u nog te vertellen heb, — maar daar is Jannetje Jan op zijde.

„„Vader! mag Jan Salie meê aanzitten?”

„„Onderaan, vrouw! Het is vanavond voor het laatst; morgen besteed ik hem op een hofje.””

Dit was proza, forscher en fijner dan iemand in Nederland schrijven kon, en wie niet enkel van de zeventiende eeuw zoo wist te spreken, maar tevens haar af te beelden in gestalten van algemeene beteekenis, die stond in het midden van zijn eigen eeuw, en had het recht zijn werk als voorbeeld te stellen.

Hoe heeft dit talent zich gesteld! hoe heeft het zich begrensd tegenover alle personen, alle verschijnselen!

Zien wij van de merkwaardige gedichten die in ditzelfde jaar verschenen alleen *De Afrit ter Valkenjacht.* „Minnaarsmijmering uit het einde der zeventiende eeuw”, is de nadere aanduiding, die verklaard wordt door de volgende noot.

„Een der meesterstukken onzer oude schilderschool, op het Rijks-Museum, te Amsterdam, een Afrit ter Valkenjacht, van J. Hackaert en A. van de Velde, gaf aanleiding tot deze proeve van beschrijvende

poëzie. De auteur zal zich gelukkig rekenen, zoo men oordeelen mocht dat hij geslaagd is, niet in het evenaren hunner schoonheden, — want zulk eene voorstelling der natuur is boven zijn bereik — maar in het treffen van den toon des tijds. Hem zweefde de even krijgshaftige als dichterlijke figuur van Joan van Broekhuizen voor den geest, de laatste minnedichter der zeventiende eeuw ten onzent; wiens luit hem echter wel het minst boeide door het nagalmen van Grieksche en Latijnsche klanken, welke hij in dit vers met zijn voorbeeld verontschuldigt."

Hem die de aanteekening leest treft evenzeer Potgieters bescheidenheid als zijn eigenaardigheid. Weergave in woorden van een zeventiende-eeuwsch schilderstuk, navolging in toon zoowel als beeldspraak van een zeventiende-eeuwsch minnedichter. De eigenaardigheid is er, zoo innig als we ze nog niet bij hem aantroffen; maar de bescheidenheid ook, want wij kennen hem genoeg om te weten dat er bij hem alleen van een omscheppen in geheel anderen geest dan den zeventiende-eeuwschen, — in den negentiende-eeuwsch romantischen immers kan sprake zijn.

Uittegaan van een oud-hollandsch gedenkstuk, de vormen natearbeiden van oud-hollandsche gedichten: we zagen hoe hij het deed in de Liedekens van Bontekoe. Hij deed het, ditzelfde jaar, in *Dirkszoon en Bossu op de Zuiderzee* eveneens. Het was een gering verschil dat hij daarin, niet anders dan in *Aan 't Vensterke van Elzemoer* en enkele andere, van de geschiedenis en

hier van de kunst uitging: alleen de verwijding van zijn studiën wordt erdoor aangegeven. Eerst hadden hem voor *Oud en Jong* Houbraken en voor *Pieter Breugel en Katelijntje* Van Mander de stof geleverd: na hun levensbeschrijvers doen het de schilders zelf. Het verschil is gering, maar toch niet zonder beteekenis. Een schilderij is iets stelligers dan een mededeeling: in de rijke eeuw die hij liefhad was de kunst de tuin, in dien tuin was de schilderij een bloem. — Maar ook in zijn bearbeiding van oud-hollandsche vormen zien we een wijziging: die ging indertijd naar alle zijden, kon niet zoo onmiddelijk aan één dichter verbonden worden; hier zegt hij het zelf: de laatste zeventiende-eeuwsche minnedichter is zijn voorbeeld: ook de vormen-wereld waarin hij zich bezielde is als een tuin begrensd geworden, ook daarin is ééne bloem die van zijn keus.

Ge ziet hoezeer deze kunstenaar zijn eigenaardigheid verzuivert en verzichtbaart. Hoe bewust hij een geheel eigenaardige kunst nastreeft, een kunst waarvan de kennis en het meegevoel alleen aan de toegenegen liefde van onderzoekenden bedeeld worden, een kunst die zelfs voor haar bewonderaars altijd nog iets verbergt.

Hier is dus het schilderij van Hackaert en Van de Velde uitgangspunt en Joan van Broekhuizen de inspireerende dichter. Maar ik zei al: er is, meer dan beide, de scheppende geest van Potgieter. Als ge het gedicht leest, ge zult er van een beschrijving van het schilderij heel weinig vinden: een heele zeventiende-eeuwsche wereld wordt opgeroepen, glijdt met boeiende en blijde

lichamelijkheid u als een vizioen voorbij: de Afrit ter Valkenjacht van die schilders is aanleiding en niets meer. Tevens zoekt ge den toon en de wendingen van Broekhuizen. Spaar u de moeite maar: van dien netten en klaren navolger van Hooft en Propertius vindt ge niets. Hij heeft alleraardigste, soms fijne, altijd sierlijke, soms gevoelige, zelden innige gedichten geschreven; maar een gloed als hier de schoonheden van een vergane wereld omschept in den stroom van een dichterlijke herinnering bekoort u uit zijn koelheid niet. Toch Joan van Broekhuizen? Ja; deze jongeling van goede familie die al vroeg het krijgsleven boven het burgerlijke verkoos, maar die in de legers van Willem III door Duitschland en Vlaanderen, op de vloot van De Ruyter langs de Amerikaansche kust, de hollandsche en latijnsche poëzie bleef beoefenen en humanistische studiën voortzetten, deze begaafde Vaandrig die van zijn oorlogstochten minnedichten aan zijn Charlotte Lochon toerichtte, was door Potgieter *en amitié* genomen: hij verbeeldde zich dat hijzelf die was; hij voelde hem — en dit was de schepping die hier het meeste was — hij voelde hem zijn verliefde gemoed uitmijmerend naar de jeugdige schoone die daar ging uitrijden ter valkenjacht.

Hij, Potgieter-zelf, was de laatste zeventiende-eeuwsche minnedichter: hij had de schoone lief om wie de wereld zich bewogen had van dat schilderij.

Men moet dichters in hun verbeeldingen volgen, want die zijn de waarheid over hun bestaan. De zeven-

tiende eeuw *was* inderdaad herleefd in Potgieter: de schoone die hij liefhad leefde *werkelijk* in de zeventiende eeuw.

Dichterlijke schepping is een onderwerp waarover het niet betaamt te spreken. Alleen dwaze wijzen kunnen meenen dat het gelijkbaar of verklaarbaar is. Hoe het komt dat een mensch voor een afbeelding van vroeger leven staande, zich verbeeldt een ander uit dien vroegeren tijd te zijn, hoe opeens de aandoening hem overstroomt en die heele doode wereld met haar gesprekken en feesten, haar jacht en weelde voor hem voorbijgaat, — hoe, grootste wonder van al, zijn stem opeens den toon vindt waarin zich dat alles zeggen, de woorden waarin zich dat alles beelden laat, — het is het raadsel van het leven, dat in de verbeelding zichzelf herkent, bespiegelt en waarneembaar maakt.

Wij kunnen het waarnemen — in zijn uitingen. In elk van zijn uitingen. En wat begeeren we anders? Waarom wordt dat zoo weinig, en zoo zelden, gedaan?

De eenige kennis van het Eeuwige, dat zich ook in dien tijd openbaarde, — waarom zijn het altijd maar enkelen die er het oor toe willen te luisteren leggen, die het innerlijk gezicht willen opklaren, die hun hart licht willen maken om de Schoonheid te verstaan?

Want dit is het: in de schoonheid van de kunst ligt de eeuwigheid van vroegere tijden, en inplaats van ze aantezien zoekt men er de vergankelijke „verklaring" voor.

De blijvende verklaring van iedere kunst-uiting ligt in die uiting-zelf.

Een vizioen van zeventiende-eeuwsch leven drijft in deze Minnaarsmijmering langs ons. Het feest van Sint Jacob, den jacht-patroon, is gevierd: de jacht zal morgen geopend worden.

Ginder, waar het espenloover
  Trilt in 't schijnsel van de maan,
Leunt de dorpsjeugd 't hekjen over,
  Hoort ze een flinken grijskop aan —

Wat verhaalt hij? Van de jacht van Willem III in Gelderland, zich verpoozende daar van zijn engelsch koningschap. Maar is dit buiten, hoe op het huis dan, waar de hooge vensters stralen; waar de gasten aanzitten, waar de knapen af en aan ijlen, waar een jongling, een zanger, een lied zingt van Diana en Febus, — een lied ook voor Haar? —

Morgen jaag' wie nimmer jaagde,
  Morgen jaag' wie dikwerf joeg;
Of de dageraad reeds daagde,
  Of mijn hand den valk al droeg'!

De nacht is gevallen: droomen aan de jacht zijn in hutten en huizen. Wat gebeurt daar in het donker? De zon is er nog niet, maar zie hier wat in weide en stal hem voorgaat, wat op 't plein voor het kasteel hij vinden komt, wat voor lust, wat voor bedrijvigheid.

Wakkre stalknechts! werpt de strikken
  Om der rossen gladden hals,
Eer de zonne neer zal blikken
  Op de zilverzee des dals!
Zoo gij toefdet tot zij luchtte
  Over gindschen heuveltop,
'k Wed het paar uw boei ontvluchtte,
  Hengst noch telle vingt gij op:
Onder 't rennen, onder 't klaavren
  Langs de helling, bij den stroom,
Zou zijn hoef den grond doen daavren,
  Scheurde hij als rag uw toom;
Onder 't hupplen, onder 't springen,
  In den flikkerenden schijn,
Zou zij 't koeltje op zijde dringen,
  En uw greep te gauw af zijn!
Eer de weelde van het dagen
  't Bloed in vier zet, hen verrast,
Om hun lende 't been geslagen,
  Zonder zadel zadelvast;
Dan naar stal gejaagd, gevlogen
  Over 't hek, of uit het wed,
En, met meer dan honderd oogen,
  Ze er geroskamd, ze er genet;
Wie uw handwerk laag moog' wanen,
  Schoonheid dost gij schooner uit,
Door de golving van de manen,
  Door de glinstring van de huid!
Thans dien al te stouten sprongen,
  Thans dien al te speelschen lust,
Door de kleene staaf bedwongen,

Waar ons hoog gezag op rust!
Forsch de riemen aangetrokken,
Flink dat kussen opgelegd,
Laten heide en heuvel schokken,
Maar haar zetel blijke hecht!
Op, doet op de breede deuren,
Door wier reten 't licht al speelt!
'k Zie het paar de halzen beuren,
Of hun weidsche tooi hen streelt:
't Schijnt hij trotsch is op den zadel,
Die van kittelsteenen gloort,
Als op d'echten frieschen adel,
Dien ge in 't stugge wrenschen hoort!
Is, bij 't staatlijk voorwaarts treden,
Zij op 't blauw schabrak niet fier,
Schoon Natuur haar slanke leden
Hulde in de Isabella-sier?
Maar het jachtsein wordt vernomen,
Vlugge palfreniercn! leidt
Hen die laan uit bij de toomen,
Rapper nog! — uw heerschap beidt!
Hoort gij langs de marmren trappen
Van het bloemenrijk bordes,
't Ongeduld de zweep niet klappen?
En kasteel en kerk sloeg zes!
Ziet gij dáár aan 's Landheers zijde,
In haar breedgeplooiden dos,
Niet de Jonkvrouw, die zoo blijde
Afzweeft naar haar liev'lingsros?
Hij, Sint Huibert onzer dagen,
Grijs van haar, maar groen van zin;

Zij — wie durft het oordeel wagen, —
  Mingodes of Jachtgodin?

En de mijmeraar droomt verder. Of hij, haar behulpzaam bij het opstijgen,

  Om den allerliefsten last
Hooger nog in 't zaêl te voeren,

al is het maar tenauwernood, haar middel omvatten zal? De gedachte doet hem afdwalen naar vroege herinneringen: het landschap waar hij haar het eerst gezien heeft, — een jacht dan, — zijn ze herinnering, zijn ze al weer droom? —

Lieflijk smelten stilte en weelde
  Zamen in dier beuken schauw;
Als de zon op 't loof niet speelde,
  Aêmde 't vreedzaam landschap nauw;
Maar nu enkle vlugge stralen
  Dringen door het groen gewelf,
Om langs tak en twijg te dwalen,
  Streelt zijn roereloosheid zelv':
Steelsgewijze neergezegen
  Op der wortels donker mos,
Lacht de hemel de aarde tegen,
  Tot in 't schemerzieke bosch;
En het murmelend geklater
  Van den straks nog effen vloed,
Kondt de blijdschap aan van 't water,
  Dat het rijzend licht begroet;
Uit heeft duisternis en kilte!
  Uit heeft sluimering en rouw!

Waar in weelderiger stilte
  't Zwanenpaar zich baden zou?
Op den kristallijnen spiegel
  Drijf naar 't zonnigst vak het toe,
Nimmer 't kronklend halsgewiegel,
  Nooit het dartlend duiken moe, —
Zie, de vloeibre paarlen stuiven
  Langs de hagelwitte leên,
Zie, de breede wieken wuiven,
  Wolkjes scheppende om zich heen.
Hoe voltooien, hoe volmaken
  's Waters kalmte en 's oevers rust,
't Hooger leven, dat zij smaken
  In bewegings zoeten lust!
Och! dat thans de hofpoort kraakte,
  Of zij zachtkens opengleed, —
Och! dat thans Jacoba naakte,
  Of ik 't ruischen ving' van 't kleed —
Schittrend mocht het vlak dan schuimen,
  Fluks gekreukt in vouw bij vouw,
Daar, met schellen roep om kruimen,
  't Paar ten oever ijlen zou;
'k Zag zoo min de gunstelingen,
  Uit haar teenen korf gevoed,
Als de honderdduizend kringen
  Staêg verwijdende op den vloed:
Aan mijn schuilhoek zacht ontslopen,
  Wond mijn arm zich om haar leest,
Legde ik heel mijn hart haar open,
  't Is slechts haar gewijd geweest
Sinds ik zonder hope scheidde!....

Zonder hoop? —
Wat ommekeer!
Eensklaps stormt het jachtgeleide
Op de schemerstilte neer!
Uit de hofpoort schalt de horen,
En gebas, geschreeuw, gefluit
Dreunt der nimf des strooms in de ooren,
Waar haar groene grot het stuit!
Honden, valken, knechten reppen
Zich om 't zeerst ten verren loop,
Onder 't aanslaan, onder 't kleppen,
Zwoegt en zweet de dienstbre hoop;
Wat al brakken, wat al winden
Roept die jager op bij naam!
Schoon ze noô zich laten binden
Koppelt knaap bij knaap hen saam;
En de vlugge linkers gissen
Onder 't gaslaan van den stoet
Wie de zege zal beslissen,
Scherpst van reuk en rapst van voet; —
Trots de kappen over de oogen
Keert de valkenvlucht den bek,
In haar ongeduldig pogen,
Naar de koord, die boeit aan 't rek;
En bij 't stoffen op de klauwen
Van der Jonkvrouw edel dier,
Schijnt de reiger reeds te blauwen
Voor dien rappen valkenier!
Stok en buks ter hand genomen,
Tasch en hoorn gestrikt ten rug,
En de heerschap moge komen!

En de voeten worden vlug!
Maar geen weiman onder allen,
Die het keffertje bedwingt,
Dat de zwanen aan wil vallen,
Dat het nest al dichter springt...
Doch wat eische ik mededoogen,
Nu die stofwolk in 't verschiet
Allen boeit? —

Behoef ik u te zeggen dat den minnaar Jacoba verschijnt:

Morgen jaag', wie nimmer jaagde,
Morgen jaag' wie dikwerf joeg;
Of de dageraad reeds daagde,
Of mijn hand den valk al droeg'!

En aan Jacoba blijft hij denken, hoe zij droomt in haar slaap, hoe zij zich gereed maakt in haar schoone kleederen, hoe de heele natuur haar, schoonste, groeten zal.

Mocht zij onder 't zegepralen
Als haar allen hulde biên,
De oogen laag genoeg doen dalen
Om mij niet voorbij te zien!
Moog' ze, trots het ruwer wezen
Dat het krijgsgewoel mij schonk
Er dezelfde liefde in lezen,
Die uit zachter trekken blonk!

Ja, want rijdt niet naast haar de zanger die van Febus en Diana zong, wiens zang als een bezwering

den zonnegod over het jachtveld opriep: den zonnegod die gehoorzaam kwam?

Hoe hij haar op zij durft jagen,
  Die den dronk heeft ingesteld,
Die zijn wichlarij ziet slagen:
  Febus blaakt het bruine veld!

En hij, Potgieter-Van Broekhuizen, de laatste minnedichter uit de eeuw van de romeinsche Renaissance, kan niet nalaten de fraaie herinnering in te vlechten uit Ovidius' Metamorphosen, van hoe Febus straalde over het graf van Leukothoë.

De eigen glans bestraalt de heide,
  Die op 't land der Perzen gleê,
Toen hij uit de groeve u beidde,
  U, zijn lief, Leukothoë!
Toen de gloed een scheut deed rijzen
  Uit des aardrijks harde korst.....

Maar hem, den minnaar-dichter, wordt zijn schoone niet ontnomen:

Maar zij schijnt hem af te wijzen,
  Adem ruimer, enge borst!

Rap-als-'t-licht is de naam van den valk met wien zij hem verschijnt; *Rap-als-'t-licht* is de vogel die den reiger bekampen zal

Tot gelijk twee bliksemstralen
  Worstlend in der wolken schoot
Zij op ééns een' hemel dalen
  Beide vierig, beide rood:

Tot ons daavrend zegejuichen
  Rap-als-'t-licht begroet in 't zwerk,
Daar hij 's reigers hals doet buigen
  Voor zijne uitgeslagen vlerk;
Tot zijn donkere oogen branden
  Van der woede laaien gloed,
En zijn neb in de ingewanden
  Van het spartlend offer wroet!

Nu of nooit, peinst de mijmeraar, is het oogenblik, de rustende jageres te naderen. Heeft Diana-zelf Endymion niet bespied op Latmos, heeft zijzelf hem niet gewekt door haar kus? En hij ziet zich nadertreden waar zij uitrust, hij ziet zich huiverend haar den vogel aanbieden, *Grippe-agile,* die hij voor haar uit de Ardennen bracht. Hij hoort de woorden waarmee hij hem aanbiedt, hij merkt op hoe gelaat en hals haar blozen tot den hoogen rand van den jachtkraag, als hij haar hand drukt, als hij aarzlend poost. En „op het wellustvolle luistren, Naar het haapren van haar stem, Grijpt hij moed om voort te fluisten, Geeft zijn blik zijn woorden klem". En of zij luistert!

Hoe de glans dier hemelsche oogen,
  Blauw en blinkend als ze zijn,
Met een mist wordt overtogen,
  Liever mij dan heldre schijn;
Hoe de tweelinggolven jagen
  Onder d'Amazonen-dos —

Waarlijk, ook het laatste woord hoeft hij niet in te houden. Hij spreekt het. En op het oogenblik dat de jachtgodes de horens weerschettren laat,

Bloost en bleekt haar priesteresse,
  Lacht ze door haar tranen zoet!
En terwijl de wouden dreunen
  Van 't verdoovende geluid
Voel ik op mijn borst haar leunen,
  Haar, mijn schuwe, schoone bruid!

De droom is gedroomd. De wensch van den minnaar blijft naklinken:

Morgen jaag' wie nimmer jaagde,
  Morgen jaag' wie dikwerf joeg;
Of de dageraad reeds daagde,
  Of mijn hand den valk al droeg'!

Dat de zeventiende-eeuwer in Potgieter leefde bepaalde zijn houding tegenover groote en kleine gebeurtenissen, tegenover binnen- en buitenlandsche voorvallen, in vers zoowel als in proza.

Hij werd de dichter van Zangen des Tijds, de schrijver van typen uit het maatschappelijk leven.

Zangen des Tijds als de *Veteranen-klacht*, *De Chineesche Mandarijn*, *Maart MDCCCXLIV*, vooral ook *Aan New-York*.

Vooral dit laatste. Dáár was de stad die aan Holland haar stichting had dank te weten, die Holland alleen herdacht in een overgebleven hollandsche spreekwijs of als een toast op het Sint-Nicolaasfeest.

Uw schoonste vloed draagt Hudsons naam,
Hij schakelt honderd bergen saam,
Hij ruischt door duizende valleien:
Welluidendste trompet der faam,
Zoetvloeiend zangrigste aller reien!
En toch hoe ge onze Vaadren hoont
Daar ge u slechts hem erkentlijk toont;
Daar ge u de erinn'ring schijnt te schamen,
Hoe over 't ongetrouwe diep
Onze Amsterdammers met hem kwamen,
Dat Neerland u in 't aanzijn riep?

Ei! stof niet dat gij nooit voor de aard
Verloochend hebt wie ge eertijds waart
Noch roep uw zuster van haar heuvlen;
Laat Albany bij warmen haard
Van koetjes en van kalfjes keuvlen
En stell' zij, met verheugden geest,
Een toast in op 't Sint Niclaasfeest:
„Voor Hollands volk, — voor Hollands Koning!";
Wij weigren de aangeboden schaal,
Wij walgen van die eerbetooning,
Van 't ledebraken onzer taal!

Hoe doet de toon mij die dit schrijf goed, mij die als knaap tusschen de rotsen van Nieuw-Mexico tranen van spijt schreide, omdat geen Amerikaan daar ooit van een Nederlandsch Indië gehoord had, geen van Amsterdam anders wist te spreken dan als de stad waar men diamanten sneed, — mij die zoo gelukkig was in een schoonen maannacht trots te hooren in de

stem van den hoffelijken mijnwerker die mij zei dat zijn moeder van oorsprong Hollandsch was. Het antwoord van Potgieter zou meer hebben gedaan dan mij bevredigen, het zou mij vrede hebben ingestort.

Nieuw-Amsterdam! New-York voortaan!
Wij heerschten ook op d'oceaan:
De staf is toch van ons geweken.
Uw zon zij nauwlijks opgegaan
En rijze nog — zij zal verbleeken!
Al schudt gij ongeloovig 't hoofd:
Wat glans die niet wordt uitgedoofd,
Wat licht dat niet werd overschenen?
Carthago viel en Tyrus zonk,
Venetië zag Lisbon weenen,
Toen 't zegelied aan d'Aemstel klonk!
De Theems ontwaakte van 't weerschallen,
Hij rees — wij streden, — voor zijn stem
Zweeg de onze, — worstel nu met hem,
Neen, overwin: toch zult gij vallen!
Wat borgen ge in uw wetten koost,
Het wisslend lot zal 't anders duiden:
Uw mededingster rijst in 't Zuiden,
Of 't West zwicht voor 't herlevend Oost!
Een wijle nog — van jaren — eeuwen,
Dan hoort, waar 't Fort Oranje was,
Weer 't woud het hert naar water schreeuwen,
En niets, niets scheert uw stillen plas,
Niets, dan te met de wiek der meeuwen.

Is er niet in dat slot als een vleugelslag van de stilte die ik toen bij nacht aan het wachtvuur beluisterde?

Wel zou ik graag ook die Veteranen-klacht voor u afschrijven: „Tien centen daags voor zeven man," of die Mandarijn, de langgerokte pop met een draad er door, waar de jongen mee langs de straat liep sints hij zijn aap verloor, de pop die ja of neen knikte, al naar er getrokken werd, het beeld van — zoo velen. Maar wij zullen ook nog later de Zangen des Tijds in hun ontwikkeling hebben ga te slaan.

Zie zijn proza-arbeid erbij aansluiten: de drie proponenten in *Als een visch op het Droge*, de kantoorbedienden in *'t Is maar een Pennelikker*, de volte van typen in *De Zusters*, en eindelijk die groote beschouwing van hollandsche kunst en hollandsche geschiedenis in *Het Rijksmuseum te Amsterdam.*

In het laatste vertoonde zich een rijkdom van studie die bewees dat hij van de schilderijen daar wel gedroomd had, naar niet gedroomd alleen. Kennis zoowel als kunst gaven hem het recht zijn tijdgenooten aantewijzen waar zij faalden.

Zoo deed hij, toen in 1838 het eerste verhaal van Mejuffrouw Toussaint verscheen. Deze was een vrouw die in elk van haar volzinnen als het ware voor leus droeg: grootheid van aanleg. „Studie" was de zijne, die hij er tegenover stelde, die hij tegen haar gelden deed, die door haar niet werd versmaad. Dat zij de in waarheid groote romanschrijfster van de eeuw in Nederland geworden is, dankt zij ook aan hem, die haar zelfbeperking oplegde, en onderzoek in de wereld die hij zichzelf geopend had. Kort verloofd met Bakhuizen

van den Brink, later gehuwd met dien genialen Bosboom, den schilder die op zijn wijs de oud-hollandsche wereld omschiep en onsterfelijk maakte in Europa, — is zij voor Potgieter levenslang een beminnelijke vriendin gebleven en een van de weinige grooten die zich niet schaamden te doen naar zijn raad.

Hij handhaafde dien raad ook tegen Beets, toen in 1841 diens *Camera Obscura* uitkwam. „Kopieerlust des Dagelijkschen Levens" was de titel van zijn opstel, en het vonnis meteen. Hij, zelf zulk een scherp opmerker, hij, zelf de eerste humorist en prozaschrijver van Nederland, door wiens voorbeeld Beets tot het schrijven van dit proza was opgewekt, hij zag niet gaarne dat hier de humorist zoo weinig meer was dan grappig en aandoenlijk, dat hier de waarneming zoo weinig was omgewerkt tot een edeler geestelijkheid. Dit kon populair worden — onsterfelijk was het niet.

En evenals tegenover deze enkelen, stond hij weldra tegenover geheele menschengroepen, die anders waren, iets anders wilden, dan hij.

Waren zij van den aanvang aan wel zoo anders?

Bakhuizen bleef naast hem, de wetenschap van de geschiedenis zooals hij er de poëzie van was. Dan kwam Thorbecke die de staatsinstellingen van Nederland beoefende en zich gereed maakte de voorschriften van een „nationaal verstand" in de grondwet van 1848 vast te leggen. Daarna Jonckbloet die de oorsprongen van onze letterkunde zocht in de middeleeuwen. Van Vloten die de gedachten van zijn tijd uit de over-

leefde theologische vormen zou terugvoeren naar den grooten vaderlandschen denker Spinoza. Zij allen, waren zij niet van één geest met Potgieter? allen paladijnen van die Romantiek die, gelijk overal in Europa, de vormen voor nieuwe ontwikkeling ontleende aan het nationale verleden.

Hij, de dichter, was werkelijk hun aller middelpunt, stem en geweten van hun gezamenheid. En er was niemand dien hij wenschte uittesluiten.

De Katholieken aanvaardde hij als een deel van vroeger en later Nederland: hoe beminnelijk is altijd zijn omgang met Alberdingk Thijm geweest.

De Calvinisten aanvaardde hij: hoe hoffelijk was zijn verkeer met Da Costa.

Van Vloten aanvaardde hij, hoewel in hem tegen dien zich nog wel iets anders verzette dan afkeer voor wat er in dien ijveraar „onhebbelijks" school.

En altijd zocht hij jongeren naar zich toe te halen: hij geloofde aan de jeugd, aan de verscheidenheid, en aan de ruimte van zijn eigen geest om hen te vereenigen.

Toch is iedere jeugd anders dan haar voorgangers: toch wenscht iedere afwijking zich altijd zelfstandig te vestigen.

Nu onderschikte aan de Gids zich veel: geheele scholen ontstonden van geschiedschrijvers en filologen, van staatkundigen en koerantiers, die zich verdrongen om een plaats in het tijdschrift waarmee zij één van zin waren. Ik spreek nog niet eens van de dichters en

romanschrijvers: allen inderdaad van eenige deugd in Nederland. Maar — we zagen het al — in 1843 een twist tusschen Potgieter en Bakhuizen.

Was het de natuurlijke tegenstelling tusschen den dichter die in de eerste plaats de letterkunde, en den geleerde die allereerst de wetenschap wenschte voor te staan?

Was er — dadelijk of verwijderd — verband tusschen dezen strijd en de bijdrage van Van Vloten, zijn eerste, die in dit jaar geplaatst werd door bemiddeling van Bakhuizen, maar die den overigen redactie-leden tegenstond?

De toevalligheid kan niet worden opgeklaard. Maar zeker is dat al wat Potgieter te vreezen had zich het tastbaarst in Van Vloten belichaamde.

Hoe stond het met zijn eigen theologische overtuigingen? In overeenstemming met den patriottenkring waaruit hij geboren was, waren zij van een ruime „tolerantie”. In een van zijn knapenbrieven, als hij dertien jaar oud is, klaagt hij over „tous ces sectes formés par un Simons, Luther, Calvin et d'autres réformateurs respectables”. Toch, meent hij, zal er wel een manier zijn om God te dienen, die de beste is. Welke? Hij weet het niet. — Sinds dien tijd had hij in tante Van Ulsen een geloovige naast zich van christelijke leerstellingen, eenigszins oorspronkelijk van pas gemaakt. Zonder twijfel kwam ook haar wijs van God te dienen hem uiterst respektabel voor. — Vraagt men naar hem zelf — ik geloof dat hij zich het liefst verbeeldde de

gezindheid te deelen van die zeventiende-eeuwers die hij zoo zeer bewonderde: mannen die vroom waren, maar die duldden dat ieder het zijne dacht, die nog liever deden dan dachten, en liever dachten dan kibbelden. Het zij oprecht gezegd dat dit geloof niet de pretentie had diepzinnig te zijn; maar het was praktisch. Het zij ook opgemerkt dat zijn voorstelling van den zeventiende-eeuwer die zoo denken zou, zoo niet willekeurig dan toch met wil gekozen was. De zestiende-eeuw toch, in haar Hervorming, ging uit van het onloochenbare Bijbelboek, den op nieuw gezuiverden en in de volkstalen overgezetten grondtekst; — de negentiende was het die in hare Romantiek alle overtuigingen als Volks-verleden had toegelaten en al den vormen van dat verleden genegen was.

Potgieter had naast zich de kritiek van Bakhuizen aan 't werk gezien. Ze was een heel andere dan de zijne. Hij wenschte de bewonderde eeuw aan zijn tijdgenooten voor te houden, hen op die wijs verbeterend. Bakhuizen wenschte de berichten over die eeuw te vergelijken en zoo tot een voorstelling te komen van haar geschiedenis.

Het was liefde voor eenzelfde verleden, maar die zich hier door een Dichter uitte en daar door een Verstand.

Maar de geheele linkervleugel van Hegel, dien denker van de Romantiek, bestond uit zulke verstanden. Uit hen kwamen de Tübingers voort: Strauss met zijn „Leben Jesu" allereerst. Zij onderzochten geen

vaderlandsche, maar christelijke geschriften: de bijbelsche: — liefde voor de geschiedenis, maar voor eene die alle geloovigen en alle dichters tot nu toe verfabeld hadden bemind.

Zoo zeer zelfgenoegzaam verstand te zijn dat men al die schoone fabels denkrecht vernietigde, zoo vertrouwend op eigen inzicht en op de zekerheid van toekomstige schoonheden, dat men al de schermen doorstiet waarop de menschen de lichaamlooze schijnen spelen lieten waar hun hart aan hing, — tot nu toe was er geen zoo bij hen die in Nederland deelnamen aan denking en onderzoek: geen Groningers, geen Scholten, geen Opzoomer, geen Van Gilse, geen Ds. Harting, hoezeer ook die laatsten schrijvers in de Gids waren. Maar Van Vloten was aarzelloos.

Het is een lust dat verstand aan het werk te zien, hoe hij al de schipperende geleerdheid van die dagen van het tooneel sabelt, getroost dat niets van de vaderlandsche kerkelijkheid zal overblijven: „Mijne kerk is de maatschappij en mijne godsdienst vindt hare uitoefening in het leven zelf.”

De geestdrift van het verstand is voor den dichter nooit aangenaam. De gestalten waarmee hij leeft, verbeeldingen van de werkelijkheid, ziet hij dat zijden hebben en keerzijden: licht en schaduw die op hen vallen, en weerkaatsen en van hen afstorten. Hij gelooft niet zoozeer aan de voortreffelijkheid van de rechte lijn boven de gebogene — vooral Potgieter deed het niet — en, roept hij ook niet met Pilatus uit: wat is

waarheid? hij gelooft toch dat de waarheid zich ons niet anders dan begeleid door haar tegendeel te erkennen geeft.

Van Vloten was een verstand en de waarheid geloofde hij dat met hem was. Met de houding van zulk een, als hij eens in den strijd was, kon Potgieter geen vreê hebben.

Hield hij vreê met andere verstanden?

Met Thorbecke. — Zonder twijfel; maar zie toch later als Huet Thorbecke aanvalt.

Er was in 1840 een soort grondwets-herziening aangenomen, maar die weinig opleverde. De partij van de beweging heeft zich in de daarop volgende jaren zeer versterkt. Men ziet het ook in de Gids: een journalist als Vissering schrijft er overzichten: ook hij houdt de zeventiendė-eeuw voor aan de burgers van het koninkrijk. Kort daarop zoekt G. de Clercq de Gids als wapen in den politieken strijd. In het jaar van de grondwetsherziening door Thorbecke schrijft Potgieter er een opstel over Hollandsche Politieke Poëzie, naar aanleiding van Da Costa's dichtstuk 1648 *en* 1848. Het volgende jaar een: Jacob van Heemskerck en Vijfentwintig Jaren Hollandsche Poëzie. Het is of hij zich in deze beteekenisvolle jaren, met deze twee opstellen — hij schreef geen andere — opzettelijk als de dichter die hij was midden in het politieke leven stelt. Tegelijkertijd ziet G. de Clercq, sints kort redacteur, zich genoopt ontslag te nemen.

Weer ontmoeten we Van Vloten, die als bondge-

noot van De Clercq medewerkt, en zijn lot dan deelt.

Klaarblijkelijk is er aldoor strijd tusschen den dichter Potgieter, den bevorderaar van de letterkunde, en de geestdriftige verstanden, die De Gids als middel ter verwerklijking van hun denkbeelden willen veroveren.

Het zou een uitvoerige arbeid zijn het bedrijf te schetsen van de personen en groepen die voor en na 1848 binnen het kader van de Romantiek eenzelfde opleving van nationaal verleden vertegenwoordigden, maar met elkander in voortdurenden kamp waren, verrassend en vriendelijk soms getemperd door persoonlijke genegenheid.

Maatschappelijke, godsdienstige en staatkundige strijd woedden bij beurten en gezamenlijk: geen van de drie, hoewel hij ze alle met belangstelling waarnam, hoewel hij hun verschijnselen in zijn poëzie afbeeldde, ze met zijn gedachten begeleidde, lokte hem uit tot heftige deelneming of liet hem vrij zelfs van de overweging dat hun aandrang voor de letterkunde en voor zijn tijdschrift een gevaar kon zijn.

Of is het niet duidelijk? na 1845 al trekt hij zich terug in zijn studiën: hij geeft er een uitbreiding aan waartoe hem de tijd tot nu toe ontbroken had.

Als men, tot voor dat jaar, de nummers van De Gids doorbladert, — en van de afzonderlijk verschenen vertolkingen noem ik dan enkel nog, gedrukt in 1842, Leigh Hunt's *Studies en Schetsen* — dan staat men versteld, zooveel als er van zijn hand, buiten den oorspronkelijken arbeid, aan vertaalwerk voorkomt. Bijna

geen negentiende-eeuwsch auteur van eenige bekendheid of hij heeft van hem vertolkt, verzen of proza. Te eeniger tijd neme iemand de moeite de menigte te ordenen, de schrijvers waar hij ze niet noemde aan te wijzen en tevens te zien op welke wijs hij ze overbracht. Er is over zijn vertaalkunst een bladzijde te schrijven die in elk geval een nieuw bewijs van zijn geest zal zijn. Interessante voorbeelden zullen dan zijn aan te halen van hoe hij vertaalde, hoe hij hier weg liet en daar wijzigde, hoe er altijd iets van zijn eigenaardigheid kwam in het nagevolgde.

Na dien tijd neemt het af: de vertaling van een roman, vermoedelijk om geldelijke redenen begonnen, staakt hij: de Mengelingen van De Gids hebben zijn hulp minder noodig: zijn zaken gaan waarschijnlijk beter: van sommige zorgen is hij misschien ontslagen sints in 1844 zijn vader stierf, nadat in 1840 zijn moeder gestorven was.

Maar niet meer vertalende, houdt hij zich met de geschiedenis van de europeesche letterkunde bezig.

Doch in De Gids bemerkt men voorloopig niets er van. Met 1848 heeft op voorstel van De Clercq de splitsing in Boekbeoordeelingen en Mengelingen opgehouden. Ieder talent geeft nu zijn opstel. In dat bondgenootschap is er geen sprake meer van, dat het letterkundig gedeelte alleen door Potgieter zal bezorgd worden. Het is juist iets voor hem — hij hangt aan de vroegere eenheid van het tijdschrift — te trachten de leden van de Redactie te doen samenwerken aan

éénzélfde opstel: *Salmagundi.* Ieder zal er het zijne toe bijbrengen: de pot-pourri zal gemeenschappelijk worden toebereid. Vragen van den dag, politiek, wetenschap, letterkunde: — het resultaat is dat hij alles alleen doet.

Het is een tusschenperiode. Een enkelen keer een gedicht, een klein opstel. In 1852 niets.

Bij het publiek was het tijdschrift niet gewild; na de verandering van 1848 nog minder dan vroeger.

In 1852 verschenen de *Eerste Gedichten* van De Génestet. De Gids bracht een afkeurende bespreking ervan door J. C. Zimmerman. Maar De Génestet was een jong theoloog die geheel schreef naar den geest van het moderne Nederland. Van Vloten weerlei de bespreking in de *Kunst- en Letterbode.* Van Vloten werd er het middelpunt door van letterkundige elementen die met De Gids van de laatste jaren niet op hadden. Hij was bevriend met Alberdingk Thijm, hij vond instemming bij Kneppelhout, hij raakte door dit optreden zelf bekend met Cd. Busken Huet.

Alberdingk Thijm richtte in 1855 zijn eige tijdschrift *De Dietsche Warande* op, waaraan Van Vloten meewerkte. In dit tijdschrift zijn de schertsende toespelingen op De Gids menigvuldig. Toen die laatste in 1857 Van Vlotens vertaling van Quinet's *Marnix* aanviel, sprak Thijm Potgieter erover aan en schreef: „Wel hoe! Wij zouden het moeten beleven dat voortaan in den „Gids" gansche half-vellen kompressen druks gevuld werden met de meest onbekookte aanmerkingen op boeken wier historische inhoud en literaire form gelijkelijk recht hadden

op een degelijke kritiek? Nu de „Letteroefeningen" kans loopen een weinig minder vervelend (hoewel niet minder aanmatigend?) te worden, dan in de laatste negentig jaren van haar sukkelachtig bestaan, — zal de „Gids" empiëteeren op het gebied der kleine passies, alledaagsche flauwheden, ongemotiveerde vonnissen en holle autoriteits-termen! Wij hopen het waarlijk niet."

„Sedert geruimen tijd" schrijft Huet, „had Potgieter (in 1860) de schepping van zijn geest (De Gids) eene periode van verval zien intreden," — en elders: „Waar is het dat De Gids eenige jaren geleden begonnen was teekenen van voos- en veegheid te vertoonen, en dat een geestig Claegh- ende Vraegh-liedt rakende de gezondheid van het tijdschrift, in de Dietsche Warande van 1860, door de Redaktie, waarvan ik toen de eer nog niet had medelid te zijn, beantwoord is moeten worden met een raadzaam, doch in het geheel niet geestig zwijgen."

Het Claegh- ende Vraegh-liedt in de „heylighe vrijheidt" der knoedelpoësye ghemaeckt, gerijmt ende ghepast op eenen sijns weghes bijsteren gidse, door E. W. N. t. S. N. en D. (Eenen Wiens Naem ter Saken Niet en Doet) — heeft den volgenden aanhef:

Ghesellekens, wat mach' er de goê redene toch al wesen,
Dat onsen Gids meer loopt te trantelen ende te cantelen als voordesen?
Hij draeyt eñ swaeyt (met oorlof) soo holderdeklokkerol,
Als een af-ghetapt asijns-fust, ofte als een bierkinneken pas hallef vol.

D' handt, daer hij dus langhe meê wegh-wees, begint te rammelen op elken windt;
Eñ sijn lanteernken, dat ons te lichten plach, is gants cout geworden ende blint.
„Misschien versiet ghij u eñ is den man niet heel soo swack als ghijt bediet".
Tis alles mooghlijck, lieve gesellekens, maer waerschijnelijck en isset niet!

De waarheid schijnt mij, dat inderdaad De Gids met haar eerste reeks een schoone jeugd gesloten had, dat sints dien tijd Potgieter niet beter kon doen dan het tijdschrift gaande te houden, en dat onderwijl menig nummer, een geheele jaargang soms, hoogst onbeduidend was. Maar ook komt het mij voor dat in 1857 Potgieter alweer uit zijn tent trad en om zich keek.

De Gids van dat jaar bracht twee opstellen: éen getiteld Grond en Geschiedenis, een beoordeeling van de Historische Landschappen door W. J. Hofdijk, een ander ter aankondiging van een Bibliotheek van Buitenlandsche Klassieken.

Uit beide blijkt dat hij begonnen is het Vaderland te omringen door Europa: zijn eerste breede wegen heeft hij geslagen naar de uitheemsche literatuur.

Hooren wij tevens Van Vloten als hij voortgaat na het incident met zijn Marnix te vertellen wat hem van De Gids weervoer.

„Enkele jaren later greep er plotseling eene verandering in de verhouding der Gids-redactie tot mij plaats. Zij, en met name de heer Potgieter, was onderwijl,

zoowel met betrekking tot De Génestet en zijne waardeering, als in haar godgeleerd-wijsgeerige begrippen, vrij wat vooruitgeschreden, en had ook nieuwe leden, o. a. den jongen Van Limburg Brouwer, van gelijken geest, in haar midden opgenomen. Dit schijnt haar op 't denkbeeld gebracht te hebben al het vroegere maar als voorbijgegaan te beschouwen; althans ik werd in 't najaar van 1859 eensklaps met de toezending van Jonckbloets nieuwe uitgave der Beatrys en Karel en Elegast vereerd, van de uitnoodiging begeleid daarover voor den Gids iets op te stellen."

Hoewel de omgang met Van Vloten na een paar jaar weer hokte — hij ontving een mededeeling dat men „toch vreezende het t'avond of morgen eens te kwaad met u te zullen krijgen, beter vond maar te voren alle betrekking af te breken" — bleek het toch dat Potgieter het heil van De Gids gezocht had in een verbond met elementen uit Van Vlotens kring. In hetzelfde jaar 1859 plaatste hij De Génestets *Leekedichtjes* en van Huet opstellen over *Stichtelijke Lektuur.* Ook Allard Pierson ging meewerken.

En tegelijkertijd had hij in een drietal opstellen de volle maat gegeven van een tot nieuwe rijpheid geraakt talent.

De opstellen, hier bedoeld, zijn over Béranger het eerste, over Crabbe de twee volgende.

Aleer ik van dat proza spreek, de beloofde ontwikkeling van zijn Tijdzangen.

Potgieter hoorde tot wat Bakhuizen noemde „de

partij der beweging", — men voelt het als men leest hoe hij het telkens en telkens weer tegen „den stilstand" heeft. Hij was er de dichter van zooals Thorbecke de staatsman, en naarmate de burgerij krachtiger deelneemt wordt het leven en streven van zijn eigen tijd ook boeiend voor hem om aantezien, en onderwerp voor zijn poëzie. Zoo in Maart 1844 bij het uitschrijven van de vrijwillige leening, zoo toen het negental kamerleden, Luzac, Thorbecke en de anderen, hun voorstel van grondwetsherziening hadden ingediend. Het gedicht dat hij toen schreef, heet *De Stilstaanders* en heeft dien bekenden aanhef:

Jan Salie sloeg zijn tent op 't ijs;
Het zeuriede om hem, groen en grijs,
Slof-slaperig of wichtig-wijs,
Een slempjen werd geschonken, —
En 't deeglijk Voorstel kwam ter spraak,
Dat voor des volks — der vrijheid zaak,
Ons allen, ook des Konings taak,
Heel Holland tracht te ontvonken!

Het was een tafreel van de „praatjes van Jan Salie". In hetzelfde jaar werd de nieuwe beurs gebouwd: weer werd Jan Salie sprekende ingevoerd:

„Een wonder is de Nieuwe Beurs!"
Geloof het maar, Jan Salie!
Ei, waartoe zulk een zuilenlast,
Wanneer er niets moest opgetast
Dan 't geveltje dat hoogst gepast
Met gulden cijfers ons verrast?
't Is maar een vraag, Jan Salie.

In zeven strofen met dien aanhef en dat refrein worden de bezwaren tegen het gebouw uitgemeten. De toon is in deze jaren nog schertsend: eerst na 1850 wordt hij ernstiger. Toen de partij der beweging haar politieke doel had bereikt sprak het vanzelf dat de vervulling niet zooveel aan de werkelijkheid veranderde als zij die vol waren van verwachting, hadden gehoopt. Dit alleen was al reden genoeg voor een gedicht als *Het Jagertje*: het Jagertje van de trek-schuit, een type dat onderging, werd het beeld van allen die aan de lijn liepen inplaats van voort te gaan.

Ach, jagertjes op knollen
Die met het lijntje sollen,
  Die sukklen vroeg en laat
Langs platgetreden wegen,
Waar komen ze ons niet tegen?
  Wie telt ze in Kerk en Staat?

Het Uurwerk van 't Metalen Kruis was dreigender. Het was bij gelegenheid van de oprichting van het standbeeld op den Dam — Juffie Eendracht zeiden de Amsterdammers in mijn jongenstijd — dat een jongen van het stads-weeshuis den eersten steen lei en tot aandenken een horloge kreeg. Het gedicht heeft nog dit opmerkelijke dat het afzonderlijk uitkwam. Men kan het niet begrijpen — en dat is met de tijdgedichten meermalen het geval — zonder kennis van de omstandigheden. — Thorbecke had in zijn Grondwet werkelijk een *nationaal* verstand willen vastleggen, en dit was

wat anders dan een enkel-protestantsch verstand. Het Protestantisme was na de zestiende eeuw staatskerk geworden, maar het was er ver vandaan dat de Katholieken zouden hebben opgehouden te bestaan. Zij bleven een zeer groote minderheid die haar godsdienst binnenshuis bedreef. De romantische opleving in de eeuw waarvan wij spreken had in de eerste plaats een zeventiende-eeuwsch Calvinisme gebaard dat in 1835 al uitbrak in kerkelijke woelingen. Boekjes verschenen weer met titels als van twee eeuwen geleden, ongeregeldheden kwamen voor in kerken en op dorpspleinen, en daar de kerk niet stormenderhand viel in te nemen had afscheiding plaats. De tweede worp van die romantische opleving in het theologische was naar den modernen kant. Zoolang met de geit de kool gespaard werd konden beiden in de kerk blijven. Maar Van Vloten trad er uit; en zoo bleek het dat ook deze vernieuwing haar niet ten goede kwam. De Katholieken, nevens haar, hadden nu sints de revolutie van 1795 rechten als staatsburgers uitgeoefend die zij voor dien tijd niet hadden bezeten. Tot nadere regeling van hun kerk-gemeenschap begeerden zij wederinstelling van de bisschoppelijke hierarchie. In de Grondwet was de mogelijkheid hiertoe opengelaten: Thorbecke, afgezien van persoonlijke sympathieën, hij die in Duitschland bij de Schlegels aan huis kwam en vriendschappelijken omgang had met Groen van Prinsterer, — Thorbecke begeerde een staat waarin *alle* gezindten gelijk recht zouden hebben van uitoefening en organizatie: hij

besnoeide de macht van de staatskerk, hij gaf aan andere gezindten de gelegenheid op te treden. Toen in het begin van 1853 door den pauselijken nuntius gevraagd werd of de regeering de aanstelling van twee bisschoppen goedkeurde, antwoordde hij bevestigend. De daad was geheel in den geest van Potgieter, die gehoopt en geloofd had dat Katholieken en Protestanten zich als Nederlanders zouden vereenigen. Te grievender was het voor hem dat het gevolg van deze, in zijn oogen, nu eens zeer ideëele handeling, een uitbarsting van „volksgeest" was, als de ergste zwartziener niet kon verwacht hebben. Opgezweept door het hof, den adel, de geestelijkheid, kwamen kleine burgerij en volk in beweging en werd, van uit het konservatieve Utrecht, een petitionnement geleid tegen de bisschoppen. Het adres lag in alle kerken ter teekening, en de onmogelijkste verhalen waren in omloop betreffende het dreigende van het roomsch gevaar.

Op gevaar af in mijn voorstelling te roomsch te zijn kan ik toch niet nalaten den indruk van deze April-dagen weer te geven uit een schrijven aan Joh. van Vloten door J. A. Alberdingk Thijm.

„Het is hier ongemeen levendig — ten gevolge van — niets meer of minder dan de treurige verbijstering van de helft onzer stadgenooten. 't Is of er een kolossaal krankzinnigenhuis zijn bevolking door de straten van Amsterdam heeft losgelaten. Ziehier een feit — één uit duizend: Brester [een toenmalig dichter] komt voorbij een kerk, waar een man uittreedt met den

glimlach des genoegens op het gelaat. B. vermoedt wat de man daar gedaan heeft. „Heb je geteekend?" vraagt Brester barsch. „Ja, mijnheer!" zegt de man, eenigszins beteuterd door die onverwachte toespraak van een onbekende. „Waarom?" vraagt Brester. „Omdat ik met vrouw en kinderen anders op den brandstapel moet", zegt de man. „Je bent mal", antwoordt B. gracieuzelijk en gaat zijns weegs.

„De lucifersjongens op den Dam heeft men geen rust gelaten vóór ze geteekend hebben. Vrouwen met drie, vier kinderen, met zuigelingen zelfs, de bevolkingen der weeshuizen, der fabrieken van Hervormde eigenaars, alles stroomt, als voortgezweept door een Sinter-Klaas, die met zijn ketting en hooge muts ze nazit en klaar is ze in zijn zak te stoppen, naar de protestantsche kerken. Alleen de Oud-Lutherschen, de Mennisten en de Episkopalen schijnen niet door anti-papistische koorts geteisterd te worden. Menschen, die nooit in de kerk komen, snellen er nu met vrouw en kinderen heen, en vraagt men wat ze drijft — het zijn „druipende moordschavotten" en „rookende brandstapels", zeggen ze. Als de Paus Napoleon III komt kroonen, dan gaat hij door naar Holland, *om bezit van Nederland als wingewest van den Kerkelijken Staat te nemen*.... zeggen ze. De Bisschoppen zullen het land afrijden in koetsen met vier witte paarden bespannen, met pluimen op de koppen, en bij hen zal in de koetsen een beul zitten, en in alle woningen zullen ze *in loco* de niet-Roomschen gaan ombrengen,.... zeggen de

menschen — en dat met vervaarde gezichten! Zoo is er dan nog zin voor poëzie onder het volk, zult ge zeggen. Ds. Kerkhoff en Prof. Van Gilse hebben heftig gepreekt *tegen* de anti-papistische agitatie. Maar de menschen kunnen niet tot rust komen. Velen verstandigen, nadere inlichtingen gevraagd hebbende, berouwt echter het teekenen reeds.

„De Katholieken staan deels verwonderd, deels lachen zij er om, deels betreuren zij de kommotie en noodwendige verwijding der scheidingsklove. De loyale liberalen zijn diep verontwaardigd, en loopen almede met gloeyende gezichten door de stad, want zij herkennen veel anti-Thorbeckianisme in de geheele zaak.

„Intusschen, de petitionarissen bereiden zich vele teleurstellingen. Men denkt, dat de benoemde Bisschoppen de weergælooze onbeschaamdheid zullen hebben in Utrecht en Haarlem een huis te huren, en daar te gaan wonen. Men bedriegt zich. Zij denken er nog niet aan. Mgr. Zwijsen blijft te Tilburg; Mgr. Van Vree te Warmond. Daar zit toch nog veel plastische fantaizie bij het volk. Zij zullen het niet kunnen begrijpen, hoe een Bisschop van Haarlem een goede en ernstige geleerde met een zwarten rok aan kan zijn, die woont te Warmond.

„*Après-tout* — ik ga een beetje bidden voor de vrede."

Wie het schilderijtje, niet alleen in zijn voorstelling maar ook in zijn amsterdamsche kleur, hoop ik, genoten heeft, kent min of meer de beweging die den loyalen liberalen hun eerste groote teleurstelling bereidde en die Thorbecke noodzaakte af te treden. De

mededeeling was tevens noodig tot recht verstand van het gedicht dat ons zoo aanstonds bezighield.

Ik had u namelijk duidelijk te maken wat Potgieter aanleiding gaf zijn gedicht *Het Uurwerk van 't Metalen Kruis* te schrijven, het zóó te doen worden als het geworden is, het afzonderlijk uit te geven.

Potgieter ook had als Amsterdammer beleefd wat Alberdingk Thijm beleefde. Hij ook had misschien diep verontwaardigd met gloeiend gezicht door de stad geloopen. Hij ook had vrij wat anti-Thorbeckianisme in de zaak herkend.

En nu werd door de mannen die aan 't roer zaten besloten een standbeeld op te richten ter herinnering aan 1830. Was het nú tijd om op overwinning te roemen? nu, daar in vijf-en-twintig jaar de volksgeest niet veredeld bleek, de handel geen nieuwe havens vond, de armen toenamen, uitstel een kanker was en kerktwist een doorn zonder roos? Moest nu een wees den wees Van Speyck vertegenwoordigen, terwijl men op alle zeeën vergeefs zocht naar onze oorlogsvloot? Niet een enkele partij, maar het heele Holland stelt hij aansprakelijk: toch had hij allerminst van déze lippen een hulde verwacht aan den vroegeren volksgeest. Wat kon men meenen met de aanbieding aan dien stadswees van — een uurwerk?

Dit zijn de overwegingen waaruit het gedicht is opgebouwd: de uitgave was een opzettelijke daad van den politieken dichter: het gedicht het meest konkrete van zijn Zangen des Tijds.

't Metalen kruis doet zijn trofee,
In vollen vreê
Aan de' Aemstel rijzen;
De troffel wordt een wees geboôn
Om d'eersten steen zijn plaats te wijzen:
Een uurwerk is des jongskens loon.

Men prijz' de keuze van 't geschenk!
Of schuilt er niet een stille wenk
Voor allen, hoog of laag gezeten,
Een les in die gedachtenis:
Zoo burger als bestuur moet weten
Hoe laat het is?

Gelukkig 't volk waar elk zijn tijd,
In vrede en strijd
Waardeert met oordeel;
Het geeft op alle teeknen acht,
't Heeft open oog voor ieder voordeel,
't Heeft open oor voor elke klacht!

Ontlook voor ons die gulden eeuw,
Sinds Hollands opgerezen leeuw
Den doodschrik voor zich uit deed ijlen,
Zijn manen schudde op vijands grond,
En fierder weer om zeven pijlen
Oranje wond?

Geef antwoord, gij, die zonder schrik
Des nazaats blik
Schier uit durft dagen,
Den grondslag leggend voor uw boog

Waar oost en west kwam offers dragen,
Toen vlijt der wereld cijns er woog!

't Is niet uw doel om eigen naam
Te beuren tot den tromp der faam,
Haar grootspraak beedlend voor uw glorie:
En toch, — zoo 't feit erinnring vroeg,
Was dan de veder der historie
Niet borg genoeg?

Den volksgeest — roept gij — van weleer,
Dien volksgeest eer! —
Van uwe lippen?
Zoo 't in den roes der zege waar'
Dat zedigheid den toom liet glippen,
Maar nog na vijf-en-twintig jaar!

Weet iemand wat zoo langzaam rijpt
Als volksgeest die zijn tijd begrijpt;
En, 't krijgszwaard keerende in de schede,
Geen kracht, geen gave rust gehengt,
Eer welvaart offers van den vrede
Voor allen plengt?

't Waar luttel schade of 't Kruis den Dam
Zijn ruimte ontnam,
De noode ontbeerde,
Als de eigen moed, als de eigen kracht
Die 't Vaderland in druk verweerde,
Verlost, ons verder had gebracht!

In 't weesjen werd Van Speyk genood;
Maar zoekt zijn schim onze oorlogsvloot,

Vergeefs zwerft ze om langs alle zeeën! —
Het Kweekschool bracht zijn troffel hier,
Waar vond onz' koopvaart nieuwe reeën
Voor nieuw vertier?

Onz' schamele armen groeien vast
In tal en last,
In woeste wennis; —
Eer gij den volksgeest zuilen sticht,
Aan al wie hongert brood en kennis,
Wat aardsche vreugd, wat hemelsch licht!

Op 't: Voorwaarts! streedt ge en overwont;
Maar noch gelukkig noch gezond
Verteert ons traagheids uitstel-kanker.
't Ontsluite een ander veld van eer!
Verjaarden ploeg noch roestend anker
Genade meer!

Bij kindren van één groot gezin
Moest broedermin
Voor kerktwist hoeden,
— Die doorn daar niemand roos aan zag! —
En liefde, wars van kwaad vermoeden,
't Geloof slechts toetsen aan 't gedrag!

Gij wenscht, gij wilt het!.... Profecy
Van schooner dageraad aan 't Y
Der kwijnende, waar de aard voor knielde?!
Hernieuwing van d'ælouden gloor
Toen godsvrucht deeglijkheid bezielde,
Den nabuur voor?!

Hoe elk u dan benijdbaar prees,
o Burgerwees
Van flinken wandel!
Als weer aan u de keus mocht staan:
De wereldwegen van den handel,
De beemd der kunst, der kennis baan!....

Het uurwerk gaat, schoon 't scheemrend Oost
Nog van geen purpren stralen bloost:
Zijn wijzer leere u werkend wachten.
Het koene hart in 't kloeke lijf
Vindt oefenperk voor alle krachten
In 't kleenst bedrijf.

Het kunstige vers met zijn Vondeliaanschen toon en afwisselende dubbelstrofe zal zijn maker voldaan hebben, maar niet beantwoord aan de verwachting waarmee hij het afzonderlijk verschijnen deed. Het verbergt in zoo schoonbewerkten schrijn zijn wijsheid als zelden de tijdgenoot pleegt te openen wanneer hij dichterlijken raad verlangt. Alleen de nazaat doet het, als de sluiting nog vreemder schijnt, en de moeite grooter is.

Enkele tijdgedichten van algemeenen aard waren voorafgegaan en in dit zelfde jaar kwam nog *Haesje Claesdochter op 't Prinsenhof*, Haesje Claesdochter, stichteres van het Burgerweeshuis, hier genomen voor de Stedemaagd, zich beklagende over het vervallen Prinsenhof waar ze zitting houdt sints de lamme koning het Stadhuis voor Paleis nam.

Hæsje Claes die 's werelds hulde
Plag te ontvangen in haar bloei,

Wijl de zee geen schepen duldde
  Daar haar wimpel niet van woei;
Haesje die een huis zich bouwde,
  Dat paleizen overtrof,
Haesje kwijnt nu, arme en oude,
  Weg op 't stille Prinsenhof.

Dit is er de bekende aanhef van.

Als dichter van Amsterdam stond Potgieter in deze stille jaren — deze jaren na den strijd, jaren van ontgoocheling — vast in het midden van de stroomingen. Weinig bewegend was hij van alle beweging de kern.

We zagen al dat twee jaar later de beweging weer begon.

P. J. de Béranger, *Een Blik naar Crabbe,* en de naam *George Crabbe* enkel, zijn de titels van drie merkwaardige opstellen. De vergelijkende literatuur-studie van Potgieter ontbloeit in het eerste, zet zich in het tweede, rijpt in het derde tot vrucht.

De vergelijkende literatuur-studie — maar let erop dat ik alleen van de *zijne* spreek. Ik ken er namelijk geene in Europa die zoozeer die van een dichter is. Andere, talentvolle, schrijvers hebben een gedachtenleven, zooal niet een stelsel, langs de lijnen waarvan zij hun lektuur ordenen. hun vergelijking wordt onfeilbaar bestuurd door den wensch een van hun beminde meeningen te doen waar blijken: — maar dat is de manier waarop het verstand werkt; de verbeelding die de gaaf van den dichter is doet het anders. In de eerste plaats blijft die niet bij de geschriften, maar schept zich uit de geschriften den mensch, met wien

alleen zij voortaan te maken heeft. En dan leidt van vergelijking tot vergelijking haar niet de wensch iets te bewijzen, maar eigen diepe of grillige, het schoone in verband of tegenstelling zoekende natuur.

In *P. J. de Béranger* ontbloeit de soort; dat wil zeggen: er zijn studies van fransche literatuur tijdens de revolutie, in harmonie of kontrast, reikend of wijzend hier en daar over vreemde grenzen, als evenzoovele schitterende bloemblaren, en het hart dat ze bijeenhoudt is de liedjesdichter met zijn beschrijving van eigen leven; maar er is iets los, er schijnt iets ordeloos in de breedslippende blaren, en verdere die ons beloofd werden bleven uit.

Hoe schoon sommige figuren geschetst zijn: Madame de Staël, Mallet du Pan, — er is in het geheel nog te veel geschrift, nog te weinig mensch.

De soort zet zich in *Een Blik naar Crabbe.* Het is een klein opstel, maar de rijkheid en de bouw van de geheele vrucht zijn daar. Eerst over de kunst van verzen vertalen een paar bladzijden, omdat naar aanleiding van een vertaling de studie begonnen wordt; een herinnering hoe in 1830 veel meer dan de duitsche en fransche bij ons de engelsche poëzie van invloed was; de beteekenis van de engelsche letterkunde aangetoond door de ontwikkeling van den roman, van Richardson tot Sterne. Over Thomson en Young, Macpherson en Chatterton voorbij, uit „behoefte aan een minder louter verstandelijke dichtkunst” Ossian en Rowley verzinnende, langs Garrick die Shakespere

weer tracht te doen ingang vinden, „en wij hebben slechts oogen meer voor twee liefelijke starren, aan den hemel der lyriek opgaande", voor William Cowper en Robert Burns. Hoe schoon worden deze zoo heel verschillende menschen ons voorgesteld als beiden vernieuwers van de engelsche dichtkunst. Hoe zweeft zijn verbeelding, hoe vlijt zijn gedachte zich om en aan en langs die twee beminde dichters tot zij ons lief worden en bekend, en vertrouwd als kenden we ze hoe lang reeds! En dan: dat Engeland een historische galerij aanlegt: een vijf en twintigtal aangezichten zullen daar moeten te zien zijn van dichters uit dat tijdperk. Crabbe bemint hij niet: hij zal er in het voorbijgaan maar een blik naar Crabbe doen. Doch allen toont hij ons. En met een enkel woord, schilderend, duidend, raden doend, worden ze ons voorgevoerd: welk een volte, welk een vertrouwelijkheid. Van Charles Wolfe, die maar een vers schreef, tot Thomas Moore die schitterend en scherp door de spelingen van zijn vernuft verbaast en verbijstert, vindt ge ze er: James Hogg en Coleridge, Keats, Barry Cornwall, Leigh Hunt, Scott en Byron, Wordsworth en Southey, Bloomfield en Clare, Henry Milman, Rogers en Campbell, Shelley, Barton, Wilson, — maar wat baat het daar ik u maar namen noem. Bij hem wordt ge tot menschen aangelokt. Dat hij van Scott en Byron tot Cowper en Burns doet opklimmen, dat hij de wereld van de engelsche dichtkunst voor u opent in een tijdperk toen die waarlijk de dichtkunst van de wereld was, dat is nog niet zoo bizonder als dat

hij het doet met dezen dichtergeest. Hij leeft met ze, en gij leeft met hem.

In *George Crabbe* is de soort tot vrucht gerijpt. Nu niet een galerij, waarin ons maar een blik gegund wordt op elken dichter, en een *naar* Crabbe slechts, maar George Crabbe zelf, levensgroot, niet bemind, niet bewonderd, maar met aandacht gevolgd, in zijn vaderland, in de gezelschappen van zijn tijdgenooten, van zijn beschermers, tijdgenooten en beschermers grooter dan hij. Oliver Goldsmith en Samuel Johnson, Joseph Reynolds en Edmund Burke zijn de hoofdpersonen met wie we door hun geheele leven dwalen, op hun kamers, in hun engelsche parken en landhuizen, of op reis door het buitenland, — ten voeten uit zijn zij er saam met menige minderen, allen om den ietwat benepen, den verstandigen en strevenden Crabbe heen. Een engelsche wereld — een wereld van dichterlijke gedachten tevens — maar wanneer onze oogen over de grenzen gevoerd worden, drie werelden die ééne zijn: Goldsmith, Rousseau en Goethe. Wij beleven, en wij vergeten Holland niet erbij, de oorsprongen van de negentiende-eeuwsche letteren. De oorsprongen van de Romantiek, dien drang naar het verleden uit behoefte aan nieuwe ontwikkeling, die vlucht uit de maatschappij uit behoefte naar vernieuwing van de samenleving, — ze liggen in een nieuw natuur-gevoel: Goldsmith, Rousseau en Goethe. Natuur-gevoel, dat maatschappij-gevoel tevens was, dat alles in kiem houdt wat in de eeuw die achter ons ligt gebloeid heeft, —

wie weet hoeveel van wat in de eeuw die voor ons ligt bloeien zal. Het is een weldaad en een weelde dat een nederlandsch dichter en letterkundige zoo oorspronkelijk en zoo schoon over de letterkunde van Europa geschreven heeft. Wij staan daarmee tenminste niet armelijk in ons werelddeel. En wanneer wij zien zullen wat die dichter hierna aan verzen geschreven heeft, zal het ons blijken dat wij het ook niet doen door de poëzie. Was het niet Huet die ergens gezegd heeft dat Potgieter eigenlijk op niets zoozeer een klein weinigje trotsch was als op zijn kritiek? De bekendheid met Huet begint in deze jaren en ik geloof dat hij toen met kritiek dit opstel zal bedoeld hebben. Werkelijk was dat toen ook het bewonderenswaardigste waarop hij trotsch kon zijn. Niet zoozeer de kennis, hoewel die bizonder was, maar in de eerste plaats de behandeling van die kennis door de verbeelding, in de tweede plaats de diepte van zijn inzicht waardoor hij zekerder dan anderen de bronnen peilde van het nieuwere europeesch bestaan. —

IX

o Mijn beminde dichter, wat bergt het leven nu voor u in zijn nevelen?

De elegische vraag ontruischt me, als een ineengeklapper van zeilen op het oogenblik dat het schip wenden gaat.

Geborene met den blik naar het verleden, door de

teleurstelling ontwaakte tot de poëzie van de ontgoocheling, in het heden zich troostende met de herdenking, eindelijk het bestaan aanvaardend als een strijd tusschen werkelijkheid en verbeelding, — wat meende hij dat zelfs de triomf van de laatste over de eerste hem iets anders brengen zou dan het noodlot van zijn eigen natuur.

Was zijn droom niet vervuld: hij handelaar in Amsterdam, er in aanzien en welvaren? — Overwon zijn gedachte niet, sints het geslacht waarmee hij zich een voelde den toon bleef aangeven in de landszaken? Had zijn kritiek niet doel getroffen daar toch in kunst en wetenschap zonder twijfel een nieuwe geest zich belichaamd had? En was hij van zijn tijd de dichter niet? —

Hoe kon hij meenen dat die voorspoed de ziel in hem dooden kon: den blik in het verleden, de teleurstelling, de poëzie van de ontgoocheling, de herdenking, en den strijd tusschen verbeelding en werkelijkheid.

En nu — zoo ver heeft zijn levensschip de kusten van de oneindigheid verlaten van waar we afvaren, het wordt tijd erheen terug te gaan. De wind begeeft het zeil dat ineenflapt in een oogenblik van moedelooze leegte — —

o Mijn beminde dichter, wat bergt het leven nu voor u in zijn nevelen? —

Een teleurstelling was het geweest toen in 1853 de volksbeweging uitbrak bij de eerste daad van politieke gelijkstelling — Katholieken gelijk aan Protestanten — en Thorbecke genoopt werd tot aftreden. „Weet

ie mand wat zoo langzaam rijpt Als volksgeest die zijn tijd begrijpt" zeurde het in hem; en overal bemerkte hij dat terugblijven, ook in zijn stad, ook in de landszaken. Verflauwing, oneenigheid, en bij zijn medestanders zelf een geest aan het opkomen dien hij niet gewild had: de dogmatische, die heil verwachtte niet van krachtig leven maar van zelfgenoegzaam aangehangen leer.

Aandrijvend was dan ook in 1855 zijn toon geweest; als in *Haesje Claesdochter*: „Slechts vernieuwing kan behouden, Achter raakt wie stil blijft staan; Wedstrijd was de lust der Ouden, Wedstrijd in het voorwaarts gaan." Maar toen had hij heul bij zichzelf gezocht. De poëzie van de herdenking was het die in hem opleefde en hem troost deed zoeken bij zijn verleden. Was het niet de herinnering aan de vriendschapsjaren met Aernout Drost die hem omwoei bij zijn studie van fransche en engelsche letterkunde? Had hij met Drost niet de poëzie van Europa naar alle zijden doorvlogen? Was het niet die vriend die in de Muzen schreef over het boek van Cunningham? — Hij had gedaan wat die verscheidene van hem wenschte: het nationale verleden was in hem een kracht geworden: nu met te meer recht mocht hij gaan aan wat hij daarnevens als de tweede helft van hun programma had erkend. Hij verdiepte zich in de voortbrengselen van europeesche dichtkunst, en werkelijk toont de stijl waarin hij erover schreef een verdieping aan.

Maar is wanneer men het eene bestreefd heeft en nu

rust zoekt bij het andere, elke verdieping niet een resignatie? Resignatie — het gevoel zal nog meer gezag bij hem krijgen, later, hoe meer hij de kusten nadert waar niemand van wederkomt; — maar nu is ze er en ze is na zoo harden geestesarbeid een opwelling van zijn diepste wezen: de rots van zijn verstand is verbrijzeld door den staf van de teleurstelling, en zie! weldadig welt de stroom van innerlijke aandoening aan het licht.

Men kan in de Tijdzangen die ik noemde den vorm herkennen van vroegere dichters. Huygens en Van Haren waren beide bemerkbaar in de laatst behandelde. Maar nu is er een golf en lijn waarin ze worden opgenomen: strofen van ongewone lengte — tegelijk de overwinning van zijn strofenkunst — geven hem gelegenheid een gang en zwaai te leggen in de bewogenheid van zijn volzinnen, die hij alleen in Vondel kan hebben liefgehad.

En hij dacht ook aan Vondel: de gedachte diens „grooten burgerdichters die De stad, het land, de zeeën richtte, En 't mocht, als leenman van 't Genie", die gedachte liet hem niet los 't zij hij Amsterdam toesprak bij den bouw van het nieuwe tolhuis, of, edelmoedigste mededinger, Da Costa verheerlijkte toen hij gestorven was.

In het gedicht op Het Nieuwe Tolhuis is de toon niet meer aandrijvend. De resignatie leerde hem ingetogenheid: de weemoed leert hem de wijsheid het betrekkelijke te erkennen, om er de kleinheid te beter van aan te wijzen. „Zeer zeker is het een Raad van halve Goden" zingt hij, „die een Huis aan den overkant van het IJ

bouwt, de burgerij er noodend aan het frissche water te zien hoe Amsterdam uit dat water heerscht. En toch — of die daad volstaan zou als de arm van Vondel zijn smalle zerk spleet en hij om zich zag? Wat hij zien zou? De Steêmaagd niet zetelend in het paleis dat voor haar gebouwd werd, schijn van weergeboorte daar noch ergens, de eeuw half voorbijgegaan en geen bouwkunst die haar aandenken bewaren zal." En het oude Amsterdam herdenkt hij, zooals het ook toen nog te zien viel, ook nu nog te herkennen valt, Amsterdam voor zoover het van voor twee eeuwen is.

Oud-Amsterdam was 't kijkjen waard!
Ge vondt, al deedt ge een reis om de aard,
Geen land en liên zoo wel gepaard!
Hun huis zoo stemmig als hun hemel,
Het water diêr als welvaartsbron,
En langs de gracht wat loofgewemel,
Of men natuur niet missen kon!
Ook was het aardig om te aanschouwen
Als 't zonlicht speelde door dat groen,
Hoe die zoo zedige gebouwen
Zich geestig wisten voor te doen:
De gevelspits, wier luchte trappen
De voet verlokt werd op te stappen,
Getooid met beeldje of gulden vaan, —
De net gevoegde roode steenen,
Waartusschen witte wachtren schenen
Der spreuk, die 't midden mocht beslaan, —
Het vensterke, achter zware luiken
Wegwijkende om den wind te ontduiken, —

't Geheel trok als de klopper aan!
Er woelde een wereld in die straten,
Als walgde 't rap geslacht van rust:
Toch viel in 's luifels schauw te praten;
Ter sluik werd op die bank gekust!
De voorspoed wies — en tempels rezen
Voor alle tong, naar elks gemoed,
Maar uit den zelfden overvloed
Voor ouden stok en schaamle weezen
Het dak dat schut, de school die hoedt!
Een stad, die eigenaardig groot
In dank haar deeglijkheid genoot.

Dit is de middelste strofe van zeven. „Waar toeft," vraagt hij in de volgende, „voor die stad de nieuwe bloei, der wereld groote steên beschoren?" Maatregelen, uitgesteld of talmend aangevat, worden opgenoemd, en „Slaap voort" wendt hij zich weer tot Vondel, „louter ergernis zou het u zijn als ge werdt gewekt". „Geld! zucht de raad, het faalt aan geld Een beurs die geen millioenen telt, Wat vorst een leening openstelt, Hoe kwaad een kans de schuldbrief blijke!" Geld — alsof dáárvoor geen middel was.

Er ligt een woord ons op de lippen,
De geestvervoering late 't glippen,
Wel harteloos wie 't euvel nam:
Al zoudt ge gaan van huis tot huizen,
De zakken met het drietal kruizen
Ter hand: voor 't kwijnend Amsterdam!
Een ander gasthuis moet er rijzen,

Een beter moest ge kunnen wijzen
  Als vader Vondel wederkwam!....
Stil! — om zijn groeve niet gefluisterd....
  Hoe, als de zon de kimmen naakt,
Door vloed van stralen opgeluisterd
  De veege stad nog schittrend blaakt!
Hem mocht een drom gewiekte droomen,
  De zuilen rijzende van veer,
  De zeeleeuwinne van 't weleer,
Venedich voor den geest doen komen
  Sinds lang geen licht der Staten meer;
Ons hart zou huivren bij zijn zang:
„Hoe schoon, tot in haar ondergang!"

In de aandoening waarmee hij de veege stad ziet, schoon tot in haar ondergang, moet men ook de hulde begrijpen aan Isaac da Costa. Deze Eenzame zoekend naar gemeenschap met het Eeuwige, deze Christen geworden portugeesche Jood die in den Bijbel niet het „Zalig zijn de vreedzamen" — een vertaalfout trouwens voor „vredestichtenden", zei gij mij, o edele Derlett! — maar de vizioenen van Johannes op Patmos gelezen had, en levenslang uitzag naar het Godsrijk op aarde, deze leerling van Bilderdijk, van den man die den ondergang van het oude Nederland nooit verkroppen kon en gelijken achteruitgang vervloekte in de denkbeelden en in het handwerk, deze tenminste had den adel van zijn bedoelen nooit verloochend, had gebeden en gestreden om vernieuwing van zijn volk — zij het dan een andere dan Potgieter wenschte — en hij had zelfs,

in zijn *Slag bij Nieuwpoort,* in de eeuw van Potgieters voorkeur, in Maurits van Oranje den Held gevonden die na de overwinning op het slagveld knielde en zich vernederde voor zijn God. In den strijd tegen hun tijd was deze Dweper met het Eéne de bondgenoot van den Vriend van het Veelvoudige. Aandrijven, de eene tot inkeer, de andere tot daden, was beider bestaan geweest. Nu, daar de eerste gestorven was, zong de vijand hem zijn hulde toe.

Potgieter zal de diepe waarheid zijn opgegaan dat onze eigen krachtsinspanning onze vijanden sterker, onze medestanders slapper maakt. Niet wij, vereenigd met onze partij, maar wij in kamp met onze weerpartij bereiken de grootste werkingen. Hebt uwe vijanden lief, blijkt door deze ervaring een voorschrift van niet enkel christelijke praktijk.

Da Costa had in zijn politieke gedichten — een soort pamfletten in alexandrijnen — uitgesproken wat er omging in het gemoed van hen — christenen van het Réveil — die alleen heil verwachtten van een innerlijke weergeboorte in den zin van het Christendom. Niet enkel Nederland, geheel Europa had hij daarin langs zich heen doen gaan en geoordeeld: de vergelijking lag dus na met Vondel: ze werd er eene in zijn voordeel zelfs daar hij gevonnist had zonder bitterheid. „Niet maar onze tweede, onze grootere Vondel, Die waardig den rechtstoel der tijden bekleedt, —" men gevoelt aan den te hoog gestemden lof hoe pijnlijk de vrienden den dichter moesten hebben aangedaan

dat hij zich zóó hartstochtelijk naar den vijand toewendde. Het was ook zoo: niet enkel de lauwheid van de machthebbers, niet enkel de langzame rijzing van den volksgeest, ook de bekrompen leerstelligheid van zijn partijgenooten begon al hem te pijnigen. Thorbecke zelf bleek toen hij weer aan het bewind kwam, de staatsman van 1844 niet.

In overeenstemming hiermee, nu en in de volgende jaren, ook in de poëzie een uitzien naar het buitenland. *Friedrich Schillers Geboorte*, een deelneming aan het eeuwfeest van dien Dichter in 1859, *Mount Vernon*, een herinnering aan Washington, in 1861, en in 1864 *William Shakespere's Geboortedag* en *Eene Revue in het Bois de Boulogne*: Napoleon III en Eugénie. Tegelijk, waar hij niet over de grenzen ging, in *Aan Twente*, *Een ander Visioen*, *Bronbeek*, *Heugenis van Wolfhezen*, *Ter Gedachtenisse*, algemeene gedachten betreffende nijverheid, maatschappij en vaderland.

Maar tevens vertoont zich nog op een andere wijs zijn terugtrekken uit het publieke drijven en de ingetogenheid waarmee die resignatie hem heeft aangedaan. Ik bedoel in het gezellige leven en in dat gedeelte van zijn kunst dat daarvan de onmiddelijke uiting was.

Elk van ons herinnert zich nog den dartelen, geestrijken prater die de schetsen in *Het Noorden* en *Lief en Leed in het Gooi* schreef, en die de vonkelingen van het gesprek in de kunstrijkste figuren te bannen wist: grillige eenheid en overzichtelijke verscheidenheid. Die jeugdige schertser is nu een rijp man geworden

en er ligt een toon van bespiegeling als een zachtjes stroomend water over de fraai geslepen steenen die in de bedding vonkelen. Ik zal u een enkel woord zeggen dat voor zijn heele wezen geldt: de mijmeraar wint.

De stemming van den mijmeraar is het — wij zullen het later nog aantoonen — die enkelen van de juist opgenoemde gedichten hun toon geeft: die gedichten zijn wandelingen waarop natuur en levensgeneuchten de mijmering loslokten.

Opstellen waarin deze Potgieter zich ten voeten uit geschilderd heeft, zijn: *Een Dag te Kleef*, van 1859 en *Onder Weg in den Regen* van 1864.

Dit beeld van hem is het dat een jongere vriend getrouw heeft opgevangen, en na zijn dood weergegeven.

Het wordt tijd dat wij zijn naam noemen; want vraagt gij met wien Potgieter een verbond heeft aangegaan nadat zijn land en zijn partij hem had teleurgesteld, dan moet het antwoord Coenraad Busken Huet luiden; en vraagt gij wie onafscheidelijk zijn van het gezellige leven dat hij nu begonnen is te vormen, dan is het antwoord: Coenraad Busken Huet en zijn gezin.

Ik weet uit het midden van de negentiende eeuw nauwelijks één Nederlander wiens gemoedsleven ons zóó goed bekend en voor dien tijd zóó kenmerkend is. Geboren met een even hevigen drang naar geestesvoortreffelijkheid als lust in stoffelijke genietingen, zocht hij beurtelings in den eenen en in den anderen bevrediging. De dronken student en de zalvende jonge dominee waren uiterste gestalten die zijn jeugd door-

kruisten, en wier karikatuur-gelijkende trekkingen hij alleen daarom lijden moest omdat geene gestalte zich in hem kon opheffen dan in weerstand en trots tegen een andere. Eenheid was er alleen in zijn erkennenden, oordeelenden en verwerpenden geest. Van predikant waartoe hij was opgeleid werd hij leider van de burgerlijke meening. Niet anders dan Van Vloten, maar terwijl deze met een blijmoedig verstand verwierp wat hij niet gelooven kon, maakte Huet in zijn gemoed al de twijfelingen door die zijn verstand het in den weg wierp en verzamelde hij eerst in en toen uit de kerk een gemeente om zich van met hem lijdenden. Rust vond hij eerst, ten deele, toen hij in zijn eigen vrouw, in zijn eigen gezin, het middelpunt van zijn gedachten vond. De zorg ervoor bepaalde merkbaar zijn verhouding tot de samenleving. Tot instandhouding van dat kleine koninkrijk verdroeg hij jaren lang in Haarlem een redakteursarbeid die voor een schrijver van zijn talenten een nederige bemoeiing scheen.

Hem en dat gezin vond Potgieter in 1860.

Omtrent de eerste ontmoeting vertelt Huet in zijn *Persoonlijke Herinneringen* het volgende:

„Het eerst heb ik Potgieter ontmoet in een klein heerengezelschap, ten huize van zijn vriend, den makelaar B., even oud als hij, en óók ongehuwd. In den *Gids* van 1859 had Potgieter eene aanmoedigende recensie van mijne eerste novellen geschreven; en daar ik in dien tijd dikwijls predikbeurten te Amsterdam vervulde en dan meestal bij den heer B. logeerde,

maakte ik voor mijn gastheer er geen geheim van, dat hij zijne beleefdheid de kroon kon opzetten door mij in de gelegenheid te stellen Potgieter te ontmoeten.”

En verder:

„Hij had mij niet onder zijne oogen zien opgroeien. Behalve uit de reeds genoemde novellen, waarvan slechts enkele eene toekomst hadden, kende hij mij bij onze eerste ontmoeting alleen uit een opstel in den *Gids* over den toenmaligen stand onzer stichtelijke lektuur, en uit mijne *Brieven over den Bijbel*, waar hij niet mede dweepte. Mogelijk, wanneer ik te Amsterdam, op zomerzondagavonden, in de Walekerk den dienst waarnam, en er in den gapenden afgrond van des ouden professor's T.'s mond, steeds vlak tegenover den kansel gezeten, mijne paraenése zag verdwijnen, had hij eene enkele maal zich onder mijne schaarsche toehoorders bevonden. Overigens was ik voor hem een vreemdeling, een nieuw aangekomene. Hij kon niet van de buitenwacht vernomen hebben, dat ik hem recht liet wedervaren; zijne meeste en beste geschriften waren mij destijds nog onbekend, en van verre zoo min als van nabij had hij tot mijne vorming medegewerkt”.

Zoo was het ook: als proponent in Zwitserland had hij Alfred de Musset en Beets bij zich — de voorkeur teekent; — daarna was de tijd gekomen van zijn gemoedsontwikkeling: een strijd van godsdienstige aandoeningen met verstandelijke inzichten die juist door zijn *Brieven over den Bijbel* hem in een strijd met zijn tijdgenooten wikkelde; en hij had novellen geschre-

ven, maar waarmee hij zich niet tot Potgieter, waarmee hij zich tot Van Vloten gewend had, en wel bepaaldelijk tot den Van Vloten die als de verpersoonlijking van het nieuwe gold tegenover den oudwordenden Gids. Doch tevens, onder leiding van Van Vloten, was hij begonnen litterarische kritiek te schrijven, en het is wel te denken dat Potgieter ook daarvan het een of ander had gezien.

„Naderhand" — vervolgen dan ook de Herinneringen — „Naderhand heb ik in zijne woonkamer, tusschen een klein getal beeltenissen van vreemde en vaderlandsche auteurs, de mijne tegenover die van Bakhuizen van den Brink zien hangen; en uit dat prijsje heb ik toen begrepen, wat hij van het begin af van mij had verwacht, en dat ik althans in sommige opzichten — want in het toelaten van portretten om zich henen was hij ontmoedigend keurig — hem niet teleurgesteld had. Niemand kon Van den Brink vervangen, die in de eerste jaren op allerlei gebied zijn breede schouders onder den *Gids* gezet had. Maar ik had met hem, die sedert lang het tijdschrift ontrouw was geworden, en in de rangschikking van het Rijks-Archief zich eene andere levenstaak gekozen had, den smaak voor het heldentijdvak onzer litteratuur, voor het schrijven van oud-vaderlandsch hollandsch, en voor het onbeschroomd kritiseeren van tijdgenooten gemeen. Wat Potgieter in van den Brink had verloren, meende hij voor den *Gids* in mij terug te vinden, daarbij veronderstellend dat mijne geregelde wijze van werken hem den steun zou

leenen, waaraan hij voor het tweede gedeelte van zijn leven behoefte gevoelde."

Er wordt hier van Potgieters woonkamer gesproken en ik neem de gelegenheid waar om u die te schilderen door de aanhaling van een bladzijde uit de Herinneringen, een bladzijde die zelf grootendeels aanhaling is uit Huets roman Lidewijde.

„Van Potgieter buiten kom ik vanzelf op Potgieter tehuis, en wil beproeven mijnen lezers een voorstelling te geven hoe het er te zijnent uitzag. Zij behoeven te dien einde voor den denkbeeldigen ouden schilder van wien in het eerste boek van Lidewijde spraak is, slechts den dichter der werkelijkheid, en voor het kasteeltje, door den echtgenoot en vader mijner fantasie bewoond, het huis en de huishouding van den cœlibatair der Amsterdamsche Leliegracht in de plaats te stellen. Eén toets, en de illusie is zoo volkomen als ik mij in staat gevoel haar te maken.

„„De kamer van Emma's vader geleek des avonds, wanneer de lampen ontstoken waren, in niets op een atelier. In de stad zou men haar eene bovenvoorkamer met eene suite genoemd hebben, tevens gescheiden en aaneenverbonden door eene schuifdeur, wier paneelen versierd waren met medaljons van zachtgekleurde bloemen in waterverf achter glas. De voorkamer lag op het Oosten, en het was uit die vensters allermeest, dat men in zomersche dagen het vergezicht genoot, waaraan Belvedere zijn naam verschuldigd was. De meubelen in beide vertrekken bestonden meest in langs den wand geschaarde

boekenkasten van vreemdsoortig hout: sommige met glazen deuren van boven tot beneden; anderen in den vorm van opstaande buffetten, van onderen met schuifladen voor platen en teekeningen, of met een vooruitspringend bureau, dat tevens voor schrijftafel diende. Al de kasten waren van boven en op zijde met snijwerk versierd, dat bij de eenen scheen af te hangen in festoenen van bloemen en vruchten en vogels, bij de anderen een geheel van consoles vormde, waarop bronzen ornamenten rustten, of kleine beelden van wit marmer, of busten van beroemde kunstenaars en staatslieden en veldheeren. Terwijl in de voorkamer, in den vorm van een vooruitspringenden modernen haard, tol betaald werd aan de ijdelheden van den nieuweren tijd, glinsterden in het allerheilige, de suite, onder een ouderwetschen schoorsteenmantel van donkerkleurig marmer, blank geschuurde haardijzers, waarachter in voor- en najaar voorvaderlijke turfvuren werden aangelegd, die bij feller koude voor beukenblokken moesten wijken. Doch dit was ook het eenig onderscheid tusschen de twee helften van het vertrek. Nergens, zoo min in de eene als in de andere afdeeling, bevond zich aan den wand een open vak, waarin niet hier een spiegel, ginds eene gravure, ginds een bas-relief in hout of klei of koper hing. De gravuren hadden de overhand: proefdrukken van den Schuttersmaaltijd, van de Anatomische Les, van de Nachtwacht, van beroemde portretten uit den oud-vaderlandschen tijd; maar ook van de Schaakspelers van Meissonier, of van Scheffers Francesca

en Gretchen, en Mignon. Het geheel maakte den indruk eener gezellige bibliotheek, niet dien van eene schilderswerkplaats, en evenmin dien van een muzeum in miniatuur. Men bevond er zich in eene zitkamer, voorzien van al de gemakken waarvan het denkbeeld zich aan dien naam verbindt; en het was genoeg den blik te laten glijden langs de vele rustige boeken, om bij zich zelven dat zeker gevoel van eenheid en samenhang te ontwaren, waarvan het gemis, ook bij het vertoeven in de uitgelezenste kunstgalerijen, somtijds onaangenaam aandoet. Het huisgezin van een kunstschilder, — André had er nooit opzettelijk over nagedacht, wat dit al zoo wezen kon; was nooit in de gelegenheid geweest, er van nabij kennis mede te maken; zou gemeend hebben, indien men zijn gevoelen had gevraagd, dat de aard van zulk een intérieur vrijwel werd uitgedrukt door eene mengeling van slordigheid en luidruchtigheid, gepaard met indolentie. En daar trof hij in de vertrekken van Belvedere eene degelijkheid en eene weelde aan, die hem de woonkamer zijner ouders kaal en ongezellig, hunne gezelschapszaal smakeloos gemeubeld deden vinden. Er was karakter in het snijwerk van tafels en stoelen; in de kleuren van behangsels en gordijnen, in den vorm van bekers en karaffen, in de afwisseling van ouderwetsch en nieuwerwetsch.... Nog één schrede, en hij bevond zich in de kamer van Emma's vader. Zou hij belangstelling veinzen in den bronzen Shakespere op de pendule? In den buste van Bilderdijk, met den vermaarden tulband om de slapen, die op den hoogsten

top der middelste boekenkast rustte? In het medaljon met gouden rand, achter welks glas eene roos van het graf van Washington bewaard werd? In het andere medaljon, met het profiel van Dante in bas-relief van zilver, waarboven een kleine ivoren arend de vleugelen uitsloeg?""

In deze vertrekken werden de avond-vergaderingen van de Gidsredactie gehouden, waarvan Joh. C. Zimmerman er eene beschreven heeft. Er was dan „een weelde van lampen op de tafels en van waskaarsen op de schoorsteenmantels".

„Nauwelijks was de deur geopend, of de heer des huizes kwam met een gullen lach en uitgestoken handen op ons toe. Met zijn socratischen kop, zijn opgewekt en levendig gelaat en bewegelijke trekken, zijn hoog kaal voorhoofd, door den onafscheidbaren rooden *fez* met langen blauwen kwast gedekt, stond Potgieter voor ons."

Als de vergadering was afgeloopen, waarbij „wederzijdsche zeer oprechte maar niet altijd zeer liefelijke critiek aan de orde van den avond was," — waarbij Potgieter — die geen half uur zitten kon zelfs als hij de scribale pen voerde — bij elk aanhield dat hijzelf zijn meening schrijven, zelf een deel van het tijdschrift vullen zou, — begon het „Gids-souper".

Dat was op het zaaltje en ontlokt nog op zijn ouden dag Zimmerman tonen van bewondering.

„Lijden de meeste onzer gastmalen aan een wanhopige eentonigheid van het menu, bij Potgieter was er verscheidenheid en verrassing. Alles werkte samen tot een aangenamen indruk, het oude, blauwe porselein, het heldere

en dunne kristal en glaswerk, het gladde zilver, de bloemen en het licht."

„Temidden van die tafelweelde zat Potgieter als het beeld der matigheid, niet anders drinkende dan een enkel glas van den lichtsten Moezelwijn, en van de schotels weinig meer proevende dan de vruchten bij het nagerecht. Maar des te meer genoot hij van de intellektueele genietingen aan den disch. Zijn vonkenslaande geest, zijne levendige natuur, het van den hak op den tak springende karakter zijner gesprekken, zijn talent om den ernstigste tot een vernuftig wederwoord uit te lokken, en aan iedere wending van het onderhoud nieuwe thema's van gedachtenwisseling te verbinden, maakten dat al zijne gasten zich inspanden om in het diapason te geraken of te blijven van den heerschenden toon."

De zorg voor dit huishouden had Tante van Ulsen, die het met maar één meid bestierde. Aan Huet hebben wij indertijd haar portret ontleend. Zimmerman vertelt dat zij door al de redacteuren Tante genoemd werd, en zegt van Potgieters houding tegenover haar:

„Om harentwille zag hij menschen; om harentwille bestond er een speelkrans, waaraan hij zeker menigen avond heeft gewijd dien hij liever in zijne studeerkamer had doorgebracht. Tante hield van vroolijkheid en gezelligheid, van drukte om zich heen, en haar ter eere werden diners en soupers gegeven en bijgewoond. Tante's toilet was een voortdurend onderwerp van zijn zorg; zij moest de type zijn van eene deftige matrone, door Potgieter gedacht en geidealiseerd. Ik herinner mij de

bracelet die hij voor haar deed vervaardigen, bestaande in kleine ivoren medaljons, waarin de beeltenissen waren gesneden van de beroemdste hollandsche vrouwen; ik herinner mij de kostbare kanten van Tantes muts, hare zware zwart zijden japon, haar sierlijk snuifdoosje, hare smaakvolle preciosa."

Hoewel Huet eerst met 1863 deel ging uitmaken van de Gidsredactie, moeten hij en zijn gezin al heel gauw na de eerste kennismaking zijn opgenomen in de vertrouwelijkheid van dit huis en zijn bewoner. De eerste van de prachtige reeks brieven door den ouderen vriend den jongere geschreven, is gedagteekend van 28 Januari 1861. Hij heeft geheel de hartelijkheid die niet meer zou afnemen, — hoffelijke herinnering aan voorafgegane vriendelijkheid en kennismaking voor mevrouw Huet en Gideon, — en de groeten, ook van zijn familie.

De brief is inderdaad het zinnebeeld van alle latere. Het is of Potgieter bedoelde er het beeld in te schetsen van den vriend dien hij zou wenschen te zijn.

Huet had dien winter, in Amsterdam en elders, lezingen over de nederlandsche letteren uit den tijd van de Bataafsche Republiek gehouden. Alberdingk Thijm had er verslagen van opgesteld die een doorgaande bestrijding waren. De vraag was nu: zou hij die beantwoorden?

„Lieve Vriend! gij vraagt het aan iemand die heel zijn leven van gevoelen is geweest, „that, if he had his say, another might have his". Ik heb het bewezen

bij den aanval van Beets over „Stichtelijke Poezy" enz., ik hoop eraan getrouw te blijven.

„Ten anderen, er is tusschen U en Thijm een zoo groot verschil van standpunt in de beschouwing van Bilderdijk, dat ge beiden levenslang over den man zoudt kunnen schrijven, zonder elkander vele schreden dichter te komen. Voor Thijm is Bilderdijk de typ-geleerde der 18de eeuw bij uitnemendheid, de waardeerder der midden-eeuwen, de man van het autocratisch beginsel, de catholiek in den dop misschien. Daarover zult gij het dus nooit eens worden. Maar over den mensch, over den dichter dan? Bij Thijm zal de eerste uit piëteit vergoelijking voor vele gebreken vinden: wat ons beiden betreft, zou Töppfer ons „la bosse du respect" hebben toegekend? Mijn kale kruin geeft zich den eersten den besten bloot, de knobbel faalt; maar onder uw zwarte haren, schuilt hij er? Voel eens! En de dichter Bilderdijk? Gij weet aan wiens zijde ik mij schare; maar oneindig beter middel dan lof met blaam te weerleggen, zijn proeven als gij indertijd in den Spectator gaaft.

„Thijm als Letterkundig Geschiedschrijver te geven, zou het billijk zijn? Wie Thijm wil schetsen, geve geheel die belangrijke persoonlijkheid, geleerde, schrijver, dichter tevens, representant van het beste wat het catholicismus in ons land, in onzen tijd oplevert. Hij waardeere heel zijn studie, ondanks al hare eenzijdigheid zoo krachtig. Zijt gij er onbevangen genoeg toe?

„Ik geloof neen. U ergeren vele gezegden, vele aan-

merkingen, die ge zegevierend zoudt kunnen weerleggen; maar eer gij er op uwe beurt boos over wordt, herinner u, hoe vele malen uwe malice *hem* moet hebben gegriefd.

„*Tout cela n'est dû qu'à vous, Monsieur!*

„Het was geestig aangebracht, het was waar; maar wij, constitutioneelen van 1860, hebben goed praten: „*il faut juger les écrits et les hommes d'après leur date.*" *La femme-auteur le sentait parfaitement.*

„Er is nog iets. Gij kunt gemakkelijk edelmoedig zijn, want gij hebt het publiek, gij hebt de meening van den dag op uwe zijde, en gij *moet* het, dunkt mij, wezen, want voor een geest als de uwe, kunnen uwe oordeelvellingen, ten gevolge van eene, o ik erken gaarne! verbazende, maar toch uit haren aard nog slechts *voorloopige* studie over de literatuur van 1780—1800, nog geen *eind*-oordeelen zijn.

„Ziedaar oprecht mijn gevoelen, dat ik te gewilliger uitbreng, dewijl ik er mij in stilte op te goed doe, mee te hebben behoord tot degenen, die u tot de poging aanspoorden; daar ik ons publiek met den aanvankelijken uitslag gelukwensch. Intusschen, het is maar opinie tegen opinie; gij zijt jonger, en dus — ik behoef u niet te zeggen dat de *Gids* u niet enkel in het Album, u ook in de Voorzaal gaarne zal zien verschijnen. Mag ik er bijvoegen, dat ik ook geen zwarigheid zou hebben gezien, Alberdingk Thijm er met zijne verslagen toe te laten? Gij zijt jonger, en dus — maar gij kunt het in wie vast ouder wordt niet laken dat hij

ongaarne twee talenten die hij om strijd waardeert, hun beste gaven zou zien verspillen in een pleit, dat toch niet tusschen hen te slechten valt; dat voor wie beider individualiteit kent, alreeds geslecht is! Het is mogelijk dat ik de zaak dus op het terrein des harten overbreng; zou het wonder zijn, daar ik beiden lief heb?"

Wilt gij mijn vriend zijn, weet dan dat ik evenzeer als u ons beider tegenstander bemin. Dit is de volzin waarin de heele brief kan worden omgezet. Wij zagen het al in zijn hulde aan Da Costa: het is een vaste trek van Potgieter: — Wat hij liefhad was niet in de eerste plaats gemeenschap van denkbeelden, maar *talent*.

Hij had het talent van Huet erkend, en wist het aan te kweeken. Voorloopig door den kring van zijn studie uit te breiden, dan door hem te nopen tot beoordeelen en gezamenlijk arbeiden. In den tweeden brief, van 6 December 1862 — zijn in dien tijd geen brieven geschreven of gingen ze verloren? — is het heen- en weersturen begonnen van inzendingen voor het Tijdschrift: in dit jaar had Huet er een rubriek „Kroniek en Kritiek" tot zijn beschikking gehad; met het nieuwe jaar wordt hij op uitdrukkelijk verlangen van Potgieter redactie-lid.

Huet was nu ook uit de kerk gegaan: hij was geheel letterkundige; maar om te voorzien in de kosten van zijn huisgezin nam hij de betrekking aan van redakteur bij de Oprechte Haarlemsche Courant.

Nu kwam de tijd dat hij deelnam aan de Gids-vergaderingen, hij die alleen zijn gezin en zijn gedachte liefhad,

en strak en koel scheen in den gezelligen Gids-kring. Nu kwam de tijd dat hem alle boekwerken ter bespreking werden afgestaan en de bijdragen van andere medewerkers door hem en Potgieter werden omgewerkt. Nu kwam de tijd dat de Gids verjongd scheen, dat in schitterende opstellen de literaire verschijnselen werden besproken, dat „de sporen van de ontvangen tuchtiging" werden uitgewischt.

Voor Potgieter niets dan voldoening. Voor de andere leden van de redactie bewondering, maar gemengd met een zekeren wrevel.

Potgieter liet hem de vrije keus in het samenstellen van een bundel uit zijn vroeger proza. Hij mocht schrappen of wijzigen zooveel hij wilde. Potgieter schreef hem: het doet mij goed met u om te gaan, zooals ik het vroeger met Bakhuizen van den Brink zoolang mocht doen; — of: Ik zou alleen om onzer vriendschap wil wenschen die schetsen weer te hebben uitgegeven; *mais — c'est entre nous, et non pour cette multitude de...*

Redactie en publiek evenwel bewonderden, maar morden ook. De vonkeling van dien geest, waarachter toch zoo weinig liefde school voor éénigen wijderen kring van tijdgenooten, moest wel tegelijk boeiend en kwetsend zijn. Hij was zelf een lijder aan de tweeheid van zijn wezen, die alleen in de perfektheid van zijn oordeel de volmaking nabijkomen, zich verlossen kon van de kwalen van zijn natuur. Niet de vreemden, niet de minderen zijn geneigd voor dezulken goed te zijn.

Wat uitmuntende portretten heeft hij geschreven: ik

denk aan zijn J. H. Gunning, fluitspeler in 't Gooi en martelaar te 's Gravenhage; maar zoozeer de pijnlijke dubbelheid van het menschelijk wezen tot onderwerp van studie te maken, verraadt het iets anders dan dat men zelf aan de pijn van die dubbelheid lijdt?

Zulk een schrijver kan bewonderd: hij kan niet bemind worden. Tenzij dan door een man als Potgieter, beminnaar van het talent bovenal.

Op het eind van 1864 schreef Huet twee opstellen. „Een Avondje aan het Hof" bevatte de fictie van de koningin en haar hofdames, een jaarboekje bespreken̄d dat aan haar was opgedragen. Het andere was een beoordeeling van parlementaire welsprekendheid, en geteekend — de vinding was van Potgieter — Een Geabonneerde van het Bijblad.

Het eerste had een schrijven vanwege de Koningin aan de Redactie tengevolge en vrij wat rumoer in de kranten. Het tweede, waarin Thorbecke's Grondwettig Koningschap als gelijkluidend met Volkssoevereiniteit begrepen werd, en die leider zelf oneerbiedig toegesproken, wekte den toorn op van alle liberale kopstukken.

De vermakelijke onkunde of wel hooghartigheid van het Hof, dat bij den uitgever Nijhoff in den Haag informeeren liet of er niet een zeker blad bestond dat de Gids heette, — de armgeestige houding van de Koningin die, zonder het stuk te hebben gelezen, een brief deed schrijven waarvan zij later spijt had, — ze waren voor Potgieter, zoowel als voor mevrouw Bosboom die hem omtrent de „Reine" inlichtte, enkel redenen tot vroolijk-

heid. Hij zwoer *de ne jamais plus toucher à la Reine.* Beantwoording van haar brief achtte hij onnoodig. „Wij hebben ons in de vrouw bedrogen. Door te antwoorden zouden wij ons verlagen." En de redactie? „Was er de politieke vraag niet, la tempête dans un verre d'eau serait calmée de suite".

Maar de politieke vraag was er wel. De gedachte van Volks-soevereiniteit was een achtergedachte, zonder welke wel Thorbecke's Grondwettig Koningschap niet denkbaar was, maar die er niet in werd uitgesproken. Thorbecke zelf, en de dogmatici die hem volgden, Veth, Vissering, Buys, wilden haar niet genoemd hebben, al scheen zij den vooruitschrijdenden verstanden, Van Vloten, Huet, niet alleen door hem bedoeld, maar vanzelfsprekend.

De leidsche heeren eischten dat Huet hen, die door de plaatsing van het opstel instemming met zijn inhoud schenen betuigd te hebben, in het publiek daarvan ontlasten zou. Huet weigerde. De „politieke vraag" waarover de strijd ging was voor Potgieter deze: zal de Gids, naar haar traditie, ook in de politiek alle meeningen of alleen éene vertegenwoordigen? Zoodra het door hun aanhouden bleek dat ze door al de overige leden met „alleen éene" beantwoord werd, achtte hij de traditie van zijn tijdschrift verloochend en wenschte hij er niet langer aan deel te hebben.

Het is eigenaardig voor Huet, dat hij in dat aanhouden alleen een onbeleefdheid zag. „De onbetamelijke

pressie ter wille van dat opstel op mij uit Leiden uitgeoefend heeft Potgieter en mij samen ons ontslag doen indienen" schrijft hij aan Van Vloten. En later zegt hij dat toen de burgerlijke beleefdheid hem gebood de redactie te verlaten, Potgieter met hem mede ging. Zoo zag Huet het, die wortelend in zichzelf en den kring van zijn gezin, in alle onschuld niet verder zag. Kenmerkend-naief is ook zijn opmerking dat in deze dagen „bijna de geheele wereld mij ontrouw geworden is": alsof ze hem ooit trouw beloofde!

Maar voor Potgieter was de zaak nog een weinig anders. Niet hij was verongelijkt, niet enkel vriendschap deed hem medegaan, maar een vast dertigjarige traditie van het tijdschrift, lang in stilte aangetast, was hier op geruchtmakende wijze, door al zijn medestanders tezamen verloochend en tenietgedaan. Een tijdschrift met hen geredigeerd — dit begreep hij volkomen — kon nooit meer het tijdschrift zijn van zijn verleden en van zijn wensch.

En toen dan nu, nadat hij bericht had aan zichzelven verplicht te zijn het redacteurschap neer te leggen, de overblijvende meerderheid hem schreef te „kunnen toegeven dat de Gids langzamerhand wellicht eene andere strekking had gekregen dan die door (hem) in den aanvang werd bedoeld", en aanbood hem het tijdschrift overtelaten, — toen loste, gelijk hij aan Schneevoogt schreef, zijn indignatie zich op in ironie. „Ik kan de twijfelzinnen niet zonder glimlach lezen", schreef hij. Daar waren ze, de zwakken en

halven, die vonden dat aan hun heilige huisjes niet mocht getornd worden, de Amsterdammers die een takteloosheid tegenover een gekroonde niet vergaven terwille van het hart voor de kunst en de nationale zaak, dat sprak uit de daad zelf, — de Leidenaars die de kritiek hooghielden, paladijnen van staatkunde en wetenschap, mits die kritiek *hun* staatkunde en *hun* wetenschap niet aantastte, — daar waren ze, de steilen en de schipperaars die hij levenslang bestreden en gevreesd had, opgewassen uit zijn eigen partij, groot geworden in zijn eigen tijdschrift, dat ze hadden vermoord en hem nu aanboden. Aanboden — wat? Toch niet hun eigendom? Hoorde de Gids van hen? — En wat moest hij ermee doen als hij van *hem* hoorde? Die helden waren wel degelijk de vertegenwoordigers van het huidige Nederland. Huet was een *out-sider* en juist daarom had hij gehoopt dat diens kritiek hen zou prikkelen, hen zou doen worden wedergeboren. Dwaze verwachting! Het geslacht was achteruitgegaan, en hij oud geworden. Wat wilt ge dat ik proeven neem met een nieuw geslacht? Zóó was zijn antwoord en het vonnis van hen die nableven.

Teleurstelling! De persoonlijke verhoudingen mochten wat hem betrof allen weer worden goedgemaakt. Die menschen, omdat zij klein waren, waren niet slecht. Hij mocht blijven hopen, ook tegen hoop, op een wedergeboorte van Nederland. Maar de teleurstelling was gevoeld: de lijn van zijn leven ging dieper het dal van de berusting in.

En meer dan ooit wendden zijn gedachten zich naar den Vriend en zijn gezin.

Toen Huet, twaalf jaar later, zijn herinneringen te boek stelde, trof het hem dat Potgieter al den tijd dat hij hem kende in niets veranderd was. Hij zegt het als hij het opstel *Een Dag te Kleef* bespreken zal. Wij zagen het reeds: deze in 1859, juist vóór hunne kennismaking geschreven schets, geeft voor het eerst dien mijmerenden wandelaar die op den dartelen is gevolgd. „Ons is, onder het omdolen in dezen lommer, dezelfde lieve gestalte driemalen langs gegleden; en, hebben wij de lijderes telkenmale heuschelijk gegroet, het is ons tevens niet ontgaan, dat een zweem van blos bij de laatste wisseling van beleefdheid de aanvallige trekken tintte, — de sluier, eerst strak voor het gelaat gehouden, was half ter zijde gegleden, — waren wij twintig jaren jonger, de kennis zou spoedig zijn gemaakt."

De bezoeker van de badplaats gaat verder tot waar wat boekweit op den akker staat en de arme boerenknaap, die vuur voor hem sloeg achter zijn vereelte handen, de aangeboden sigaar weigert met een „Deed ik 't er dan om?" Verder gaat hij tot waar, een half uur lang, hij op 't gras kan liggen uitgestrekt met een Wordsworth — zonder boek geen ochtendwandeling mag hij opmerken, — totdat hij opspringt en een ruiker veldbloemen plukt. Voor wie dan wel, als hij in het logement, bij Robbers, is teruggekeerd? Voor wie dan voor de eenige die weet wat hij zeggen wil.

De overige? —" Deze, ja, zou het goelijk hebben aangenomen, om het straks stillekens terzijde te leggen; gene er geestig meê hebben gespeeld, tot er geen bloempje ongedeerd was overgebleven; hier zou het „die leelijke dingen" hebben geklonken, en daar „och, hoe aardig!", — een enkele slechts verschikte ze en stelde ze in het licht tot het ruikertje waard zou zijn geweest door hare vingeren op het doek te worden gebracht."

„Het is maar een kleine trek, — gaat hij voort — doch schuilt niet een groot deel der geneugten van het gezellig verkeer in de opmerking, hoe juist in kleinigheden, karakter, kennis, kunstzin aan het licht komen?" —

Er leeft in den Haag een blinde dichter — zulk een „humbler poet, Whose songs gushed from his heart, As showers from the clouds of summer, Or tears from the eyelids start" — de eenige van zijn tijd die ware geestesverwantschap heeft met Potgieter — Potgieter zou van u gehouden hebben, schreef indertijd Huet hem. Hij was het ook die het plan opperde, daarna door Van Vloten bevorderd — een buste van den Dichter in den gevel van het huis aan de Leliegracht te plaatsen. Deze dan vertelde mij hoe hij Potgieter één keer gezien had. Het was in de Hooft-steeg te Rotterdam. Er was daar een koffiehuis juist tegenover het huis waarin de boekhandel van Arnold Willis geweest was, men weet wel, dien Willis van wien Hubert Cornelisz. Poot zoo gaarne een folio-bijbel gehad had. Potgieter keek

daar naar het tooneel van de novelle waarin hij ons die gebeurtenis heeft afgebeeld. En het toeval wou dat W. L. Penning Jr., de toen nog jonge dichter, aan zijn tafeltje kwam te zitten. „En kunt ge u er iets meer van te binnen brengen?" vroeg ik den nu ook al zestigjarige. „Niet anders", zei hij, „dan het gebaar waarmee hij mij de lucifers toeschoof toen hij zag dat ik rooken wou." En tegelijk bootste hij dat gebaar na, van een vriendelijke en zich gelijk blijvende hoffelijkheid.

Daaraan nu denk ik als ik dien zin over kleinigheden overlees. Het was een deel van Potgieters wezen, de zich gelijk blijvende en welwillende heuschheid waarmee hij elk ding en elk mensch aanvatte en behandelde. Zijn innerlijk trad daarin naar buiten zonder ophouden, zonder verflauwing, zonder vermoeienis.

Maar onze Kleefsche mijmeraar? Hij had meê gewandeld, hij had meê getafeld, hij is meê uitgereden en heeft in het slot te Moyland die twee genieën herdacht, Frederik van Pruisen die er Voltaire ontving. Vlugste van allen is hij nu onder de aardige warande der herberg bezig alles te doen gereed maken voor de ontvangst van de anderen.

„Langzaam naderden dezen, voet voor voet, zooals men gelijk heeft het op een stillen zomeravond in een liefelijk landschap te doen, de laatste zonnestralen, die de lieve lange schemering voorafgaan, volop genietende.

„Eindelijk zaten zij, en koutten; waarom sprong de in woelwater verkeerde droomer weder op?

„„Hoort!" roept hij, en waarlijk, allen werden oor, van de overzijde des wegs droeg de lucht eenige liefelijke maar statelijke tonen voort, — „luistert!" en men stond op en men was den weg over, het breede pad op, en hoorde zachtkens aanheffen:

„Wer nur den lieben Gott lässt walten
„Und hoffet auf ihn allezeit,"

het lied klonk het kleine kerkje uit, maar melodischer dan het ooit opsteeg wanneer een schare het vulde:

„Der wird ihn wunderlich erhalten
„In aller Noth und Traurigkeit."

„De reisgenooten stonden in het voorportaaltje van het kleine huis des Heeren, en wie het rijkst aan levenservaring waren, zongen het getroffenst Luthers betuiging mede:

„Wer Gott dem Allerhöchsten traut
„Der hat auf keinen Sand gebaut."

„Een oogenblik rust — men wilde binnengaan, de deur was gesloten; maar de pastorie kon niet verre afliggen. Inderdaad, hare met wingert en klimop omrankte vensters stonden open, een jonkvrouw verscheen bij ons naderen door den bloemhof aan een van deze, en we droegen ons verzoek voor:

„„Ich bedaure recht sehr, mein Bruder, der Pfarrer, giebt seinem Sohne Unterricht, er wird ungern...."

„„Gestört? aber vielleicht dass Er es erlaubte wenn der Küster ihm unsre Bitte vortrug."

„„Wollen Sie es versuchen?" en de blik der vriendelijke wees van verre de woning des kosters aan, en weldra verheugde ons het heusche antwoord: dat de pastor zich vleide dat wij het hem niet euvel zouden duiden, zoo hij zich weinig met ons bemoeide, maar ons overigens gaarne vergunde binnen te komen."

En als door hun in koor meezingen van Luthers woorden de kennis met den pastor en zijn zoon gemaakt is en een blinde jonkvrouw uit hun midden Cramers: „Der Herr ist Gott" gespeeld heeft, dat de knaap niet kende, dan is het alweer de mijmeraar die vraagt: in uw gezangboek staat toch Klopstocks „Der Tod"? Bij de tonen van dat lied, dat de triomf van de christelijke gedachte zingt: de ziel zich met God vereenigend, was het hem of hij de figuren van het slot terug zag, maar nu in hun laatsten leeftijd: Voltaire en Frederik. „Geestdriftig richtten zich de blikken des mijmeraars op de kleine deur; men zag het hem aan, hoe hij wenschte dat zij open ware gegaan, dat de beide genieën waren binnengestrompeld; „zij zouden gezien, zij zouden getuigd hebben," fluisterde hij, „dat de Nazarener toch heeft overwonnen!""

Maar de andere, zijn dubbelganger in den dichter, stelt tegenover den christelijken Klopstock den heidenschgeheeten Goethe, met zijn Paaschzang uit Faust, de nabijheid van den Meester predikend aan alle weldadig dienenden, en: „Niet zoo bitter," herneemt hij, „Goethe heeft de waarheid die u verbijstert welsprekendst en waardigst, dichterlijkst en diepst uitgedrukt."

Onder Weg in den Regen van 1864 is de herinnering aan een mislukt bezoek aan 's Gravenhage. Meerdere uitingen bewaren ons het aandenken aan die stad, waar hem de romanschrijfster Louise Maria Geertruida Toussaint, en haar man, de schilder Bosboom, — ook alweer ondanks verschil van overtuiging—lieve vrienden waren en bleven. In het jaar toen hij niets voor De Gids schreef, 1852, schreef hij voor een door haar geredigeerden almanak twee gedichten *Aan d' Ingang van het Haagsche Bosch* en *Aan d' Uitgang van het Haagsche Bosch.* De gedachte daaraan en aan die beminnelijke vriendschap verbindt zich onwillekeurig aan het opstel waarvan wij spreken, nu wij ons al bij zijn aanhef aan den ingang van datzelfde woud wedervinden.

„Het rijtuigje reed de brug over — het wachthuis langs — het Haagsche Bosch in; wat had ik erbij gewonnen?"

Op de hoogte van het Huis in het Bosch gekomen, leek het of de koetsier „Voortrijden?" vroeg.

„„Naar Scheveningen, mijnheer?"

„„Neen, vriend! naar de spoor."

„De trein van Rotterdam was in het gezicht, de trein was er; de industrie is de poëzie onzes tijds, zij verwezenlijkt de stoutste droomen van vroeger verbeelding. „Hier is plaats, mijnheer!" zei de wachter, doodbedaard; en inderdaad plaats was er, de wagen bleek ledig. Als het niet had geregend, ik zou een anderen hebben opgezocht, als de lange rij niet tegelijk had geglommen en gedropen, ik zou heen en weer zijn

gewandeld van klasse tot klasse, tot mij, om het even in welke, een paar gezichten hadden aangetrokken; ge vondt mij straks lastig; ge weet niet dat, hoezeer ik het moge zijn, ik toch nog gezelliger ben. Echter, bij weder als dat van dien najaarsnamiddag, weder, waarin de levendigste mijner landgenooten naar vogels zwemen die den kop in de veeren steken, deftig als deze, maar ook somber en stil als zij; echter in regen als dien, driemalen liever de eenzaamheid dan den jammer van een beproefd maar mislukt gesprek. Eenzaamheid? doch als wij elkander ooit onder weg hadden ontmoet en ge geen lust hadt gevoeld de kennis aan te knoopen, — het heet gedistingueerd! — ge zoudt gezien hebben, dat ik nooit langer alleen ben dan het mij lust. Door het duin en in de hei, in de schoonste streken als in de misdeeldste, op iederen inheemschen spoorweg als op de tallooze van den vreemde, valt het zoo licht zich te waarborgen tegen de kwaal, die ik, trots mijn uitval op onze wachtkamers, maar bij naam ken, tegen de ergste kwelling in dit korte tijdelijke: den tijd traag te vinden. Er schuilt zelden veel andere waarde in mijn koffer dan letterkundige, maar van deze biedt hij altijd overvloed en keur aan. En al zal mijn uitstap slechts één dag duren, eer ik den voet op de trede zet, voel ik niet eerst naar mijn beurs, voel ik eerst naar het boek dat ik mij beloofde mede te zullen nemen: waar uw schat is daar is uw harte."

Wat hij las was Pansie, het laatste, het onvoltooide werk van Nathaniel Hawthorne.

Het opstel is zoo fijn dat ik het geheel zou kunnen afschrijven en u alleen daardoor verzadigen. Dr. Dolliver, het meisje Pansie, de poes — — wat, waant ge, ziet hij tegenover zich? Het was een mager man die niet rookte, met wien hij een gesprek begon, over den regen, over het landschap, over een visscher aan de vaart, over Pansie, over den hollandschen volksaard: een rund zich voedende in sappige weide, over Amerika met zijn schaar van talenten, over Hawthorne zelf.

„Slechts een stortbui stoorde de stilte om ons heen, — werd het een stortvloed? of was het inderdaad de stemme veler wateren? — Al wat ik weet is, dat ik eene wijle wiegelde als in den schoot der golven, duisternis en geruisch waren het eenige waarvan ik besef had. Allengs echter week de eerste voor een liefelijk landschap aan verre kust, en hoe dichter deze kwam, hoe meer de golfslag bedaarde, hoe zachter ik voortgleed. Ik bevond mij aan wal — al de weelde der lente blonk, geurde, suizelde om mij heen. Had ik die oude huizinge, in geboomte verscholen, meer gezien? — was ik dien tragen vloed, uit welks riet toch de vischjes zoo vroolijk te voorschijn wipten, niet meermalen langs gewandeld? Schoon de heugenis niet helder wilde worden, zoet was ze, zoet als de lucht die ik inademde. Een bloesemregen scheen op de boomgaarden gevallen, van wit en rood een oneindige verscheidenheid; de zoom des wegs, blauw van viooltjes, maakte den dampkring welriekend; in het verschiet droegen de olmen hun eerst, hun teeder groen. Het vogelenheir kweelde van

tak en twijg, de pijnboomen ruischten melodisch; daar werd ik van verre een schacht van graniet gewaar; was ik te Concord? Zulk een zuil zou er de gedachtenis van den eersten weerstand, Groot-Brittanje in den onafhankelijkheidsoorlog geboden, levendig houden. Eene kerk, eene voor die wereld oude kerk, stond open; — ik ging haar in, het altaar was wit van bloesems; voor den dienstdoenden geestelijke was eene nog niet gesloten lijkkist geplaatst. Ik hoorde hen die het gelaat van den doode konden zien, uitroepen: „hoe heusch! hoe innemend!" Intusschen stierf het lied der hope, dat straks door die gewelven weergalmde, weg; ik volgde de baar met een drom van statelijk voortschrijdende mannen, met een schaar van vrienden, het hoofd ter aarde gebogen, al blonk de hemel van lust! Zachtkens kronkelde zich de weg naar boven, waar eenige sombere dennen op den heuveltop een plek openlieten voor den zonneschijn. — daar waren enkele zoden omgespit, daar wachtte een graf. Op de kist lag een handschrift; — „Pansie!" — hoor ik zeggen; op de kist staat met koperen letter: Nathaniel Hawthorne. Aetat. 59. Longfellow treedt uit de rij voor om een gedicht te lezen; — waar, lieve kleinen! Pearl, Annie, Pansie, waar zijt ge? een handvol bloemen van de weide of uit het woud!..."

Het vizioen is voorbijgegaan, maar de klacht klinkt na: Pearl, Annie, Pansie, waar zijt ge? —

Een kreet om kinderen. Het verhaal van een ontbloeiende liefde, *Eene Novelle?*, dat hij in ditzelfde jaar schreef, en dat, naar de uitdrukking van Huet, bloeit

en geurt als de ruiker die er het middenpunt van is, stijgt daarnevens als een lied van verlangen ten hemel. Een gedicht van het eigen jaar, *Een Haarlemsch Hofje* verkondt in een regel wier welluidendheid bij later inzien zeker door hem verhoogd zou zijn: de heerlijkheid van het Gezin.

Hij begon oud te worden. Sints in 1863 Tante van Ulsen stierf was zijn huis hem eenzamer dan te voren. Maar aan den Haarlemschen Kruisweg woonde het gezin dat hem lokte en troostte, en wanneer hij het soms van huis vond had hij vlak daarnaast in de Lange Heerenstraat het hofje van Beresteijn en de familie van den stichter, geschilderd door Frans Hals.

O verkochte roem en liefde van de besten, die nu tot onze schande prijkt in het buitenland!

O Nicolaas van Beresteijn!
Uw huis zij laag, uw hof zij klein,
Uw warm gemoed, uw heldre geest
Verkeeren elk bezoek in feest!
Gij deedt van uwen overvloed
Niet maar tot in uw grijsheid goed,
Noch zorgdet slechts dat de armoê ierf
Toen zij in u haar trooster dierf;
Gij liet der twaalve, die uw beê
Èn huist èn spijst aan deze steê
Gij liet in beeld een les ons na
Op hofjes zonder wedergâ.

Als wist ge dat uw oude naam
Was vreemd geworden aan de faam;

Als waart gij op vergetelheid
Zelfs van uw weldaên voorbereid ;
Tuigt zwellend dicht noch weidsch blazoen
Hier van den trots dien stichters voên!
Als hadt ge toch den dag voorzien
Waarop uw deugd zou recht geschiên,
Waarop uit veler hart een kreet
Zou vorschen naar uw lief en leed,
Verkondt ge aan wie uw beeltnis groet:
't Gezin is 's levens hoogste goed!

Daar zit ge in zoeten zomertijd,
— De bloemen geuren wijd en zijd —
Daar zit gij op het frissche gras,
— Waarvan de zon de paarlen las —
Daar zit gij naast de liefste vrouw:
Zie niets en gaat voor de echte trouw!
En om u speelt een bloeiend kroost
Een zestal dat van blijdschap bloost,
Van vreugde springt, van weelde juicht,
Zoo vaak een twijg zich nederbuigt,
En 't handje plukt, en 't handje vangt
Wat gloeiende in het groene hangt!

Gij, kersen, onder 't glad geblaert
Robijnen aan smaragd gepaard,
't Waar vleien, prees ik u zoo frisch
Als 't mondje van dien schalkert is; —
Gij, ruiker! daar dat wicht mee speelt,
Hoe mild ge ook zijt met kleur bedeeld,
Gij weet wel dat uw luister wijkt
Als bij die oogjes ge u gelijkt; —

Gij, vogel! waar die knaap op boogt,
Zoo gij een wijl zijn arm ontvloogt,
Straks streekt ge weder uit de lucht:
Waar vondt gij vrediger genucht?

De moeder ziet haar blijde jeugd
Herboren in der kindren vreugd!
Hoe smeekt ze in stillen dank aan God
Voor elk van die zoo zalig lot;
En grijpt de hand van haar gemaal.
Welsprekende is dier blikken taal!
Zij vraagt hem of op 't oorlogsveld
Het hart van zulk een weelde zwelt;
Of 't aan het roer van 't schip van staat
Zoo rein zich houdt, zoo rustig slaat;
En of, voor wat in glorie schuilt
Hij dezen aardschen hemel ruilt.

Is het niet ook een bekentenis: dit aanvaarden van een vers-vorm van Cats tegelijk met het schrijven van een weerklank op zijn bekenden regel: Niets en gaet voor d' eerste trou.? De laatste zeventiende-eeuwsche minnezanger was wel waarlijk tot de huiselijkheid die hij smaadde, teruggekeerd.

Men moet de Herinneringen van Huet lezen en zien hoe vol ze zijn met wandelingen en bezoeken, eerst aan Haarlem, daarna aan Bloemendaal. Aan Haarlem, wij zagen het, „waar" — schrijft Huet — „de jaargangen van den *Gids* en van *Tesselschade* nevens mij op de schrijftafel hebben gelegen, waaruit ik de stukken heb mogen kiezen die in 1864 onder den algemeenen titel van *Potgie-*

ter's Proza het licht hebben gezien." Aan Bloemendaal, waar de Haarlemsche familie eerst een optrek voor den zomer. Bellevue, daarna een huis voor zomer en winter, Sorghvliet, had. In het laatste was het, zegt de gelukkige bewoner, dat Potgieter, „van 1865 tot 68 in alle jaargetijden mij bijna wekelijks kwam bezoeken, en 's winters als zomers het geloof medebracht, dat zoo ons beider wenschen vervuld werden, eene nederlandsche opstanding uit de dooden mogelijk bleef." Het loont de moeite de schijnbare kleinigheden over te lezen die Huet geboekt heeft als bewijzen van Potgieters vriendschap. Zij doen voelen, wat belangrijker is dan menige groote daad: zijn behandeling van het leven. Het verhaal hoe hij ter sluiks snippers gebloemd behang bij zich stak en er naar hetzelfde, maar met smaak verbeterd patroon, een uit de hand geborduurd gordijn bij deed vervaardigen ter vulling van een ruimte die zulk een voorhang noodig had: het is niet groot, maar wat is het teekenend. Wat wonder dat de gastvrouw „meer nog dan om zijn talenten hem om zijn chevaleresken aard bewonderde, en er behagen in schepte, hem dienovereenkomstig te ontvangen: wedstrijd van beleefdheden, waarin hij zorg droeg het altijd te winnen, en steeds wist te handelen, alsof de verplichting aan zijne zijde was."

Maar niet enkel bij hen, ook bij hemzelf aan huis stellen de Herinneringen de genoegens van de vriendschap. „Potgieters woning heeft van 1865 tot 1868, in de donkere dagen vóór en na Kerstmis, menigmaal van

gulle en onvermengde vroolijkheid weerklonken. Wanneer bezigheden mij te Haarlem terughielden en mijne vrouw en ons eenig kind, door zijne zuster genood, vaak acht of veertien dagen aan één stuk te zijnent doorbrachten, dan mocht in December Sint Margriet haar zomersche kunsten herhalen, mochten de pruilende narcissen onder elkander het Amsterdamsch klimaat bedillen: één kinder- en twee vrouwenstemmen joegen er alle vleermuizen op de vlucht. Dan geleek de gastheer geen kloosterbroeder en cœlibatair, hoe kunstig ook de pen of het penseel hanteerend; maar een levenslustig grootvader, die zijne schoondochter en haren stamhouder in waardschap had en bij wien, tot beider eer, de speelman niet van het dak week."

De Brieven zijn vol met afspraken van wandelingen, zondagsche wandelingen *en famille*, de beide Huets en Potgieter met zijn zuster, wandeltochten waarbij ook gespoord en ook gereden werd, en waaruit menig gedicht ontstond. Verschillende zelfs van de latere Tijdzangen als *Op Twikkel*, *Bronbeek*, *Een heugenis aan Wolfhezen*, waarin hij niet zoozeer een stad- of landszaak, maar naar den aard van zijn verbreede wezen een vraag van algemeen maatschappelijk en menschelijk belang behandelde, werden door wandelingen of bezoeken uitgelokt: de breede natuur omving met haar zichtbaarheid de innerlijke gestalten.

Wij bereiken, als laatsten, zijn grootsten tijdzang: *Florence*. En wij verlaten daarmee de sfeer van zijn vriendschap niet.

Op een voorjaarsmorgen van 1865, niet lang dus na de Gids-katastroof, spoorde Potgieter naar Haarlem, reed naar het bureau van de Haarlemsche Courant en vroeg en verkreeg van den chef, den ouden heer Enschedé, verlof Busken Huet gedurende twee weken mee te nemen op een reis naar Italië. Toen reed hij door naar Bloemendaal en bracht den verwonderden vriend de tijding.

Het bijwonen van de onthulling van een standbeeld voor Dante was de troost dien hij zich toediende nu ook hij, uitnemendst vaderlander, door zijn vaderland verloochend was.

Thuisgekomen heeft hij drie jaar lang, van Mei 1865 tot Mei 1868, gearbeid aan het gedicht dat die reis vereeuwigt.

Besloten in die reis geeft het, vizioensgewijs, Dante, zijn leven, zijn werken: zeer in het groot dus wat langzamerhand zijn poëzie zoowel als zijn proza geworden is: een gedachte bevat in een uitstap. Maar hier is door één onvermoede krachtsinspanning de monumentaalheid bereikt die aan zijn voorafgegane werk ontbreekt.

De strofen-ontwikkeling die het hoofddoel van zijn dichterlijke kunst geweest was, was ten einde. Er zijn, bij zijn gedichten uit de laatste jaren, met strofen van dertig, veertig, van vijftig regels, en van zulke strofen, in eenzelfde gedicht, twee, die elkaar afwisselen.

Tegelijk waren die strofen minder ingewikkeld geworden: zij waren meermalen niets anders dan de herhaling, een bepaald aantal malen, van eenzelfde rijmen-

figuur. De aan *Florence* voorafgaande *Revue in het Bois de Boulogne* bestaat uit vijf strofen, elk van zes-en-dertig regels, maar die zes-en-dertig zijn niet anders als negen kopletten van vier met, beurtelings, een alexandrijn van dertien en een jambischen viervoet van acht syllaben.

In *Florence* breekt hij de strofe geheel. Het gedicht bestaat uit twintig deelen, maar ieder deel is van zeer verschillende lengte. Het rijmen-motief is konstant: een terzine met wisselende rijmen.

En nu is het wonderbaar te zien waartoe hij gekomen is.

Herinner u wel: hij was niet een geest als Dante die de hem ingeschapen eenheid stoorloos uit elkaar bouwde. Hij was, integendeel, een man die van twee verschillende zijden geleefd had, — van een innerlijke dichtgestalte, maar ook van een uiterlijk gewaarworden uit, — en het was het spel van zijn scheppend vernuft geweest: een dichter die den tweestrijd van die beide vormde en deed vonkelen in de figuren van zijn fantasie. Dien strijd uittedrukken in zijn grillige regelmaat was het zoeken geweest naar de kunstigste, de veelvoudigst verdeelde, de strengst volgehouden strofen, dien strijd uittedrukken in zijn monumentale onverbiddelijkheid was het voortbrengen van deze anti-Danteske terzinenreeks.

Anti-Dantesk: want Dante's terzinen die altijd aanvangen met een vers dat rijmt op een vorig en geen ander rijm kennen dan vrouwelijk, zijn de onafgebrokan rust en helderheid: die van Potgieter altijd aanvangend met een vers dat een nieuwen rijmklank draagt

en beurtelings van mannelijke en vrouwelijke rijmschikking, zijn de klank geworden, altijd weer opduikende, altijd weer beheerschte weerstrijd, dusdanig als geen andere versvorm het zou kunnen zijn.

De Romantiek — want wij herinneren ons dat *die* weerstrijd en *die* beheersching de Romantiek zelf is — heeft door dit nederlandsch gedicht een uitdrukking gevonden, zóó nadrukkelijk en tegelijk zóó verheven als nergens en in geen andere taal.

De datum van de voltooiing van het gedicht teekent een andere gebeurtenis: het vertrek van Huet en zijn gezin naar Indië.

Huet had al lang verlangd naar een anderen werkkring. En niet alleen ander werk, maar de lust in ruimte te genieten wat zijn gezin hem schenken kon, dreef hem. Hij nam het redacteurschap aan van de Java-bode.

Zijn vertrek en wat ermee samenhing heeft in dien tijd zooveel gerucht gemaakt dat ik er niet geheel van zwijgen kan.

Teminder, omdat niemand bitterder dan Potgieter eronder geleden heeft.

Huet had als Potgieter, had als Van Vloten, een afkeer van de liberalen die toen aan 't bewind waren, de „Jan-Salie- en oude-wijvenbende” als Van Vloten ze noemde. Maar dat hij van de niet geringere Jan-Salies en oude wijven van het Konservatisme de opdracht een verslag over de Indische pers uittebrengen, en in ruil daarvoor, reisgeld aanvaardde, — het was het natuurlijk gevolg van een uitsluitende liefde tot zijn gezin.

„Gij vindt dat niet bewonderenswaardig" — schreef hij aan zijn zwager Van Deventer. „Ik ook niet. Maar waarom zou ik altijd bewonderenswaardige dingen doen?"

De bijna kinderlijke onbevangenheid waarmee hij niets begreep van die gehechtheid aan een partij, aan wapenbroeders: ze wordt duidelijk voor wie dien vasten trek van zijn wezen ziet: hij beminde zijn gezin, en daarmee uit.

„Ik heb voor die verhuizing naar Java *f*. 4000.— uitgegeven. Het schikte mij niet er ook nog duizend uit te geven voor de reis." Natuurlijk: zijn vrouw en kind hadden er om moeten lijden.

„Wat zou men wel gezegd hebben als ik mijn naasten plicht verzuimd had?" — hij dacht inderdaad, en vond onaangenaam dat anderen niet ook zoo dachten, dat de naaste plicht van geldzorg voor vrouw en kind boven alles gaat.

Voor Potgieter verzweeg hij het. Was het ook wel iets dat men een vriend zeggen kon?

Zonder twijfel is voor Potgieter die dat alles langzamerhand moest gaan inzien, het leed groot geweest. Verschil van politieke overtuiging was niets daarbij. Het geklets van de kranten en bekenden was hinderlijk. Ergst van al misschien was het boek waarmee Huet afscheid nam: de roman Lidewijde.

Wij zagen het: de tweestrijd bij Huet was niet als bij Potgieter in een scheppende fantasie verzoend. Zijn geest was een hevige, een naar ontleding jagende, een uiterste gestalten vormende aan de tegenovergestelde grenzen van zijn wezen. Zijn voorstellingen liepen naar

het karikatuurachtige en drukten zoo de pijn van hun maker uit. Ruardi was in zijn boek het onverzoende materialisme; de hondezweep waarmee de bruut Van Dijk zijn ontuchtige echtgenoote Lidewijde kastijdde was het striemende symbool van die natuur die niet anders dan door de hevigheid van een dollen wil de begeerten van zijn gemoed temmen kon. Beelden niet voor formules genomen, is toch een werk als dit niet anders dan de afspiegeling van het hart van zijn maker.

Potgieter gevoelde dat. Hij gevoelde misschien tevens dat zijn eigen tijd, zijn eigen Romantiek hier in een ontbindingsproces verkeerde. De voorliefde waarmee Huet zijn land, Europa, als in ontbinding voorstelde, mag de gedachte in hem gewekt hebben dat de bewering waar mocht zijn, maar dan ook voor den beweerder.

Vandaar zijn droevige, zijn angstige navragen bij ieder, wat men vond van Lidewijde. Vandaar die brieven, aandoenlijk in hun oprechtheid, in hun drang: of de vriend de ellende nog in zou zien. Zeker: hij wist ook wel dat het er niet toe deed welke figuren werden afgebeeld; maar de afbeelding van deze wilde zeggen: innerlijke onverzoenbaarheid. Vlogen de tafreelen van het boek ook niet uiteen als evenzooveel uitmuntend gestelde bladzijden?

Tegen die ontbinding, waarvan Huet de drager was, ontbinding van diens innerlijk, maar tevens van den tijd dien Huet en Multatuli in deze zijn faze vertegenwoordigen, — heeft hij geworsteld; maar niet minder bleef hij tot aan zijn dood, in Januari 1875, de vriend die hij was geweest.

Bakhuizen was hem voorgegaan: hij schreef zijn *Leven van Bakhuizen*; het scherpst van teekening, het rijkst aan tafreelen van al wat hij geschreven heeft: torso gebleven, zooals, zei men, de arbeid van dien wondervollen geest zelf het was. Hij verdiepte zich nog meer in zichzelf en schreef zijn *Nalatenschap van den Landjonker.*

Het is een boek waarin zijn geest zich niet allereerst in zijn hoogheid, maar in de ongewoonheid van zijn verdieping toont.

De Nalatenschap van den Landjonker: de titel van 1834. Het voornaamste gedicht daarin: *Gedroomd Paardrijden*; — *Paardrijden* was ook toen al een geweest van zijn opschriften. *Wilhelms Reize* van 1831 was inderdaad al een voorlooper van dit vaderlandsch en landelijk gemijmer te paard.

Antwoord aan de Vrouwe van Meerhof is van dit gedicht de ondertitel. Hoe de hoffelijkheid jegens een vrouw, hoe de bewondering voor het Paard altijd weerkeerende trekken zijn van Potgieter, zal de lezer van dit boek hebben opgemerkt.

Zinnebeelden van zijn wezen rijden de schoonste, de onberispelijkst bedwongen paarden hier door vizioenen van de geschiedenis, en geheel hun rit is een hulde aan de Eene aanbiddenswaardige.

Wij zien hier Potgieter los van de vrienden op Java die hij uit de verte beminde, beminde zoozeer dat hij een maleischen knaap de hand drukte bij een ontscheping in IJmuiden, alleen omdat hij uit Java kwam.

Wij zien hem los van zijn eeuw die ineenzonk, die verbasterde, die hem alleen liet in haar Verheerlijking. Wij zien hem in het begin van die jaren met de Bosbooms naar Amstelveen rijden, naar het graf van Joan van Broekhuizen, den laatsten zeventiende-eeuwschen minnedichter, dien hij vroeger gehuldigd had; wij hooren zijn woord aan de Huets als zij vragen of hun zoon bij hem mag thuiskomen: Het jongske zal welkom zijn. Maar hij is daar niet: hij droomt, hij rijdt paard.

En onder het gehinnik van de rossen ziet hij de Eeuw die hij liefhad, haar franschen pronk, haar hollandsche deugd, in stoeten en gestalten, om hem heen, en langs hem gaan. Hij is hier niet: hij droomt, hij rijdt paard.

En zijn hulde aan haar, de Eenige die hij bemind, die hij niet gekend, die hij nooit gehad en toch levenslang bezeten heeft, ze ruischt en ze zingt, ze verinnigt zich en ze schreit door dit gedicht dat hem het liefste was.

Hilda, de zweedsche vrouw wier naam hij het meest beminde, Hilda die in 1856 haar man verloor, schreef hem bijwijlen nog in deze jaren, zond hem een vertaling die een vriendin van haar gemaakt had, van zijn jeugdgedicht „Aan Zweden." De herinnering zal hem omzweefd hebben, de gestalte zal hem bezield hebben; maar niet langer zoekt hij de genegenheid van een vrouw op aarde. De Vrouwe die hij huldigt lokt hem in zijn droom.

Het aandenken komt in mij op aan De Quincey, dien vizionnair die de grootste meester van het engelsche proza was. Dat Potgieter hem kende blijkt in een van

de eerste Gidsnummers, door een vertaling; later doordat hij zijn naam noemt; in „Onder Weg in den Regen" door dat slot, de begrafenis van Hawthorne, dat zeer sterk verwantschap toont met een brok uit „De Postkoets."

De gemeenschap tusschen die twee was opmerkelijk.

Maar terwijl De Quincey in het verlangen naar zijn jeugd leeft en door opium zijn vizioenen moet aanzetten, leeft Potgieter in het verlangen naar een vroegere eeuw en verinnigt zijn aanschouwen zich in natuurlijken groei.

Beiden zijn helden van de Romantiek geweest. Maar De Quincey was een van velen, een persoonlijk leven. Potgieter was de Eene en de Eenige, de vertegenwoordiger van zijn land en tijd.

De Quincey schreef ook enkel proza, Potgieter proza en verzen, en in beide bereikte hij het meesterschap, en in beide sprak hij zijn wezen volledig uit.

De werkelijkheid kon niet scherper en rijker zijn dan in het Leven van Bakhuizen. De droom kon niet inniger en weelderiger zijn dan in Gedroomd Paardrijden.

Mij komt het voor dat wanneer een Kunstenaar zoozeer de vervulling van zichzelf gegeven heeft, hij tevens de vervulling gebracht heeft van zijn tijd. De Negentiende Eeuw in Nederland is Potgieter. De Europeesche Romantiek in Nederland is Potgieter. En waar is de europeesche dichter die de Romantiek zoo volledig en zoo eigenaardig heeft uitgesproken als hij? —

VAN DENZELFDEN SCHRIJVER

VERZAMELDE GEDICHTEN Tweede Druk

AARDE
DE NIEUWE TUIN
HET BRANDENDE BRAAMBOSCH

DAGEN EN DADEN

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT Treurspel
JACOBA VAN BEIEREN Tooneelspel

TOEN DE GIDS WERD OPGERICHT
STILLE TOERNOOIEN

EEN INLEIDING TOT VONDEL
NEDERLANDSCHE DICHTERS BEHALVE VONDEL.
GEDICHTEN VAN JONKER JAN VAN DER NOOT

DICHTERS VERDEDIGING Shelley en Sidney vertaald

